PETR KROPOTKIN

1922

POSPOLITOST

-VZÁJEMNÁ POMOC-

NÁKLADEM DRUŽSTVA

-KNIHA-

PRAHA II. PODSKALSKÁ 335.

PETR KROPOTKIN

POSPOLITOST

(VZÁJEMNÁ POMOC)

Z anglického originálu
přeložil
A. A. Hoch

1922

Nákladem nakladat. Družstva
„KNIHA"
Praha II., Podskalská 335

KNIHOVNA SOCIALISTICKÉ

KULTURY

VEDE JUNIUS

SVAZEK II

Dopisy pro Knihovnu Soc. Kultury

adresují se Družstevní nakladatelství

„Kniha“, Praha II., Podskalská 335

PŘÍTELI MILÉMU

MICHALU KÁCHOVI

VĚNUJE PŘEKLADATEL

ŽIVOT A DÍLO PETRA KROPOTKINA

S Petrem Alexejevičem Kropotkinem odešla 8. února 1921 veliká postava socialistického revolučního světa. Odešel jeden z patriarchů moderního socialismu, pokračovatel v díle Godwinově, St. Simonově, Fourierově, Proudhonově i doplňovatel díla Marx—Engelsova, ač v mnohém jest jejich protichůdcem. Duch obsáhlé a pronikavé inteligence, plný životní moudrosti, připomínající v mnohém (jako jeho přítel Elisée Reclus) ranní humanisty a francouzské encyklopaedisty. Charakter nekompromisní, revolucionář, tělem duší do poslední chvíle oddaný velkému ideálu osvobození lidstva, srdce zlaté. Jedním slovem celý člověk, celý socialista: možno vzdáti chvály větší?

Život.

Narodil se v Moskvě, 9. prosince 1842, jako člen jednoho z nejstarších aristokratických rodů Ruska. Od mládí prozrazoval něžné srdce, živou inteligenci a ducha v pravdě demokratického. Tradicí rodu byl určen k velké kariéře, dán tedy na výchovu do sboru carských pážat. Tehdy hýbaly Ruskem nové duševní proudy, které nemohly nepůsobiti hlouběji na inteligenci tak bystrou, jakou měl mladý Kropotkin. Dvacetiletý mladík opouští sbor pážecí, důkladně vzdělán, hlavně sebevýchovou, jako svobodomyslný, spravedlivý a společenský důstojník, jehož čeká skvělá kariéra. Ale smýšlení příliš svobodné a vášnivá náklonnost k vědě obracejí životní dráhu Kropotkinovu zcela jinam.

K úžasu spolužáků odchází do služby na dalekou Sibiř, jako důstojník amurských kozáků, aby se tu věnoval vědě. Vzdělává se pilně dále, studuje poměry a život sibiřský, hlavně však geologii a geografii. Za pět let, co slouží na Sibiři, od r. 1862 do r. 1867, poznává blahodárné účinky státní »správy«, v těchto odlehlých končinách zvláště vystupňované, a na druhé straně zase polokomunistické organisace sibiřských kmenů: »Ač jsem tehdy ještě neformuloval svých poznatků ve formě, jaká se vytváří v stranickém boji, přece mohu nyní říci, že na Sibiři jsem nadobro ztratil víru v státní autoritu, kterou jsem dříve hájil. Tak jsem se připravoval, abych se stal anarchistou,« píše v Pamětech revolucionáře.

Vystupuje ze státní služby, vrací se do Petrohradu, kde se dává zapsati na universitu do mathematického oddělení. Pilně studuje, zejména zeměpis a zároveň zastává úřad tajemníka fysikálního oddělení »Zeměpisné společnosti«. V té době se mu podaří důležitý objev v zeměpisu asijském, a nabývá zvučného jména učence. Ale radost z úspěchu se stává Kropotkinovi druhým popudem na novou dráhu, a popudem rozhodným: na vědecké výpravě do Finska, která má potvrditi novou vědeckou theorii K. o zaledněni Evropy, přichází chvíle, kdy si mladý muž plně uvědomí křiklavý nepoměr mezi královskými možnostmi vědy a žebráckou existencí milionů a milionů lidu.

»V té době byla víra v ledový příkrov, dosahující do střední Evropy, pokládána za nedovolené kacířství. Ale před mým zrakem vyvstával velkolepý obraz, i chtěl jsem jej uveřejniti do nejmenších podrobností, jak jsem si jej představoval. Chtěl jsem tohoto obrazu užíti jako klíče k soudobému rozšíření květeny i zvířeny a odkrýti nové obzory geologii a fysikálnímu zeměpisu.

Ale jaké právo jsem měl na všechny tyto vyšší radosti, když kolem mne — tísnivá bída a trapný zápas za tvrdý kousek chleba!

»Vědění — mocná síla. Člověk se jej musí zmocniti. Ale známe již dnes mnoho. Což kdyby i jen tyto znalosti se staly majetkem všech? Což by sama věda nepokračovala pak rychle

vpřed? A kolik nových vynálezů učiní pak lidstvo a oč zvětší plodnost společné práce! Masy touží po vědomostech. Chtějí se učiti: mohou se učiti .«

»Jsou hotovy rozšířiti své vědomosti — jen jim poskytněte prostředků, aby si mohly udělati volný čas.

Hle, v jakém směru jest mi pracovati. Zde jsou lidé, pro něž musím pracovati. Všechna zvučná slova o pokroku, pronášená v době, kdy sami činitelé pokroku se vzdalují lidu, všechny ty hlučné fráze — jsou pouhá sofismata. Vymyslili si je, aby se zbavili mučivého rozporu. (Paměti revolucionáře.)

Zeměpisná společnost ho právě zvolila doživotním generálním tajemníkem: místo, jako stvořené pro mladého učence rázu Kropotkinova. Ale ten se již rozhodl definitivně a nabídku Společnosti odmítá: jeho síly patří nadále dílu osvobození lidu. Podle toho si zařizuje další život. R. 1872 odjíždí na cesty do Belgie a Švýcarska, aby se seznámil s dělnickým hnutím západoevropským. Byla právě krise v první Internacionále, frakce marxistická se ostře potírala s bakuninovskou. Kropotkin se stává členem Internacionály, zprvu ve frakci marxistické, později se v Gentu seznamuje s bakuninovci. A k těm se nakonec přikloňuje tělem i duší, když byl prostudoval všechny druhé tendence a frakce, když byl bedlivě pročetl celé stohy socialistických časopisů a brožur.

Tu dozrávají první, poloneuvědomělé anarchistické ideje z doby pobytu na Sibiři a Kropotkin se stává anarchistou uvědomělým.

»Theoretický výklad anarchismu, jak jej tehdy podávala Jurská federace) a hlavně Bakunin, kritika státního socialismu, obava z hospodářského despotismu, daleko prý nebezpečnějšího, než jen politický, jak to tu formulovali, a revoluční ráz agitace, vše to upoutalo silně moji pozornost. Ale zásady a karaktery, které jsem našel v horách jurských, svoboda myšlenek a řeči, jak se přede mnou rozvíjela mezi*

*) t. j. bakuninovská sekce Mezinárodního dělnického sdružení (I. Internacionály), sdružující hlavně románské socialisty.

dělnictvem tamnějším a jeho naprostá oddanost věci strany, to vše působilo na mé cítění čím dále silněji. A když jsem opouštěl ty hory po několikadenním pobytu mezi hodinářským dělnictvem, byly mé náhledy o socialismu již utvrzeny. Stal jsem se anarchistou.« (Paměti revolucionáře.)

Vrátiv se do Petrohradu, vstupuje Kropotkin do revolučního kroužku »čajkovců«, který měl takový podíl v revolučním hnutí ruském. Propagovaly se tu hlavně názory bakuninovský revoluční. Jedním z nejčilejších agitátorů se záhy stává Kropoktin, a působí hlavně mezi petrohradským dělnictvem.

Činnost kroužku ovšem neušla polici, nastalo hromadné zatýkání. Také K. putuje do Petropavlovské pevnosti. Tu se roznemůže dosti nebezpečně, převezou ho do nemocnice, odkudž se mu podaří uprchnouti. Odjíždí z Ruska do Anglie. To se stalo r. 1876. Za rok na to přesídlí do Švýcarska, aby tu začal soustavně a všestranně pracovati v anarchistickém hnutí. Tehdy právě zemřel Bakunin, anarchismus prožívá těžkou vnitřní krisi, jeho theoretické, komunistické základy, formulované Bakuninem více méně ad hoc, byly velmi slabé: vždyť Bakunin byl muž revoluční praxe, nikoli theorie! S Eliséem Reclusem, svým duševním bratrem, duchem stejně encyklopaedistickým jako revolučním, (napsal mezi jiným překrásné dílo L'Homme et la Terre — Člověk a Země)*, s nímž se seznámil r. 1877 k trvalému přátelství, zakládá Kropotkin časopis* »La Révolte«, *semeniště anarchistických idejí. Takovému buřiči ovšem nemůže demokratická vláda švýcarská poskytovati pohostinství a proto ho r. 1881 vyhosťuje. K. se uchyluje do Francie. Tu r. 1883, při jakýchsi stávkových nepokojích v jižní Francii vybuchla puma. Policie »odhaluje vražedný komplot« proti republice a kapse buržoasie. Kropotkin, pod záminkou, že jest členem »Mezinárodního sdružení dělnického«, ve Francii zakázaného, se ocitá za mřížemi v Lyoně, odsouzen na pět let.*

Na protesty vědeckého světa francouzského a anglického jest Kropotkin r. 1886 sice propuštěn, ale zároveň z republikánské Francie vyobcován. Odjíždí do Anglie, kde žije až

do ruské revoluce 1917, v ústraní, naposledy v Brightonu. Po svržení carismu má volnou cestu do Ruska, kam také odjíždí, aby tu pracoval na revoluci ve smyslu anarchistickém. Setrvává důsledně na stanovisku anarchisticko-revolučním i po listopadové revoluci, které bolševici dávají směr marxisticko-komunistický, jak žádala situace, přechodní období, první stupeň k socialismu, po němž teprve může se postupně pomýšleti na komunismus anarchistický. Rozumí se, že Kropotkin, jako revolucionář tělem i duší, souhlasil s principem sociální revoluce, i jak jej hlásají bolševici, jenom na taktiku si nemohl zvyknouti. A není divu: přenesl-li se kdo, byť jen theoreticky, již před tolika lety z říše sociální nutnosti do říše svobody, těžko si navyká na drsné formy nezbytného válečného práva, jehož jest užívati proletariátu v době boje na smrt se zapřisáhlým nepřítelem. A také celková povaha, temperament člověka má velký (větší, než chceme přiznati) vliv i na theoretické závěry, nemluvě na praktický postup!

Bez značného vlivu není ani prostředí, v němž dlouho žijeme: Kropotkin žil léta letoucí uprostřed anglické formální demokracie, v období jakéhos takéhos příměří mezi kapitálem a prací, v dobách, kdy kapitalismu nešlo o život a mohl si tedy dovoliti luxus blahovolného feudalismu, zvaného »demokracie«.

Od r. 1872 se Kropotkin intensivně věnuje anarchismu, jeho propagaci i theoretickému zdůvodnění, ale nezapomíná při tom ani na dřívější vědecké lásky. Přispěl mnohým dílem Reclusovu učenému dílu Géographie Universelle, *mnohou statí do velké anglické* Encyclopaedia Britannica, *vedle řady vědeckých článků do přírodovědecké revue* Nature, *do* Nineteenth Century, *do* Times *atd. Napsal i zajímavou knihu o ruské literatuře* Ideály a skutečnost v ruské literatuře.[1])

Anarchismu věnoval K. hezkou hromádku knih a brožur i bezpočtu článků (roztroušených hlavně po časopisech La Revolte, Le Revolté, Temps Nouveaux, Freedom, *v revui* La Société Nouvelle). *O tom v samostatném oddílu. Tu jen ještě několik slov o jedné z nejkrásnějších knih, které vyšly z péra*

Kropotkinova, o jeho Pamětech revolucionáře.[2]) *Málo jest autobiografií, tak neegotistických: cítíte, že autor mluví o sobě jen proto, že to nemůže nějak obejíti, když jest sám hrdinou životní historie tak dramatické, někdy až romantické. Přiléhavě nazváno francouzské vydání Pamětí:* Autour d'une Vie.

Najdete tu Kropotkina celého, pravého: s jeho obětavostí, mužnou láskou k lidstvu, dobrým srdcem a revolučním duchem, věčně v pohybu. Za prostými slovy cítíte velikost člověka, který je píše. Rozvíjí se před vámi názorně film celého dějinného období. Kniha jest dokumentární v mnoha směrech. Najdete tu in nuce *celý světový názor Kropotkinův, v různých poznámkách, jako by mimochodem, seznámíte se s počátky socialistického a revolučního hnutí v nejedné zemi evropské. Poznáte z karakteristik, stručných, ale vyvážejících plastičností celé biografie, řadu lidí, kteří měli význačný, mnohdy dějinný podíl v rozvoji socialismu i v hnutích revolučních: defilují před vámi, jako živé, postavy Cafiera, Malatesty, Guilleauma, Elisée i Elié Recluse, Sofie Perovské, Stepňaka i Turgeněva atd. atd.*

Zde máme knihu o carlyleovském hrdinovi, či chcete-li, o jednom z Emersonových representative men.

Dílo.

Bakuninovské představy anarchismu, dosti mlhavé, neutříděné, nespojité, spíše ad hoc, které poznal v jurské federaci, Kropotkin částečně opustil, částečně pozměnil, formuloval je určitěji a tak poznenáhlu vytvářel vědecko-filosofickou synthesu anarchismu.

K. sám píše o svém duševním vývoji ve smyslu anarchistickém, v dopisu r. 1898 skupině sociálně revolučních studentů v Paříži: »Kamarádi se dnes již jistě nedrží pojetí anarchismu, jaké vládlo ve federalistické a komunistické Internacionále, ani já je již nesdílím.«

Kudy se bral za svou synthesou anarchismu? Jaký cíl určil své životní práci? Nejlépe bude, podáme-li jeho vlastními slovy, co napsal o svém díle v článku Anarchy v Encyclo-

paedia Britannica *krátce před světovou válkou. Praví se, že mu šlo o to, aby:*

»ukázal blízký, logický vztah mezi moderní filosofii přírodních věd a anarchismem, aby dal anarchismu vědecký základ na podkladě studia tendencí, jež se projevují v dnešní společnosti, a jak se zdá, ukazují směr dalšího vývoje, aby vypracoval podklad anarchistické ethiky. O vlastní podstatě anarchismu hleděl dokázati, že komunismus má — aspoň částečně — větší vyhlídky, uplatniti se než kolektivismus, zvláště v četných komunách, že svobodářský či anarchistický komunismus jest jedinou formou komunismu, která má vůbec naději, že se uplatní v moderní společnosti. Komunismus a anarchie jsou tedy činitele vývoje, které se navzájem doplňují, jeden umožňuje druhý a dělá je přijatelným. Mimo to se snažil naznačiti, jak se v revoluci může velká obec sorganisovati svobodně komunisticky — souhlasí-li s tím její obyvatelé. Obec ta dá každému obyvateli obydlí, potravu a šat v takové míře, jak si to může dnes dovoliti jen zámožnější třída, za což by občan pracoval půl dne nebo pět hodin. Snažil se ukázati, jak by se dostalo každému všeho toho, co dnes platí za luxus, když by ten druhý půl dne pracoval v nejrůznějších volných sdruženích, sledujících cíle výchovné, vědecké, umělecké, sportovní atd.«

»Aby dokázal první tvrzení, zkoumal možnosti zemědělství a průmyslu, ve spojení s duševní prací. Aby osvětil hlavního činitele vývoje lidstva, vyšetřoval podíl, který měl v této historii tvůrčí činitel pospolitosti i úkol státu.«

Ústřední ideou K. filosofie anarchismu jest idea svobody. Dějiny lidstva mu nejsou ničím jiným, než právě projevem této ideje. A jak se tato idea uplatňuje, blíží se lidstvo asymptoticky vysněné tisícileté říši pokoje a míru, jejíž jméno zní: Anarchie. Idea svobody se rozvíjí a uplatňuje tak logicky, že stačí volná souhra sociálních sil, aby se vytvářela harmonie společenská. Idea svobody se projevuje jednak rozumem, stále vítěznějším, vládcem přírody, jednak tvůrčí schopností a iniciativou širokých vrstev, jež překonávají a nahražují cizí, mechanický prvek společnosti: autoritu.

Učení Kropotkinovo lze vskutku redukovati v podstatě na tyto základní these:

1. *Člověk jest tvor od přírody dobrý, družný, pospolitý, autorita jej zkazila.*
2. *Hybnou silou společenského vývoje a vůbec udržovatelem společnosti jest tvůrčí síla i iniciativa širokých vrstev, autorita je prvek cizí, neorganický.*
3. *Anarchie je logickým závěrem vývoje rozumu moderní vědou a technikou.*

Obšírnému vědeckému důkazu prvních dvou thesí, pro učení anarchismu vpravdě základním, věnoval Kropotkin knihu, bohatě dokumentovanou: Pospolitost.[3]) *Kniha vznikla vlastně jako reakce proti pseudodarwinské filosofii »boje všech proti všem«, »přežití nejsilnějšího«. Smyslem vývoje není, aspoň ne výlučně, ba ani ne převážně, hrubá síla,* homo homini lupus *Hobbesův — pramen vší autority: také činitel pospolitosti, družnosti, rozvíjející iniciativu a tvůrčí schopnost zvířat i lidí, má tu svůj podíl a často rozhodující. Tyto prvky sleduje Kropotkin od počátků v říši zvířat, obdobím a stupněm divošským, barbarským, obdobím středověkých, svobodných měst až do doby nejnovější. Společenská zřízení, která znamenala vždy nějaký pokrok, byla dílem pospolitosti, konanému vedle autority, ba často proti ní, hlavně její vydestilované formě: státu. Kropotkin ovšem ani zdaleka nechce redukovati obsah dějin na nějaký sentimentální humanismus. Je povaha příliš revoluční, aby neoceňoval i prvku boje. Zdůrazňuje-li však prvek pospolitosti tolik, má proto své dobré důvody:*

»Jest jasné, že přehled vývoje není úplný, nezkoumají-li se oba hlavní proudy. Ale jak se dostávali na povrch jednotlivci i celé skupiny, jak se zápasilo o nadvládu a konflikty, které z toho vzešly, to všechno zkoumáno, popisováno a oslavováno již od nepaměti« — píše v Závěru knihy — »můžeme tu tedy předpokládati, že individuelní činitel v lidských dějinách jest s dostatek znám, třeba že jest tu ještě dosti místa pro zkoumání, naznačeným směrem. Za to přehlížen

dosud úplně činitel vzájemné pomoci. Spisovatelé naší i předchozí doby jej prostě popírali či se mu smáli.«

»Vidíme-li, jak souvisí vývoj s pospolitostí, kdežto zápas v lůně druhu má v zápětí regressi (zvratný vývoj), uvědomíme-li si, že u lidí i úspěch ve válce a v boji závisí na tom, jak jest vyvinuta vzájemná pomoc u jedné či druhé bojující strany, národa, kmenu — — pak si již uděláme pojem, jak mocně působí pospolitost na pokrok. Ale rovněž vidíme, že prakse pospolitosti postupným vývojem vlastně vytvořila moderní společenský život, kde si člověk mohl vypěstovati umění, vědu, kulturu, a že období, kdy zřízení, založená na vzájemné pomoci, byla na vrcholu rozvoje, byla i obdobími největšího pokroku umění, průmyslu a vědy.« — »A když byla tato zřízení zničena, ve státním období dějin, následoval vždy rychlý úpadek.«

Stát, kvintesence Autority, toť nepřítel tvůrčí síly a iniciativy mas, překážka vývoje k svobodě a harmonii jednotlivce i společnosti! Jemu, v každé podobě, patří prudké útoky K. v řadě statí, sebraných Réclusem v knihu Buřičovy řeči.[4]) *Jeho vznikem a vývojem se obírá v* Historické úloze státu[5]), *jeho moderní imperialistickou formu rozbírá v* Moderním státu.[6])

Ale »ani drtivá moc centralisovaného státu, ani nauky o vzájemné nenávisti a nelítostném boji, hlásané pod rouškou vědy lokajskými filosofy a sociology, nemohly vykořeniti pocitu lidské pospolitosti, který vězí hluboko v duších a srdcích lidí, jako výsledek celého dosavadního vývoje.« Čas od času se nahromadí v masách tolik tvořivé energie, že protrhá hráze, jimiž je zadržuje centralistická autorita, stát. Jako příroda napravuje porušenou rovnováhu povětřím a bouřemi, jako se léčí organismus horečkami, tak obnovuje společnost na určitém stupni vývoje svoji rovnováhu, jako maximum svobody.

»Jako ve všem vývoji přírody, tak i ve vývoji společnosti přicházívají období evoluce překotnější, tak zvané revoluce. Anarchisté jsou přesvědčeni, že toto revoluční období není ještě skončeno. Po období klidnějším přijde období rychlých změn: a takového období se musí využíti, ne aby se posílila

a rozšířila moc státu, ale aby se omezila tím, že se v každičké obci organisují místní skupiny výrobců a spotřebitelů, podobně skupiny okrskové a případně i mezinárodní federace těchto skupin.« (Článek Anarchy v Encyclopaedia Britannica.)

Revoluce jest K. v podstatě dílem tvůrčí síly mas, popud, první iniciativa, kvas vychází od činorodých menšin. Těmto činitelům věnoval K. několik statí v uvedených již Buřičových *řečích (Revoluční menšiny, Revoluční vláda, Duch vzpoury, Velká Revoluce, Pařížská komuna)*, Revoluční studie, *a specielně vyšetřoval jejich podíl ve velké francouzské revoluci ve dvojsvazkové knize:* Velká Revoluce[7]), *k níž sbíral dlouhá léta prameny a kterou psal s velkou láskou. Nešlo mu o to, aby »znovu líčil dramatickou stránku těchto velkolepých dějinných událostí,« šlo mu o hlubší příčiny a vlastní mechaniku francouzské revoluce:*

›Parlamentní dějiny této revoluce — praví v Předmluvě *knihy — dějiny jejích válek, její politiky, její diplomacie prostudovány do podrobností. Ale nebyla ještě napsána historie širokých vrstev za revoluce. Dosud nevyličen v plném rozsahu podíl, jaký měl na tomto hnutí lid ve městech i na venku. Ze dvou proudů, které přispěly k revoluci, známe proud myšlenkový, druhý, činnost širokých vrstev ještě v temnu. Na nás, potomcích těch, jimž za revoluce říkali »enragés«, jest, abychom studovali činnost lidu, abychom objasnili její nejvýznačnější stránky.«*

Tuto knihu psal Kropotkin neméně i proto, aby ukázal na odstrašující příklad jakobinství, revolučního, centralistického autoritářství, zkázu tvůrčí síly každé revoluce, zárodek nového, despotického státu. K tomuto memento mori se vrací i v druhých spisech znovu a znovu (hlavně v Buřičových řečích). Není divu, nic tak neleží Kropotkinovi na srdci, než aby se u příležitosti, tak vhodné a vzácné, jako jest revoluce, využilo tvůrčí síly, dřímající v širokých vrstvách a udělal se positivní krok na cestě za společností bez vlády, bez autority. Vždyť takový krok není »skokem do tmy«, vždyť anarchistická představa společnosti »není nějaká utopie,

vytvořená aprioristickou metodou, že se z několika přání udělaly hned postuláty. Představa (anarchistické společnosti) jest vytvořena rozborem tendencí, které se již projevují, ač na čas může přijíti do obliby státní socialismus.

Pokrok moderní techniky, kterou se závratně zjednodušuje výroba všeho, co jest pro život nezbytné, mohutnějící duch nezávislosti a rychlý vzrůst iniciativy a svobodné dohody ve všech oborech činnosti — i v těch, které považovány za vlastní oblast církve či státu   vše to jen posiluje anarchistickou tendenci.«

»Anarchistický proud se rodí v lidu, v hluku všedních bojů, nikoli v pracovně učencově,« ale to je jen dokladem, že anarchismus jest logickým závěrem moderní vědy a techniky, nezbytným důsledkem moderního vývoje společnosti. Tuto logickou souvislost rozbírá a hledí prokázati Kropotkin v řadě statí, brožur i větších děl: Nové časy[9]), Století čekání[9]), Vědecký základ anarchie[10]), Anarchie, její filosofie a ideál[11]), Anarchie na vývoji socialistickém[12]) a jaksi synteticky, definitivně ve větší studii: Moderní věda a anarchismus.[13])

Anarchie, toť společnost bez vnější vlády, udržovaná jen sebevládou jednotlivců, moudrým egoismem a pospolitostí i vzájemnou pomocí. Harmonie společenská se tu udržuje volnou dohodou jednotlivých skupin, organisovaných podle zásady územní či odborné, podle skupin výrobních, distribučních či ukojujících potřeby kulturní. Nebude to společnost snad nehybná, jak to vidíme v životě organismu: »harmonie vzejde neustálou souhrou sil, věčně obnovovanou rovnováhou přerozmanitých složek a vlivů. Takového vzájemného přizpůsobování se dosáhne tím spíše, že žádná z těch sil nebude protěžována nějakým státem.«

V anarchistické společnosti by člověka neomezoval strach před trestem, či jeho poslušnost druhého, nebo nějakého pomyslu: »Bude se při svém jednání říditi vlastním uvážením, jež jistě bude výsledkem svobodného vyrovnání se jeho já s mravními představami společnosti.«

To jest možné ovšem jen v komunisticko-anarchistickém stavu společnosti. Ostatně komunismus a anarchie jsou dvě stránky jedné a téže věci. Ve studii A n a r c h i e v e v ý v o j i s o c i a l i s t i c k é m *staví K. tři zásady anarchistické: 1. Osvoboditi vyrabitele od jha kapitálu. Společně vyráběti a svobodně konsumovati. 2. Oprostiti občana jha vlády. Volný rozvoj jednotlivců ve skupinách a skupin ve federacích. Volná organisace od jednoduchého k vyššímu, podle vzájemných potřeb. 3. Osvoboditi ducha člověka od vší náboženské morálky. Vytvořiti svobodnou guyauovskou morálku,* sans sanction ni obligation *(bez schválení a závazku), morálku plodného, tvůrčího života.*

»Pravý pokrok jest v decentralisaci územní i funkcionelní, ve vývoji místní i osobní iniciativy a ve volné federaci od jednoduchého k složitému, místo dnešní hierarchie od středu k obvodu.«

Námitky, že komunistický anarchismus jest protiklad, contradictio in adjectum, *vyvrací K. hlavně v brožuře* Komunismus a anarchie.[14])

Poměrům v přechodné době po sociální revoluci věnuje K. knihu Zápas o chléb[15]), *kde řeší organisaci výroby a distribuce v socialistické společnosti a její hospodářské podmínky.*

Tyto podmínky jsou tu podle K. již dnes, byť jen v prvopočátcích. Věnoval jim knihu Pole, továrny a dílny.[16]) *Studuje v ní na příkladech z Francie a Anglie možnosti intensivní zemědělské kultury, vyšetřuje činitele, důležitého pro jeho pojetí komunistické společnosti: decentralisační tendenci v průmyslu, t. j. že maloprůmysl nejen nezaniká převahou velkoprůmyslu, ale spíše přibývá, souběžně s rozvojem velkých závodů a někdy i proti tomu rozvoji. Nezapomíná při tom na důležitou otázku harmonického sloučení tělesné a duševní práce. (Své zamilované thema.)*

Všechen ten organický a logický vývoj vede sice k nové společnosti anarchistické, ale sám sebou by nestačil, aby ji také udržel: k tomu jest třeba i nových lidí, s novou tvůrčí m r a v n o s t í. *V první studii o této morálce, svobodné, tvořivé:* Anarchistická morálka[17]) *vychází z koncepcí mladého, záhy*

zemřelého francouzského filosofa-básníka J. M. Guyaua, formulovaných v knize Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction.

Základního díla o Ethice, na němž pracoval do své smrti nedokončil. Založil je příliš široce a hluboce.[18])

* * *

Toť, v hrubých rysech, filosofické a vědecké dílo Kropotkinovo. Ač se na první pohled zdá nesouvisející, jest vnitřně spojeno ústřední ideou svobody, jak již naznačeno. Kropotkinu jsou svět a dějiny projevem Svobody, jako byly Schopenhauerovi projevem Vůle a Hegelovi projevem Rozumu. Kořeny K. nauky jsou rozmanité. Tkví nejen ve francouzském socialismu, fourierovském, saint-simonistickém a proudhonovském, v anglickém anarchismu godwinovském a revolučním anarchismu bakuninovském, ale také hodně i ve francouzské osvícenské filosofii Rousseaua, encyklopaedistů i ve filosofii spencerovsky-liberalistické.

Neslyšíte-liž z jeho děl velmi jasně hlasu Rousseauova o přirozené dobrotě člověka, nevznáší-li se nad řádky jeho mnoha knih optimistický duch encyklopaedistů s pevnou vírou v konečné vítězství rozumu, neproniká jeho dílem pevné přesvědčení liberalismu o jakési praedestinované harmonii společenské, k níž vede jediná cesta: laisser faire?

»Vezměte oblázky, praví Fourier, dejte je do krabice a zatřepejte jimi: samy sebou utvoří mosaiku, jaké by nikdo nesvedl, kdyby chtěl oblázky skládati harmonicky.« (Anarchie ve vývoji socialistickém.)

Ale také na Hegela upomíná mnohá partie K. spisů: hlavně ideologií, vytvářením světa z immanentní ideje. Za to schází K. filosofii dynamika (dialektika) Hegelova: tu přejali zase Marx s Engelsem. Proto nauka K. působí tak ahistoricky, jest v podstatě statická: nerozvíjí před vámi dramatického obrazu akce a reakce základních příčin, sil společenských v jejich celku.

Jenom revoluční temperament a neobyčejný smysl K. pro realitu zachránil mnohé jeho dílo od schematičnosti. Jeho filo-

sofie jest, lépe, chce býti, intelektualistická, racionalistická. Jenže irracionální pud životní se nenechal odbýti. A tak jsme svědky paradoxu, že Kropotkin, odmítající tak rozhorleně bergsonovskou »mystiku« (v předmluvě ke knize Moderní věda a anrchismus), propadl kouzlu »élan vital«: víře v tvůrčí schopnosti a iniciativu mas tak, že sám hlásá tvůrčí vývoj.

Ale co sejde, konec konců, na těchto vadách a jednostrannostech. Na obsahu *filosofie Kropotkinovy nezáleží: mnohé již zastaralo, mnohé zastará. Hlavní jest* methoda: *Jednej politicky tak, aby souhrn svobod společenských i individuálních aspoň vyvážil nesvobodu, podmíněnou přírodou i nezbytnou společenskou* organisací! *Anarchismus není v cíli, ale v postupu.*

»Prohlašujeme-li se za anarchisty, prohlašujeme především, že nechceme jednati s druhými tak, jak by se nám to nelíbilo od nich, že nikdy nebudeme trpěti nerovnosti, která umožnila že mnozí mezi námi užívají své síly, chytrosti, schopnosti tak, že bychom přišli ke škodě, kdybychom tak jednali sami proti sobě.«

»Cítíte-li se mladými, chcete-li žíti plným, silným, bohatým životem, buďte silni, velci ve všem, což konáte. Bojujte, aby všichni mohli žíti tak bohatě a plně!« (Anarch. morálka.)

Junius.

Poznámky jsou bibliograficky neúplné, jak ani nemůže býti jinak za dnešních poměrů. Publikace jsou uvedeny, pokud lze, v původním znění a v překladu nejpřípustnějším.

[1]) *Ideals and Realities in Russian Literature — Ideale und Wirklichkeit in russischen Literatur*, nakl. Th. Thomas, Lipsko.

[2]) *Memoirs* (vycházelo v americké revui *Atlantic Monthly*), *Paměti revolucionáře* nákl. *Samostatnosti*, *Praha*, 2 sv.

[3]) Otázce pospolitosti a vzájemné pomoci a otázkám, souvisejícím s darwinismem věnoval K. vedle knihy *Pospolitost*, ještě několik pojednání, které vyšly vesměs v revui *Nineteenth Century: The Theory of Evolution and Mutual Aid* (*N. C.* leden, 1910.)

The Direct Action of Environment on Plants (*N. C.* červenec 1910).

The Response of Animals to their Environment (*N. C.* březen 1912).

Inheritance of Acquired Characters (dto).

[4]) *Paroles d'un Revolté*. — *Buřičovy řeči*. Nákl. čas. *Komuna* (konfiskováno od A do Z).

[5]) *L'Etat, son rôle historique*, nákl. *Temps Nouveaux*, vyšlo později v knize *La Science moderne et l'Anarchie*, P. T. Stock, Paříž. *Die historische Rolle des Staates* (nákl. ?). Český neúplný překlad v příloze časop. *Zádruha* (IV. r.).

[6]) *L'Etat moderne*, v knize *La Science Moderne et l'Anarchie*. P. V. Stock, Paříž. *Moderní věda a anarchismus*. Přeložil Ing. V. Borek, Knihovna »*Solidarita*«, Praha.

[7]) *La Grande Revolution*, 2 sv. P. V. Stock, Paříž. *Die Grosse französische Revolution*. (Přel. G. Landauer.) Th. Thomas, Lipsko.

[8]) *Les Temps Nouveaux.* Bibliothèque des Temps Nouveaux.

[9]) *Un siècle d'attente.* — *Století čekání.* V brožuře *Mladým lidem.* Edice Června.

[10]) *The Scientific Basis of Anarchy.* Vyšlo v *Nineteenth Century* (únor 1887).

[11]) *L'Anarchie, sa philosophie, son ideal,* P. V. Stock, Paříž (český v příl. *Zádruhy,* II. roč.).

[12]) *L'Anarchie dans l'Evolution socialiste,* Bibl. des Temps Nouveaux.

[13]) *Modern Science and Anarchism,* nákl. čas. *Freedom,* Londýn a *Mother Earth,* N. York — *La Science moderne et l'Anarchie,* P. V. Stock, Paříž.

[14]) *Anarchist Communism,* nákl. čas. *Freedom.* Londýn. *L'Anarchie et communisme,* Bibl. des Temps Nouveaux. — *Anarchie a komunismus* v brožuře *Anarchistická morálka.* Edice Června.

[15]) *La Conquête du pain,* P. V. Stock, Paříž. *Kampf um Brot.* (Vyšlo 1920, nákl. ?) Podle staršího vydání: *Wohlstand für alle,* přeložen do »češtiny« *Blahobyt pro všechny.*

[16]) *Usines, champs, ateliers,* P. V. Stock, Paříž; *Pole, továrny a dílny* (přel. Vl. Borek). Nákl. *Mlad. Proudů.*

[17]) *La morale anarchiste.* — *Anarchistická morálka.* Edice Června, (starší vydání v Americe, nákl. »*Volných Listů*«).

[18]) První studie o ethice uveřejnil K. v *Nineteenth Century: TheEthical Needs of the Present Day* (srpen 1904).

The Morality of Nature (dto., březen, 1905).

Pak byl zaměstnán jinými pracemi, až po návratu do Ruska se věnoval obsáhlému dílu o ethice, jež nedokončil.

*

Kniha
„POSPOLITOST“
byla přeložena A. Hochem
z anglického posledního vydání z r. 1914.
Podobizna Petra Kropotkina je reprodukce
z japonské knihy, pojednávající o rev. socialismu a anarchismu.
Obálku navrhnul a do dřeva ryl Sylva Marvan; naklad. značka
od téhož. — Vydáno nákladem Družstva „Kniha“,
Praha II., Podskalská 335. — Vytištěno
roku 1922 (září) v tiskárně
Horký a spol., Praha-
Vršovice.

*

Předmluva

Když začala nynější válka, strhujíc skoro celou Evropu do hrozného zápasu, a když tento zápas nabyl v krajích belgických a francouzských, kam vnikli Němci, nevídaného rázu, že se vraždili bezbranní a civilní obyvatelstvo olupováno o prostředky živobytí, pokoušeli se někteří omlouvati tyto hrůzy, s oblibou mluvili o »boji za existenci«.

Nato se objevil v »Times« protest, že se takhle zneužívá Darwinovy terminologie. V listu stálo, že podobný výklad jest o málo více, než použitím myšlenek přejatých z vulgárních, chybných představ darwinovské theorie (o »boji za existenci«, o »vůli k moci«, o »přežití nejzpůsobilejšího« a »nadčlověku«, atd.) ve filosofii a politice, že však jest v anglickém jazyku spis, »který vykládá biologický a sociální pokrok nikoli vše převažující hrubou silou a vychytralostí, ale vzájemnou spoluprací«. Bylo tedy navrženo, aby bez prodlení vyšlo laciné vydání přítomné knihy.

Nyní ji má čtenář v rukou. Jest to úplný přetisk prvního vydání, jen Dodatek vypuštěn, protože obsahoval látku spíše speciální.

Dvanácte let uplynulo od prvního vydání této knihy a možno říci, že její základní myšlenku, myšlenku, že pospolitost jest ve vývoji důležitým p o k r o k o v ý m činitelem, začínají konečně biologové uznávati. Ve většině hlavních děl o vývoji, které vyšly v poslední době v Evropě, se již upozorňuje, že v zápasu o život nutno rozeznávati d v ě různé stránky: v n ě j š í zápas druhu s nepříznivými přírodními podmínkami a s druhy soupeřnými a boj v n i t ř n í, uvnitř druhu o prostředky k živobytí. Rovněž se doznává,

že dosah i vývojový význam tohoto vnitřního zápasu byl přeháněn, k velkému politování samého Darwina, a naopak zase podceňován význam družnosti a společenského pudu zvířat pro rozkvět druhu, v opak Darwinova učení.

Začínají-li však uvedení myslitelé uznávati význam pospolitosti a vzájemné podpory u živočichů, nedošli tak daleko v druhé části mé these, t. j. jak důležití jsou tito dva činitelé v historii lidstva pro rozvoj pokrokových sociálních zřízení.

Současní vůdčí myslitelé stále ještě se kloní k názoru, že široké vrstvy mají malý podíl na vývoji sociálních zřízení člověka a že pokrok v tom směru byl zásluhou intelektuálních, politických a vojenských vůdců líných mas.

Tato válka, která přivedla většinu civilisovaných evropských národů v úzký styk nejen se skutečností válečnou, ale i s tisíci vedlejšími účinky války ve všedním životě, jistě přispěje k obratu v dnešních naukách. Ukáže, kolik třeba tvůrčího, budujícího genia širokých vrstev, má-li národ předržeti těžké dějinné chvíle.

Dnešní válečnou pohromu nepřipravovaly, ani jejích barbarských metod nevytvořily široké vrstvy evropských národů: jest to práce jejich vládců, jejich intelektuálních vůdců. Široké vrstvy neměly podílu na přípravě dnešních jatek a ještě méně spoluvytvářely dnešní způsoby válčení, které v nejmenším nedbají všeho toho, co se považovalo za nejlepší dědict. civilisace.

Nebude-li tohle dědictví nadobro zničeno a můžeme-li doufati, přese všechny zločiny v této »civilisované válce«, že nauka a tradice lidské solidarity vyjdou neporušeny z dnešní hrozné zkoušky, pak jen proto, že vedle vyhlazování, organisovaného shůry, jsme svědky i tisícerých projevů samovolné pospolitosti, o níž mluvím v této knize v kapitole, věnované člověku.

Ty selky, které dávaly německým a rakouským zajatcům, vlekoucím se unaveně ulicemi kijevskými, chléb, jablka a tu a tam nějaký groš, ty tisíce žen a mužů, kteří čekali na raněné, bez rozdílu, zda jsou to přátelé či nepřátelé, důstojníci či vojáci, ti francouzští a ruští sedláci, starci, kteří zůstali

ve vsi jen se ženami a rozhodli ve vesnické hromadě, že se budou orati a osévati pole těch, kteří byli »tam«, v nepřátelském ohni, ty družstevní kuchyně a »p o p o t t e s c o m m u n i s t e s«, které vznikly po celé Francii, ta spontánní pomoc belgickému národu z Anglie a Spojených států i pomoc ruského lidu zničenému Polsku, ve všem tom počínání jest taková spousta dobrodiní, svobodně organisované práce a energie, že to přestává býti »milosrdenstvím« a jest to prostě pomocí sousedskou, všechno to a přemnoho jiného jest zárodek nových forem života. Povede to k novým zřízením, jako z pospolitosti v ranních dobách lidstva vznikla později nejlepší pokroková zřízení civilisované společnosti.

Dnes zvláště bych rád upozornil čtenáře na kapitoly této knihy, které jednají o prvotních a středověkých formách pospolitosti.

Činím tak v opravdové naději, že uprostřed bídy a agonie, do níž válka uvrhla celý svět, jest přece jen ještě možna víra, že tvůrčí schopnosti lidí neumdlévají a že tedy jejich vlivem si budou lidé, a snad i národové, lépe rozuměti.

P. KROPOTKIN

B r i g h t o n, 24. listopadu 1914.

ÚVOD

Dvě stránky života zvířat na mne nejvíce působily, když jsem cestoval z mládí ve východní Sibiři a v severním Mandžursku. Jedna: krajně úporný zápas o živobytí, který jest vésti většině druhů zvířat s nemilosrdnou přírodou, občasné ničení života ve velkém, které způsobují přírodní činitelé a tím vyvolané řídké osídlení rozsáhlých území, které jsem zkoumal, živočišstvem. Druhá: že jsem ani na těch několika místech, kde se hemžilo živočišstvem, — a pátral jsem po tom bedlivě — nenašel rozhořčeného zápasu o živobytí mezi členy t é h o ž d r u h u ž i v o č i š n é h o, který většina darwinistů (ač ne sám Darwin) považuje za hlavní rys zápasu o život a za hlavního činitele vývoje.

Hrozné sněhové bouře, které se ženou přes severní část Eurasie ke konci zimy a kdy všechno zamrzává, mrazy a sněhové bouře, které se rok co rok vracejí v druhé polovině května, kdy jsou stromy již v plném květu a kdy jest všude plno hmyzu, ranní mrazy a někdy i mocné sněhové vánice v červenci a srpnu, které rázem ničí myriady hmyzu i druhá ptačí mláďata na stepích, lijáky, vyvolané monsuny, které se dostavují v teplejších oblastech v srpnu a v září a způsobují takové zátopy, jaké jsou známy snad jen v Americe a ve východní Asii, po nichž se mění v močály náhorní roviny, v rozsahu velkých evropských států; konečně silné padání sněhu časně v říjnu, který někdy přikryje oblasti větší než Francie a Německo a tak je dělá neobyvatelné býložravcům, kteří pak po tisících hynou — takové jsou poměry, v nichž jsem viděl zápasiti zvířectvo v severní Asii. Tu jsem si uvědomil velmi záhy, jak nesmírně důležité jest v přírodě, co nazval Darwin: »přirozenou překážkou přílišnému

rozmnožování«, u porovnání se zápasem, který vedou spolu členové téhož druhu o prostředky k životu, a který sice tu a tam nabývá poněkud většího rozsahu, ale někdy není tak důležitý, jako první činitel. Poskrovnu živočišstva, lidnatost — nikoli přelidněnost — to jsou hlavní známky přerozsáhlé oblasti, které říkáme severní Asie — a ty mne přivedly k tomu, že jsem začal vážně pochybovati — další studie mé pochybnosti jen posílily — zda jest skutečně zuřivá soutěž o potravu a život v každém druhu, jak to bylo článkem víry většiny darwinistů a tedy i o tom, zda tato soutěž má tak převážný podíl ve vývoji nových druhů, jak se za to má.

Na druhé straně zase, kdekoliv jsem viděl nadbytek života zvířecího, na př. na jezerech, kam se shromažďovaly nesčetné druhy a miliony jednotlivců, aby tu vychovaly potomstvo, v koloniích hlodavců, při stěhování ptáků, které bylo tehdy opravdu v rozměrech »amerikánských« podél Usuri a zvláště při stěhování vysoké zvěře, jehož jsem byl svědkem na Amuru, kdy se shromáždily ohromné spousty těchto inteligentních zvířat z celé rozsáhlé oblasti, utíkajících před sněhem, aby přešla Amurem v nejnižším místě — ve všech těch obrazech života zvířat, které jsem spatřil, viděl jsem p o s p o l i t o s t a v z á j e m n o u p o d p o r u, prováděnou v takovém rozsahu, že jsem v obém počal tušiti nanejvýše důležité činitele zachování života, udržení rodu a jeho dalšího vývoje.

Konečně jsem viděl u polodivokého dobytka a koní v Zabajkalí i všude jinde, u býložravců, veverek a pod., že když jest zvířatům zápasiti o nedostatečnou potravu, z některé příčiny, výše uvedené, vyjde část rodu, která byla pohromou postižena, z této zkoušky oslabena na životnosti i na zdraví, takže z p o d o b n é h o o b d o b í z u ř i v é s o u t ě ž e n e m ů ž e v z e j í t i p o s t u p n ý v ý v o j r o d u.

Proto, když jsem si později začal všímati vztahu darwinismu a sociologie, nemohl jsem souhlasiti se žádným dílem ani spiskem, které napsány o tomto předmětu. Ve všem tom se chtělo neumocí dokázati, že člověk, maje vyšší inteligenci a vědění, by m o h l zmírniti nelítostný zápas o život,

mezi lidmi, ale ve všem tom se zároveň tvrdilo, že zápas o prostředky k životu, zápas všech zvířat proti všem i jednoho člověka proti druhému jest »p ř í r o d n í m z á k o n e m«. Takového názoru jsem ovšem přijmouti nemohl, jsa přesvědčen, připouští-li se nemilosrdný boj o život v každém druhu, a vidí-li se v takové válce podmínka pokroku, že se tím připouští něco, co nejen že nebylo dosud dokázáno, ale co ani nepotvrzeno přímým pozorováním. Naopak, překvapilo mne, jak nově osvětlovala celý předmět přednáška »O zákonu pospolitosti«, kterou měl na sjezdu ruských přírodozpytců r. 1880 veleznámý zoolog, profesor Kessler, tehdy děkan petrohradské university. Ideou Kesslerovou bylo, že vedle zákona o v z á j e m n é m b o j i jest v přírodě i zákon o p o s p o l i t o s t i, který jest pro úspěšný zápas o život a zvláště pro postupný vývoj druhu mnohem důležitější, než zákon vzájemného boje. Tenhle poukaz — který byl vlastně dalším rozvinutím myšlenek, vyslovených Darwinem samým v jeho P ů v o d u č l o v ě k a — mi připadal tak pravdivým a tak důležitým, že hned potom (r. 1883) jsem počal sbírati látku, abych rozvedl myšlenku, kterou Kessler jen zběžně naznačil ve své přednášce, ale nemohl rozvinouti, zemřelť roku 1881.

Ale v jednom jsem nemohl plně sdíleti Kesslerova názoru. Kessler totiž označoval »rodičovské city« a péči o potomstvo (viz dále kap. I.) za počátek sympatií k živočišstvu. Myslím, že jest otázkou podstatně rozdílnou a dalekosáhlou, o níž stěží můžeme jednati již nyní, otázka, mnoho-li působily oboji ty city ve vývoji společenských pudů a pokud působily i vlivy jiné. Teprve až řádně zjistíme fakty o pospolitosti v různých třídách zvířectva a jejich význam pro vývoj, budeme s to vyšetřiti, jaký podíl ve vývoji sociálních pudů přísluší rodičovským citům a jaký podíl družnosti samé, kteráž nejspíše vznikla na prvopočátku vývoje živočišného světa, snad již ve stadiu t. zv. »kolonií«. Proto jsem v prvé řadě hleděl vyšetřiti především důležitost činitele pospolitosti pro vývoj, ponechávaje na později pátrání po p ů v o d u pudu pospolitosti v přírodě.

Význam činitele pospolitosti — »kdyby se jen dokázalo, že jest všeobecný« — neunikla přírodovědeckému geniu, který se tak projevoval v Goetheovi. Když Eckermann jednou vykládal Goetheovi — bylo to r. 1827 — že našel dvě mladá písklata střízlíka, která mu ulétla, druhý den v hnízdě červenáčka, který mladé krmil spolu se svými mláďaty, byl tím Goethe přímo rozechvěn. Viděl v tom potvrzen svůj pantheistický náhled a pravil: »Je-li pravda, že tohle krmení cizího se děje všude v přírodě, jako nějaký všeobecný zákon, pak by se rozřešila mnohá zásada.« Vrátil se k té věci druhého dne a radil co nejvážněji Eckermannovi, (který byl, jak známo, zoologem), aby prostudoval pečlivě tento zjev, dodávaje, že jistě dosáhne »neocenitelných výsledků«. (G e s p r ä c h e, vyd. z r. 1848, sv. III., str. 119, 222.) Škoda, že k tomu nikdy nedošlo, ač jest velmi pravděpodobné, že Brehm, který ve svém díle nahromadil tolik látky o pospolitosti v říši zvířat, byl inspirován uvedenou poznámkou Goetheovou.

V létech 1872—86 vyšlo několik důležitých děl o inteligenci a duševním životě zvířat (uvedeny v poznámkách za první kapitolou), z nichž tři pojednávají podrobněji o našem předmětu, totiž: L e s S o c i é t é s a n i m a l e s od Espinase (Paříž 1877), L a L u t t e p o u r l'e x i s t e n c e e t l'a s s o c i a t i o n p o u r l a l u t t e, přednáška J. L. Lanessana (v dubnu 1881), a kniha Ludvíka Büchnera: L i e b e u n d L i e b e s-L e b e n i n d e r T h i e r w e l t, která vyšla v prvním vydání 1882 a 1883 a v druhém, velmi rozšířeném, r. 1885. Ale ač každé z těchto děl jest výborné, jest tu ještě dosti místa pro dílo, které by jednalo o pospolitosti, nejen jako dokladu pro předlidský původ mravních pudů, ale i jako o přírodním zákonu a činiteli vývoje. Espinas věnoval hlavní pozornost živočišným společnostem (včelám, mravencům), zařídivším se na dělbu práce a ačkoliv jeho dílo jest plno poukazů ve všech směrech, bylo přece jen psáno v době, kdy se ještě nemohlo pojednávati o lidských společnostech se znalostmi, které máme nyní. Lanessanova přednáška má spíše ráz skvěle

navrženého všeobecného plánu díla, v němž by se jednalo o vzájemné podpoře, počínaje útesy v moři a pokračuje v říši rostlinné, živočišné a v říši člověka. S hlavní myšlenkou Büchnera díla nemohu souhlasiti, ač jest velmi nabádavé a bohaté fakty. Kniha počíná hymnou na Lásku a skoro všechny příklady jsou vybrány jako doklad, že u zvířat jest láska a sympatie. Ale převáděti živočišnou družnost na lásku a sympatii, znamená, dělati ji méně všeobecnou a méně důležitou, jako zase u lidí etika, založená na lásce a osobní sympatii, jen omezila pochopení mravních citů jako celku. Nevede mne láska k sousedovi — kterého často ani neznám — chopím-li se džberu s vodou a spěchám-li hasiti oheň v jeho domě, pohání mne širší, ač nejasnější pocit či instinkt lidské solidarity a družnosti. Tak jest to i u zvířat. Ani láska, ba ani sympatie (ve vlastním smyslu) nevede stádo přežvýkavců, nebo koní, aby utvořili kruh na obranu před vlky, není to láska, která svádí vlky do houfu na společný hon, láska nesvádí koťata nebo jehňata ke hře, nebo tucet různých ptačích druhů v jednu společnost za podzimních dnů, a rovněž ani láska, ani osobní sympatie, nesvádí dohromady tisíce vysoké zvěře, roztroušené po území jako Francie, aby se spojila v jedinou spoustu různých druhů a směřovala všechna na jedno místo, aby tam překročila řeku. Jest to pocit daleko širší, než láska a osobní sympatie — jest to pud, který se pozvolna vyvinul u zvířat i lidí nesmírně dlouhým vývojem a který naučil zvířata i lidi, jako sílu mohou čerpati z pospolitosti a vzájemné podpory, i jakou radost ze života při tom najdou.

Jak důležitý jest tento rozdíl, pochopí snadno ten, kdo studuje psychologii zvířat a ještě lépe, kdo studuje etiku lidí. Láska, sympatie, sebeobětavost mají jistě veliký podíl v postupném vývoji našich mravních citů. Ale lidská společnost není založena na lásce, ba ani ne na sympatii. Jest založena na vědomí lidské solidarity — třeba jen na instinktivním vědomí. Uznává se tím samovolně síla, které se dostává každému člověku z pospolitosti, uznává se, jak úzce závisí štěstí jednotlivce na štěstí všech, člověk si uvědomuje

podvědomě smysl spravedlnosti, slušnosti, která má každého k tomu, aby dbal práv každého druhého jako práv svých. Na tomto širokém a nezbytném podkladu se vyvinuly mravní city ještě vyšší. Ale to nespadá do našeho díla, upozorňuji tu jen na přednášku »Spravedlnost a mravnost«, kterou jsem odpovídal na Huxleyovu Etiku, a v níž jsem po jednal o věci obšírněji.

Myslím tedy, že kniha, psaná o Pospolitosti jako zákonu přírodním a činiteli vývoje vyplní význačnou mezeru. Když Huxley r. 1888 uveřejnil svůj manifest o »boji o život« (Struggle for Existence and its Bearing upon Man), v němž po mém soudu vykládal velmi nepřesně fakty přírody, jak je vidíme v poli i v lese, dotázal jsem se vydavatele Nineteenth Century, zda by mi ve své revui dovolil obšírněji odpověděti na názor jednoho z nejvýznačnějších darwinistů. Pan James Knowles přijal návrh docela sympaticky. Mluvil jsem o tom také s W. Batesem. »Jistě že tohle jest ten pravý darwinismus,« odvětil. »Jest to strašné co »ti lidé« udělali z Darwina. Napište ty články, až budou otisknuty, napíši vám dopis, který můžete uveřejniti.« Žel, uplynulo sedm let, než jsem je napsal a když vyšel poslední, nebyl již Bates na živu.

Když jsem rozebral význam pospolitosti u různých druhů živočišstva, byl jsem ovšem povinnován pojednati o témže činiteli i ve vývoji člověka. Bylo to tím nezbytnější, že jest řada evolucionistů, kteří by snad přiznali důležitost pospolitosti u zvířat, ale, jako Herbert Spencer, nechtějí to připustiti u člověka. Stojí na tom, že u prvotního člověka byl pravým zákonem života boj všech proti všem. Jak jest toto tvrzení, tak ochotně přejímané, bez dostatečné kritičnosti, od časů Hobbesových, podepřeno tím, co víme o prvních obdobích vývoje lidstva, o tom pojednáme v kapitolách, věnovaných divochům a barbarům.

Množství a význam zřízení pospolitosti, které vybudoval tvůrčí genij divošských a polodivošských širokých vrstev, v nejranějším, rodovém období lidstva a ještě více v násle-

dujícím období občiny, i obrovský vliv, který to prvotní zřízení měla na další vývoj lidstva, až do naší doby, přiměla mne, abych své bádání rozšířil i na pozdější, dějinné období, zvláště abych studoval nejzajímavější období svobodné středověké městské republiky, jejichž všeobecné rozšíření i vliv na naši moderní civilisaci nebyly ještě tak oceněny, jak by se slušelo. Konečně jsem se pokusil stručně naznačiti, jak veliký význam mají instinkty vzájemné pomoci, které jsme zdědili po ohromně dlouhém vývoji, v naší moderní společnosti, která domněle spočívá na zásadě »každý sám pro sebe, a stát pro všechny«, která však neměla nikdy úspěchu a nikdy se neuskuteční.

Této knize se snad vytkne, že líčí zvířata i lidi příliš příznivě, že se tu vyzvedají jejich společenské vlastnosti, kdežto o protispolečenských a sobeckých pudech se sotva děje zmínka.

Ale nešlo to jinak. Tolik jsme v poslední době slyšeli o »tvrdém, nemilosrdném boji o život«, který prý vede jedna zvířata proti druhým, jednoho »divocha« proti druhému, a každého civilisovaného člověka proti všem spoluobčanům — a tahle tvrzení se stala takovým článkem víry, že bylo především třeba, aby se proti tomu postavila velká řada faktů, které ukazují zvířecí i lidský život s docela jiné stránky. Bylo třeba poukázati na to, jak předůležité jsou sociální zvyky v přírodě a v postupném vývoji zvířecích druhů i lidských tvorů: dokázati, že chrání zvířata před nepřítelem lépe, že jim často spíše dopomáhají k potravě (zimní zásoby, stěhování a p.) a zajišťují jim delší život, čímž jim spíše umožňují, aby se u nich vyvinuly intelektuální schopnosti, že vedle jiného prospěchu umožnily člověku, aby si vytvořil zřízení, která lidstvu pomohla přežíti tvrdý boj s přírodou a vyvíjeti se přes všechny osudy dějin. Tato kniha jedná o zákonu pospolitosti jako hlavním činiteli vývoje — nikoli o v š e c h činitelích vývoje a významu každého z nich. Bylo třeba napsati tuhle první knihu, aby se mohla napsati druhá.

Jsem jistě poslední, kdo podceňuje podíl, kterým se uplatňoval jednotlivec ve vývoji lidstva. Jsem však přesvědčen, že tenhle předmět vyžaduje, aby se o něm pojednalo hlouběji, než se dálo dosud. V dějinách lidstva uplatňoval se jednotlivec poněkud jinak, šíře i hlouběji, než malichernou, neinteligentní omezeností, která však u většiny spisovatelů platí za »individualismus« a »uplatňování se«. Také nedělali dějiny jen jednotlivci, které líčí dějepisci jako hrdiny. Mám tedy v úmyslu, dovolí-li mně poměry, pojednati zvláště o podílu, který mělo na postupném vývoji lidstva to, že se v něm uplatňovali jednotlivci. Mohu tu poznamenati jen věci všeobecné. Když zřízení pospolitosti — kmen, občina, cechy, středověké město — pozbývala postupem věků původního rázu, když se stávala příživnickými a tím i překážkou pokroku, povstali proti nim jednotlivci vždy dvojím, rozdílným způsobem. Část buřičů usilovala očistiti stará zřízení, nebo vytvořiti vyšší formu sdružení, založené na zásadě pospolitosti, pokoušeli se na př. zavésti zásadu »náhrady« za dřívější l e x t a l i o n i s a později i odpuštění přečinů, nebo ještě vyšší ideál rovnosti před lidským svědomím, místo »náhrady« podle třídního měřítka. Ale současně druhá část revolucionářů zamýšlela zničiti ochranná sdružení vzájemné podpory, jedině proto, aby sama nabyla většího bohatství a větší moci. V tomto sporu tří různých směrů, v tomto zápasu dvou tříd revolucionářů a obhájců starého jest skutečná tragedie dějin. Ale vylíčiti tento spor a studovati poctivě, jaký podíl ve vývoji lidstva měla každá z těch tří sil, vyžadovalo by zase tolik let, co si vyžádala tahle kniha.

Z děl, která jednají skoro o témže předmětu, a jež vyšla od doby, kdy byly uveřejněny mé články o pospolitosti u zvířat, sluší uvésti T h e L o w e l l L e c t u r e s o n t h e A s c e n t o f M a n, od H. Drummonda (Londýn 1894) a T h e O r i g i n a n d G r o w t h o f t h e M o r a l I n s t i n c t, od A. Sutherlanda (Londýn 1898). Obě psány po výtce ve směru Büchnerovy »L á s k y«; v druhé knize se poněkud obšírně pojednává o rodičovském a rodinném

cítění jako jediných vlivech, působících na vývoj mravního cítění. Třetí dílo, jednající o člověku a psané v podobném smyslu, jest The Principles of Sociology od prof. F. A. Giddingse, jehož první vydání vyšlo r. 1896 v Novém Yorku a v Londýně, a hlavní jeho myšlenky načrtnuty autorem ve spisku z r. 1894. Ale jest mi přenechati kritikům, aby probrali, v čem se shodují, v čem podobají a čím se liší má kniha a ona díla.

Jednotlivé části této knihy byly uveřejněny poprvé v Nineteenth Century (»Pospolitost u zvířat« v září a listopadu 1890, »Pospolitost u divochů«, v dubnu 1891, »Pospolitost u barbarů«, v lednu 1892, »Pospolitost ve středověkém městě«, v srpnu a září 1894, a »Pospolitost u moderních lidí«, v lednu a červnu 1896). Když jsem je spojil v knihu, měl jsem zprvu úmysl, uvésti v dodatku spoustu látky i pojednati tam o četných podružných bodech, což bylo třeba v článcích vynechati. Ukázalo se však, že by takovým dodatkem vzrostla kniha dvakráte a byl bych ji nemohl vydati, nebo teprve mnohem později.

Nynější dodatek*) pojednává jen o několika bodech, které zavdaly příčinu k sporům v poslední době; do textu jsem pojal jen látku, pokud nerušila stavbu díla.

V Bromley, Kent, 1902.

*) Byl vynechán, viz ostatně Předmluvu. (Pozn. překl.)

HLAVA PRVNÍ

POSPOLITOST U ZVÍŘAT

Zápas o živobytí. — Pospolitost jako přírodní zákon a hlavní činitel postupného vývoje. — Bezobratlovci. — Mravenci a včely. — Ptáci, sdružení k honbě a k lovu ryb. — Družnost. — Vzájemná ochrana u drobných ptáků. — Jeřábi, papoušci.

I.

Představa zápasu o živobytí, jako činitele vývojového, uvedená do vědy Darwinem a Spencerem, umožnila nám, abychom obsáhli velerozsáhlý obor jevů prostou formulí, která se brzy stala základem našich filosofických, biologických a sociologických spekulací. Darwin vtělil ve všeobecný pojem přerozmanité fakty: přizpůsobování úkonů i formy organických bytostí jejich okolí, fysiologický i anatomický vývoj, rozumový rozvoj i sám mravní vývoj, který jsme dříve obyčejně vysvětlovali tolika různými příčinami. Představujeme si to jako nepřetržité úsilí — v podobě boje proti nepříznivým poměrům — o takový vývoj jednotlivců, plemen, rodů a společností, který by vedl k životu co možno nejplnějšímu, nejrozmanitějšímu a nejintensivnějšímu. Snad s počátku sám Darwin si nebyl plně vědom, jak všeobecný jest činitel, kterým mínil vysvětlovati nejdříve jen řadu faktů nahromadění individuálních variací v novém druhu. Ale byl si již vědom, že by pojem, který uvedl do vědy, pozbyl filosofického a jedině pravého smyslu, kdyby se užíval jen ve smyslu omezeném, totiž, že jednotlivci spolu zápasí jen a jedině o prostředky k živobytí. A hned na počátku svého památného díla zdůrazňoval, že toho pojmu dlužno užívati ve »smyslu širším a obrazném, vyjadřujícím závislost jedné bytosti na druhé, a zahrnujícím nejen život jednotlivce, ale také úspěšné rozmnožení jednotlivce (což jest důležitější).[1])

Sám užíval pojmu toho hlavně v užším smyslu, k vlastním speciálnějším účelům, ale varoval své následovníky, aby se nedopouštěli omylu (kterého, jak se zdá, se sám kdysi nevyvaroval) a nepřeceňovali jeho omezené platnosti. V »P ů v o d u č l o v ě k a« ukázal na několika stránkách vlastní,

široký smysl toho pojmu. Ukázal, jak u nesčetných zvířecích společností zmizel zápas jednotlivců mezi sebou o prostředky k životu, jak tu byl zápas nahražen součinností, a jak se touto náhradou rozvinuly mravní a rozumové schopnosti, které zabezpečují druhům nejlepší podmínky přežití. Dal na srozuměnou, že v těchto případech nejsou nejschopnějšími fysicky nejsilnější, ani nejchytřejší, ale ti, kdož se naučili tak vzájemně si pomáhati, silní i slabí stejně, na prospěch celku. »Takovým společnostem — psal — které mají nejvíce členů, kteří se nejlépe snášejí, se bude dařiti nejlépe a zanechají nejvíce potomstva.« (2. vydání, str. 163.) Takto pozbyl v hlavě opravdového znalce přírody omezeného smyslu pojem, který vznikl z omezené malthusianské představy o soutěži všech se všemi.

Žel, že tyto poznámky, které mohly býti východiskem nejplodnějších výzkumů, byly zatlačeny do pozadí spoustou faktů, sebraných na vysvětlenou, jaké výsledky má skutečný zápas o život. Mimo to se Darwin nikdy nepokusil, aby blíže vyšetřil, jaký význam má každá z těch dvou stránek zápasu o život ve světě živočišném, a také nikdy nenapsal díla, jak zamýšlel, o přirozených překážkách přílišného rozmnožování, ačkoli takové dílo by bylo křížovou zkouškou, jaký skutečný dosah má individuelní zápas. Ba, právě na týchž stránkách, o nichž jsem se právě zmínil, mezi daty, která vyvracejí omezené malthusianské pojetí zápasu, znovu vyvstává stará malthusianská nákaza, totiž v Darwinových poznámkách, že prý škodí, udržují-li se »tělesně i duševně slabí« v našich civilisovaných společnostech (I. c., kap. V.). Jako by ty tisíce tělesně slabých i neduživých básníků, vědců, vynálezců a reformátorů, spolu s druhými tisíci t. zv. »bláznů« a »slabomyslných nadšenců« nebyly nejvzácnějšími zbraněmi lidstva v jeho boji o život, vedeném zbraní rozumovou a mravní, kterou přece sám Darwin velebil v téže kapitole »Původu člověka«.

Darwinovu theorii potkal týž osud, jako všechny, které se nějak dotýkají lidských vztahů. Místo aby ji rozšířili, jak Darwin naznačil, zúžili ji jeho následovníci ještě více.

Kdežto Herbert Spencer, který šel nezávisle, ale podobným směrem, hleděl rozšířiti bádání na závažnou otázku: »Kdo jest nejzpůsobilejší?«, hlavně v dodatku k třetímu vydání svých D a n ý c h p r a v d m r a v o u č n ý c h, udělali nesčetní následovníci Darwinovi pojem zápasu o život co nejužší. Na konec si představovali svět zvířectva jako svět neustálého boje polovyhladovělých bytostí, které žízní jedna po krvi druhé. Jejich přičiněním zaznívá v moderní literatuře válečný pokřik: B ě d a p ř e m o ž e n ý m! jako by tohle bylo posledním slovem moderní biologie. Povýšili »nelítostný« zápas o osobní výhody na biologický princip, kterému jest se podrobiti i člověku, jinak podlehne ve světě, založeném na vzájemném vyhlazování. Necháme-li stranou národohospodáře, kteří znají z přírodní vědy několik slov, a ta ještě pochytili z druhořadých popularisátorů této vědy, musíme doznati, že i nejpovolanější zastanci Darwinových názorů dělají, co mohou, jen aby se udržely tyto falešné představy. Vskutku, vezmeme-li si na př. Huxleye, který jest bezesporně považován za nejschopnějšího vykladače theorie vývojové, nedozvídáme-liž se od něho ve článku »Boj o živobytí a význam jeho pro člověka«, že:

»s hlediska moralistova skýtá svět zvířectva touž podívanou, jako zápas gladiatorů. S tvory se napřed zachází velmi pěkně a pak se postaví do boje: při tom se dožije druhého zápasu jen ten nejsilnější, nejrychlejší a nejchytřejší. Divák nepotřebuje obraceti palec, poněvadž se nedává žádného pardonu.«

A nevykládá-liž na jiném místě téhož článku, že jak u zvířat, tak u prvotních lidí:

»nejslabší a nejhloupější byli přimáčknuti ke zdi, kdežto nejhouževnatější a nejvychytralejší, kteří byli nejlépe přizpůsobeni poměrům, — nikterak ne ti v ů b e c nejlepší — přežili všechno. Život byl nepřetržitou šarvátkou a mimo omezená a dočasná pouta rodinná, byl obyčejným stavem Hobbesův boj všech proti všem.«[2])

Jak jest tento názor na přírodu potvrzen fakty, uvidíme z dokladů, které tu čtenáři podáme, jak o světě zvířecím,

tak o životě primitivního člověka. Ale předem lze poznamenati, že Huxleyův názor o přírodě si může dělati nároky, že jest nějakou vědeckou dedukcí, asi tak, jako si je může dělati právě opačný náhled Rousseua, který zase viděl v přírodě jen samou lásku, mír a soulad, což všechno člověk svým vývojem porušil. Stačilo by však, aby takový přírodozpytec jen jednou vkročil do lesa, aby jen jednou pozoroval nějakou společnost živočichů, nebo i jen pročetl některé vážné dílo o životě zvířat (D'Orbignyho, Audubonovo, Le Vaillantovo, kterékoli), a hned by si udělal jinou představu o sociálním životě u zvířat, a již by se mu nezdála příroda bojištěm, ale také ne sám soulad a sám mír. Rousseau se dopustil omylu, že ze své představy vyloučil zápas zuby-nehty a Huxley zase chybil opačně. Ale ani Rousseaův výlučný optimismus, ani Huxleyův výlučný pesimismus nelze přijati jako nestranný výklad přírody.

Jakmile začneme studovati zvířata — ne v laboratořích a v museích, ale v lesích a na prériích, v stepích a v horách — ihned zpozorujeme, že se sice u různých druhů velmi hodně válčí a že se vyhlazují v rozsáhlé míře, zvláště u odlišných tříd živočišných, ale také že jest tu i stejně tolik, ne-li více vzájemné podpory, pospolitosti a vzájemné obrany u zvířat téhož druhu, či aspoň téže společnosti. Družnost jest právě tak přírodním zákonem, jako vzájemný zápas. Bylo by ovšem velmi nesnadné určiti i jen zhruba, jak která z těchto řad faktů jest početně důležitá. Ale zkusíme-li to nepřímo a zeptáme-li se přírody: »Kdo jest nejzpůsobilejší: ti, kdož neustále zápasí jeden s druhým, či ti, kdož si navzájem pomáhají?«, vidíme ihned, že docela nepochybně způsobilejší jsou zvířata, zvyklá pomáhati si navzájem. Mají větší vyhlídky, že přežijí, a také se ve své třídě nejvíce vyvíjejí tělesně i duševně. Zvážíme-li všechny doklady, které by podporovaly tento náhled, můžeme beze všeho říci, že pospolitost jest právě tak zákonem života zvířat, jako jest jím vzájemný zápas, ale že má podle všeho mnohem větší význam jako činitel vývoje, zvláště proto, že podporuje vývoj zvyků a vlastností, které zajišťují, že se druhy udrží a

budou dále vyvíjeti, a při tom že se individuu dostane co největšího blahobytu a životní radosti při vynaložení co nejmenší energie.

Význam pospolitosti jako přírodního zákona a největšího činitele vývoje pochopil, pokud vím, z vědeckých následovníků Darwinových, známý zoolog, bývalý děkan petrohradské university, prof. Kessler. Rozvinul své ideje v přednášce, kterou měl v lednu 1880, několik měsíců před smrtí, na sjezdu ruských přírodozpytců. Ale jako tolik jiných dobrých věcí, uveřejněných jen rusky, zůstala i tato přednáška skoro úplně neznáma.

»Jako starý zoolog« považoval za povinnost protestovati, že se zneužívá pojmu: boj o život, který byl vzat ze zoologie, či aspoň, že se přeceňuje. Zoologie — pravil — a vědy, jednající o člověku, nepřestávají zdůrazňovati, čemu říkají nemilosrdný zápas o živobytí. Ale zapomínají, že jest tu ještě druhý zákon, který lze nazvati zákonem pospolitosti, který jest daleko podstatnější prvého, aspoň u zvířat. Kessler vyzvedl, jak jsou zvířata nevyhnutelně sváděna dohromady starostí o potomstvo, a »čím úžeji spolu drží jednotlivci, tím více podporuje jeden druhého a tím také větší vyhlídku mají druhy, že přežijí, i že se dále vyvinou duševně.« »Všechny třídy živočichů — pokračuje — především vyšších, žijí v pospolitosti« a osvětlil svoji myšlénku příklady ze života hrobaříků a ze společenského života ptáků a některých ssavců. Příkladů neuváděl mnoho, jak lze ostatně čekati v zahajovacím proslovu, ale hlavní body byly jasně vytčeny. A zmíniv se, že ve vývoji lidstva měla pospolitost podíl ještě význačnější, skončil prof. Kessler tímto závěrem:

»Rozumí se, že nepopírám zápasu o živobytí, ale trvám na tom, že postupný vývoj v říši živočišstva a zvláště u lidí jest spíše podporován vzájemnou pomocí než vzájemným bojem . . . Všechny organické bytosti mají dvě základní potřeby: potřebu výživy a potřebu rozmnožiti rod. Potřeba první je vede k zápasu a k vzájemnému hubení, potřeba udržovati rod je zase sbližuje a má je k tomu, aby si navzájem pomáhaly. Ale mám za to, že ve vývoji organic-

kého světa — v postupném přetváření se organických bytostí, má vzájemná podpora u jednotlivců mnohem větší podíl než vzájemný boj.«[1])

Většina přítomných ruských zoologů byla podmaněna tak správným náhledem a Ševercov, jehož díla jsou dobře známa ornitologům a zeměpiscům, podporoval Kesslerovu myšlenku a osvětlil ji několika dalšími příklady. — Zmínil se o několika druzích jestřábů, »kteří jsou až ideálně uzpůsobeni k lupičství« a přece jsou v úpadku, kdežto jiné druhy jestřábů, kteří si navzájem pomáhají, prospívají. »Vezměte si zase společenského ptáka, kachnu — pravil — jest v celku špatně vybavena, ale provádí vzájemnou podporu a zaplavila skoro celou zemi, jak lze souditi podle jejích nesčetných druhů a variací.«

Že ruští zoologové tak beze všeho přijali názor Kesslerův jest zcela přirozené, ježto skoro všichni měli příležitost studovati svět zvířecí v rozsáhlých, neobydlených oblastech severní Asie a východního Ruska. A nelze studovati těchto krajů, aby vám nezatanula na mysl táž idea. Vzpomínám si, jakým dojmem na mne působil živočišný svět na Sibiři, když jsem bádal v oblasti vitimské ve společnosti tak dokonalého zoologa, jako byl přítel Poljakov. Oba jsme stáli pod prvním dojmem Původu druhů, ale marně jsme pátrali po zuřivé soutěži u zvířat téhož druhu, jak jsme to čekali po přečtení Darwinova díla, třeba že jsme měli na paměti i poznámky ve třetí kapitole tohoto díla (str. 54). Viděli jsme tu nejrozmanitější uzpůsobení pro zápas, často vedený pospolitě, proti nepříznivým poměrům podnebí, nebo proti různým nepřátelům, a Poljakov napsal nejednu pěknou stránku o vzájemné závislosti masožravců, býložravců a hlodavců na sídlištích, všem jim společných. Byli jsme svědky četných ukázek vzájemné podpory, zejména za stěhování ptactva a býložravců. Ale i v oblasti amurské a usurské, kde jest nadbytek živočišstva, spatřil jsem jen málo kde skutečnou soutěž a zápas vyšších zvířat téhož druhu, ačkoli jsem po tom bystře pátral. Týž dojem máte z děl většiny ruských zoologů a zřejmě se tím vysvětluje, proč Kesslerovy

názory byly tak uvítány ruskými darwinisty, ač podobné představy nebyly v modě u následovníků Darwinových v západní Evropě.

První věc, která nás překvapí, když se pustíme do studia zápasu o živobytí po obou jeho stránkách, přímé i přenesené, jest spousta příkladů vzájemné pomoci, nejen v péči o potomstvo, jak uznala většina evolucionistů, ale také v tom, aby jednotlivec byl v bezpečí a mohl si zaopatřiti nezbytnou potravu. U rozsáhlé části říše živočišstva jest pospolitost pravidlem. Navzájem si pomáhají i nejnižší živočichové, a musíme býti připraveni na to, že jednou zvíme od těch, kdož studují mikroskopický život, že jest jakási podvědomá vzájemná podpora i v životě mikroorganismů. Ovšem, víme jen pramaloučko o životě bezobratlovců, vyjma termity, mravence a včely. A přece i ze života nižších živočichů můžeme sebrati několik dokladů spolupráce, bezpečně zjištěné. Skoro vůbec ještě neprostudována nesčetná sdružení saranče, baboček a svižníků, cikád atd. Ale již jen to, že tu jsou, ukazuje, že se řídí týmiž zásadami jako dočasná stěhovací sdružení mravenců a včel. U brouků jsme viděli docela dobře, jak si pomáhají vzájemně hrobaříci (necrophorus). Ti potřebují nějakou hnijící látku, aby tam nakladli vajíčka, a larvy měly co jísti. Ale látka nesmí hníti rychle. Proto zahrabávají do země mršiny drobných živočichů, které najdou na potulkách. Hrobaříci žijí zpravidla osamoceně, ale když některý objeví mrtvou myš, nebo mrtvého ptáka, které by sám sotva odvlékl, přivolá si pět šest nebo i deset soudruhů, aby vykonali práci společně. Je-li třeba, odvlekou tělo na půdu dostatečně měkkou a pohřbí je opatrně, aniž se hádají, kdo bude směti naklásti vajíčka do pohřbené mrtvoly. A když Gleditsch připoutal mrtvého ptáka ke křížku ze dvou hůlek, nebo pověsil ropuchu na hůlku, zaraženou do zdi, sdružili hrobaříci svou inteligenci stejně přátelsky, aby zmohli, co tu člověk nastrojil. Stejně pospolité úsilí pozorováno u kalovala.

Podobné příklady můžeme najíti i u živočichů, stojících na poněkud nižším stupni organisace. Někteří pozemní kra-

bové v západní Indii a v severní Americe se spojují ve velké roje a táhnou k moři, aby tam uložili svůj potěr: každé takové stěhování vyžaduje dohody, spolupráce a vzájemné podpory. U velkých moluckých krabů (limulus) jsem byl překvapen (r. 1882 v brightonském akvariu), jaké vzájemné podpory jsou schopni tito neohrabaní tvorové, ocitne-li se některý z nich v nějaké nouzi. Jeden z nich upadl naznak v rohu nádrže a těžký omáčníkovitý hřbet mu bránil, aby se mohl zase obrátiti, k tomu tam byla ještě železná tyč, takže věc byla dvakráte obtížnější. Přišli mu na pomoc druzi, asi hodinu jsem pozoroval, jak to asi zaonačí, aby vězni pomohli. Dva současně podebrali přítele ze zadu, až ho konečně postavili rovně, ale tu přišla do cesty železná tyč a záchrana nedokončena: krab se těžce převrátil. Po mnohém úsilí odlezl jeden zachránce pro dva jiné kraby, kteří by pokračovali v práci s čerstvými silami, postrkujíce a zvedajíce padlého soudruha. Stáli jsme u akvaria dobré dvě hodiny a než jsme odešli, ještě jsme se obrátili: zachraňovalo se dále! Když jsem viděl tohle, nemohl jsem neuvěřiti pozorování, které uvádí dr. Erasmus Darwin, totiž, že »obyčejný krab v době svlékání hlídá, jako přední stráž ty, kteří se svlékají, nebo nemají dosti ztvrdlý krunýř, aby nějaký mořský nepřítel nepřepadl svlečené a tak nechráněné druhy.«[5])

Příklady pospolitosti u termitů, mravenců a včel jsou tak dobře známy širšímu čtenářstvu, hlavně z děl Romanesových, L. Büchnera a sira Johna Lubboka, že se mohou omeziti na několik málo poukazů. [6]) Podíváme-li se na mraveniště, vidíme, že se tu děje všechno po zásadě pospolitosti: výchova potomstva, sbírání zásob, stavění, péče o mšice atd. Jest nám tedy uznati s Forelem, že hlavním, základním znakem života četných druhů mravenců jest, že se každý mravenec dělí o potravu, již pohlcenou a částečně ztrávenou, s každým členem mravenčí obce, který o to požádá a že jest k tomu povinnován. Potkají-li se náhodou dva mravenci, každý z jiného druhu, nebo z dvou nepřátelských mravenišť, hledí se jeden druhému vyhnouti. Ale dva mra-

venci, z téhož mraveniště, nebo z téže kolonie mravenišť běží k sobě, vymění si několik pohybů tykadly a »je-li jeden hladov či žízniv, a má-li k tomu ten druhý ještě plný břich — žádá beze všeho o žrádlo.« Požádaný nikdy neodmítne, otevře kusadla, postaví se vhodně a vytlačí ze sebe kapku průsvitné tekutiny, kterou druhý slíže. Vytlačovati takto potravu pro druhé mravence jest význačnou známkou života mravenců (na svobodě) a děje se to neustále, buď aby se nasytili hladoví druhové či nakrmily larvy, takže Forel má za to, že zažívací trubice jest u mravence dvojdílná: zadní část jest pro vlastní potřebu mravence, přední část hlavně pro potřebu druhých. Kdyby nějaký mravenec pořádně nažraný byl tak sobecký a odmítl nakrmiti druha, zacházelo by se s ním jako s nepřítelem, ne-li hůře. Kdyby to udělal některý v době, kdy jeho kmen zápasí s jiným druhem, sesypali by se na něho hůře, než na samotného nepřítele. A neodmítne-li nasytiti nějakého mravence z nepřátelského tábora, zachází s ním kmen toho, jemuž posloužil, jako s přítelem. Vše to jest potvrzeno velmi přesným pozorováním a průkaznými pokusy.[7])

V této rozsáhlé části říše živočišné, v níž jest přes tisíc druhů a která jest tak oživena, že podle Brazilců patří Brazilie mravencům a ne lidem, není soutěže u členů téhož mraveniště, nebo kolonie mravenišť. Jakkoli zuřivě válčí spolu různé druhy, a dopouštějí se velmi hrozných ukrutností v době války, přece jen jest pravidlem v obci mravenčí pospolitost, oddanost, které se staly zvykem, a velmi často i obětování se prospěchu celku. Mravenci a včely se zřekli »Hobbesovy války« a jsou na tom lépe. Podivuhodná mraveniště, jejich stavby, které poměrnou velikostí překonávají i stavby lidské, dlážděné cesty a klenuté ochozy, prostorné síně a špýchary, žitná pole, sklízení a »sladování« zrní,[8]) racionelní výživa vajíček a larv, zvláštní stavby pro chov mšic, jež Linné tak malebně vylíčil jako »dojnice mravenců«, konečně odvaha a srdnatost i vynikající inteligence mravenců — všechno to jest přirozeným ovocem pospolitosti, kterou se mravenci řídí ve všem počínání svého pilného a

pracovitého života. Takový způsob života byl ovšem nezbytně východiskem vývoje jiného podstatného zjevu mravenčího života: obrovského vývoje individuelní iniciativy, která zase zřejmě vede k vývoji vysoké a mnohostranné inteligence, jež nezbytně překvapí lidského pozorovatele.[9])

Kdybychom znali ze života živočichů jen to, co víme o mravencích a termitech, mohli bychom již bezpečně usuzovati, že pospolitost (která vede k vzájemné důvěře, první podmínce odvahy) a iniciativa individuelní (první podmínka pokroku intelektuálního), jsou dva činitelé, neskonale důležitější pro vývoj říše živočišné než vzájemný zápas. Opravdu se mravencům daří, ač nemají »ochranných« pomůcek, bez nichž se neobejdou živočichové, žijící osamoceně. Barva mravenců je prozrazuje nepřátelům a rozsáhlá mraveniště některých druhů nápadně vystupují na lukách a v lesích. Není chráněn tvrdým krunýřem a jeho kusadla, ač nebezpečná, pokoušají-li nějakého živočicha, nemají valné ceny k osobní obraně, kdežto mravenčí vajíčka a larvy jsou pochoutkou pro přečetné obyvatele lesů. Ač jest taková spousta mravenců, nejsou tak nějak zvláště ničeni ptáky, ba nezahubí jich mnoho ani ježury, a mnohem silnější hmyz se jich bojí. Když Forel vysypal na louku pytlík mravenců, shledal, že cvrčkové utíkají, opouštějíce díry, aby je mravenci nechytili, kobylky i cvrčkové utíkali všemi směry, pavouci a brouci zanechávali své kořisti, aby se jí nestali sami.« Mravenci vzali na konec útokem i vosí hnízda, při čemž jich padlo hodně pro blaho obce. Neunikne jim ani nejrychlejší hmyz, a Forel často viděl, jak mravenci překvapili a zabili motýly, komáry, mouchy a pod. Síla mravenců jest v pospolitosti a vzájemné důvěře. Stojí-li mravenec — nečítáme-li termity, ještě vyvinutější — přímo v čele celé třídy hmyzu schopnostmi duševními, vyrovná-li se jeho odvaze jedině odvaha nejsmělejších obratlovců, a je-li jeho mozek, podle slov Darwinových »jednou z nejzázračnějších částeček hmoty, snad spíše, než mozek člověka«, není-liž toho příčinou, že v mravenčích obcích nastoupila pospolitost místo vzájemného boje v obcích mravenčích? Totéž platí o

včelách. Tento drobný hmyz, který se snadno stává kořistí mnohých ptáků a jehož med se těší oblibě četných druhů zvířat, od brouka po medvěda, rovněž nemá nic na svou ochranu, jako mimikry a pod., bez čehož sotva který hmyz žijící osaměle unikne úplné zkáze. Ale že si vzájemně pomáhají, rozšířily se tolik a dosáhly inteligence, jíž se podivujeme. Pospolitou prací rozmnožují jednotlivé síly. Rozdělujíce si občas práci, při čemž každá včela dovede dělati všechno, je-li potřebí, dosáhly takového blahobytu a takové bezpečnosti, že osaměle žijící živočich nemůže ani pomysliti, že by toho kdy dosáhl, třeba jest i hodně silný a dobře vyzbrojený. Svými sdruženími mají často větší úspěch než člověk, jestli nedbá, aby využil vzájemné podpory, dobře organisované. Je-li nějaký nový roj na odchodu z úlu, aby si našel nové obydlí, prozkoumá několik včel celé okolí a objeví-li příhodné místo, na př. starý košík, nebo podobnou věc, usadí se tam, vyčistí a střeží to, někdy po celý týden, až se tam usadí celý roj. Ale co lidských osadníků zahyne v nových krajích, jen proto, že nepochopili, jak jest nutné spojiti své úsilí. Spojí-li svou inteligenci, podaří se jim zmoci překážky, někdy docela nepředvídané a nezvyklé, jako ty včely na pařížské výstavě, které zadělaly voskem otvor ve skleněné desce, která zasazena do stěny jejich úlu. Mimo to neprojevují nijak krvežíznivých choutek a nerady se rvou jen tak pro nic, jak to mnozí spisovatelé rádi přičítají živočichům. Stráž, která hlídá česlo úlu, bez milosti zabíjí loupežné včely, které by chtěly vniknouti do úlu, ale neublíží včelám cizím, které přilétnou sem omylem, zvláště přinášejí-li pel, nebo jsou-li to mladé včely, které se snadno zmýlí. Neválčí se více, než jest právě třeba.

Družnost včel jest poučnější tím spíše, že mají i nadále pudy loupeživé a jsou líné, což se objevuje zejména, jsou-li okolnosti příznivé. Jest velmi dobře známo, že jest vždy dosti včel, které vedou raději loupežnický život, než by pracovaly jako dělnice, a že jak v době nedostatku tak v období nadbytku potravy se tahle loupežnická třída rozmáhá. Když jest po žních a na poli a loukách zbývá již málo co,

pak včelích loupežníků přibývá, na druhé straně, kolem plantáží cukrové třtiny v Západní Indii a kol rafinerií cukru v Evropě jest lupičství, lenost a často i opilství včel zjevem docela obyčejným. Vidíme tedy, že také u včel trvají dále protisociální pudy, ale přirozeným výběrem se vyřaďují, protože konec konců se ukáže solidarita daleko prospěšnější druhu, než vývoj jednotlivců s loupeživými sklony. Nejvychytralejší a nejmazanější vymizejí na prospěch těch, kdož rozumějí výhodám družného života a vzájemné podpory.

Pravda, ani mravenci, ani včely, ba ani ne termiti, nedospěli k představě vyšší solidarity, která by zahrnovala všechny druhy. V tom směru nedospěli na vyšší stupeň vývoje, ale vždyť tam nedospěli ani naši političtí, vědečtí a náboženští vůdcové, jejichž společenské pudy stěží sahají za okruh úlu, nebo mraveniště. Přes to popsal Forel osady nejméně o dvou stech mravenišť, dvou různých druhů (Formica exsecta a F. pressilabris), na Mont Tendre a na Mont Salève. Forel tvrdí, že každý člen jedné kolonie pozná člena druhé a že se všichni účastní společné obrany. V Pennsylvanii zase p. Mac Cook viděl celý národ 1600—1700 kup, obývaných mravenci, kteří si dělají zemní hradby a všechno to žilo v plné shodě. A p. Bates popsal kopce termitů, jež pokrývají velké plochy »campos« — v některých těch mraveništích bydlí dva tři různé druhy, a většina těch staveb jest spojena klenutými ochozy a arkádami.[10]) Jak viděti jsou i u neobratlovců jakési počátky sdružení velkých skupin druhů k vzájemné ochraně.

Přejdeme-li nyní k zvířatům vyšším, najdeme mnohem více příkladů docela nepochybně vědomé vzájemné pomoci k různým účelům, ačkoli jest nám zároveň uznati, že víme tuze málo i o životě zvířat vyšších. Prvotřídní pozorovatelé nahromadili spoustu faktů, ale jsou ještě celé oblasti říše živočišné, o nichž nevíme skoro nic. Věrohodných informací o rybách máme velmi poskrovnu, jednak že pozorování tu není snadné, jednak že se věci dosud nevěnovala patřičná pozornost. Co do ssavců, poznamenal již Kessler, jak málo víme o jejich zvycích. Někteří žijí v noci, druzí se skrývají

pod zemí a ti býložravci, jejichž sociální život a stěhování by bylo velezajímavou věcí, nenechají si člověka přiblížiti. Nejvíce informací máme o ptactvu a přece jen velmi nedokonale známe pospolitý život mnoha ptačích druhů. Ale nemusíme si stěžovati, že by se nám nedostávalo přesně zjištěných faktů, jak uvidíme v dalším.

Není třeba, abych se zdržoval sdruženími samců i samic k výchově a vyživování potomstva v prvním období života nebo k společným honům, ačkoli stojí mimochodem za zmínku, že tahle sdružení jsou pravidlem i u těch nejméně společenských masožravců a dravých ptáků, a že zasluhují zvláštního zájmu, ježto jsou polem, na němž se vyvinují něžnější city i u zvířat, jinak dravých. Můžeme i dodati, jsou-li u masožravců sdružení, větší než rodina, tak řídká, a to většinou vlivem zvláštního způsobu živobytí, že si to lze poněkud vysvětliti změnou, vyvolanou ve světě živočišném rychlým vzrůstem lidstva. Tak či onak, za povšimnutí stojí, že jsou druhy, které žijí osamoceně v hustě obydlených oblastech, kdežto tytéž druhy, či jejich nejbližší sousedé, žijí v neobydlených krajích ve stádech. Vlci, lišky, a mnozí draví ptáci jsou takovým příkladem.

Ale sdružení, která nepřesahují rodinných svazků, jsou v našem případu málo důležitá, tím spíše, známe-li četná sdružení k účelům obecnějším, k honbě, k vzájemné ochraně či prostě k společné radosti ze života. Již Audubon se zmínil, že se orlové někdy sdružují k honbě a jest známo, jak názorně líčí dva supy, samce a samici, lovící na Mississipi. Ale nejúplnější taková pozorování jsou od Sévercova. Když studoval zvířenu ruských stepí, spatřil jednou orla z druhu velmi družného (orel s bílým ocasem), jak vzlétl vysoko do vzduchu, asi půl hodiny kroužil ve velkých kruzích tiše, a najednou bylo slyšeti jeho pronikavý hlas. Na jeho křik odpověděl druhý orel, který se přiblížil, za ním přiletěl třetí, čtvrtý, pátý atd., až se jich tak slétlo asi devět či deset a brzy zmizeli. Odpoledne šel Sévercov na totéž místo, jsa skryt vyvýšeninou, přiblížil se k orlům a shledal, že jsou kolem koňské mršiny. Staří, kteří zpravidla hody zahajují —

takové jsou jejich vlastnické zákony — seděli vedle na kupě trávy a dávali pozor, mladší požírali dále, obklopeni hejnem vran. Z tohoto a podobných pozorování usoudil Sěvercov, že se běloocasí orlové sdružují k honbě. Když všichni vzlétnou do vzduchu, mohou obhlédnouti prostoru aspoň pětadvacet čtverečných mil. A jakmile některý něco objevil, hned upozornil druhé.[11]) Ovšem, mohlo by se namítnouti, že prostý samovolný křik prvního orla, nebo i jen jeho pohyby by právě tak svedly četné orly ke kořisti, ale v tomto případě to silně svědčí o vzájemném upozornění, ježto těch deset orlů se sešlo dříve, než slétli na kořist a Sěvercov měl později hodně příležitosti, aby se přesvědčil, že se běloocasí orlové vždy shromažďují, aby sežrali mršinu, a že někteří (především mladí) hlídají, zatím co druzí hodují. Skutečně jest běloocasý orel — jeden z nejodvážnějších a nejlepších lovců — veskrze družný pták a Brehm praví, že se v zajetí záhy spřátelí se strážci.

Družnost jest obvyklou vlastností i u mnohých jiných dravých ptáků. Brazilský luňák, ač jeden z »nejnestydatějších« lovců, jest přes to ptákem velmi družným. Darwin i jiní přírodozpytci vylíčili jeho honební společnosti; když přijde na kořist, která jest příliš těžká, svolá pět, šest druhů, aby ji odvlékli. Po denní práci, když se vracejí k nočnímu útulku na stromě nebo v houští, shluknou se v hejna, někdy přilétají z dálky až deseti i více mil, a často se sdružují s jinými dravými ptáky, zvláště s mrchožravými supy, svými »pravými přáteli«, jak praví D'Orbigny. Na jiném konci země, v poušti zakaspické, mají podle Zarudného zvyk, hnízditi pospolu. Sup družný, jeden z nejsilnějších dravců, byl nazván podle své lásky k společnosti. Žije v četných hejnech a zřejmě se těší ze společnosti: mnoho jich společně závodí v letu do výše. »Žijí ve velmi dobrém přátelství — praví Vaillant — našel jsem v téže jeskyni někdy i tři hnízda blízko sebe.«[12]) Supi urubú v Brazilii jsou tak družní jako polní havrani, ne-li družnější.[13]) Malí egyptští supové žijí v důvěrném přátelství. Hrají si v houfech ve vzduchu, společně přespávají a zrána jdou si vespolek hledati potravu

a nikdy se ani v nejmenším nesváří: tak tvrdí Brehm, který měl plno příležitosti, aby pozoroval jejich život. Také sokol s červeným hrdlem byl viděn v četných houfech v brazilských lesích a poštolka (Tinnunculus cenchris) žije ve velkých společnostech, když odlétne z Evropy a přiletí v zimě na stepi a do lesů v Asii. V jihoruských stepích jest (či byla) tak družná, že ji Nordmann vídal v četných houfech s jinými druhy z čeledi sokolů, s poštolkami (Falco tinnunculus), dřemlíky (F. aesulon), ostříži (F. subbuteo), jak se slétají každé pěkné odpoledne kolem čtyř hodin a provádějí své sporty pozdě do noci. Letěli, všichni najednou, v přímé čáře k určitému cíli a když jej dostihli, hned se obrátili a opakovali to.[14])

Létati v houfu pro pouhé potěšení jest obvyklým zvykem všech ptáků. »Zvláště v okrsku humberském — píše Ch. Dixon — se často objevují na blatech velké houfy jespáků tak ke konci srpna a přezimují tu . . . Velmi zajímavé jsou pohyby těchto ptáků, když velký houf jich zatáčí, rozptyluje se nebo sráží, jako cvičené oddíly. Porůznu mezi ně zabloudí nějaký ten kulík písečný, brodák, kulík bledý.«[15])

Jest zhola nemožné, abych tu vypočítával ty různé lovecké společnosti ptáků. Ale jistě za zmínku stojí rybářská sdružení pelikánů, ježto tito neohrabaní ptáci projevují takový smysl pro pořádek a takovou inteligenci. Chodí na ryby vždy v četných houfech, a když si vybrali vhodnou zátoku, utvoří velký polokruh čelem k břehu, zúžují jej, postupujíce k břehu a lapají všechny ryby, které jsou v tom polokruhu. Na úzkých řekách a kanálech se rozdělují i na dvě části, každá udělá polokruh a postupují proti sobě, právě tak jako by postupovaly k sobě dva oddíly lodí, vlekoucí dlouhé sítě, aby nachytaly všechny ryby mezi oběma sítěmi, když přijdou k sobě. Na noc odlétají na místo, kde přespávají — každý houf má vždy stejné — a nikdo neviděl, že by se mezi sebou někdy rvali ať o zátoku s rybami či o místo přespání. V jižní Americe se shromažďují v hejnech s čtyřiceti až padesáti tisíci členů, jedna část

spí a druhá hledá a zase jiná jde na ryby.[16]) Konečně, abych neukřivdil domácím vrabcům, tolik haněným, poznamenávám, jak se každý poctivě poděluje o všechno, co najde k snědku se všemi druhými z houfce, k němuž patří. To bylo známo Řekům a potomstvu se dochovalo, jak kterýsi řecký řečník zvolal (cituji zpaměti): »Co k vám mluvím, přišel vrabec sděliti druhým vrabcům; že otrok rozsypal na zem pytel obilí a všichni se slétli na to zrní.« A ještě více člověka potěší, shledá-li, že tohle pozorování starých jest potvrzeno nedávnou knížkou p. Gurneye, který nepochybuje, že domácí vrabci si navzájem sdělují, kde by se co dalo ukrásti. Praví: »I když se mlátí hodně daleko od dvora, mají vrabci odtud vždy plné vole zrní.«[17]) Vrabci se ovšem neobyčejně vyznamenávají tím, jak si svou oblast udržují čistou od vetřelců. Tak vrabci z Lucemburské zahrady se úporně perou se všemi druhými vrabci, kteří by se také chtěli přiživiti drobty návštěvníků zahrady. Ale ve vlastním sdružení drží jeden s druhým, ovšem někdy se pohádají i nejlepší přátelé. Opeřenci mají tak ve zvyku loviti a chytati ryby společně, že sotva třeba dalších citátů: nutno to považovati za zjištěný fakt. Nejsilnější draví ptáci jsou bezmocní proti houfům naší nejmenší ptačí drobotiny. I orlové — i ti mohutní skalní orlové i orel královský, který jest dosti silný, aby odnesl hříbě nebo mladou antilopu ve svých spárech, jsou nuceni přenechati kořist hejnům žebráckých luňáků, kteří se pustí do pravidelné honby orla, jakmile ho zočí s pěknou kořistí. Luňáci prohánějí i rychlého říčního orla a uloupí mu rybu, kterou si chytil. Ale nikdo neviděl, že by se luňáci mezi sebou rvali o kořist, takto dobytou. Na ostrovech Kerguelenových viděl dr. Couës, jak b u p h a g u s — alkoun (mořská slepice lovců tuleňů) — pronásleduje racky, aby jim vyrval potravu a na druhé straně, jak se spojují rackové a rybáci, aby zahnali alkouna, jakmile se přiblíží jejich obydlím, zvláště když se hnízdí.[18]) Drobná, ale velmi rychlá č e j k a (v a n e l l u s c r i s t a t u s) směle napadne dravé ptáky. »Velezajímavá podívaná jest, jak útočí na káně, luňáka, vránu či orla. Vidíme, jak jsou si

jistý vítězstvím a jaký strach má dravec. V takových případech podporuje jedna druhou co nejlépe a jsou tím odvážnější, čím jest jich více.«[10]) Čejka si opravdu zasloužila názvu »dobrá matka«, který jí dali Řekové, ježto nikdy neopomene chrániti druhé vodní ptáky před útoky jejich nepřátelů. Ale i malý bělavý konipásek (motacilla alba), kterého známe dobře z našich zahrad, a který jest sotva osm coulů dlouhý, donutí krahuje, aby zanechal honby. »Často jsem obdivoval jejich odvahu a čilost — píše starý Brehm — a jsem přesvědčen, že jen sokol je s to, aby některého chytil . . . Přinutí-li houfec konipásků nějakého dravce, aby zanechal kořisti, naplní vzduch vítězným křikem a pak se rozlétnou na všechny strany.« Slétají se tedy za zvláštním účelem, aby honili nepřítele, jako to vídáme, když celá ptačí obec v lese vzlétne na zvěst, že se tam ve dne objevil nějaký noční pták, a všichni bez rozdílu, dravci i neškodní zpěváčci se pustí na hon cizince a zaženou ho do úkrytu.

Jaký rozdíl v síle luňáka, či krahujce a drobného ptáka jako jest konipásek: a přece tito ptáčci zmohou společnými silami a odvahou i ozbrojené lupiče, mohutných perutí! V Evropě honí konipásci nejen dravé ptáky, kteří by jim mohli uškoditi, ale také říčního orla »spíše ze zábavy, než aby mu uškodili«, kdežto v Indii, podle svědectví dr. Jerdona, honí kavka luňáka (gowindu) »jen ze zábavy.« Kníže Wied viděl, jak brazilského orla urubitinga obklopují nespočetná hejna tukanů a snováků (ptáků, skoro příbuzných našim havranům), kteří si ho dobírali. »Orel obyčejně snáší útoky velmi klidně, ale někdy chytne nějakého toho posměváčka.« Ve všech takových případech tihle drobní ptáci, ač o mnoho slabší než dravý pták, nakonec vyhrávají svojí pospolitostí.[20]) Ale snad ze všeho nejvíce překvapující vliv pospolitého života na bezpečnost jednotlivce, na jeho radost životní i na rozvoj jeho duševních schopností, možno pozorovati ve dvou velkých ptačích rodinách: u jeřábů, a papoušků. Jeřábi jsou neobyčejně družní a snášejí se výtečně, nejen se sousedy, ale i s většinou vodních

ptáků. Opravdu překvapuje jejich opatrnost i jejich inteligence: rázem se vžijí do nových poměrů a jednají podle toho. Mají vždy rozestaveny hlídky kolem houfce, který se právě živí, nebo odpočívá a lovci dobře vědí, jak nesnadno se na ně lze dostati. Podaří-li se člověku je překvapiti, nevracejí se nikdy na totéž místo, aniž nevyslali napřed jednoho zvěda a pak několik. A vrátí-li se výzvědná hlídka s oznámením, že není nebezpečí, vyšlou druhou skupinu zvědů, aby se přesvědčila, je-li to vskutku tak, a pak teprve se hne celý houf. S příbuznými druhy vcházejí jeřábi v opravdové přátelství a v zajetí není ptáka, vyjma stejně družného a vysoce inteligentního papouška, který by se tak opravdu přátelil s člověkem. »Nevidí v člověku pána, ale přítele, a snaží se to dáti na jevo«, usuzuje Brehm z rozsáhlé osobní zkušenosti. Jeřáb stále něco dělá, od časného rána pozdě do noci, ale jen několik hodin z rána věnuje hledání potravy, především rostlinné. Ostatek dne věnuje družnému životu. »Sezobává dřívka a kamének, vyhazuje do vzduchu a lapá je, kroutí krkem, třepá křídly, tančí, poskakuje, pobíhá kolem a hledí všemožně projevovati dobrou náladu a při tom jest vezdy půvabný a hezký.«[4] Ježto žije pospolitě, nemá skoro nepřátel. Brehm sice jednou viděl, jak jeřába polapil krokodil, ale sám poznamenává, že vyjma krokodila, nemá jeřáb jiného nepřítele. Vyhne se jim všem, jsa příslovečně opatrný a dosahuje zpravidla vysokého stáří. Není tedy divu, nepotřebuje-li zanechávati mnoho potomků, aby udržel rod, obyčejně vysedí jen dvě vejce. O jeho vysoké inteligenci stačí říci, že všichni pozorovatelé jednomyslně uznávají, že jeho duševní schopnosti velmi připomínají schopnosti člověka.

Jiný, neobyčejně družný pták, papoušek, stojí, jak známo, v čele všeho opeřenstva vyvinutou inteligencí. Brehm tak pěkně shrnul zvyky papouška, že nemohu udělati nic lepšího, než to uvésti doslovně:

»Vyjma v době páření žijí v přečetných společnostech nebo houfcích. Vyberou si v lese místo, kde se uradí a odtud vycházejí každý den zrána na lov. Členové různých

houfců drží spolu věrně a společně sdílejí dobré i zlé. Ráno se vydají všichni vespolek na pole, do zahrady, někam na strom, aby se živili plody. Staví hlídky, aby střežili houfec a dávají pozor na jejich upozornění. Hrozí-li nebezpečí, všichni vzlétnou, podporujíce se navzájem a společně se vracejí na hnízdiště. Zkrátka, žijí v úzkém styku pospolu.«

Těšívají se společnosti i jiných ptáků. V Indii přicházejí z koliká mil vrány a sojky, aby ztrávily noc s papoušky v bambusových houštinách. Když se vydají na lov, projevují papoušci velmi obdivuhodnou inteligenci a opatrnost a dovedou se vpraviti do poměrů. Všimněme si na př. houfce bílých kakadů v Australii. Než vylétnou, aby vydrancovali nějaké pole, vyšlou napřed výzvědnou hlídku, která vylétne na nejvyšší stromy v okolí pole, jiní zvědové zase pátrají se stromů, které jsou mezi lesem a polem a dávají znamení. Zní-li zpráva: »všechno v pořádku«, oddělí se houfec kakadů od hlavního zástupu, vzlétne do vzduchu a sedne na stromy, blíže pole. Dlouho pátrají po okolí a teprve, když dají znamení, že se může začíti, vrhne se celý houf rázem na pole a mžikem je zpustoší. Australští osadníci mají co dělati, aby oklamali opatrnost papoušků. A sebere-li člověk všechno své umění a všechny své zbraně a zabíje-li nějaké z nich, stanou se kakadů tak opatrní a tak bdělí, že se vyhnou všem sebeumělejším nástrahám.[32])

Nelze tedy pochybovati, že právě pospolitý život umožňuje papouškům tu jejich inteligenci skoro lidskou, a že cítí skoro jako člověk. Jejich veliká inteligence přiměla nejlepší přírodozpytce, že líčí některé druhy, hlavně šedého papouška, jako »lidského ptáka«. Projevují k sobě takovou příchylnost, že zabije-li lovec papouška, létají druzí nad mrtvým tělem a vydávají lítostivé skřeky a »sami padají za oběť svému přátelství«, jak praví Audubon. Uzavrou-li přátelství dva papouškové v zajetí, ač každý jest z jiného druhu, a umře-li pak náhodou jeden, pojde záhy i druhý lítostí a žalem. Neméně zřejmé jest, že jsou ve svých společnostech chráněni neskonale lépe, než by snad byli i kdyby měli sebelepší drápy a zobáky. Jen málokterý dravý pták

nebo ssavec se odváží napadnouti i drobnější druhy papoušků a Brehm má plně pravdu, praví-li o papoušcích, jako to říká o jeřábech a pospolitě žijících opicích, že sotva mají nějaké nepřátele, vyjma člověka, a dodává: »Jest velmi pravděpodobné, že větší papouškové umírají spíše velkým stářím, než drápy nějakých nepřátelů.« Jedině člověku který má ještě vyšší inteligenci a zbraně, (rovněž výsledek sdružování), se částečně daří hubiti je. Zdá se, že proto tak dlouho žijí, poněvadž žijí ve společnostech. A nelze-li totéž říci o jejich podivuhodné paměti, která se rovněž zdárně vyvíjí životem společenským a dlouhým věkem, při plných tělesných i duševních schopnostech, až do hodně pozdního stáří?

Jak z uvedeného patrno, není boj všech proti všem j e d i n ý m přírodním zákonem. Stejně takovým zákonem, jako vzájemný boj jest pospolitost a tento zákon se ukáže ještě zjevněji, až prozkoumáme některá jiná sdružení ptáků a ssavců. Již na předešlých stránkách jsme poukázali, jak důležitý jest zákon pospolitosti pro vývoj říše živočišné. Ale dosah jeho bude zjevnější, až podáme několik dalších příkladů a budeme tak moci vyvoditi z toho závěry.

HLAVA DRUHÁ

POSPOLITOST U ZVÍŘAT

Stěhování ptactva. — Sdružení k líhnutí. — Podzimní společnosti. — Ssavci: jen málo druhů nespolečenských. — Lovecké společenství vlků, lvů atd. — Sdružení hlodavců, přežvýkavců, opic. — Pospolitost v zápasu o živobytí. — Darwinovy důvody na důkaz boje o život v druzích samých. — Přirozené překážky přílišnému rozmnožení. — Domnělé vyhubení středních článků. — Vyloučení soutěže v přírodě.

II.

Jakmile zase začne jaro v mírném zeměpásu, sletují se tisíce a tisíce ptactva, roztroušeného po teplých krajích již nich, v nesčetné houfce, a plni života a radosti spěchají k severu, aby tu vychovali mladé. Každé křoví, každý lesík, každý útes v moři a všechna jezera a rybníky, rozseté po severní Americe, v severní Evropě a severní Asii, všechno nám vypráví v této roční době, co že znamená pro ptáky pospolitost, jakou že sílu, energii a bezpečnost dává každému tvoru, třeba jest sebeslabší a sebebezbrannější. Podívejte se na příkl. na nesčetná jezera v ruských a sibiřských stepích. Na jejich březích sídlí myriady vodního ptactva, nejrůznějších druhů, všichni v míru pospolu, jeden chrání druhého. »Na kolik set metrů od břehu jest vzduch pln rybáků a racků, jako sněhových vloček v zimě. Na tisíce kulíků a běhulíků běhá po břehu, hledají potravu, pískají a radují se ze života. Na vodě jest jedna kachna vedle druhé a ve výši spatříte houfy rudých kachen (kasarki). Všude se to hemží nadbytkem života.[¹¹]) A jsou tu též lupiči — nejsilnější, nejchytřejší, »ideálně uzpůsobení pro lupičství«. Slyšíte jejich hladové, hněvivé a zoufalé skřeky, když po kolik hodin za sebou čekají na příležitost, aby mohli uchvátiti z těchto spoust živých bytostí nějakého nechráněného jednotlivce. Ale jak se jeden přiblíží, hned ohlásí jeho přítomnost tucet dobrovolných hlídek a na sta rybáků a racků se pustí na hon za lupičem. Pološílen hladem, zapomene lupič brzy na obvyklou opatrnost a vrazí do živé spousty, ale vydán v šanc útokům se všech stran, jest nucen ustoupiti. Ze zoufalství se vrhne na divokou kachnu, ale tento inteligentní a družný pták se srazí v houfec a odlétne, je-li útočníkem mořský orel,

ponoří se do vody, je-li to jestřáb, nebo začne stříkati vodu na všechny strany a tak zmate lupiče, je-li to luňák[24]). A zatím co se jezero hemží životem, ulétá dravec se zuřivými skřeky a pátrá po nějaké zdechlině, nebo mladém ptáku či po polní myši, kteří ještě nedovedou poslechnouti v čas výstrah druhů. Při takovém nadbytku života jest se dravci, ideálně vyzbrojenému, spokojiti nějakým odpadkem tohoto života.

Severněji, na arktických souostrovích,

»můžete plouti podél pobřeží celé míle a uvidíte kdejaký výstupek, kde jaký útes, kde jaký vrcholek na skalách, do výše dvou až pěti set stop, doslova pokrytý mořským ptactvem, jehož bílá prsa se odrážejí od tmavých skal; vyhlíží to, jako by ty skály byly hustě postříkány vápnem. Vzduch zblízka i v dálce jest pln opeřenců.«[25])

Každá ta »ptačí hora« jest živým příkladem pospolitosti a obrazem nejrozmanitějších karakterů, individuálních i druhových, jak je vytvořil sociální život; ústřičník obecný jest vyhlášen tím, jak pohotově se vrhá na dravé ptáky. Bahňák jest znám bdělostí a stává se snadno vůdcem ostýchavějších ptáků. Kulík hnědý jest spíše bázlivý pták, je-li mezi druhy z energičtějších čeledí, ale je-li mezi drobnějšími ptáky, stává se strážcem bezpečnosti celé obce. Tu máte panské labutě, tam zase neobyčejně družné racky tříprsté, kteří se svářejí málo kdy a nikdy dlouho, půvabné lumije (alkouny), které neustále hladí jedna druhou, sobeckou husu, která zapudila sirotka po zabitém druhovi a vedle ní jinou samici, která přijme sirotky po každém a nyní cupe v houfu asi padesáti, šedesáti mladých, které vodí a o něž pečuje, jako by byly všechny její. Vedle tučňáků, kteří si kradou navzájem vejce, máte kulíka hnědého, jehož rodinné vztahy jsou tak »něžné a dojímavé«, že i velmi vášniví lovci se ostýchají zastřeliti samici, obklopenou mladými, nebo kajky, u nichž — jako u kachny hnědé či coroyas na savannách — sedí na vejcích několik samic v jednom hnízdu, či alkouny, kteří se střídají na vejcích. Příroda jest samá rozmanitost, najdete tu nejrozmanitější karaktery, od nejhrubšího do nej-

vznešenějšího, proto ji nelze obsáhnotui jen nějakým ukvapeným tvrzením. Ještě méně ji lze posuzovati s hlediska morálního, protože samy náhledy moralistů jsou výsledkem — pozorování přírody — většinou podvědomým.

U většiny ptáků jest docela obvyklým zjevem, že se scházejí v době hnízdění, není se tedy třeba o tom šířiti. Ve vršcích našich stromů jsou vraní hnízda, naše křoví jsou plna hnízd drobných ptáků, naše statky jsou útulkem kolonií vlaštovek, naše staré věže poskytují útočiště stům nočních ptáků. A celé strany by bylo lze vyplniti nejzajímavějším líčením o pokoji a souladu, který vládne ve většině těchto hnízdících obcí. Jakou ochranou nejslabších ptáků jest, sdruží-li se, jest zřejmé. Výborný pozorovatel dr. Couès viděl na př., jak drobné skalní břehule hnízdí hned vedle prérijních jestřábů (falco polyargus). Jestřáb má hnízdo na vrcholu hliněných jehlanců, kterých jest plno v caňonech kolorádských, a hned pod nimi hnízdí kolonie vlaštovek. Tihle drobní pokojní ptáci se nijak nebojí dravého souseda, nenechali si ho nikdy přiblížiti ke své kolonii. Hned jej obklopili a zahnali, takže toho nechal.[26])

Ten družný život nezmizí, když je po období hnízdění, nabude jen jiné tvářnosti. Mláďata se sdružují obyčejně z různých druhů. V této době se ptáci sdružují, částečně sice pro bezpečnost, ale po výtce z potěšení, které skýtá společnost. V našich lesích vidíme, jak se sdružují mladí brhlíci obecní (sitta coesia) s mladými sýkorkami, pěnkavami, střízlíky, datlíčky, strakapůdy.[27])

Ve Španělsku lze vídati vlašťovku ve společnosti poštolek lejsků, ba i holubů. Na dalekém západě americkém žijí pospolitě ve velkých společnostech mladý chocholouš, s jiným skřivanem (Spragueovým), s polním skřivanem, s vrabcem stepním a četnými druhy drozdů a strnadů.[28]) Věru, snáze lze popsati druhy, které žijí osamoceně, než prostě jen vyjmenovati druhy, které se sdružují v ty podzimní společnosti mladých ptáků, ne pro lov ani k hnízdění, ale prostě, aby se radovaly ze společnosti a ukracovaly si chvíli hrou a závody, když věnovaly jen několik hodin denní obživě.

Konečně jest tu obrovský projev pospolitosti u ptáků — jejich stěhování — o němž se tu neodvažuji ani zmíniti. Stačí říci, že ptáci, kteří celé měsíce žili v malých hejnech po celém rozsáhlém území, se najednou sletují dohromady v tisících, na určitém místě, několik dní po sobě, než se odstěhují, a jest jisté, že tu jednají o všech podrobnostech cesty. Některé druhy se cvičí celá odpoledne v přípravných letech na dalekou cestu. Všichni čekají, až přijdou opozdilci, a konečně se vydají na cestu směrem, dobře vybraným, podle staré, společné zkušenosti, nejsilnější letí v předu hejna a pomáhají si v tomto obtížném úkolu. Přelétají moře v mocných houfech z velkých i malých ptáků dohromady, a když se zase z jara vracejí, usadí se na témže místě a povětšině každý pták zaujme i stejné hnízdo, které vystavěl, nebo opravil minulého roku.[29])

Předmět jest tak obsáhlý a přece prostudovaný tak nedokonale. Jest tu tolik překvapujících příkladů zvyků pospolitosti, které spadají pod hlavní zjev stěhování — ale každý by vyžadoval zvláštní studium — že se tu nemohu pouštěti do dalších podrobností. Mohu se jen zběžně zmíniti o četných a živých ptačích snčmech, které se konají vždy na témže místě, než začne dlouhá cesta na sever či na jih, nebo také o ptačích shromážděních v severních krajích, když ptáci přišli do míst, kde se plemení, na Jeniseji a do severních hrabství anglických. Řadu dní po sobě — někdy celý měsíc — se slétají každý den ráno na hodinku, než jdou hledati potravu, nejspíše se radí, kde by si měli vystavěti hnízda.[30]) A když za stěhování bouře rozptýlí jejich šiky, dostanou se dohromady společným neštěstím druhy nejrozmanitější. Ptáci, kteří nejsou stěhovaví v pravém smyslu, ale odletují jen něco severněji nebo jižněji podle ročního období, stěhují se rovněž v houfech. Nikterak se nestěhují jednotlivě, aby si snad každý zajistil lepší potravu nebo útulek v jiném kraji — ale vždy čekají, až jsou všichni pohromadě — pak teprve odtáhnou jižněji či severněji, podle období.[31])

Přejdeme-li nyní k ssavcům, první co nás tu překvapí jest, že druhy společenské početně mnohem a mnohem převažují

nad několika málo masožravci, kteří se nesdružují. Náhorní roviny alpské, kraje a stepi starého i nového světa jsou nacpány stády jelenů, antilop, gazel a daňků, bůvolů, kamzíků a ovcí, a všichni jsou zvířaty družnými. Když se Evropané začali usazovati v Americe, našli tam tolik bůvolů, že se vystěhovalci musili zastaviti, narazili-li na stáda těchto zvířat, když se stěhovala. Bylo-li stádo větší, trvalo tři čtyři dny, než přešlo. A když Rusové dobyli Sibiře, našli ji tak hustě obsazenu jeleny, antilopami, veverkami a jinými společenskými zvířaty, že dobývání Sibiře bylo vlastně loveckou výpravou, která trvala dvě stě let. A travnaté roviny východní Afriky jsou dosud plny stád zeber, bůvolců kama i antilop.

Ještě nedávno bylo na menších řekách v severní Americe a v severní Sibiři plno kolonií bobrů, a až do 17. století bylo jich plno i v severním Rusku. Pláně všech čtyř velkých pevnin jsou stále plné přečetných kolonií myších, deňčích, svištích a jiných hlodavců. V jižních šířkách Asie a Afriky jsou lesy útulkem četných rodin sloních, nosorožčích a nesčetných společností opic. Na dalekém severu najdeme nesčetná stáda sobí a losí, a ještě severněji stáda pižmoně amerického a bezpočtu polárních lišek. Na březích moří sídlí hejna tuleňů a mrožů, v jejich vodách tlupy družných velryb. Ba i hluboko v náhorních rovinách střední Asie nacházíme stáda divokých koní, divokých oslů, divokých velbloudů a ovcí. Všichni tito ssavci žijí ve společnostech a kmenech, někdy o statisících členů, ačkoli dnes, po třech staletích civilisace, založené na střelném prachu, nalézáme již jen zbytky dřívějších ohromných stád. Jak směšně málo jest naproti tomu masožravců! A jak nesprávně se dívají na svět ti, kdož mluví o zvířecím světě, jako by tam nebylo nic jiného, než lvi a hyeny, kteří zatínají krvavé tesáky do masa obětí! Právě tak bychom si mohli představiti, že celý lidský život jest jen samá válka nebo samé vraždění.

U ssavců jest pravidlem sdružení a pospolitost. Společenské zvyky najdeme i u masožravců, můžeme jmenovati jen šelmy kočkovité (lvy, tygry, leopardy a p., kteří žijí nej-

raději osaměle a zřídka jich najdeme pohromadě i jen několik. A přece i ti lvi »mají zvyk honiti pospolu«.[32]) Dvě čeledi cibetek (viverridae) a kolčav (mustelidae) se také vyznačují osamělým životem — ale tolik jest jisté, že v posledním století byla obyčejná kolčava družnější, než jest dnes. Bývala kdysi vídána ve velkých tlupách ve Skotsku a v kantonu unterwaldském ve Švýcarsku. Rozsáhlá čeleď psovitá jest velmi družná a četné druhy se sdružují na lov. Jest velmi dobře známo, že vlci honí v houfech, a Tschudi výborně vylíčil, jak se přibližují v polokruhu, obklopí krávu, která se pase na stráni, najednou se zjeví, hlasitě vyjíce, takže kráva leknutím spadne do propasti.[33]) Audubon viděl také v letech třicátých na Labradoru, jak vlci loví v houfu, jeden houf pronásledoval muže až k boudě a zakousl psy. V tuhých zimách vzrostou vlčí houfy tak, že jsou nebezpečím pro lidská obydlí, jak to bylo i ve Francii ještě před nějakými čtyřiceti, padesáti lety. V ruských stepích se vrhají na koně jen v houfci. A přece prodělávají tuhé boje, v nichž koně někdy přejdou k ofensivě (podle svědectví Kohlova) a pak neutekou-li vlci co nejrychleji, vydávají se v nebezpečí, že je koně obklopí a udupají. Stepní vlk (canis latrans) jest znám, že se sdružuje v tlupy dvaceti, třicetičlenné, honí-li bisona, který se oddělil od stáda.[34]) Šakalové, kteří jsou velmi smělí a lze je míti za nejinteligentnější představitele šelem psovitých, honí jen v tlupách, pak se ovšem nebojí ani největších masožravců.[35]) Divoké psy v Asii (kolsuni, dole) viděl Willimson, jak ve velkých kupách přepadají všechna větší zvířata, vyjímaje slony, nosorožce a přemohou medvědy a a tygry. Hyeny žijí vždy ve společnosti a loví v tlupách a honební organisace hyenového psa (hyeny lovecké) velmi vychvaluje Cumming. Ba i lišky, které v našich krajích žijí zpravidla po jednotlivu, byly viděny, jak se sdružují na lov.[36]) Polární liška jest — či aspoň byla v době Stellerově — jedním z nejdružnějších zvířat. A čteme-li vyprávění Stellerovo o boji, do něhož se pustilo nešťastné mužstvo Behringovo s těmito inteligentními zvířátky, nevíme, čemu se máme

dříve diviti: zda neobyčejné inteligenci lišek a pospolitosti, kterou projevovaly, vyhrabávajíce potravu ukrytou pod hromadami kamení, nebo uloženou na kůlech (jedna liška vylezla nahoru na vršek a shodila potravu dolů druhým) či ukrutnosti člověka, který byl uváděn v zoufalství nesčetnými tlupami lišek. I někteří medvědi žijí ve společnosti, pokud je nevyruší člověk. Tak viděl Steller černého medvěda na Kamčatce v četných tlupách a polárního medvěda najdou někdy žijícího v malých skupinách. Také neinteligentní hmyzožravci nepohrdají vždy společností.

Ale nejvyvinutější pospolitost najdeme zvláště u hlodavců, u kopytníků a přežvýkavců. Veverky jsou založeny velmi individualisticky. Každá si vystaví vlastní pohodlné hnízdo a nahromadí si tam vlastní zásoby. Mají sklon k rodinnému životu a Brehm shledal, že není veverčí rodina šťastnější, než mohou-li dvě stejně stará mláďata pobývati s rodiči někde v zastrčeném koutku lesa. A přece jsou u nich sociální vztahy. Obyvatelé jednotlivých hnízd se velmi sbližují a ubývá-li šišek v lese, v němž bydlí, odstěhují se v celé tlupě. Černé veverky na Dálném východě jsou význačně družné. Až na těch několik hodin, co louskají, tráví den hrou, v četných skupinách. A rozmnoží-li se v jedné oblasti přespříliš, shromáždí se početněji než kobylky a odstěhují se jižněji, pustošíce lesy, pole a zahrady; za jejich hustými řadami se táhnou lišky, kuny, jestřábi a noční draví ptáci a žijí z veverek, které se opozdí. Deňka — příbuzná veverce — jest ještě společenštější. Pilně schrání a hromadí ve svých podzemních děrách velké zásoby jedlých kořenů a ořechů, které jí lidé na podzim rádi vybírají. Podle některých pozorovatelů má prý radosti ze zásob jako některý lichvář. A přece jest družná. Bydlí vždy ve velkých podzemních obcích a Audubon, který otevřel v zimě několik obydlí deněk, našel jich několik pohromadě v jedné díře. Jistě nahromadily zásoby společnou prací.

Rozsáhlá čeleď svišťů, která zahrnuje tři velké rody, svišTě (a r c t o m y s), psouny (c y n o m y s), a sysly (s p e r m o p h i l u s), jest ještě družnější a inteligentnější.

Žijí sice také raději ve vlastních děrách, ale sdružují se v celé obce. V nesčetných koloniích žije strašný nepřítel žní v jižním Rusku, sousl'ík, sysel. A zatím co se ruské újezdní sbory vážně radily, jak by se zbavily tohoto nepřítele lidské společnosti, žijí si zvířátka v tisících co nejveseleji. Hrají si tak půvabně, že žádný pozorovatel se nemohl zdržeti, aby jim nevzdal chválu, ani aby nevyslechl melodických koncertů ostrého hvizdu samců a melancholického samic, až se najednou rozpomněl na občanskou povinnost a začal vymýšleti nejďábelštější prostředky, aby vyhubil malé lupiče. Když se ukázali bezmocnými všemožní draví ptáci i dravá zvířata, jest posledním slovem vědy v tomto boji, zamořiti je cholerou! Kolonie stepních psounů v Americe skýtají velmi milý pohled. Kam dohlédne oko, samé kopky země a na každé sedí psoun a živě rozmlouvá se sousedy krátkým štěkotem. Jakmile jest hlášeno, že se blíží člověk, mžikem všechno skočí do děr, všechno zmizí jako kouzlem. Ale když jest po nebezpečí, objeví se stvořeníčka znovu. Celé rodiny vylézají z děr a baví se hrou. Mladí lezou jeden na druhého, dovádějí jeden s druhým a když stojí zpříma, jsou velmi půvabní; staří zatím hlídají. Jeden chodí na návštěvu k druhému a vyťapané cestičky od jedné kupky ke druhé svědčí, že návštěvy jsou časté. Krátce, nejlepší přírodozpytci napsali několik krásných stránek o amerických psounech, o svištích Starého světa a sněhových svištích v oblastech alpských. A přece musím poznamenati totéž, co jsem řekl o včelách. Udrželi si bojovné pudy, které se objevují v zajetí. Ale ve velkých společnostech, ve volné přírodě, nemají nespolečenské pudy příležitosti, aby se vyvinuly a všeobecný výsledek jest mír a soulad.

I zvířata tak dravá, jako krysy, které se stále potýkají v našich sklepech, jsou dosti rozumná, že se nervou, když nám drancují spižírny, ale pomáhají si jedna druhé na zlodějských výpravách a když se stěhují, krmí své invalidy. Velmi společenští jsou bobřík a ondatra v Kanadě. Audubon nemohl, než obdivovati »jejich pokojné obce, které touží jen po míru, aby žily šťastně.« Jako všechna družná

zvířata jsou čiperná a hravá, spojují se snadno s jinými druhy a vyvinula se duševně velmi velice. Ve svých koloniích, které mají vždy na březích jezer a řek, dbají stavu vody. Jejich kopulovité stavby z hlíny a rákosí, pevně uplácané, mají kouty pro odpadky organické, a prostory pěkně vystlané pro zimu: jsou teplé a přes to dobře větrané. U bobrů, kteří mají, jak známo, velmi příjemnou povahu, jsou jejich překvapující hráze a kolonie, v nichž žijí a umírají, aniž poznali jiného nepřítele, mimo vydru a člověka — tak podivuhodným příkladem, co znamená vzájemná pomoc pro bezpečnost druhu a vývoj sociálních zvyků i rozvoj inteligence, že je zná každý, kdo se zajímá o život zvířat. Poznamenávám jen, že u bobrů, ondater a některých jiných hlodavců se shledáváme již se zjevy, kterými se vyznačují lidské společnosti, totiž s prací společnou.

Přecházím dva rozsáhlé rody, do nichž patří tarbík, činčila, viskača, pišťucha či podzemní zajíc z jižního Ruska, ač všichni ti drobní hlodavci by byli výborným příkladem, jakých radostí se dostává zvířatům, žijí-li pospolitě.[37]) Právě že radostí, ježto jinak jest těžko říci, co vlastně svádí dohromady zvířata — zda potřeba vzájemné ochrany či jen radost, že jsou kolem druzí. Tak či onak, naši obyčejní zajíci, kteří jinak nežijí pospolitě a kteří ani necítí nijak zvláště rodinně, nevydrží, aby si společně nepohráli. Dietrich von Winckell, kterého mají za nejlepšího znalce zvyků zajíců, vypráví, že si vášnivě rádi hrají, a tak se zaberou do hry, že jeden zajíc měl blížící se lišku za spoluhráče.[38]) Králíci žijí ve společnosti a jejich rodinný život představuje starou patriarchální rodinu. Mladí poslouchají bezpodmínečně otce, ba i děda.[39]) Tu máme příklad dvou druhů, velmi blízkých, které se nesnášejí, ne proto, že se živí skoro touže potravou, jak se za to často má, ale nejspíše proto, že vášnivý, význačně individualistický zajíc se nemůže spřáteliti o klidným, mírným a poddajným tvorem jako jest králík. Příliš se liší povahami, aby mohli býti přáteli.

Ve společnosti žije zase zpravidla rozsáhlá rodina koní, do níž patří divocí koně a osli asijští, zebry, mustangové,

cimmaroni na pampách a polodivocí koně mongolští a sibiřští. Všichni žijí v mnohočetných sdruženích, každé o mnoha skupinách, z několika kobyl za vedení hřebce. Tihle nesčetní obyvatelé Starého a Nového světa, špatně vyzbrojení, aby mohli odporovati jak četným nepřátelům, tak nepříznivým poměrům podnebí, byli by záhy zmizeli s povrchu zemského, kdyby neměli společenského ducha. Přiblíží-li se jim nějaký dravec, spojí se rázem několik houfců, drží šelmu s dosahu a často ji i zaženou. Ani vlk, ani medvěd, ba ani lev neuchvátí koně, ani zebru ne, pokud se neodloučí od stáda. Vznikne-li suchem na prériích požár, spojí se ve stáda až s 10.000 členů a vystěhují se jinam. A když ve stepích řádí sněhová bouře, stulí se každá skupina těsně k sobě, a ukryjí se někam do rokliny. Ale zmizí-li vzájemná důvěra, nebo zachvátila-li skupinu panika a rozptýlí-li se, hynou koně a ti, co bouři přežijí, umírají polo únavou. Hlavní jejich zbraní v boji o život jest sdružení a hlavním nepřítelem jest jim člověk. Před jeho záplavou se předkové našich domácích koní (*Equus Przewalskii*, jak je nazval Poljakov) uchýlili se do nejdivočejších a nejnepřístupnějších náhorních rovin na hranicích Tibetu, kde žijí dále, obklopeni masožravci, v podnebí tak špatném, jako v arktických končinách, ale v oblasti člověku nepřístupné.[40])

Mnohé překvapující příklady společenského života by bylo lze uvésti ze života sobů a losů, hlavně z rozsáhlé skupiny býložravců, zabírající srnce, daňky, antilopy, gazely, kozorožce a vůbec všechny tři rozsáhlé rodiny antilop, kozorožců a kamzíků. Mohli bychom ukázati, jak pečlivě střeží svá stáda, aby je nenapadly šelmy, jak jsou nepokojní všichni kamzíci ve stádu, pokud poslední nepřešel bezpečně obtížnou cestou přes skalní útesy, jak přijímají za své sirotky, jak jest gazela celá zoufalá, zabijí-li jejího samce nebo i jen družku, jak si mláďata hrají a o mnohých jiných zjevech. Ale snad ze všeho nejvíce překvapí příklad vzájemné podpory při stěhování vysoké zvěře, jak jsem to viděl na Amuru. Když jsem přešel vysokou náhorní rovinu a

předhoří Velký Chingan, na své cestě ze Zabajkalí do Merghenu a šel přes vysoko položené prérie dále k Amuru, viděl jsem, jak řídce jest obydlena většina těch oblastí.[11]) O dvě léta později jsem cestoval vzhůru po Amuru a koncem října jsem dosáhl nižšího konce malebné soutěsky, kterou protéká Amur do Dous-Alin (Malý Chingan), než se spojí se Sungari. Našel jsem ve všech tohoto údolí kozáky celé pobouřené, protože na tisíce vysoké zvěře přecházelo Amur v nejužším místě, aby dosáhli nížiny. Několik dní po sobě, po délce asi čtyřiceti mil podél řeky zabíjeli kozáci zvěř, když přecházela řeku, v níž plavaly již hodně ledy. Každý den jí pobili tisíce, ale stěhování se přes to netrhlo. Podobného něco nebylo viděti ani před tím, ani po tom; příčinou nejspíše bylo, že záhy napadlo vysoko sněhu ve Velkém Chinganu, což přinutilo zvěř, aby se zoufale pokusila dosíci nížiny na východě od hor Douse-Alin.

Ale za několik dní na to byl pod sněhem na dvě tři stopy i Douse-Alin. Představíte-li si tyhle širé oblasti (skoro jako Velká Britanie), z nichž se sešla roztroušená stáda vysoké zvěře, aby se vystěhovala pod tlakem výjimečných poměrů a uvědomíte-li si, jaké překážky bylo překonati, než všechna ta zvěř přišla na společnou myšlenku přejíti Amur trochu jižněji, kde jest nejužší, nezbude vám, než se hluboce podivovati, co družnosti projevují tato inteligentní zvířata. Věc není o nic méně překvapující, vzpomeneme-li, že severoameričtí bisoni se dovedou také tak sdružovati. Na preriích se pasou ve velkém počtu, ale jen v malých skupinách, které se nikdy nesdružují. Ale je-li nezbytí, spojí se všechny ty skupiny, byť roztroušené po rozsáhlém území, v obrovská stáda se statisíci členů, jak jsem se o tom zmínil na předchozí stránce.

Měl bych se ještě krátce zmíniti o »sdružených rodinách« slonů, o tom, jak k sobě lnou, jak rozvážně rozestavují své hlídky, a jak se takovou vzájemnou podporou vyvíjí sympatické city.[12]) Mohl bych se zmíniti o sociálním cítění tvorů tak špatné pověsti, jako jsou divocí kanci a pochváliti je za to, jak se dovedou sdružovati, napadne-li je nějaká

šelma.[49]) Hroch a nosorožec rovněž přispívají svojí troškou k dílu živočišné pospolitosti. Mnohé překvapující stránky by bylo lze napsati o družnosti a vzájemné příchylnosti tuleňů a mrožů. Konečně bych mohl říci leccos, jak se výborně snášejí velryby. Ale přece jen nemohu jen tak beze všeho pominouti společnosti opic, které budí tím větší zájem, že jsou článkem, jenž nás pojí se společnostmi primitivních lidí.

Sotva třeba podotýkati, že tihle ssavci, stojící v čele živočišstva a kteří se velmi přibližují člověku, jak stavbou těla tak inteligencí, jsou družní par excellence. Rozumí se, že se tu setkáme se všemožnými charaktery a zvyky, vždyť jest to rozsáhlá část živočišné říše, zahrnující na sta druhů. Ale celkem vzato, nutno říci, že se družnosti, pospolitou činností, vzájemnou ochranou a vysoce vyvinutými city, které jsou nezbytným důsledkem sociálního života, vyznačují nejvíce opice. Od nejnižších až po nejvyšší druhy jest tu pravidlem družnost, z níž jest jen málo výjimek. Noční opice žijí raději osaměle, malpa pižmová (cebus capucinus), mniška a vřešťani žijí jen v malých hloučcích. Orangutana neviděl A. R. Wallace nikdy jinak, než buď zcela samotného, nebo v hloučku tří, čtyř druhých, kdežto gorila, jak se zdá, nikdy se nesdružuje. Ale ostatní opice: šimpanzové, malpy hnědé, chvostani, durani pestrolící, paviáni atd. jsou nanejvýše družní. Žijí ve velkých tlupách a sdružují se i s jinými druhy. Většinou jsou velmi nešťastni, jsou-li samotni. Nějakým poplašným křikem jednoho se svolá ihned celá tlupa a směle odrazí šelmu, nebo dravého ptáka. Ani orel se na ně neodváží. Pole pustoší vždy v tlupách, nejstarší pečují, aby se druhým nic nestalo. Malíčcí uistiti (sagui ni) jejichž roztomile dětská tvářička tak překvapila Humboldta, se tulí k sobě a chrání jedna druhou, když prší, a třese-li se některá zimou, přikryjí jí druhé záda ocasy. Mnohé druhy se pečlivě starají o své raněné a neopustí jich, až se přesvědčí, že jsou nadobro mrtvi. James Forbes vypráví ve svých Vzpomínkách z východu, jak neústupně žádaly opice mrtvolu samice na jeho lovecké tlupě; chápeme tedy plně, že se »po takové neobyčejné podívané rozhodli,

nestříleti již na žádné opice.«[44]) Opice některých druhů společně odvalují kámen, aby pod ním vybraly mravenčí vajíčka. Paviáni plášťoví (durani červenolící) si nejen staví hlídky, ale byli viděni, jak si dělali řetěz, aby přetáhli kořist na bezpečné místo; odvaha jejich jest dobře známa. Brehm klasicky popsal pravidelnou bitku, kterou bylo svésti jeho karavaně s těmito opicemi, než mohla pokračovati v cestě, v údolí Mensa v Habeši.[45]) Každému čtenáři jest jistě dobře známo, jak hravé jsou dlouhoocasé opice a jak k sobě lnou členové rodin šimpanzů. A jsou-li mezi nejvyššími opicemi dva druhy, orangutan a gorila, které nežijí ve společnostech, uvědomme si, že jak žijí dnes, omezeny na malé oblasti, jedni v srdci Afriky a druzí na ostrovech Borneu a Sumatře, jsou podle všech známek nejspíše posledními zbytky nějakých druhů, daleko početnějších. Jak se zdá, bývala gorila za starých dob družným tvorem, jsou-li opice, o nichž jest zmínka v P e r i p l u, skutečně gorilami.

Vidíme tedy z krátkého přehledu, že pospolitý život není výjimkou ve světě zvířat: jest pravidlem, přírodním zákonem a vyvíjí se plně u nejvyšších obratlovců. Druhy, které žijí osaměle, nebo jen v malých rodinách, jsou poměrně vzácné a početně slabé. Ba jest velmi pravděpodobné, že až na málo výjimek žili ptáci a ssavci, dnes nespolečenští, rovněž ve společnostech, než se člověk rozmnožil na zemi a vypověděl jim vyhlazovací boj, nebo zničil prameny, odkud měly potravu. »On ne s'associe pas pour mourir« (Nikdo se nesdružuje k smrti) poznamenal rozumně Espinas. A totéž píše Houzeau, který znal svět zvířat v některých amerických krajích, ještě než tam přišli lidé.

Na všech stupních vývoje najdete sdružování ve světě zvířat. A podle velké myšlenky Herberta Spencera, která skvěle rozvedena v Perrierových »Z v í ř e c í c h o s a d á c h«, jest sdružování prvopočátkem vývoje živočišstva. Ale jak stoupáme po žebříku vývoje, vidíme, že se tvorové sdružují stále uvědoměleji. Sdružování pozbývá výlučně rázu hmotného, přestává býti jen instinktivní a stává se uvědomovaným. U vyšších obratlovců se děje periodicky, nebo k uko-

jení nějaké potřeby: k rozmnožování, k stěhování, lovu nebo k vzájemné ochraně. Někdy se děje i příležitostně, když se ptáci sdružují proti lupiči, nebo když se spojují ssavci, aby se stěhovali, přinuceni výjimečnými poměry. V tomto případě se dobrovolně odchylují od svých zvyků. Někdy jest spolčování dvojí: nejprve v rodině, pak ve skupině a konečně v sdružení skupin, obyčejně roztroušených, které se však spojí v čas potřeby, jak jsme to viděli u bisonů i jiných býložravců. Projevuje se i ve formách vyšších, které zaručují větší svobodu jednotlivci, aniž ho zbavují výhod společenského života. U většiny hlodavců bydlí každý pro sebe, a zaleze si do své díry, chce-li býti sám. Ale taková obydlí tvoří celé osady, takže se všem obyvatelům dostává výhod a radostí společenského života. Konečně, u různých druhů, jako potkanů, svišťů, zajíců a p. se udržuje družný život přese všechny sváry a všelijaké sobecké sklony jednotlivců, žijících pro sebe. Tu není pospolitost podmíněna, jako u včel a mravenců, fysiologickým uzpůsobením jednotlivců: tu se pěstí pro výhody, které plynou ze vzájemné pomoci, nebo z potěšení, které skýtá. Jsou tu ovšem všemožné stupně a nejrozmanitější karaktery individuální i druhové — a všechny ty nejrozmanitější stránky společenského života jsou důsledkem, a pro nás dalším důkazem toho, jak jest družný život všeobecně rozšířen.[40]) Družnost, t. j. potřeba živočicha sdružovati se se sobě podobnými, láska ke společnosti pro ni samu, spolu s »radostí ze života«, teprve nyní dochází patřičné pozornosti u zoologů.[47]) Víme dnes, že všechna zvířata, od mravenců, přes ptáky až k nejvyšším ssavcům, si ráda hrají, spolu zápolí, honí se, chytají se, škádlí atd. Kdežto mnohé ty hry jsou, abych tak řekl, školou mladých, kde se cvičí pro život, jsou zase druhé — necháme-li stranou jejich užitkové cíle — spolu se zpěvem a tancem, prostě projevem nadbytku sil, »radosti ze života«, a touhy po styku s druhy téhož nebo i jiného rodu, krátce, projevuje se jimi v l a s t n í d r u ž n o s t, kterou se tak vyznamenává celý živočišný svět.[48])

Ať z pocitu strachu při spatření dravého ptáka, nebo

z »veselé přirozenosti«, která se projevuje, když jsou zvířata zdravá a zvláště mladá, nebo potřebují-li dáti průchod návalu dojmů nebo nadbytečné životnosti, jest zvířecí říše plna potřeby sdíleti dojmy, hráti si, štěbetati, nebo se prostě jen sbližovati s druhými příbuznými tvory, což jest význačnou známkou života a vnímavosti, jako jiné fysiologické úkony. Tahle potřeba jest velmi vyvinuta a projevuje se velmi krásně u ssavců, zvláště mladých, a ještě více u ptactva. Ale jest všude v přírodě a pozorovali ji plnou měrou nejlepší přírodozpytci jako Petr Huber, i u mravenců, a zřejmě týž pud svádí dohromady ohromné houfy motýlů, o čemž jsem se již zmínil.

Zvyk ptáků, scházeti se k tanci a okrašlovati místa, kde obyčejně tančí, popsal Darwin v Původu člověka (hl. 13). Návštěvníci londýnské zoologické zahrady vídají, jak se naknucuje australský lemčík. Ale zvyk tancovati jest, zdá se, rozšířenější, než se dříve za to mělo a p. W. Hudson popisuje ve svém mistrovském díle o La Plata tak velezajímavě složité tance celé řady ptáků: chřástalů, leskovců, čejek atd., že to dlužno čísti v originálu.

Podobným sociálním pudem jest zvyk pořádati koncerty, jak to dělají četné druhy ptáků. Zvyk ten jest velmi vyvinut u čáji (Chauna chavarria), jíž se v Anglii dostalo velmi všední přezdívky »chocholatý vřískal«. Tihle ptáci se někdy sletí v celých hejnech a pak pořádají koncerty. W. H. Hudson našel jich jednou celé spousty, kolem jezera na pampách v pěkně uspořádaných houfech, v každém asi 500 ptáků.

»Houfec blízko mne — píše — začal právě zpívati a zpíval silně po tři, čtyři minuty, když přestal, načal to zase sousední atd., jeden houfec po druhém, až najednou zazněl zpěv hejna s druhé strany jezera, nesl se silně a jasně přes vodu, pak poznenáhlu tichl a tichl a zase se přibližoval, jak jsem obcházel jezero.«

Při jiné příležitosti viděl týž spisovatel celou rovinu pokrytou nesčetnými houfci čájí, nebyly uspořádané, ptáci seděli buď po dvou, nebo jen v malých skupinách. Asi

v devět večer »najednou celá ta spousta ptáků, na kolik mil dokola, spustila mohutný večerní zpěv... Tenhle koncert bylo jistě slyšeti na kolik set mil.«[19]) Poznamenávám, že čáju, jako všechny družné ptáky lze ochočiti a pak velmi přilne k člověku. »Jsou to ptáci mírní, a zřídka kdy se perou« — praví Hudson — ačkoli jsou dobře k zápasu vyzbrojeni. Ale nepotřebují toho, ježto žijí ve společnostech. Že život ve společnostech jest nejmocnější zbraní v zápasu o život, v nejširším smyslu, ukázali jsme četnými příklady na předešlých stránkách a mohli bychom to osvětliti ještě spoustou dokladů, kdyby to bylo vůbec třeba. Život ve společnostech umožňuje nejslabšímu hmyzu, nejslabším ptákům a nejslabším ssavcům, aby se ubránili nebo ochránili před nejstrašnějšími dravými ptáky a šelmami, aby se dožili dlouhého věku, aby druhy vychovávaly své potomstvo co nejsnáze, a udržely se přes to, že rodí jen málo mláďat, dovoluje družným zvířatům, aby se stěhovala do nových krajin. Proto i když plně připustíme, že síla, rychlost, ochranné zabarvení, chytrost a otužilost v hladu a v zimě, jak o tom píše Darwin a Wallace, jsou všechno vlastnosti, které dělají jedince nebo druh nejzpůsobilejším pro určité podmínky, trváme na tom, že družnost jest za všech podmínek nejvýhodnější pro boj o život. Druhy, které se nesdružují, ať dobrovolně či nedobrovolně, jsou odsouzeny zaniknouti, kdežto zvířata, která dobře vědí, jak se spolčiti, mají největší vyhlídky, že přežijí a že se dále vyvinou, ač jsou snad hodně pozadu za druhými vlastnostmi, které vypočítává Darwin a Wallace, vyjímaje inteligenci. Nejlepším dokladem pro to jsou nejvyšší obratlovci, najmě lidé. Shodne-li se každý darwinista s Darwinem, že duševní schopnost jest nejmocnější zbraní v boji o život a nejmocnějším činitelem dalšího vývoje, připustí tak, že inteligence jest i vlastnost význačně společenská. Řeč, napodobování, a nahromadčná zkušenost, vše to jsou prvky rostoucí inteligence, jíž jest zbaven tvor nedružný. Proto vidíme v čele jednotlivých tříd živočišstva mravence, papoušky a opice, u nichž všech jest nejvyšší družnost spojena s nejvyvinutější inteligencí. Nej-

způsobilejší jsou tedy zvířata nejdružnější a společnost se jeví jako nejhlavnější činitel vývoje přímo tím, že zajišťuje druhům bytí a uspořuje energii nepřímo, podporujíc vzrůst inteligence.

Mimo to jest zřejmé, že by život ve společnosti byl nemožný, kdyby se zároveň nerozvíjelo sociální cítění, a hlavně kdyby se nestával čím dále více zvykem jakýsi kolektivní smysl pro spravedlnost. Kdyby si každý hleděl stále jen svého prospěchu a druzí nezakročovali ve prospěch poškozeného, byl by společenský život nemožný. A také u všech družných zvířat se vyvinul více méně cit pro spravedlnost. Vrátí-li se jestřábi, či vlaštovky z dálky sebevětší, jdou zase do hnízd, která si vystavěli nebo která opravili loni. Má-li líný vrabec zálusk na hnízdo, který si postavil druhý, nebo chce z něj ukrásti nějaké to stéblo slámy, hned skupina zakročí proti lenochovi. Rozumí se, kdyby nebylo zvykem takhle zakročovati, že by ptáci nemohli hnízditi pospolitě. Jednotlivé skupiny tučňáků sídlí odděleně a odděleně loví a nijak se o to neperou. U stád dobytka v Australii má každá skupina určité místo odpočinku, a nikdy nechodí jinam; atd.[50]). Máme tolik přímých pozorování, kolik jen chceme, o tom, jak klidně pospolu hnízdí ptáci, jak spolu bydlí celé osady hlodavců a stáda přežvýkavců. Na druhé straně zase známe několik málo družných zvířat, která se neustále sváří, jako myši v našich sklepích, nebo jako mroži, kteří se perou o slunné místečko na břehu. Družností se tedy omezuje fysický boj a umožňuje se vývoj lepších mravních citů. Jest všeobecně známo, jak vysoce jest vyvinuta rodičovská láska ve všech třídách zvířat, i u lvů a tygrů. U mladých ptáků a ssavců, kteří žijí neustále pospolu se ale vyvíjí ještě více — ne láska — ale sympatie. I pomineme-li pravý zjev vzájemné příchylnosti a soucítění, jak to pozorováno nejen u domácích zvířat, ale také u živočichů v zajetí, máme četně ověřených dokladů o soucítění u divoké zvěře na svobodě. Max Perty a L. Büchner nám jich dali celou řadu[51]). Zaslouženému zájmu se těší líčení J. C. Wooda o kolčavě, která si přišla pro raněnou družku a odnesla si ji[52]). Po-

dobné pozorování kapitána Stansburyho na jeho cestách v Utahu, jež uvádí Darwin: viděl slepého pelikána, kterého krmili a dobře krmili druzí pelikáni rybami, které přinášeli z dálky až třiceti mil[53]). H. A. Weddell viděl nejednou na svých cestách v Bolivii a v Peru, honili-li lovci stádo vikuní, jak silní samci kryli záda stáda a zůstávali pozadu, aby chránili ústup. O soucitu se zraněnými druhy vypráví všichni zoologové, kteří studovali v přírodě. To jest docela přirozené: soucit jest důsledkem socialistického života. Ale soucit jest i značným pokrokem ve všeobecné inteligenci a citovosti. Jest to první krok k vývoji vyšších mravních citů, a sám zase mocně působí na další pokrok.

Jsou-li naše názory, rozvedené na předchozích stránkách správné, jak tedy souhlasí s theorií boje o život, v podobě, vytvořené Darwinem, Wallacem a jejich následovníky? Odpovím krátce na tuhle důležitou otázku. Především nepochybuje žádný přírodozpytec, že představa boje o život, platící pro celou organickou přírodu, jest největším obecným závěrem našeho století. Život jest boj a ten vydrží jen nejzpůsobilejší. Ale odpověď na otázky: »jakými zbraněmi se hlavně bojuje v tomto zápasu?« a »Kdo jest v tom zápasu nejzpůsobilejší?« budou velmi různé, podle toho, kterou z těch dvou stránek zápasu máme za nejdůležitější: zda přímý boj jednotlivců o potravu a bezpečnost, či boj, který Darwin přezval »obrazným«, boj zhusta kolektivní a proti nepříznivým poměrům. Jistě nikdo nechce popírati, že v každém druhu jest v jisté míře zápas o potravu, aspoň v některých obdobích. Ale jest otázka, zda soutěž je taková, jak tvrdí Darwin, nebo i Wallace, a měla-li soutěž ve vývoji živočišné říše význam, který se jí dává.

Idea, která proniká celým dílem Darwinovým jest nesporně představa, že se v každé zvířecí skupině zápasí o potravu, bezpečnost a možnost, vychovati potomstvo.

Darwin často mluví o oblastech, až přímo přesycených živočišným životem, a z toho přecpání soudí, že se to neobejde bez soutěže. Ale hledáme-li v jeho díle doklady pro tuto soutěž, jest nám doznati, že nás dosti nepřesvědčují.

Probíráme-li odstavec, nazvaný: »Zápas o život jest nejprudší mezi jednotlivci a odrůdami týchž druhů«, nenajdeme v něm tak bohaté důkazů a příkladů, jak jsme na to zvyklí ve všem, co Darwin napsal. Boj jednotlivců týchž druhů není pod tímto záhlavím doložen ani jediným případem: považuje se to za věc hotovou. A soutěž velmi příbuzných zvířecích druhů jest doložena celými pěti příklady, a to ještě jeden z nich (o dvou druzích drozdů) se nyní ukázal pochybným.[31]) Ale sháníme-li se po větších podrobnostech, abychom zjistili jak ubývalo jednoho druhu skutečně vlivem vzrůstu jiných druhů, vykládá nám Darwin s obvyklou otevřeností:

»Můžeme jakž takž poznati, proč nejurputněji bojují spolu druhy příbuzné, které zaujímají skoro stejné místo v přírodě. Ale asi v žádném případu nejsme s to přesně udati, proč jeden druh vyhrál nad druhým ve velkém zápasu života.«

Wallace, který uvádí stejné případy pod záhlavím, poněkud změněným (»Zápas o život mezi blízce příbuznými zvířaty a rostlinami jest č a s t o velmi úporný«), doprovází je poznámkou, která zcela jinak osvětluje fakty, výše zmíněné. Praví: »V n ě k t e r ý c h případech, jest skutečně boj mezi oběmi, při čemž silnější zabije slabšího. Ale n i k t e r a k t o n e n í p r a v i d l e m, a jsou případy, kdy fysicky slabší druhy nabudou vrchu, buď že se rychleji rozmnožují, nebo lepší vzdorují rozmarům podnebí, nebo chytřeji unikají útokům společného nepřítele.«

V těchto případech, ukazujících soutěž, snad soutěže vůbec není. Jeden druh podléhá, ne že jej vyhubí nebo vyhladoví druhy jiné, ale že se jak se patří nepřizpůsobuje novým poměrům, jak to dovedou druzí. Výrazu »zápas o život« se tu zase užívá v přeneseném smyslu a snad ani jiného nemá. Příklad skutečného zápasu jednotlivců v témže druhu, vzatý ze života jihoamerického dobytka v období sucha, jest seslaben tím, že se vztahuje na zvířata domácí. Bůvolové se za takových okolností stěhují, jenom aby nedošlo k zápasu. Ačkoli jest prudký zápas mezi rostlinami, což jest v rozsáhlé

míře dokázáno, můžeme tu jen opakovati co řekl Wallace, že »rostliny žijí kde mohou«, kdežto zvířata mají v rozsáhlé míře možnost vybrati si sídliště. Tážeme se tedy znovu: V jaké míře je opravdový boj množství druhů? Oč se opírá takové tvrzení?

Totéž možno říci o nepřímém důvodu, že jest úporná soutěž a boj o život v každém druhu, důvodu, který se odvozuje z toho ,že »jsou vyhubeny přechodní odrůdy«, o čemž se Darwin dvakráte zmiňuje. Jest známo, jak Darwina dlouho trápilo, že scházel dlouhý řetěz přechodních forem mezi velmi příbuznými druhy a jak rozřešil tuhle záhadu: prý ty přechodné formy byly vyhlazeny[55]). Ale kdo pozorně pročítá různé kapitoly, kde Darwin a Wallace mluví o tomto předmětu, záhy dojde k přesvědčení, že slovo »vyhlazení« neznamená doopravdy vyhubení. Co Darwin poznamenal o svém výrazu: »boj za živobytí«, platí zřejmě i o slově »vyhlazení«. Rozhodně je nelze chápati doslovně, ale ve »smyslu obrazném«.

Vyjdeme-li z předpokladu, že nějaká oblast je nasycena zvěří a že tedy mezi všemi obyvateli zuří boj o pouhé prostředky k živobytí — každé zvíře jest nuceno zápasiti se všemi sousedy, aby se každý den nasytilo — pak, objeví-li se nějaká nová a úspěšná odrůda, znamenalo by to většinou (ač ne vždy), že se objevila individua, která jsou s to uchvátiti více, než slušný díl prostředků k živobytí, a výsledek by byl, že by tihle noví jednotlivci vyhladověli jak původní formu, která nemá této nové variace, tak i formy přechodní, které té variace mají méně. Možná že si Darwin konec konců představoval vznik nových odrůd s tohoto hlediska, aspoň se zdá, když tak často užívá slova »vyhlazení«. Ale on i Wallace znali přírodu přespříliš dobře, aby nechápali, že tohle není nikterak jedině možný a nezbytný běh věcí.

Neměnì-li se fysikální i biologické poměry některé oblasti, ani se nezvětšuje oblast, obývaná určitým druhem a jsou-li stále stejné zvyky těchto zvířat, a objeví-li se nějaká nová odrůda, pak to snad znamená vyhladovění a vyhlazení všech

jednotlivců, kteří nemají s dostatek nového znaku, kterým se vyznamenává nová odrůda. Ale právě takovou shodu podmínek nenajdeme v přírodě. Každý druh usiluje rozšířiti své bydliště, do nových krajů se stěhuje právě tak loudavý plž, jako rychlý pták. Každá oblast se neustále mění fysikálně a ve většině případů, snad vesměs, neznamená nějaká nová odrůda u zvířat, že tu vznikly nové zbraně, aby se urvala potrava od huby sousedům — potrava jest jen jednou ze sta různých podmínek života — ale, že se prostě vytvořily nové zvyky, že se přešlo do nového kraje a že potrava jest jiná, jak ukazuje Wallace v poutavém odstavci o »rozdílných karakterech (D a r w i n i s m, str. 107.). Ve všech těch případech se nebude vyhlazovati, nebude ani soutěže — nové přizpůsobení o s v o b o z u j e o d s o u t ě ž e, b y l a-l i t u j a k á. A přece po čase vymizejí všechny ty přechodní články, poněvadž přežijí jen ti, kdož jsou nejlépe uzpůsobení pro nové podmínky — právě jako podle hypothesy o vyhlazení mateřské formy.

Není asi třeba podotýkati, že jest ještě méně nezbytno, aby byly vyhubeny přechodní formy, připustíme-li se Spencerem, se všemi lamarckovci i s Darwinem samým, že okolí pozměňuje druh.

Darwin sám plně uznal poznámky Mořice Wagnera o důležitosti stěhování, a z toho plynoucího osamocení živočišných skupin, pro vznik nových odrůd a konečně i nových druhů. Pozdější výzkumy jen vyzvedly význam tohoto činitele a ukázaly, jak se může kombinovati velikost území, obývaného nějakým druhem — již Darwin plným právem považoval za tak důležitého činitele pro vznik nových odrůd — s odloučením částí téhož druhu, následkem místních geologických změn či místních překážek. Není možné, abych se tu pouštěl do rozboru otázky tak obsáhlé, osvětlím několika poznámkami jak spojeně působí uvedení činitelé. Jest známo, že části nějakého druhu si najednou najdou novou potravu. Tak na př. když veverky nemají již dosti šišek v modřínových lesích, odstěhují se do sosnových a tato změna potravy má na veverky veleznámé účinky

fysiologické. Trvá-li nový zvyk jen krátce — je-li za rok zase plno šišek v lesích modřínových, nevznikne z toho ovšem nová odrůda veverek. Ale začne-li se fysikálně měniti rozsáhlá oblast, obydlená veverkami, řekněme na př. mírnějším podnebím nebo vysýcháním, což obojí podporuje vzrůst jehličnatých lesů ve větší míře než modřínových, a přimějí-li ještě jiné podmínky veverky, aby se usadily mimo kraj, který vysychá, pak máme novou odrůdu, t. j. zárodek nového druhu veverek, aniž se při tom událo něco, co by zasluhovalo názvu zániku veverčího rodu. Každým dalším rokem vydrží větší a větší počet veverek nové, lépe přizpůsobené odrůdy, a přechodné formy č a s e m vymrou, aniž je vyhladověli malthusianští konkurenti. Právě tak se to má za velkých fysikálních změn v rozsáhlých oblastech střední Asie, poněvadž vysychá již od doby ledové. Nebo vezměme jiný příklad. Geologové dokázali, že dnešní divoký kůň (E q u u s P r z i w a l s k i i) se zvolna vyvíjel v poslední části období třetihor a čtvrtohor, ale že v těchto dobách n e b y l i jeho předkové připoutáni k určité oblasti země. Stěhovali se po Starém i Novém světě, vracejí se, podle všeho, po čase zase k pustinám, které před tím opustili, stěhujíce se jinam.[56]) Proto, nenacházíme-li dnes v Asii všech těch článků mezi dnešním divokým koněm a jeho asijskými polodivými předky, neznamená to ještě, že by byly bývaly vyhubeny střední články. Nic takového se nedělo. U pravěkých druhů nebylo snad ani nějak zvláštní úmrtnosti: jednotlivci, z přechodných odrůd a druhů, vymřeh docela přirozeně — často uprostřed nejhojnější potravy a jejich zbytky jsou rozsety po celé zeměkouli.

Krátce, uvažujeme-li pečlivě o celé věci, a přečteme si zase pozorně co sám Darwin o tom napsal, vidíme, má-li se vůbec užívati slova »vyhlazení« v souvislosti s přechodnými odrůdami, že se musí užívati ve smyslu přeneseném. Také výrazu »soutěž« užívá Darwin neustále (viz na př. odstavec »O vyhubení«) spíše jen obrazně, jako obrat řeči, než aby tím chtěl budíti dojem, že jest skutečný zápas dvou částí téhož druhu o prostředky k živobytí. Tak či onak, není-li tu

přechodných forem, není to důvod pro onu představu. Ve skutečnosti je hlavním důvodem pro zuřivou soutěž o prostředky k živobytí, která prý jest neustále v každém živočišném druhu, »důvod aritmetický« — podle výrazu prof. Geddesa — vypůjčený od Malthuse. Ale tento důvod vůbec nic nedokazuje. Mohli bychom právě tak vzíti řadu vsí v jihovýchodním Rusku, kde mají obyvatelé dostatek jídla, ale ani nejmenší nějaké zdravotní zařízení, a shledavše, že v posledních osmdesáti letech umíralo šedesát lidí z tisíce a při tom jest obyvatelstva stejně, co před osmdesáti léty; mohli bychom souditi, že mezi obyvateli byla zuřivá soutěž. Pravda však jest, že rok co rok bylo obyvatelstva stejně, prostě proto, že třetina novorozených zemřela ani ne do půl roku, polovina zemřela do pěti let a z každého sta narozených jenom asi sedmnáct se dožilo dvaceti let. Novorození sešli se světa dříve, než se mohli státi konkurenty. Jest zřejmé, že má-li se to tak u lidí, jest to ještě spíše u zvířat. V říši opeřenců se ničí vejce tak hroznou měrou tím, že jsou hlavní potravou mnoha druhů v pozdním létě, nemluvě ani o bouřích a povodních, které ničí v Americe hnízda po milionech, ani o náhlých změnách povětří, které jsou osudné mladým zvířatům. Každá bouře, každá záplava, každá návštěva krysí v ptačím hnízdě, každá náhlá změna teploty hubí ty konkurenty, kteří vypadají tak strašlivě v theorii.

Theorii o přelidnění spíše odporuje, jak se zdá, že se tak neobyčejně rychle rozmnožují koně a hovězí dobytek v Americe, králíci a vepři na Novém Zeelandu a divoká zvěř, dopravená do Evropy (kde je hubí člověk a ne soutěž). Rozmnožují-li se koně a hovězí dobytek v Americe tak rychle, dokazuje to prostě, jsou-li takové spousty bůvolů a jiných býložravců v Novém světě, že by jeho prerie mohly vyživiti ještě mnohem více těchto vegetariánů. Našly-li miliony přistěhovalců dostatek postravy, aniž vyhladověly dřívější obyvatelstvo prérií, jest nám z toho usouditi, že Evropané našli v Americe spíše n e d o s t a t e k býložravců, než přebytek. A máme dobré důvody, abychom byli přesvědčeni, že přirozeným stavem věcí po celém světě

jest, že není dosti zvířat, mimo několik přechodných výjimek. Skutečný počet zvířat na určité oblasti určíme, ne tím jaké největší množství potravy může poskytnouti, ale co může dáti za nejnepříznivějších poměrů, každý rok. Proto již z tohoto důvodu je soutěž ztěží normální podmínkou: také jisté příčiny snižují množství zvířat i pod stav sám sebou nízký. Všimneme-li si koní a dobytka, který se pase celou zimu v stepích zabajkalských, shledáme, že jsou všichni hubení a vyhladovělí ke konci zimy. Ale nejsou vyčerpáni, proto že by tu nebylo dosti potravy pro všechny — všude jest nadbytek trávy, pod tenkou pokrývkou sněhu, a všechny koně jsou na tom stejně špatně. Mimo to, zledovatí-li všechno časně s jara a trvá-li to tak několik dní po sobě, vychrtnou koně ještě více. Ale pak přijde sněhová bouře, která zbaví zvířata, beztoho sesláblá, potravy vůbec, na řadu dní, takže jich spousty zhynou. S jara jest jich takový úbytek, že je-li roční období nepříznivější než jiná léta, nenahradí to novými přírůstky, tím spíše ne, že jsou vyčerpáni v š i c h n i koně a že se hříbata rodí slabší. Tak jest koní a dobytka méně, než by mohlo býti. Po všechna léta jest tu potravy pro pětkráte až desetkráte tolik zvířat, a přece se rozmnožují velmi zvolna. Ale jakmile burjatští majitelé těchto stád si nahromadí i jen dosti málo sena ze stepí a rozhází jej za takových ledových dnů, nebo když padá hustě sníh, hned se dočkají většího přírůstku stáda. Skoro o všech býložravcích a mnohých hlodavcích v Asii a Americe, kteří žijí za takových poměrů, můžeme s jistotou říci, nepřibývá-li jich, že to n e n í vinna soutěž, že ani jeden den v roce nemohou spolu zápasiti o potravu, a nerozmnožují-li se ani zdaleka nějak nadbytečně, že jest příčina v podnebí, nikoli v soutěži. Jak se zdá, byl vždy zanedbáván význam přirozených překážek pro nadbytečné rozmnožování a hlavně jejich význam pro hypothesu o soutěži. O těch překážkách se sice děje zmínka, ale zřídka kdy se studují podrobně. Srovnáme-li však, jak působí přirozené překážky a jak působí soutěž, jest nám beze všeho uznati, že soutěž ani zdaleka nemá významu druhých překážek.

Tak se p. Bates zmiňuje, jaké až ohromující spousty okří-

dlených mravenců zničeny, když se stěhovali. Mrtvá nebo polomrtvá těla formica de fuega (myrmica saevissima), smetených vichřicí do řeky »pokrývala vodu do výšky i šíŕky na jeden až dva coule, a ten pás se táhl po vodě nepřetržitě na míle.[57]) Tak jsou hubeny myriady mravenců v přírodě, která by uživila stokráte tolik mravenců, co jich teď žije. Dr. Altum, německý lesník, který napsal velmi zajímavou knihu o zvířatech, škodícím našim lesům, podává rovněž mnoho příkladů, jaký obrovský význam mají přirozené překážky. Praví, že je-li nějaký čas povětří, nebo studené či vlhké počasí, bourec borový (bombyx pini) hyne v neuvěřitelném množství když se stěhuje, a na jaře roku 1871 zhynul rázem, nejspíše že bylo po sobě několik studených nocí.[58]) Podobné příklady o různém hmyzu bylo by lze uvésti ze všech koutů Evropy. Dr. Altum se také zmiňuje o ptačích nepřátelích bource borového, i o tom, co jeho vajíček zničí lišky, ale dodává, že příživnické houby, které jej občas zamoří, jsou hroznějším nepřítelem, než kterýkoli pták, ježto hubí bourovce najednou v celém kraji.

Týž spisovatel vypočítává dlouhou řadu nepřátelů různých druhů myší (mus sylvaticus) myš lesní, (arvicola arvatis) hraboše polního (a. agrestis), myš zemní, poznamenává však: »Nejhoršími nepřáteli myší nejsou druhá zvířata, ale náhlé změny počasí, jež se dostavují skoro každý rok.« Střídá-li se mráz a teplé počasí, ničí je to v celých spoustách: »náhlá taková změna zničí tisíce myší, až na několik málo.« Na druhé straně zase teplá nebo povlovná zima je rozmnoží až povážlivě, přese všechny nepřátele: tak to bylo r. 1876 a r. 1877[59]). U myší se tedy soutěž jeví docela nepatrným činitelem u porovnání s počasím. Jiné činitele s týmž účinkem jsme uvedli u veverek.

O ptácích jest dobře známo, jak trpí náhlou změnou počasí. Pozdní sněhové vánice ničí ptačí životy na anglických slatinách jako v Sibiři. Ch. Dixon viděl kury skotské, tak umořené za zim, nebývale tuhých, že v houfech opouštěli slatiny »a dozvěděli jsme se pak, že byli skutečně chyceni

v ulicích sheffieldských. Právě tak zle škodí trvalé sucho«. Na druhé straně hubí zvířata nakažlivé nemoci, které neustále navštěvují většinu druhů, a to v takové míře, že se mezery nevyplní ani za kolik let, ani u zvířat, které se rozmnožují rychle. Tak asi před šedesáti lety najednou vymizeli syslové z okolí Sarepta v jihovýchodním Rusku, zhubeni jakousi nákazou, a po léta nebylo v sousedství viděti ani jednoho. Trvalo hezkých pár let, než se zase rozmnožili, jako před tím.[60]) Podobných příkladů, které oslabují význam, přisuzovaný soutěži, mohli bychom uvésti celé řady. Namítne se ovšem Darwinovými slovy, že přesto každý tvor »v některém období života, v některé roční době, někdy za pokolení nebo občas musí zápasiti o život a utrpěti velkou zhoubu«, a že taková období tvrdého boje o život předrží jen nejzpůsobilejší. Ale kdyby byl vývoj živočišné říše založen výlučně, nebo v prvé řadě na tom, že nejschopnější předrží období zlá, kdyby se přírodní výběr omezoval jen na období výjimečných such, nebo náhlých změn teploty, či povodní, pak by živočišný svět upadl. Ti, kdož předrží hlad, nebo hroznou nákazu cholerou, nebo nešťovice, nebo záškrt, jak to vidáme v necivilisovaných krajích, nejsou ani nejsilnější, ani nejzdravější, ani nejinteligentnější. Na těchto nelze stavěti pokrok — tím méně, že všichni, kdož to přežili, vycházejí ze zkoušky obyčejně s podrytým zdravím — jako zabajkalští koně, o nichž jsem se právě zmínil, či mužstva polárních výprav, nebo posádka pevnosti, bylo-li jí žíti z poloviční porce. Proto zmírají neobyčejnou měrou. V dobách tak zlých můře přírodní výběr zachovati nanejvýše jednotlivce, kteří dovedou nejlépe vydržeti strádání všeho druhu. Tak jest to u sibiřských koní a dobytka. Ti vydrží, mohou se živiti polární břízou, není-li zbytí, vydrží zimu i hlad. Ale ani jeden sibiřský kůň by neutáhl polovic břemene, které táhne kůň evropský docela snadno. Žádná sibiřská kráva nedá ani polovinu mléka, co kráva jerseyská, a žádný domorodec necivilisovaných zemí nesnese porovnání s Evropanem. Snad vydrží hladověti a žízniti, ale co do fysické síly jest hluboko pod dobře živeným Evropanem, a po-

kračuje ovšem až zoufale pomalu. »Zlo nemůže ploditi dobro«, jak napsal Černyševskij v pozoruhodné essayi o darwinismu[61]).

Na štěstí není soutěž pravidlem ani ve světě zvířecím, ani v lidstvu. Vyskytuje se u zvířat jen ve výjimečných obdobích, přírodní výběr se uplatňuje lépe jinak. Lepší podmínky se vytvářejí, vyloučí-li se soutěž pospolitostí a vzájemnou podporou[62]). Ve velkém zápasu o život hledá si přírodní výběr neustále nové a nové cesty, jen aby vyloučil soutěž co nejvíce, a tak byl život co nejpilnější i co nejintensivnější, a plýtvalo se energií co nejméně. Mravenci se sdružují v mraveništích i v celých národech, hromadí si zásoby, drží si svůj dobyteček a tak se vyhnou soutěži. A přírodní výběr si vytáhne z mravenčí rodiny právě druh, který se dovede nejlépe vyhnouti soutěži se všemi nevyhnutelně neblahými následky. Většina našich ptáků se pomalu stěhuje jižněji, když jest zima přede dveřmi, nebo se spolčují ve velké společnosti a vydávají se na dlouhé cesty a tak se vyhnou soutěži. Mnozí hlodavci přespí dobu, kdy by mohla vzniknouti soutěž, druzí hlodavci si zase dělají zásoby na zimu a tvoří celé osady, aby byli v bezpečí při své práci. Sobi a losi, když usychá lišejník hlouběji v kraji se stěhují k moři. Bůvolové putují přes rozsáhlé oblasti, aby si našli dosti potravy. A když se na jedné řece rozmnoží četněji bobři, rozdělí se na dvě části, které se rozejdou; staří dolů po řece a mladí vzhůru a obejdou tak soutěž. A když nějaké zvíře nemůže ani přespati, ani se nemůže vystěhovati, ani si nedělá zásob, ani si nepěstí potravu, jako mravenci, udělá, co dělá sýkorka, a co líčí tak poutavě Wallace (Darwinism, kap. V.): najde si novou potravu a také se vyhne soutěži. »Varujte se soutěže! Soutěž vždy škodí druhu a máte plno možností, abyste se jí vyhnuli!« K tomu směřuje příroda, třeba ne vždy docela, ale částečně vždy. To jest heslo, které se nám ozývá z křoví, z lesa, od řeky, z moře. »Proto se spojujte, žijte pospolitě! To jest nejjistější prostředek, aby byl každý a všichni vespolek co nejbezpečnější, aby měli nejlepší záruky života a pokroku tělesného,

duševního i mravního.« Tomu nás učí příroda. A to také dělají všichni tvorové, kteří zaujímají nejvyšší místo ve své třídě. To také dělal člověk — nejprimitivnější člověk. A to také dopomohlo člověku, že dospěl na dnešní stupeň, jak to uvidíme na dalších stránkách, věnovaných pospolitosti v lidských společnostech.

[1]) Původ druhů, kap. III.

[2]) Nineteenth Century, 1888, (únor) str. 165.

[3]) Necháme-li stranou spisovatele před Darwinem, jako Toussenela, Feé-a a četné jiné, máme tu již řadu děl s četnými překvapujícími příklady pospolitosti, ovšem většinou osvětlující inteligenci zvířat. Uvádím: Houzeau, Les facultés mentales des animaux, 2 sv. Brusel, 1872; L. Büchner, Aus dem Geistesleben der Thiere, 2. vyd., 1877; Maxmilian Perty, Ueber das Seelenleben der Thiere, Lipsko 1876. Espinas uveřejnil velmi pozoruhodné dílo, Les Sociétés animales, r. 1877, a poukázal v něm na význam společnosti zvířat a jejich vlivu na udržování druhů a velmi pěkně pojednal o původu společnosti. V Epinassově knize je opravdu vše, co bylo napsáno o pospolitosti a mimo to ještě jiné dobré věci. Zmiňuji-li se přes to zvláště o proslovu Kesslerově, tedy proto, že pozvedl pospolitost na zákon, ve vývoji mnohem důležitější, než zákon vzájemného zápasu. Tytéž myšlenky rozvinul rok na to (v dubnu 1881) J. Lanessan v přednášce, uveřejněné r. 1882 pod názvem: La lutte pour l'existence et l'association pour la lutte. G. Romanesa základní dílo Animal Intelligence (český překlad: Duševní život zvířat, u Laichtra) vyšlo roku 1882 a rok na to Mental Evolution in Animals. V téže době (r. 1883) vydal Büchner jinou knihu, Liebe und Liebes-Leben in der Thierwelt. (II vydání r. 1885.) Jak vidětí, byla myšlenka ve vzduchu.

[4]) Pojednání (Trudy), Petrohrad. přírodovědec společnosti, sv. XI. (1880).

[5]) George J. Romanes, Animal Intelligence, 1. vyd., str. 233.

[6]) Pierre Huber, Les fourmis indigènes, 1861; Forel, Recherches sur les fourmis de la Suisse, Curych, 1841; J. T. Moggridge, Harvesting Ants and Trapdoor Spiders, Londýn, 1873 a 1874. Též: Blanchard, Métamorphoses des Insectes, Paříž, 1868; J. H. Fabre, Souvenirs entomologiques, Paříž, 1896; Ebrard, Etudes des moeurs des fourmis. Ženeva 1864, sir John Lubbock, Ants, Bees and Wasps, atd.

[7]) Forel, Recherches, str. 244, 275, 278. Huber to znamenitě vylíčil. Naznačil také, jak snad vznikl ten pud (vydání lidové, str. 158, 160).

[8]) „Zemědělství" včel jest tak podivuhodné, že se o tom dlouho pochybovalo. Ale nyní to dokázali Moggridge, dr. Lincecum, Mac Cook, col. Sykes a dr. Jerdon, tak dokonale, že nelze pochybovati. (Pěkný přehled dokladů

viz v díle Romanesově. Také ve stati Alf. Moellera Die Pilzgärten einiger Südamerikanischen Ameisen, v Schimperově Botanische Mittheilungen aus den Tropen, VI, 1893.)

[9]) Tento druhý princip nebyl uznán najednou. Dřívější pozorovatelé mluví často o králech, královnách, správcích atd. Ale co Forel a Huber uveřejnili podrobná pozorování, není pochyby, že iniciativě jednotlivce jest ponecháno volné pole, ve všem co dělají mravenci, i za války.

[10]) W. H. Bates, The Naturalist on the River Amazons, sv. II, str. 59 nn.

[11]) N. Săvercov, Periodické jevy v životě ssavců ptáků a ještěrů ve Vóroněži, Moskva, 1885 (rusky).

[12]) Brehm, Život zvířat, III.

[13]) Bates, cit. d. str. 151.

[14]) Catalogue raisonné des oiseaux de la faune pontique, v Démidovově Cestě, výtah z tohoto v Brému, III. Při stěhování se ptáci často sdružují. H. Seebohm viděl letěti přes Pyreneje zvláštní houf, složený z „osmi krahujců, jednoho jeřába a jednoho sokola stěhovavého". (The Birds of Siberia, 1901, str. 417.)

[15]) Birds in the Northern Shires, str. 2?7.

[16]) Max Perthy, Ueber das Seelenleben der Thiere, (Lipsko, 1876), str. 87, 103

[17]) G. H. Gurney, The House-Sparrow, Londýn, 1885 str. 5.

[18]) Dr. Elliot Couës, Birds of the Kerguelen Island v Smithsonian Miscellaneous Collections, sv. XIII, č. 2, str. 11.

[19]) Brehm IV.

[20]) T. W. Kirk, novozélandský pozorovatel líčí útok „drzých" vrabců na „nešťastného" krahujce: „Jednou slyšel velmi nezvyklý hluk, jako by se spolu hádali ptáci z celého kraje. Podíval se k obloze a spatřil velkého krahujce (C. gouldi = mrchožrout) obklopeného hejnem vrabců. DorážeIi na něho velkým počtem se všech stran najednou. Nešťastný krahujec byl úplně bezmocný. Konečně přiletěli k nějaké houštině, kde se krahujec ukryl, a vrabci se slétli kolem křoví, neustále štěbetajíce". (Nature, 10. října 1891.)

[21]) Brehm, Život zvířat, IV.

[22]) P. Lendenfeld, Der Zoologische Garten, 1889.

[23]) N. Săvercov, Periodické zjevy, str. 251.

[24]) Seyfferlitz, citov. v Brehmovi, IV.

[25]) The Arctic Voyage of O. A. Nordenskjöld, London 1879, str. 135. Také působivý popis Ostrovů sv. Kilda od Dixona (citov. Seebohmem) a skoro všechny knihy o polárních výpravách.

[26]) Elliot-Coués, v Bulletin U. S. Geol. Survey of Territories, sv. IV, č. 9, str. 556, 579 atd. Poljakov viděl na močálech severního Ruska u racků (larus argentatus) jak jejich hnízdiště hlídá vždy jeden samec, který upozorňuje druhé na nebezpečí. V takovém případu všichni vzlétnou a vrhnou se na nepřítele velmi odvážně. Samice, které mívají pospolu pět šest hnízd na každé vyvýšenině v močálu, zachovávají určitý pořad, v jakém odcházejí za potravou. Holata, která jsou jinak úplně nechráněna a snadno se stanou kořistí dravců, nejsou nikdy o samotě. („Rodinné zvyky u vodního ptactva", ve Zprávách zoologického oddělení Petrohradské přírodovědecké společnosti, prosinec, 1874)

[27]) Brehm, otec, citov. v A. Brehmovi, IV. Viz též White, Natural History of Selborne, dopis XI.

[28]) Dr. Coués, Birds of Dakota and Montana, v Bulletin U. S. Surwey of Territories, IV, 7.

[29]) Často se naznačovalo, že snad větší ptáci někdy přenášejí některé menší, když letí přes Středozemní moře, ale věc jest dosud pochybná. Na druhé straně jest jisté, že se někteří drobnější ptáci připojují při tahu k větším. To pozorováno několikráte, a nedávno to potvrdil L. Buxbaum v Raunheimu. Viděl několik houfů jeřábů, uprostřed nich a po stranách byli skřivani. (Der Zoologische Garten, 1886, str. 133.)

[30]) O tomto zvyku se zmiňuje H. Seebohm i Ch. Dixon.

[31]) To jest velmi dobře známo každému přírodozpytci, který žije venku, a četné příklady z Anglie lze nalézti v Dixonově díle, Among the Birds in Northern Shires. Pěnkavy přilétá v zimě ve velkých hejnech. A skoro současně, v listopadu, přilétá i jikavec, a také cvrčala často na totéž místo „rovněž v četných houfech" atd. (Str. 165, 166.)

[32]) S. W. Baker, Wild Beast, atd., I., 316.

[33]) Tschudi, Thierleben der Alpenwelt, str. 104.

[34]) Houzeau, Etudes. II., 463.

[35]) O jejich honebních společnostech viz sir E. Tennant, Natural History of Ceylon, citov. v. Romanes Animal Intelligence, str. 432.

[36]) Viz dopis E. Hütera v Büchnerově, Liebe etc.

[37] U viskačí jest zajímavé, že tahle veledružná zvířátka nejen žijí v míru pospolu, ale také že se jich celé kolonie vzájemně navštěvují v noci. Tak družnost zabírá celé druhy, nejen určitou skupinu, nebo rod, jak jsme viděli u mravenců. Zničí-li farmář kupky viskačí a pohřbí pod zemí jejich obyvatele, tu druhé viskače — jak líčí Hudson — „přicházejí z dálky, aby vyhrabaly za živa pohřbené" (l. c. 311). To jest věc veleznámá u La Plata, kterou autor jen ověřil.

[38]) Handbuch für Jäger und Jagdberechtigte, cit. Brehmem, II.

[39]) Buffon, Histoire Naturelle.

[40]) Při této příležitosti stojí za zmínku, že zebra kvaga, ač nežije nikdy pospolu se zebrou-daw (Burchellovou), se výborně snáší s pelikány, kteří dobře hlídají, i s gazelami, různými druhy antilop a pakoní. Máme tu případ vzájemné nelásky dvou odrůd, což nelze vysvětliti nějakou soutěží o potravu. Takový předpoklad jest vyloučen již tím, že se kvaga pase pospolu s druhými přežvýkavci na téže trávě, a jest nám tedy souditi na nesnášelivý charakter, jako v případě králíka a zajíce. Viz mezi jiným Clive Phillips-Wolley, Big Game Shooting (Badminton Library), kde jsou výborná vyobrazení různých druhů, žijících pospolu ve Východní Africe.

[41]) Náš tunguzský lovec, který se ženil, a proto honem sháněl co nejvíce kožešin, potloukal se na koni po stráních po celý den. Ale nedostal ani jednu vysokou, kterou ulovil jindy. A byl to lovec výborný.

[42]) Podle S. W. Bakera se sdružují slonové ve větší skupiny, než jest „svaz rodin". Píše, „Často jsem viděl v části Ceylonu, zvané Park, stádo slonů ve velkém množství, to se nejspíše spojila dohromady velká stáda, když opouštěla půdu, která se jim zdála nejistou". (Wild Beasts and their Ways, I., 102.)

[43]) Totéž dělají svině, napadnou-li je vlci. (Hudson l. c.)

[44]) Romanes, Animal Intelligence, str. 472.

[45]) Brehm I., 82, Darwin, Descent of Man, kap. III. Také Kozlovové výpravě r. 1899—1901 bylo prodělati podobný zápas v sever. Tibetu.

[46]) S tím větším podivem jsme četli v článku Huxleyově, o němž jsme se zmínili, tuhle parafrázi veleznámého výroku Rousseauova: „První člověk, který nahradil vzájemným mírem vzájemnou válku — nechť z jakýchkoliv pohnutek — stvořil společnost". (Nineteenth Century, únor 1888, str. 165.) Společnosti nestvořil člověk, jest starší než on.

[47]) Monografie, jako kapitola „Hudba a tanec v přírodě", v Hudsonově Naturalist on the La Plata, a v C. Grosse, Spiele der Thiere již velmi značně osvětlily pud, všeobecně rozšířený v přírodě.

[48]) Nescházejí se jen nejrůznější druhy ptactva, často na témže místě, aby tančily a všelijak se nakrucovaly, ale podle zkušenosti W. H. Hudsona

dělají to skoro všichni ssavci a ptáci („není v tom asi žádné výjimky"), scházejíce se více méně pravidelně, nebo v ustanovenou dobu, vydávajíce zvuky nebo ne (str. 264).

[49]) O chórech opic viz v Brehmovi (Život zvířat).

[50]) Haygarth, Bush Life in Australia, str. 58.

[51]) Jen několik příkladů: zraněný jezevec byl odnesen jiným, který se zčista jasna objevil. Viděny i krysy, jak krmily osleplý párek. (Seelenleben der Thiere, str.: 64 nn.). Brehm sám viděl, jak dvě vrány krmí třetí, raněnou, v dutém stromě, byla raněna již před několika týdny. (Hausfreund) r. 1874, 715; Büchner, Liebe, 203. Blyth viděl, jak vrána indická krmí dvě či tři raněné druhy, atd.

[52]) Man and Beast, str. 344.

[53]) L. H. Morgan, The American Beaver, 1868, str. 272; Darwin, Descent of Man, kap. IV.

[54]) Jeden druh vlaštovek prý přivodil úbytek druhého v severní Americe; nedávný přírůst brávníka měl za následek úbytek drozda zpěvného, hnědá krysa nastoupila v Evropě místo černé; v Rusku všude vytlačen malý šváb větším příbuzným. A v Australii hubí naše domácí včela, tam dovezená, velmi rychle tuzemní včelu bez žihadla. Dva jiné případy, o domácích zvířatech, jsme uvedli v předešlé kapitole. A. R. Wallace, který probírá tytéž fakty, praví v poznámce o skotských drozdech: „Prof. A. Newton mi sděluje, že tyhle druhy sem nepatří". (Darwinism, 34.) O hnědé kryse jest známo, že podle obojživelnických zvyků se obyčejně zdržuje ve spodních částech lidských obydlí (ve sklepích) i na březích řek a průplavů. Stěhuji se daleko ve velkém množství. Černá krysa se raději zdržuje v našich obydlích, pod podlahou i ve stájích a stodolách. Proto ji může člověk spíše, vyhubiti. Není ani dosti málo pravděpodobné, že by černou krysu vyhubila nebo vyhladověla hnědá a ne člověk.

[55]) „Ale možno souditi, obývají-li totéž území druhy velmi příbuzné, že tu můžeme ještě dnes najíti mnohé přechodné formy. ... Podle mé theorie pocházejí tyto druhy od společných rodičů, postupnou přeměnou se každý přizpůsobil životním podmínkám vlastní oblasti a nahradil i vyhladil původní mateřskou formu a všechny odrůdy mezi původní a dnešní formou" (Origin of Species, str. 134), též 137, 296 (odstavec „O vyhlazení").

[56]) Podle pí. Marie Pavlovny, která tento předmět zvláště studovala, stěhují se z Asie do Afriky, tam se zdrží nějaký čas a zase se vrátí do Asie. Nechť se potvrdí toto dvojí stěhování, či ne, nesporný fakt jest, že předkové našeho koně byli rozšířeni po Asii, Africe a Americe.

[57]) The Naturalist on the River Amazons II., 85, 95.

[58]) Dr. B. Altum, Waldbeschädigungen durch Thiere und Gegenmittel (Berlin 1889), str. 207, nn.

[59]) Dr. B. Altum, l. c. 13, 187.

[60]) B. Becker ve Zprávách moskevské Přírodovědecké Společnosti, 1889, str. 625.

[61]) Ruskaja Mysl, září 1888: „Theorie o dobrodějném zápasu o život, jako předmluva k různým pojednáním o botanice, zoologii a lidském životě" od Starého Transformisty.

[62]) „Přírodní výběr působí nejčastěji tak, že přizpůsobí některé jedince odlišnějšímu způsobu života, takže se spíše hodí na nepříhodná místa v přírodě". (Origin of Species str. 145) — jinými slovy: aby se předešlo soutěži.

HLAVA TŘETÍ

POSPOLITOST U DIVOCHŮ

Domnělá válka všech proti všem. — Kmenový původ lidské společnosti. — Samostatná rodina se objevila později. — Křováci a Hottentoti. — Australci, Papuanci. — Eskymáci. Aleuté. — Dajacká představa spravedlnosti. — Zvykový zákon.

Ohromný podíl, který měla pospolitost a vzájemná podpora na vývoji živočišného světa, jsme stručně rozebrali v předešlých kapitolách. Nyní se podívejme, jaký podíl měl týž činitel na vývoji lidstva. Viděli jsme, jak málo zvířecích rodů žije osamoceně a co bezpočtu jich žije ve společnostech, buď aby si vzájemně pomáhaly v obraně, nebo společně lovily a shromažďovaly potravu, nebo společně vychovávaly mláďata, nebo prostě, aby se pospolu těšily ze života. Viděli jsme také, že sice většinou spolu zápasí různé třídy živočišstva, či různé druhy, nebo i různé čeledi téhož druhu, ale v čeledi samé nebo v druhu samém jsou pravidlem mír a vzájemná podpora; shledali jsme, že druhy, které se dovedou nejlépe sdružovati a nejlépe vyloučiti vzájemnou soutěž, mají také nejlepší vyhlídky, že přežijí i že se budou dále vyvíjeti. Vede se jim dobře, kdežto druhy nespolečenské zanikají.

Rozumí se, že by odporovalo všemu, co víme o přírodě, kdyby člověk měl býti výjimkou z tohoto pravidla, tak všeobecného: kdyby tvor, tak bezbranný, jakým byl člověk s počátku, byl našel ochranu a možnost pokroku, nikoli ve vzájemné pomoci, jako druzí živočichové, ale v nemilosrdném zápasu o výhody osobní, aniž dbal zájmů druhu. Tomu, kdo přivykl představě jednoty v přírodě, se zdá, že takového tvrzení nelze vůbec uhájiti. A přece, ač jest tak nepravděpodobné a tak nefilosofické, nikdy se mu nedostávalo obhájců. Vždy byli spisovatelé, kteří se dívali na lidstvo škarohlídsky. Znali je více méně povrchně, z té trochy vlastní zkušenosti, znali z historie jen to, co vyprávěli o ní kronikáři, kteří si všímali vždy jen válek, ukrutností a útlaku, a sotva čeho jiného, a usoudili tedy, že lidstvo jest jen

volným shlukem tvorů, jichž netřeba pobízeti, aby se jeden s druhým servali, v čemž jim může zabrániti jen nějaká autorita, která se mezi ně vloží.

Takový byl náhled Hobbesa. Ačkoli později v osmnáctém století někteří usilovali, aby dokázali, že lidstvo v žádném období dějin, ani na nejnižších stupních, nežilo v ustavičných bojích, že se lidé sdružovali i v tom »přírodním stavu«, a že spíše z nedostatku vědění, než z přirozených špatných sklonů člověka bylo lidstvo přivedeno do vší té hrůzy prvotních věků — soudil Hobbes naopak, že t. zv. »přírodní stav« byl stav nepřetržitého zápasu jedněch s druhými, jak je smíchal pouhý rozmar zvířecí existence. Věda ovšem pokročila poněkud od časů Hobbesových a máme pod sebou bezpečnější půdu, než spekulace Hobbesovy či Rousseauovy. Ale Hobbesova filosofie má dosud plno obdivovatelů. A v poslední době máme celou školu spisovatelů, kteří si přisvojili Darwinovu terminologii spíše, než jeho hlavní ideje, a podepřeli tím Hobbesův náhled o prvotním člověku, ba podařilo se jim dodati tomu zdání vědeckosti. Jak známo, stál v čele této školy Huxley, který ve studii, psané r. 1888, vylíčil prvotní lidi jako nějaké tygry nebo lvy, jako tvory beze všech mravních pojmů, kteří bojují o život až do krajnosti a žijí »v neustálých potyčkách«, — abychom uvedli jeho vlastní slova — »a vyjímaje omezené a dočasné vztahy rodinné, byl Hobbesův boj všech proti všem obvyklým způsobem života.[1])

Nejednou bylo poznamenáno, že základním omylem Hobbesovým i filosofů osmnáctého věku byla představa, jako by lidstvo zprvopočátku žilo v malých, osamocených rodinách, asi jako jsou »omezené a dočasné« rodiny větších masožravců, ale ve skutečnosti to tak nebylo, jak dnes zcela bezpečně víme. Ovšem, nemáme přímých dokladů, jak žily první bytosti, podobné člověku. Není ustálen názor ani o tom, kdy se poprvé objevily; geologové se kloní k tomu, že jejich stopy jsou již v pliocenu, ba i v miocenu, usazeninách z období třetihorního. Ale můžeme nepřímo poněkud osvětliti i tu nejdávnější dávnověkost. Velmi podrobným

zkoumáním sociálních zřízení nejnižších plemen, které vykonáno v posledních čtyřiceti letech, objeveny v dnešních zřízeních primitivních kmenů jakési stopy zřízení mnohem starších, která již dávno vymizela, ale přes to zanechala neklamné stopy, že tu kdysi byla. Vyvinula se tak celá věda, věnující se embryologii lidských zřízení, prací Bachofenovou, Mac Lennanovou, Morganovou, E. B. Taylorovou, Mainecovou, Postovou, Kovalevského, Lubbockovou a jiných. A tato věda ukázala nade vší pochybnost, že se lidstvo neobjevilo na světě ve formě malých, osamocených rodin.

Rodina není ani zdaleka prvotní formou organisace, vznikla na hodně pozdním stupni vývoje lidstva. I v těch nejstarších dobách palaeo-ethnologie lidstva, kam vůbec můžeme vniknouti, vidíme, že lidé žijí ve společnostech, v čeledích, jako žijí nejvyšší ssavci. A teprve neobyčejně pozvolným a dlouhým vývojem dospěly tyhle společnosti k formě, rodové či klanové, která se zase věky vyvíjela v první zárodky rodiny, polygamické nebo monogamické. Prvopočátečním organisačním útvarem lidstva byly tedy společnosti, skupiny či kmeny, nikoli rodiny. K tomu přesvědčení dospěla etnologie po úmorném bádání. Ale přišla přece na to, co mohl beze všeho předvídati zoolog. Ani jeden vyšší ssavec, až na několik masožravců a několik druhů opic, beze vší pochyby degenerovaných, (orangutani a gorily) nežije v malých rodinách, osamocených a roztroušených po lesích, všichni žijí ve společnostech. A Darwin si byl dobře vědom, že se nikdy nemohl vyvinouti tvor, podobný člověku, z opic, žijících osamoceně, proto se klonil k názoru, že člověk vznikl z druhů, poměrně slabých, ale za to společenských, jako jest šimpanz, spíše než z druhů silnějších, ale nespolečenských, jako jest gorila.[2]) Zoologie i palaeo-etnologie jsou zajedno v tom, že prvopočátečním útvarem společenského života nebyla rodina, ale skupina. Prvotní lidské společnosti byly prostě dalším stupněm vývoje společností, které jsou základem života vyšších zvířat.[3])

Přejdeme-li nyní k přímým dokladům, vidíme, že nejstarší stopy člověka z období ledového nebo z počátků doby

poledové, jsou neklamným důkazem, že člověk již tehdy žil ve společnostech. Zřídka kdy se najde jen jednotlivý kamenný nástroj, i v nejstarším období kamenného věku. Naopak, najde-li se někde pozoruhodný nástroj, jistě se jich ve většině případů najde celá hromada. V době, kdy ještě žili v jeskyních se ssavci, dnes vyhubenými, a kdy si stěží udělali nejnepodařenější pazourkovou sekyrku, znali již lidé výhody pospolitého života. V údolích přítoků Dordogne jsou skály na některých místech samá jeskyně, kde bydleli palaeolitičtí lidé.[4]) Někdy byly jeskyně i nad sebou a připomínají takto mnohem více kolonie hnízd vlaštovek, než doupata masožravců. O pazourkových nástrojích, které objeveny v těchto jeskyních »možno říci bez přehánění, že jest jich bezpočtu«, podle slov Lubbockových. Totéž platí o jiných palaeolitických sídlech. Také výzkumy Lartetovy ukazují, že obyvatelé oblasti aurignacké v jižní Francii pořádali kmenové pohřební hostiny. Žili tedy lidé ve společnostech a měli jakési zárodky kmenového kultu již v nejdávnějších obdobích.

Ještě lepší doklady máme o tom z pozdějšího období kamenného věku. Stop neolitického člověka nalezeno tolik, že si můžeme utvořiti dosti jasnou představu o tom, jak žil. Když začal táti ledový povlak (který se ještě rozprostíral od polárních končin až do střední Francie, středního Německa a středního Ruska, a pokrýval Kanadu i větší díl dnešních Spojených států severoamerických), pokryl se povrch, zbavený ledu, nejprve močály a bažinami a později nesčetnými jezery.[5]) Ve všech údolích byla jezera, než si vody vyhloubily koryta: naše řeky. A kdekoli, v Evropě, v Asii, či v Americe, probádáme břehy doslova nespočetných jezer tehdejšího období, které by bylo lze vlastně nazvati jezerním, všude najdeme stopy neolitického člověka. Jest jich tolik, že se musíme podivovati, jak poměrně husté bylo zalidnění v té době. »Sídliště« neolitického člověka se velice přidržují zemních vyvýšenin, které jsou stopami břehů starých jezer. A v každém takovém sidlišti jest tolik nástrojů, aby nebylo pochyby, že tu sídlily četné kmeny po velmi dlouhou dobu. Archeologové objevili celé dílny pazourko-

vých nástrojů, které svědčí, co dělníků se scházívalo dohromady. Stopy pokročilejšího období, v němž se již užívá částečně hrnčířských výrobků, nalezeny v odpadkových hromadách v Dánsku. Jsou to hromady pět až deset stop vysoké, 100—200 stop široké a 1000 i více stop dlouhé, a vyskytuje se jich na některých částech pobřeží moře tolik, že považovány za valy, vzniklé docela přirozeně. A přece »v nich není n i c, co by bylo nesloužilo tak či onak člověku« a jsou tak nacpány výrobky lidské práce, že Lubbock dobyl za pouhé dva dny v Milgaardu neméně než 191 kusů kamenných nástrojů a čtyři úlomky hliněných výrobků.[9]) Rozsah těchto odpadkových hromad svědčí, že pobřeží dánské bylo obýváno po celá a celá pokolení sty drobných kmenů, které žily pospolu ještě tak pokojně, jako žijí dnes kmenové z Ohňové země, kteří také dělají podobné odpadkové hromady.

Ještě lépe svědčí o pospolitém životě a práci lidí kolové stavby švýcarské, které jsou dalším stupněm vzdělanosti. Jest známo, že již za kamenného věku byly břehy švýcarských jezer pokryty řadou vsí, každá o několika chatrčích, které postaveny na plošině, podpírané četnými koly, zaraženými do dna jezerního. Neméně než čtyřiadvacet vsí, většinou z kamenného věku, objeveno na březích jezera lémanského, čtyřicet dvě na jezeře bodamském, šestatřicet na jezeře neuchâtelském a p. A každá ta ves jest dokladem, co obrovské práce vykonal kmen, nikoli rodina. Tvrdilo se, že obyvatelé kolových staveb žili, až podivuhodnou měrou, bez bojů. A jest to velmi pravděpodobné, zvláště všimneme-li si života primitivních národků, kteří podnes žijí v podobných vsích, vystavěných na kolech u pobřeží jezer.

Vidíme tedy i z těch zběžných poznámek, že konec konců ty naše vědomosti o prvotním člověku nejsou tak chudé, a že v celku spíše potírají, než posilují Hobbesovy spekulace. Mimo to lze tyto vědomosti ještě doplniti, velkou měrou přímým pozorováním primitivních kmenů, kteří dosud žijí na témže stupni vzdělanosti, jako žili obyvatelé Evropy v předhistorických dobách.

Že tyhle primitivní kmeny dnešní nejsou nějakou úpadkovou odrůdou části lidstva, která snad byla dříve na vyšším stupni civilisace, jak se někdy tvrdívá, dokázali dostatečně E. B. Taylor a Lubbock. Můžeme však dosavadní důvody proti theorii úpadkové rozmnožiti ještě dalším. Až na několik kmenů, které se uchýlily do nepřístupnějších hor, tvoří »divoši« jakýsi pás kolem národů, více méně civilisovaných, obývají výběžky našich pevnin, které mají dosud, nebo měly do nedávna, ráz prvního období poledového. Jsou to Eskymáci a jejich spolubydlitelé v Gronsku, v polárních končinách Ameriky a na severní Sibiři, na jižní polokouli zase Australci, Papuáni, obyvatelé Ohňové země, částečně i Křováci.

V oblasti civilisační jsou podobně primitivní kmenové jen v Himalajích, v horách austral-asijských a na náhorních rovinách brazilských. Nyní si však uvědomme, že ledová doba neskončila najednou na celé zemi. Trvá dosud v Gronsku. Proto v době, kdy pobřežní oblasti indického oceánu, středozemního moře nebo mexického zálivu měly již teplé podnebí a staly se sídlem vyšší vzdělanosti, byly ještě rozsáhlé oblasti střední Evropy, Sibiře a severní Ameriky, i Patagonie, jižní Afriky a jižní Australasie v poměrech prvního poledového období, tedy nepřístupné civilisovaným národům tropického a subtropického zeměpásu. Jmenované oblasti byly tehdy čím jsou dnes nehostinné u r m a n y severozápadní Sibiře, a jejich obyvatelstvo, nepřístupné civilisaci a nedotčeno jí, udrželo si ráz lidí první poledové doby. Později, když území vyschla a stala se vhodnější pro zemědělství, byla zalidněna civilisovančjšími přistěhovalci. Jedna část domorodého obyvatelstva asimilována novými osadníky, druhá část se vystěhovala dále a usadila se v nynějších bydlištích. Území, kde nyní bydlí, jsou dosud, nebo byla do nedávna poledová celým svým rázem, umění a nástroje jsou tu rázu neolithického. A přes rozdíly plemenné i přes vzdálenost, která je dělí, jsou si jejich způsoby životní i sociální zřízení nápadně podobny. Nutno je tedy míti za zbytky prvního poledového obyvatelstva v oblasti, dnes civilisované.

Co nám nejdříve padne do oka, když začneme studovati primitivní lidi, jest jejich neobyčejně složitá organisace manželských vztahů. U většiny jich sotva najdeme i stopy rodiny, jak my jí rozumíme. Ale také tu mužové a ženy nežijí ve volných svazcích, jak se zrovna náhodně sešli a jak se jim to právě na tu chvíli hodí. Všude jest tu určitá organisace, kterou popsal Morgan po všeobecné stránce, jako organisaci »rodovou« či klanovou.[7])

Abychom věc vyložili co nejstručněji: jest skoro jisté, že lidstvo prošlo s prvopočátku stupněm, který lze nazvati stupněm »společného manželství«, t. j. všichni mužové a ženy kmene žijí pohlavně pospolu, pokrevenství se tu dbá jen málo. Ale rovněž jest jisté, že toto mísení částečně omezeno již velmi záhy. Brzy zakázáno manželství synů a dcer téže matky s jejími sestrami, vnučkami a tetami. Později zakázáno manželství synů a dcer téže matky a další omezení nenechala na sebe čekati. Vznikla představa rodu (g e n s) či klanu, v nějž patřilo všechno domnělé potomstvo z původního rodu (či spíše všichni, kdož se seskupili v jeden celek). A když se rod hodně rozmohl a rozvětvil se v četné rody nové, rozděleny rody v třídy (obyčejně čtyři) a manželství se dovolovalo jen mezi třídami, přesně určenými. Na takovém stupni žijí dnes obyvatelé Australie, kteří mluví řečí k a m i l a r o i. První zárodky rodiny se objevily až v rodové organisaci. Ženu, uloupenou v boji jiným rodem, a která by dříve byla patřila celému rodu společně, mohl si v pozdějším období podržeti uchvatitel, za jistých závazků ke kmenu. Mohl si ji vzíti do své chýše, když zaplatil kmeni určený poplatek a tak si zařídil v kmenu zvláštní rodinu, kterou ovšem zahájeno zcela nové období vzdělanosti. Ale nikdo si nesměl vzíti ženu z téhož rodu, či klanu, aby s ní založil novou patriarchální rodinu.

Když nyní uvážíme, že se tahle složitá organisace vyvinula u lidí na nejnižším známém stupni vývoje, a že se udržela ve společnostech, které neznaly autority, vyjma autoritu veřejného mínění, ihned poznáme, jak hluboce byly zakořeněny sociální pudy v přirozenosti lidské, i na nejnižších

stupních. Divoch, který může žíti v takové organisaci, a podrobuje se dobrovolně pravidlům, která se na každém kroku srážejí s jeho osobními zájmy, jistě není zvířetem bez mravních zásad a které nedovede držeti na uzdě své vášně. Ale zjev ten nás překvapí ještě více, uvážíme-li, jak stará jest rodová organisace. Víme již, že původní Semité, Řekové homerští, předhistoričtí Římané, Germáné za Tacita, dřevní Keltové a Slované žili v období rodové organisace, velmi podobné organisaci Australců, Indiánů a Eskymáků i jiných obyvatelů »divošského pásu«.[8]) Jest nám tedy připustiti, buď že se manželské právo vyvíjelo stejně u všech lidských plemen, nebo že počátky rodových pravidel vznikly u nějakých společných předků Semitů, Arijců, Polynesanů atd., než se rozlišili v jednotlivá plemena, a že se ta pravidla udržela dodnes u plemen, dávno oddělených od společného kmenu. Obě možnosti však svědčí stejně o překvapující houževnatosti zřízení — o houževnatosti, že je nemohl zničiti žádný útok jednotlivce po celá ta tisíciletí, co trvalo. Již to, že se rodná organisace vůbec udržela, dokazuje, jak jest naprosto nesprávné, líčí-li se prvotní lidstvo jako nespořádaný shluk jednotlivců, kteří se řídí jen svými osobními vášněmi a užívají své síly a chytrosti proti všem druhým příslušníkům druhu. Nespoutaný individualismus jest původu moderního, původní lidstvo se jím nevyznačuje.[9])

Přicházíme-li nyní k dnešním divochům, můžeme začíti s Křováky, kteří jsou na nízkém stupni vývoje, tak nízkém, že nemají obydlí a spějí v děrách, vyhrabaných v zemi, někdy chráněných nějakým přístřeškem. Jest známo, když se na jejich území usadili Evropané a vyhubili divokou zvěř, že Křováci jim začali krásti dobytek, načež jim Evropané vypověděli vyhlazovací boj, tak strašný, že o tom nelze ani psáti. Pět set Křováků pobito r. 1774, tři tisíce r. 1808 a 1809 Sdružením farmářů atd. Trávili je jako krysy, pobíjeli je lovci, skrytí za nějakým mrtvým zvířetem, zabíjeni na potkání.[10]) Proto víme tak málo o Křovácích, když jsme odkázáni na zprávy těch, kdož je hubili. Ale víme aspoň, že když tam přišli Evropané, žili Křováci v malých kme-

nech (kľanech), které byly dohromady jaksi spojeny, že honívali pospolu a rozdělovali si kořist bez hádek, že nikdy neopouštěli zraněných a měli se mezi sebou velmi rádi. Lichtenstein vypráví dojemnou historku o Křovákovi, který by se byl málem utopil v řece, ale byl zachráněn druhy. Sňali se sebe kůže, aby jej přikryli a sami se třásli zimou, osušili jej, třeli u ohně a namazali ho teplým tukem, až ho vzkřísili. Nebo když Křováci shledali, že Johan van der Walt s nimi zachází dobře, vyjadřovali mu svoji vděčnost až dojemnou příchylností.[11]) Burchell i Moffat je líčí jako lidi dobrosrdečné, nezištné, kteří dostojí slovu, a vděčné[12]), což jsou vlastnosti, které mohli vypěstovati jen v kmenu. O jejich lásce k dětem stačí říci, že chtěl-li si Evropan udělati z Křovačky otrokyni, ukradl jí prostě dítě a matka se otrokyní zcela jistě stala, aby sdílela osud svého dítěte.[13])

Tytéž sociální mravy vyznačují Hottentoty, u nichž jsou jen o málo více vyvinuty, než u Křováků. Lubbock je líčí jako »nejšpinavější tvory«, a to skutečně jsou. Kůže kolem beder, kterou nosí do roztrhání, toť jejich celý oděv. Chatrče si dělají z několika holek, přes něž nahodí rohože a uvnitř nemají kusu nábytku. Ačkoli pěstují voly a ovce a podle všeho znali železo, ještě než přišli do styku s Evropany, jsou stále na velmi nízkém stupni vývoje. A přece všichni, kdož je poznali, vysoce chválí jejich družnost, a jejich ochotu, pomáhati si navzájem. Dostane-li Hottentot něco, hned se o to rozdělí se všemi přítomnými, což jest zvyk, který tolik překvapil Darwina u obyvatelů Ohňové země. Nedá mu to, aby jedl sám a třeba že jest hladov, zavolá každého mimojdoucího, aby s ním pojedl. A když se nad tím Kolben pozastavoval, bylo mu řečeno: »To jest hottentotský zvyk.« Ale není to jen u Hottentotů, jest to skoro všeobecným zvykem u »divochů«. Kolben, který znal Hottentoty dobře a nijak nezamlčuje jejich chyb, nemohl ani dosti vynachváliti jejich kmenovou morálku:

»Co řeknou, jest svaté,« píše. Neznají »zkaženosti a věrolomnosti evropské«. »Žijí velice pokojně a málokdy válčí se sousedy.« »Chovají se k sobě laskavě a vycházejí si vstříc.

— Jistě největší potěšení dělá Hottentotům, mohou-li si dávati vzájemně dary a jeden druhému posloužiti.« »Poctivostí, přesným a rychlým vykonáváním spravedlnosti, mravní čistotou vynikají nade všechny národy nebo aspoň nad velkou většinu jich.«[14])

Tachart, Barrow a Moodie[15]) plně potvrzují Kolbenovo svědectví. Poznamenávám jen ještě tolik: napsal-li Kolben, že »jsou jistě nejpřátelštějším, nejliberálnějším a nejblahovolnějším lidem, který kdy žil na zemi«, že vyslovil něco, co se od té doby vyskytuje ve všech líčeních divochů. Když se Evropané poprvé setkávali s primitivními plemeny, obyčejně zkreslili jejich život, ale pobyl-li mezi nimi delší dobu člověk inteligentní, vylíčil je obyčejně jako »nejlaskavější« a »nejslušnější« plémě na světě. Takhle se vyslovovaly největší autority o Ostjacích, Samojedech, Eskymácích, Dajácích, Aleutech, o Papuanech atd. Pamatuji se také, že jsem četl totéž o Tunguzech, Čukčích, Siouxech a četných jiných. Tak hojná velká chvála mluví sama za celé svazky. Domorodci australští nestojí na vyšším stupni, než jejich jihoafričtí bratři. Staví si podobné chýše, často se chrání před studeným větrem prostými zástěnami. V jídle si nijak nevybírají, pojídají hodně staré mršiny a když mají nouzi, pomáhají si lidožroutstvím. Když je Evropané poprvé objevili, měli jen nástroje kamenné nebo z kostí a ty ještě jen velmi hrubé. Některé kmeny neměly ani kanoí a neznaly výměnného obchodu. Ale když jejich obyčeje a zvyky studovány podrobněji, ukázalo se, že žijí ve velmi vyvinuté organisaci rodové, o níž jsem se zmínil na předešlé stránce.[16])

Území, na němž bydlí, se obyčejně rozděluje jednotlivým rodům či klanům. Ale honitby a ryboloviště jsou společným majetkem celého rodu, kterému patří také výtěžky lovu, rovněž i honební a rybářské náčiní.[17]) Společně se jí. Jako mnoho jiných divochů řídí se i tito určitými ustanoveními o dobách, kdy lze sbírati některé druhy gumy a trav.[18]) O jejich mravnosti nemůžeme podati nic lepšího, než jest odpověď, kterou dal na dotaz Pařížské anthropologické spo-

lečnosti Lumholtz, který pobýval jako misionář na severním Queenslandu:[19])

»Znají přátelské city, které jsou u nich silné. Slabší bývají podporováni, o nemocné se velmi dobře starají, nikdy jich nezabíjejí, ani neopouštějí. Jsou to kmeny lidožroutské, ale zřídka kdy jedí členy vlastního kmene (jen když jsou obětováni, z důvodů náboženských, myslím). Jedí jen cizince. Rodiče milují své děti, hrají si s nimi a hýčkají je. Dítě se zabíjí jen se souhlasem všech. Se starými lidmi se zachází dobře, nikdy se nezabíjejí. Nemají ani náboženství, ani model, jen strach ze smrti. Jest tu polygamie. Spory u kmene se vyřizují soubojem s dřevěnými meči a štíty. Otroků není, půda se nevzdělává, hrnčířství neznají, nemají oděvu, jen snad zástěrku, kterou nikdy nosí ženy. Rod má dvě stě členů, rozdělených ve čtyři třídy mužů a čtyři třídyžen. Manželství dovoleno jen mezi třídami, nikdy mezi rody.«

O Papuánech, kteří jsou blízcí Queenslanďanům, máme svědectví G. L. Binka, který žil na Nové Guinei, hlavně v Geelwink Bay, od r. 1871 do 1883. Tu jest odpověď na dotaz téže společnosti:[20])

»Jsou družní a veselí, hodně se smějí. Jsou spíše ostýchaví než smělí. Příslušníky různých kmenů poutá poměrně silné přátelství, které jest ještě silnější v kmenu samém. Často zaplatí jeden přítel za druhého, při čemž si ujednají, že to dlužník zase splatí bez úroků dětem toho, který mu půjčil. Pečují o staré a nemocné, starých lidí nikdy neopouštějí a nikdy jich nezabíjejí, leč je-li to nějaký otrok, dlouho již nemocný. Váleční zajatci bývají někdy snědeni. Děti jsou hýčkány a milovány. Staré a slabé válečné zajatce zabíjejí, druhé prodávají za otroky. Nemají náboženství, bohů ani model, vůbec žádné autority. Nejstarší v rodině jest soudcem. V případu cizoložství se platí pokuta, z níž část připadne n e g o r i i (obci). Půda jest majetkem společným, ale žeň patří tomu, kdo zasil. Znají hrnčířství i výměnný obchod, při čemž jest zvykem, že jim obchodník dá zboží, načež jdou domů a vrátí se s domácím zbožím, které obchodník žádá. Nemohou-li mu dáti své zboží, vrátí mu zase

jeho, evropské.[21]) Jsou lovci lebek a provádějí tedy krevní mstu. „Někdy,“ praví Finsch, „se věc přednese rajahovi v Namototte, který to vyřídí pokutou.“«

Zachází-li se s nimi dobře, jsou Papuánci vlídní. Miklucha-Maklaj přistál na východním břehu Nové Guiney jen s jedním mužem, bydlil dva roky mezi kmeny, podle pověsti lidožroutskými, a opouštěl je nerad. Vrátil se k nim zase na rok a nikdy si nestěžoval na nic. Ovšem že jeho pravidlem bylo, n i k d y, za žádných záminek, neříkati, co není pravda, ani neslibovati nic, co by nemohl splniti. Tihle chudáci, kteří nevědí ani jak rozdělati oheň a udržují si jej pečlivě ve svých chýších, žijí v primitivním komunismu, bez náčelníků. A v jejich vsích není hádek, které by stály za řeč. Pracují vespolek, aby si zaopatřili tak na den potravy. Vychovávají děti pospolu, a večer se vypařádí jak jen dovedou a tančí. Tančí rádi, jako všichni divoši. V každé vsi jest b a r l a či b u l a i — »dlouhý dům«, »l o n g u e m a i s o n« či »g r a n d e m a i s o n« — pro svobodné, pro schůze a jednání o společných záležitostech, což jest zase rys, společný většině obyvatelů na tichomořských ostrovech, Eskymákům, Indiánům atd. Celé vsi jsou v přátelských stycích a navštěvují se hromadně. Žel, že tu nechybí rodových svárů, ne že by »území bylo přelidněno« nebo pro »zuřivou soutěž«, či jak se jmenují všechny ty vynálezy obchodního století, ale z pověry. Jakmile někdo z nich onemocní, sejdou se příbuzní a přátelé a důkladně zkoumají, co jest asi příčinou. Proberou se všichni možní nepřátelé, každý vykládá o svých rozmíškách, až se přijde na to pravé. Přivodil to nepřítel z nejbližší vsi, rozhodne se tedy válčiti s touto obcí. Proto jsou rozbroje časté; i mezi vesnicemi na pobřeží, neřknu-li s horskými lidožrouty, kteří jsou považováni za ty pravé čaroděje a nepřátele, ačkoli se ukáže při bližším zkoumání, že se ve všem podobají svým sousedům s pobřeží[22]).

Leccos překvapujícího by se mohlo napsati o míru, který vládne ve vsích polynéských obyvatelů ostrovů tichomořských. Ale ti patří již k civilisaci pokročilejší. Uvedeme tedy příklad z dalekého severu. Ale než opustím jižní polo-

kouli, nemohu nepoznamenati, že i obyvatelé Ohňové země, kteří měli dosud špatnou pověst, ukazují se v lepším světle, co je lépe poznáváme. Několik francouzských misionářů kteří mezi nimi bydlí, »nemohou si stěžovati na žádnou zlovolnost«. V jejich rodech se 120 až 150 dušemi jest týž prvotní komunism, jako u Papuanců: mají všechno společné a zacházejí dobře se starými lidmi. Mezi sebou žijí kmeny v míru[23]).

U Eskymáků a jejich nejbližších příbuzných Tlinkitů, Kološců, Aleutů, máme nejpřiléhavější ukázku, jak asi žil člověk v ledové době. Jejich nástroje se hrubě neliší od nářadí člověka paleolithického. Některé kmeny tu neznají ani rybolovu: napichují ryby jakousi hrapunou[24]). Dovedou užívati železa, ale to mají od Evropanů, nebo ze ztroskotaných lodí. Jejich sociální organisace jest velmi primitivní, ačkoli jsou již venku z období »společného manželství«, i ve formě, již omezené rodovými zákazy. Žijí v rodinách, ale rodinné svazky jsou často trhány: manželé se často vyměňují[25]). Přes to se rodiny sdružují v rodě a není to ani jinak možné. Jak by vydržely úporný zápas o živobytí, kdyby svých sil nespojily co nejvíce? To také dělají a právě kde jest boj o živobytí nejúpornější, jsou kmenové svazky nejtěsnější, jako v severovýchodním Gronsku. Bydlí obyčejně v »dlouhém domě«, kde jest několik rodin pohromadě, oddělených jen kusy roztrhané kůže, vchod je v čele domu. Někdy má dům podobu kříže, a pak jest společné ohniště ve středu. Německá výprava, která přezimovala blízko takových »dlouhých domů«, mohla vydati svědectví, že »pokoj nebyl porušen žádnou hádou, ani nebylo sporů o místo v tomto těsném obydlí«, po celou dlouhou zimu. Nějaké nadávky, nebo jen nevlídná slova, se považovala za něco neslušného, nestalo-li se tak legální formou, totiž v nith-sönger[26]).

Blízský styk a silná závislost jedněch na druhých stačily udržeti po řadu staletí hlubokou vážnost k zájmům celku, která tak vyznačuje život eskymácký. I ve větších společnostech eskymáckých »bylo veřejné mínění skutečnou soud-

covskou stolicí, obecným trestem bylo, že pachatel pozbyl na vážnosti u druhých.[27])

Eskymácký život jest založen na komunismu. Ukořistěná zvěř neb úlovek rybolovu patří klanu. Ale u mnohých kmenů, zvláště na západě, vlivem Dánů vniká do jejich zřízení soukromé vlastnictví. Mají však svérázné prostředky, aby zabránili všemu škodlivému, co by mohlo vzejíti ze soukromého hromadění bohatství, a co by záhy zničilo kmenovou jednotu. Zbohatl-li někdo, svolá všechny příslušníky svého rodu k velké slavnosti, a když jak se patří pohodovali, rozdělí jim všechno své bohatství. Na řece Yukonu viděl Dall, jak aleutská rodina rozdělila takto deset pušek, deset celých kožešinových obleků, 200 šňůr perel, četné přikrývek, deset vlčích kůží, 200 bobřích a 500 sobolin. Pak svlékli ze sebe sváteční obleky, odložili je, oblékli si staré rozbité kožešiny a promluvili krátce k svému příbuzenstvu v tom smyslu, že jsouce nyní chudí, nabyli zase jeho přátelství.[28]) Zdá se, že podobné rozdílení bohatství jest pravidelným zvykem u Eskymáků a děje se v určitém období, když bylo vystaveno na odiv všem, co nabyto za ten rok.[29]) Po mém soudu jest tohle rozdílení zbytkem prastarého zřízení, z dob, kdy se začal objevovati soukromý majetek. Jistě měli nějaké opatření, aby se obnovila rovnost členů klanu, když byla porušena zbohatnutím někoho. Občasné nové přidělování půdy a občasné zrušení všech dluhů, které se dálo v historických dobách u tolika rozdílných plemen (u Semitů, Arijců, atd.), bylo jistě přežitkem starého obyčeje. A jistě téhož původu byl i zvyk, buď spalovati s mrtvým všechno, co mu osobně patřilo, nebo to zničiti na jeho hrobě, zvyk, který jest u všech primitivních plemen. Opravdu se spalovalo nebo ničilo na hrobě mrtvého jen co mu patřilo o s o b n ě, ale zůstalo netknuto, co držel společně s kmenem, jeho čluny, nebo rybářské náčiní. Ničen jen osobní majetek. Později se zvyk stává náboženským obřadem: vykládá se mysticky, jest příkazem náboženským, když veřejné mínění samo si již nedovede vynutiti, aby se plnil. Konečně se spalují již jen napodobeniny majetku mrtvého (na př. v Číně), nebo se jen

doveze k hrobu a po obřadech zase odveze do jeho domu, jak jest to dosud zvykem u Evropanů s meči, řády a jinými známkami veřejného vyznamenání.

Všeobecně se připomínává v literatuře, jak vysoko stojí kmenová mravnost Eskymáků. Ale poznámky dále uvedené, o mravech Aleutů — blízce příbuzných Eskymákům — mnohem lépe osvětlí celkovou mravnost divošskou. Byly napsány po desetiletém pobytu mezi Aleuty nanejvýše znamenitým mužem, ruským misionářem Venjaminovem. Uvádím je tu, většinou jeho vlastními slovy:

»Vyznamenávají se hlavně vytrvalostí. Jest to prostě velkolepé. Nejen že se koupají v zamrzlém moři každý den ráno, a stojí nazí na břehu, vdechujíce ledový vítr, ale jsou tak vytrvalí, i když těžce pracují při nedostatečné stravě, že to přesahuje všechnu obrazotvornost. Když jest delší dobu nouze o potravu, starají se Aleuté především o děti; dají jim vše, co mají a sami se postí. Nemají náklonost ke krádeži, to říkají i ruští přistěhovalci. Ne že by vůbec nekradli, každý Aleut se vám svěří, že někdy něco ukradl, ale jde vždy jen o maličkost, jest to spíše dětinství. Rodiče lnou ke svým dětem až dojímavě, ačkoli to nenechají znáti slovy nebo mazlením. Těžko pohneš Aleuta, aby ti něco slíbil ale když to jednou slíbí, drží slovo, děj se co děj. (Jeden Aleut dal Venjaminovi darem sušenou rybu, ale zapoměl ji na břehu, ve spěchu, když se stěhovali. Vzali ji domů. Nejdříve ji mohli poslati misionáři až v lednu. V listopadu a prosinci byl velký nedostatek potravy v aleutském táboře. Ale hladovějící lid se ryby nedotekl a v lednu poslána, kam patřila.) Mají rozmanitá i přísná pravidla mravní. Za hanebné se považuje, má-li někdo strach ze smrti, které nelze uniknouti, prosí-li někdo o milost nepřítele, zemře-li kdo, aniž zabil i nepřítele, je-li kdo usvědčen z krádeže, nechá-li kdo převrhnouti čluny v přístavu, bojí-li se na bouřlivé moře, je-li kdo z oddílu nejdříve neschopným z nedostatku potravy na nějaké dlouhé cestě, ukazuje-li hltavost, když se rozděluje kořist, (tu každý takovému hltavci dá ze svého kus, aby ho zahanbil), vyplácá-li muž veřejné tajemství své ženě; jsou-li dva na honbě

a nenabídne-li jeden druhému nejlepší zvěř, chvástá-li se někdo a zvláště činy smyšlenými, vynadá-li někomu. Rovněž žebrá-li, mazlí-li se s vlastní ženou a tančí s ní v přítomnosti jiných. Obchoduje-li kdo samostatně: prodávati smí jen někdo třetí, kdo určí také cenu. Pro ženu jest hanba, nedovede-li šíti, tančiti a nevyzná-li se ve všech ženských pracích, hýčká-li svého muže a děti, nebo mluví-li na svého muže v přítomnosti cizince.«[30])

Taková jest mravnost Aleutů, o níž svědčí i jejich pohádky a legendy. Poznamenávám ještě, že v době, kdy psal Venjaminov (r. 1840) stala se jediná vražda od počátku století, v obyvatelstvu 60.000 duší, a že po celých čtyřicet let se neudál jediný případ přestupku obyčejného zákona. To se nebude zdáti tak podivné, dodám-li, že Aleuté vůbec neznají nějakých pranic, nadávek, ba ani hrubých slov. Řeknou nanejvýše: »Tvá matka nedovede šíti«, či »tvůj otec jest slepý na jedno oko«.[31]) Ale mnohé rysy života divochů zůstávají hádankou Evropanům. O tom, jak jest vysoce vyvinuta kmenová solidarita a jak dobře smýšlí primitivní lidé jeden s druhým, o tom bychom mohli podati věrohodných svědectví co kdo chce. A přesto není o nic méně jisté, že tíž divochové zabíjejí své děti, že někdy opouštějí staré lidi, i že slepě poslouchají pravidel krevní msty. Jest nám tedy vysvětliti i tyhle fakty, které jak se Evropanu zdá na první pohled, tolik odporují tomu, co jsem uvedl. Zmínil jsem se právě, jak aleuští otcové a matky hladovějí celé dny i týdny a dávají všechno, co jest k jídlu dítěti, i jak se křovácká matka dá za otrokyni, aby byla pospolu s dítětem. A mohl bych naplniti celé stránky příklady o skutečně n ě ž n é m poměru divochů k dětem. O tom mluví cestovatelé napořád. Tu čtete o hluboké lásce mateřské, tam vidíte, jak otec divoce běží lesem a nese na ramenou dítě, které uštkl had, nebo vám zase misionáři líčí zoufalství rodičů nad ztrátou dítěte, které před několika lety zachránili, aby nebylo obětováno při narození. Dozvíte se, že »divošská« matka kojívá dítě obyčejně do čtyř let, a že na Nových He-

brìdech, když matka nebo teta pozbude dítě, chce se zabíti, aby je opatrovala na onom světě[37]) atd.

Takových příkladů jest spousta. Když tedy vidíme, jak též milující rodiče zabíjejí dítě, nezbude nám, než souditi, že tento zvyk (nechť se pak přetvářel jakkoli), vznikl z holé nezbytnosti, jako závazek ke kmenu a jako prostředek, aby se mohli vychovávati děti již starší. Divoch se zpravidla »nerozmnožuje neomezeně«, jak tvrdí někteří angličtí spisovatelé. Naopak, dělá vše možné, aby přírůstek porodů nebyl značný. Jest pro to zavedena celá řada omezení, která by Evropan jistě měl za upřílišněná, ale divoch se jimi přesně řídí. Ale přes to primitivní kmenové by neuživili všech svých dětí. Shledalo se, že přestali zabíjeti děti, jakmile se jim podařilo zajistiti si pravidelnější živobytí. V celku se tomu rodičové podřizují jen neradi a pokud mohou, pokoušejí se o všemožné kompromisy, jen aby zachránili život svým novorozeným. Jak dobře poznamenal přítel Elié Reclus[33]), vymýšlejí si šťastné a nešťastné dny narození, a šetří dětí, narozených v šťastný den. Hledí odsunouti rozsudek o několik hodin a pak řeknou, když dítě žilo jeden den, že musí žíti, dokud samo neumře.[34]) Slyší z lesů křik maličkých a domnívají se, když jest ten křik slyšeti, že to přinese kmenu neštěstí. A že nemají ani andělíčkářek ani dětských jeslí, aby se zbavili dětí, leká se každý z nich, že by se měl vykonati krutý ortel: raději dají dítě do lesů, než by je násilně zbavili života. Děti se zabíjejí z nevědomosti, nikoli z krutosti. A místo, aby divochům kázali o mravnosti, udělali by misionáři mnohem lépe, kdyby se řídili příkladem Venjaminovým, který až do pozdního stáří, rok co rok, přeplul ochotské moře v bídném člunu, nebo jezdil na psích saních mezi Čukče, zásobuje je chlebem a rybářským náčiním. Tak skutečně zabránil vraždě dětí.

Totéž platí o tom, co povrchní pozorovatelé líčí jako vraždu rodičů. Dnes víme, že zvyk, opouštěti staré lidi není tak rozšířen, jak za to měli někteří spisovatelé. Přehánělo se to, ale přes to se s tímto zjevem setkáváme skoro u všech divochů: a pak to nemá týž původ, jako odkládání dětí.

Když »divoch« cítí, že jest kmenu na obtíž, když den co den utrhuje svůj podíl potravy od úst dětem, a ty křičí hladem, poněvadž nejsou tak stoické jako jejich otcové; když ho mají denně přenášeti po kamenitém pobřeží, nebo pralesem, mladí lidé na berech (neníť tu vozíků pro invalidy — ale ani těch, které by bylo třeba voziti), začne si opakovati, co říká podnes starý ruský sedlák: »Č u z o j v ě k z a j e d a j u, p o r a n a p o k o j!« (»Zabírám místo druhým, jest čas, abych šel!«) A odejde se světa. Udělá, co dělá voják v takovém případě. Závisí-li spása jeho oddílu na tom, že se hne dále, a poněvadž on se již hýbati nemůže a ví, že by zemřel, kdyby zůstal zpět, požádá takový voják svého nejlepšího přítele, aby mu prokázal poslední službu, než opustí tábor. A přítel třesoucí se rukou dá ránu z pušky do umírajícího. Tak i divoch. Starý člověk si sám žádá smrti, sám trvá na této poslední povinnosti ke kmeni a kmen k tomu svolí. Vyhrabe si sám hrob, pozve příbuzenstvo k poslednímu jídlu. Udělal to také jeho otec, nyní jest řada na něm. A rozloučí se se svým lidem ve vší lásce. Divoch má smrt za jednu z p o v i n n o s t í ke svému kmenu, takže nechce býti zachráněn (jak vypráví Moffat), ba když misionáři zachránili jednu ženu, která měla býti obětována na hrobě svého muže, utekla v noci z ostrova, kam ji dopravili, přeplavala široké mořské rameno a vrátila se ke kmenu, aby umřela na hrobě.[35]) To jest u nich náboženskou záležitostí. Ale divoši se zpravidla tuze neradi odhodlávají, aby někoho zabili, vyjma v boji, že nikdo z nich nechce na sebe vzíti, aby prolil lidskou krev, utíkají se tedy ke všem možným úskokům, které byly tak nesprávně vykládány. Po většině zanechají starého člověka v lese, a dají mu větší podíl potravy, než obvykle. Výpravy arktické to dělají stejně, nemohou-li ssebou vzíti nemocného druha. »Vydrž to ještě nějaký čas! S n a d ti přijde nějaká neočekávaná pomoc!«

Těmhle faktům nejsou s to porozuměti západoevropští vědci, nemohou si to srovnati s vysokou mravní úrovní kmenů a raději pochybují o věrohodnosti pozorovatelů naprosto spolehlivých, místo, aby hleděli vysvětliti dvě souběžné řady

faktů: vysokou kmenovou mravnost na jedné straně a na druhé opouštění starých lidí a vraždu dětí. Ale kdyby zase tihle Evropané vykládali divochům, nejvýše laskavým, kteří žijí pro své děti, a kteří jsou tak citliví, že křičí, vidí-li na divadle, jak se zdánlivě něco někomu přihodí, kdyby jim vykládali o lidech v Evropě, kteří žijí v nadbytku co by kamenem dohodil od děr, kde zmírají děti hladem, poněvadž nemají ani trochu jídla, nechápal by to zase divoch. Vzpomínám, jak jsem marně vykládal tunguzským přátelům naši individualistickou civilisaci: ne a ne to pochopiti, přivádělo je to na nejfantastičtější nápady. Jisté jest že divoch, vychovaný v představách kmenové solidarity v dobrém i ve zlém, není s to pochopiti »mravného« Evropana, kterému jest tahle solidarita neznáma, jako zase průměrný Evropan nemůže pochopiti divocha. Ale kdyby naši vědci žili v polohladovém kmenu, který má potravy sotva pro jednoho člověka pro nejbližší dny, snad by pochopili jeho pohnůtky. Tak by i divoch, kdyby žil mezi námi a byl vychován jako my, snad porozuměl naši evropské lhostejnosti k bližnímu i naším královským komisím na ochranu před »andělíčkářkami«. »V kamenných domech kamenné srdce« říká ruský sedlák. Ale aby pochopil, musil by první sám žíti v kamenném domě.

Podobné dlužno poznamenati i o lidojedství. Uvážíme-li všechny fakty, které se objevily za nedávného sporu o tomto předmětu v Pařížské anthropologické společnosti, i mnohé ty náhodné poznámky, roztroušené po literatuře o »divoších«, jest nám uznati, že se to dělá z holé nezbytnosti, ale také, že se to dále vyvíjelo pověrou a náboženstvím, až v rozměry, kterých lidožroutství dosáhlo na Fidži či v Mexiku. Jest fakt, že podnes mnohým divochům nezbývá, než pojídati mrtvoly, které jsou již v nejvyšším rozkladu a nebylo-li někdy vůbec žádné jiné potravy, mnozí vyhrabávali lidské mrtvoly a živili se jimi, i v době nákazy. To jest docela zjištěno. Ale vmyslíme-li se nyní do poměrů, v nichž bylo žíti člověku v době ledové, ve vlhkém a chladném podnebí, kde měl málo rostlinné potravy, uvážíme-li, jak skorbut decimuje

i nyní špatně živené domorodce, a vzpomeneme-li, že znají jen maso a čerstvou krev jako sílící potravu, jest nám připustiti, že člověk, který se před tím živil rostlinami, se stal masojedem v době ledové. Tu měl plno divoké zvěře, ale ta se v arktických krajích stěhuje s místa na místo a mnohdy se z některého kraje vytrácí na celá léta. Tak ovšem pozbyl člověk poslední potravy. Za tak přetěžkých dob se stali lidojedi i z Evropanů, a stali se jimi tedy i divoši. Dodnes občas pojídají své mrtvé, jistě tedy v oněch dobách pojídali ty, kdož měli před smrtí tak jako tak. Staří lidé umřeli, přesvědčeni, že smrtí vykonali poslední povinnost ke kmenu. Proto někteří divochové považují lidojedství za zřízení božské, že jim bylo přikázáno nějakým poslem z nebe. Ale později přestalo býti nutné a udržováno jen pověrou. Nepřátelé se měli pojídati proto, aby se po nich zdědila chrabrost, a v pozdější době se pojídalo pro totéž oko nebo srdce nepřítele; u jiných kmenů, kteří měli již četné kněžstvo a mythologii, vynalezeni zlobohové, žízníci po lidské krvi a kněži vyžadovali lidských obětí na usmířenou bohů. V tomto náboženském období se projevovalo lidojedství nejodporněji. Velmi známým příkladem jest Mexiko; na Fidži, kde králové mohou snísti kteréhokoliv poddaného, jest kněžská kasta nejmocnější, jest tu složitá theologie[33]) a plně vyvinutá autokracie. Lidožroutství, které vzniklo z nezbytnosti se později stalo náboženským zřízením a jako takové se udrželo ještě dlouho potom, kdy již zmizelo z kmenů, u nichž bylo zvykem, kteří však se nevyvinuli až na stupeň theokratický. Stejně se to má s vražděním dětí a s opouštěním rodičů. Obojí se někde udržovalo jako přežitek starých dob, jako náboženská tradice z minulosti.

Nakonec se zmiňuji ještě o jednom zvyku, který rovněž zavdává příčinu k nejchybnějším náhledům. Myslím zvyk krevní msty. Všichni divoši jsou přesvědčeni, že krveprolití má se mstíti zase krvavě. Zabil-li někdo někoho, musí sám zemříti, poranil-li někoho, musí býti prolita i jeho krev. Z tohoto pravidla není výjimek, ani u zvířat ne: tak, vrátí-li se do vsi lovec, který zabil nebo poranil nějaké zvíře, pustí se

mu také trochu krve. Tak si divoši představují spravedlnost a představa ta dosud vládne v západní Evropě v případě vraždy. Patří-li pachatel a poškozený téměř kmenu, urovná se věc mezi kmenem a poškozeným.[37]) Je-li však pachatel z jiného kmene, a odmítne-li ten dáti náhradu z toho či onoho důvodu, pak se uražený kmen rozhodne, že se pomstí sám. Primitivní lidé považují činy jednohokaždého za věc kmene, a závislé na souhlasu kmene, takže beze všeho dělají celý rod odpovědným za čin některého příslušníka. Proto se lze po právu pomstíti na kterémkoli příslušníku klanu pachatelova nebo na příbuzných.[38]) Často se však stává, že odplata jest větší, než byl spáchaný čin. Chtějí snad jen poraniti, ale náhodou pachatele zabijí, nebo poraní více, než chtěli, z toho vznikne nový rozbroj, takže primitivní zákonodárci velmi pečlivě ustanovují, že odplata má býti: oko za oko, zub za zub, krev za krev.[39])

Jest však zvláštní, že u těch nejprimitivnějších divochů jsou rozbroje daleko řidší, než by se čekalo, ačkoli zase v některých případech zabíhají do výstřelků, zvláště u horských kmenů, které byly zahnány do hor cizími vetřelci, jako u horalů kavkazských, zvláště však na Borneu, u Dajáků. Nedávno nám bylo vylíčeno, jak to u Dajáků jde v rozbrojích tak daleko, že žádný mladý muž se nesmí ženiti, ani není prohlášen dospělým, pokud neulovil nějakou nepřátelskou lebku. Tento strašný zvyk popsán v uvedeném anglickém díle.[40]) Zdá se však, že se tu velmi přehání. A tak dajácké »lovení lebek« vypadá docela jinak, zvíme-li že tento obyčej nevzniká z osobní vášně. Lovec lebek koná, jak se domnívá, mravní povinnost ke kmenu, stejně jako evropský soudce, který se řídí touže zásadou »krev za krev«, zásadou zřejmě špatnou, a předává odsouzeného vraha katovi. A jistě by jak Daják, tak soudce měli výčitky svědomí, kdyby snad ze soucitu ušetřili vraha. A přece, necháme-li stranou vraždy, kterých se dopouštějí pod vlivem své představy spravedlnosti, líčí každý, kdo je poznal, Dajáky jako národ velmi sympatický. Tak píše týž autor, který tak hrozně vylíčil lov lebek: »Po stránce mravní jsem povinen přisouditi Dajákům

vysoký stupeň v civilisaci... Loupeží a krádeží vůbec neznají. Jsou i velmi věrohodní... Neřekli-li mně vždy »úplnou pravdu«, aspoň nelhali. Přál bych si, abych mohl říci totéž o Malajcích.« (Str. 209—210.)

Svědectví Bockovo jest pevně podpořeno svědectvím Idy Pfeifferové. »Docela přiznávám,« píše, »že bych tuze ráda zůstala mezi nimi ještě déle. Většinou jsem shledala, že jsou poctiví, dobří a skromní... mnohem více, než kterýkoli národ mně známý.«[11])

Podobně o nich mluvil Stolze. Dajákové mívají jen jednu ženu a zacházejí s ní dobře. Jsou velmi družní, každý den z rána vychází celý klan na ryby, na lov, nebo obdělati zahradu, celá skupina pohromadě. Vši tvoří velké chýše, v každé jest tucet rodin, někdy i kolik set lidí bydlí pokojně vedle sebe. Váží si velmi svých žen, a milují své děti. Rozmůže-li se někdo, ošetřují ho ženy střídavě. Zpravidla jsou velmi střídmí v jídle i pití. Takový jest obyčejný život Dajáka.

Jen by čtenáře unavovalo, kdybych tu uváděl ještě další příklady ze života divochů. Kamkoli mezi ně přijdeme, všude najdeme stejné společenské mravy, téhož ducha solidarity. A pustíme-li se do temnot minulých věků, vidíme tu stejný kmenový život, stejná sdružení lidí, k vzájemné pomoci, jakkoli primitivní. Proto Darwin docela právem viděl v společenských vlastnosetech člověka hlavního činitele dalšího jeho vývoje a jeho vulgarisující následovníci nemají pravdu, tvrdí-li opak.

»To, že byl člověk slabý a ne příliš rychlý — píše Darwin — a že neměl přirozených zbraní atd., vše to bylo více než vyváženo, za prvé: rozumovými schopnostmi (kterých, jak poznamenává na jiném místě, nabyl hlavně, nebo i výlučně, k prospěchu celku), za druhé: společenskými vlastnostmi, které ho měly k tomu, aby pomáhal bližním a ti pomáhali zase jemu.«[12])

V posledním století byl »divoch« a »jeho život v přírodním stavu« idealisován. Dnes však vědci zacházejí ve druhou krajnost, zvláště co někteří přičítají divochu všechny myslitelné »zvířecí« vlastnosti, ve své horlivosti, aby dokázali

zvířecí původ člověka, při tom neznajíce sociální stránku života zvířat. Rozumí se, že přehánějí ještě nevědečtěji, než Rousseau idealisoval. Divoch není vzorem cnosti, ale také ne vzorem »divošství«. Primitivní člověk má však jednu vlastnost, kterou vytvořila a udržela sama holá nezbytnost v jeho těžkém zápasu o živobytí: jeho vlastní existence mu splývá v jedno s existencí jeho kmene. Bez této vlastnosti by lidstvo nikdy nedospělo na výši, na níž dnes jest.

Primitivní lidé, jak již řečeno, tak stotožňují vlastní život s životem kmene, že se každý jejich čin, ten nejbezvýznamnější, považuje za záležitost kmenovou. Všechno jejich chování jest řízeno celou řadou nepsaných pravidel o vlastnictví, které jsou plodem jejich společné zkušenosti o tom, co jest dobré a co špatné, t. j. co prospívá a co škodí jejich kmeni. Ovšem, někdy jsou krajně nesmyslné jejich představy, na nichž se zakládají jejich vlastnické zákony. Mnohé tkví v pověře. A vůbec, ať dělá divoch co dělá, vidí jen přímé následky svého jednání. Nedovede předvídati účinky nepřímé a pozdější, což jsou chyby — ač tu ve větším měřítku — které vytýká Bentham civilisovaným zákonodárcům. Ale nechť jsou ty předpisy obyčejového zákona nesmyslné či rozumné, divoch je poslouchá, třeba nevyhovovaly. Poslouchá je dokonce slepěji, než poslouchá civilisovaný člověk zákony psané. Zákon kmene jest mu náboženstvím, jest to jeho životní zvyk. Myslí ve všem na klan a neustále se omezuje a obětuje v jeho zájmu. Prohřešil-li se divoch proti menším pravidlům kmenovým, vysmívají se mu ženy. Je-li poklesek hrubý, trápí ho dnem i nocí strach, že přivolal na kmen nějakou pohromu. Poranil-li náhodou někoho ze svého kmene, a tak se dopustil nejhroznějšího zločinu, jest v tom teprve bídně: uteče do lesů a spáchal by sebevraždu, kdyby kmen nesmyl jeho zločinu tím, že ho tělesně potrestá a prolije trochu jeho krve.[13]) V kmeni jest všechno společné: každý drobet se rozdělí všem přítomným. A je-li divoch sám v lese, nezačne jísti, dokud hlasitě třikráte nezavolal, aby s ním šel pojísti každý, kdo ho uslyší.[14])

Krátce, v kmenu jest svrchovaným pravidlem »jeden za

všechny«, pokud ovšem samostatná rodina ještě neporušila kmenové jednoty. Ale pravidlo to se nevztahuje na sousední klany či kmeny, i když jsou sdruženy k vzájemné ochraně. Každý kmen či klan jest jednotkou pro sebe. Jako u ptáků a ssavců jest území zhruba přiděleno jednotlivým kmenům a šetří se hranic, není-li válka. Přejde-li někdo na území sousedů, musí ukázati, že nemá špatných úmyslů. Čím se kdo hlasitěji uvádí, tím si ho více váží. Vejde-li do obydlí, musí zanechati zbraň u vchodu. Ale žádný kmen není povinnen, aby se dělil o potravu s druhými kmeny: může, ale nemusí. Proto divoch jedná dvojím způsobem a jeho život má dvojí mravní stránku: jsou tu vztahy mezi členy kmene a vztahy k cizincům. A »mezikmenový« zákon se velmi liší od kmenového (jako náš zákon mezinárodní). Proto, když dojde k válce, považují se nejhorší ukrutnosti za nejvíce hodné podivu kmene. Tato dvojí morálka se udržuje v celém vývoji lidstva až podnes. My Evropané jsme poněkud — nikterak mnoho — odstranili takto dvojí mravnost. Ale dlužno říci, že jsme sice na jedné straně poněkud rozšířili naši představu solidarity — aspoň v theorii — na celý národ a z části i na druhá národy, ale za to zase uvolnili pouta solidarity ve vlastním národě, ba i v našich rodinách.

Když se v klanu objevila samostatná rodina, porušila se nezbytně dosavádní jednota. Samostatná rodina znamená samostatný majetek a hromadění bohatství. Viděli jsme, jak to napravují Eskymáci. A sotva co jest tak zajímavého, jako sledovati věk za věkem různá zřízení (občiny, cechy atd.), kterými široké vrstvy zamýšleli udržeti kmenovou jednotu, na vzdory všem činitelům, které ji chtěly rozbíti. Na druhé straně první zárodky vědění, které se objevily v těchto prastarých dobách, kdy se mísily s čarodějstvím, se staly zase mocí v rukou jednotlivců, kterou bylo lze využíti proti kmenu. Byly pečlivě udržovány v tajnosti a přednášeny jen zasvěceným, v tajných společnostech kouzelníků, šamánů a kněží, kteří jsou u všech divochů. Zároveň války a vpády zplodily vojenskou autoritu a kasty válečníků, jichž sdružení se domohla veliké moci. Ale v žádném období dějin lidstva

nebyly války **n o r m á l n í m** stavem života. Zatím co se válečníci navzájem hubili a kněží jejich jatkám žehnali, žily si široké vrstvy obvyklým životem a dělali si svoji práci.

A pozorovati život lidu, studovati, čím si udržoval sociální organisaci, založenou na jeho představách spravedlnosti, pospolitosti a vzájemné podpory — krátce na obyčejovém zákoně — i v dobách nejkrutější theokracie či autokracie ve státě, studovati t u t o stránku vývoji lidstva, jest dnes největším problemem a povinností opravdové vědy o životě lidstva.

III. *Pospolitost u divochů.*

[1]) Nineteenth Century, 1888, (únor) str. 163.

[2]) The Descent of Man, (II. vyd.) konec kap. II., str. 63, 64.

[3]) Antropologisté, kteří plně sdílejí zmíněný názor o člověku, přec jen někdy přiznávají, že opice žijí v polygamních rodinách, za vůdcovství „silného a žárlivého samce". Nevím, pokud se tohle tvrzení opírá o průkazné tvrzení. Ale odstavec z Brehmova Života zvířat, na nějž se často odkazuje, lze sotva považovati za přesvědčivý. Je to ve všeobecné stati o opicích, ale podrobnější popis jednotlivých druhů tomu spíše odporuje, nebo aspoň to nepotvrzuje. I o kočkodanech tvrdí Brehm positivně, že „skorem vždy žijí v tlupách a zřídka v rodinách". U jiných druhů, žijících v početných skupinách, vždy s několika samci, jest ta „polygamická rodina" ještě pochybnější. Rozhodně jest potřebí dalších pozorování.

[4]) Lubbock, Prehistoric Times. 5. vyd., 1890.

[5]) Že ledová pokrývka sáhala tak daleko, připouští většina geologů, kteří se obírali specielně studiem ledové doby. Ruský geologický ústav se k tomu názoru přiklonil, pokud jde o Rusko, a většina německých odborníků jest soudí totéž o Německu. Zalednění většiny ústřední náhorní roviny ve Francii nemohou francouzští geologové popírati, přihlédnou-li zevrubněji k nánosům.

[6]) Prehistoric Times, str. 232, 242.

[7]) Bachofen, Das Mutterrecht, Stuttgart 1861, Lewis H. Morgan, Ancient Society or Researches in the Lines of Humen Progress from Savagery trough Barbarism to Civilization, New-York, 1877, J. F. Mac Lennan, Studies in Ancient History, I. řada, nové vydání 1886, II. řada 1896, L. Fison a A. W. Howitt, Kamilaroi and Kurnai, Melbourne. Tihle čtyři spisovatelé, — jak správně poznamenal Giraud Teulon — vyšli sice z odlišných faktů a odlišných všeobecných představ, a postupovali různě, ale došli k stejným závěrům. Bachofen objevil matriarchát a posloupnost po matce, Morganovi vděčíme za rodovou soustavu malajskou a turanskou a za pozoruhodný nárys hlavních období lidského vývoje, Mc Lennanovi za zákon exogamie a Fisonovi a Howittem za cuadro, či za soustavu manželských svazků u společností australských. Všichni čtyři zjistili stejně, že rodina vznikla z kmene. Když Bachofen poprvé upozornil na matriarchát ve svém základním díle a když Morgan popsal organisaci klanu, při čemž oba shledali, jak jsou tyhle formy rozšířeny a tvrdili, že zákony manželství jsou prvým základem pozdějších stupňů vývoje lidstva, tu jim vytýkali, že přehánějí. Ale od té doby nejpečlivější studie celé řady badatelů o dřevním právu dokázaly, že u všech

kldisých plemen jsou stopy, že prošla podobnými stupni vývoje manželských zákonů, jako platí dosud u některých divochů. Viz díla Postova, Dargunova, Kovalevského, Lubbockova a četných následovníků, Lippertova, Muckeho etc.

[8]) O Semitech a Arijcích viz zvl. prof. M. Kovalevský Dřevní právo, (rusky, Moskva, 1886) 7. Též jeho přednáška ve Stockholmu (Tableau des origines et de l' évolution de la famille et de la propriété, Stockholm 1890), kde jest překrásný přehled celé otázky. Viz též A. Post, Die Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit, Oldenburg 1875.

[9]) Nemůžeme tu rozbírati původu omezovacích opatření v manželství. Poznamenáváme jen, že i u ptáků jest skupinové manželství, podobné Morganově havajské formě: mladí žijí pohromadě, odděleně od starých. Podobné rozdělení lze snad najíti i u některých ssavců. Zákaz manželství mezi bratry se sestrami nevznikl ani tak z úvah o špatných následcích takových styků, což se nezdá pravděpodobné, jako nejspíše proto, aby se zabránilo předčasným manželstvím. Když se žije v úzkém styku, nelze tomu zabrániti. Dlužno ještě podotknouti, že vždy, jde-li o původ nových styků, třeba míti na paměti, že také divoši mají, jako my, své „myslitele" a učence-čaroděje, lékaře, proroky atd., kteří jsou vzdělanější než široké vrstvy. Jsouce spojeni v tajných sdruženích (což jest také zjev všeobecně rozšířený) jistě vykonávali mocný vliv a vnucovali zvyky, jichž většina kmene ještě neuznala za užitečné.

[10]) Col. Collins, ve Philipsově Researches in South Afrika, Londýn 1828, cit. Waitzem II., 334.

[11]) Lichtenstein, Reisen in südlichen Afrika II., 92, 97, Berlin 1811.

[12]) Waitz, Anthropologie der Naturvölker, II., 335. Viz též Fritsch: Die Eingeborenen Afrikas, Vratislava, 1872, 386, a Drei Jahre in Süd-Africa. Též W. Bleck, A Brief Account of Bushmen Folklore (1875).

[13]) Elisée Reclus, Géographie Universelle XIII, 475.

[14]) P. Kolben, The Present State of the Cape of Good Hope (překl. z němčiny) Londýn, 1731. 1, 59, 71, 333, 336.

[15]) Cituje Waitz, Antropologie II., 335.

[16]) Domorodci na Sever od Sydneje, kteří mluví řečí kamilaroi, jsou po té stránce nejlépe známi ze základního díla Lorimera Fisona a A. W. Howitta „Další poznámky o australské soustavě tříd" v Journal of the Anthropological Institute, 1889, XVIII, 51, kde se ukazuje, jak rozšířena je tato organisace v Australii.

[17]) The Folklore, Manners, etc. of Australian Aborigenes, Adelaide, 1879, s. 11.

[18]) Grey, Journals of two Expeditions of Discovery in North-West and Western Australia, Londýn, 1841, II., 237, 298.

[19]) Bulletin de la Société d' Anthropologie, 1888, XI., 652. (Odpovědi uvádím stručně.)

[20]) Bulletin de la Société d' Anthropologie, 1888, XI., 386.

[21]) Takový obyčej panuje také u Papuanců v Kaimanakém zálivu, kteří jsou vyhlášeni poctivostí. „Nikdy se nestalo, aby Papuan nedodržel slibu", praví Finsch v Neuguinea und seine Bewohner, Bremen, 1865, str. 289.

[22]) Izvestia Ruské zeměpisné společnosti, 1880, 161. Sotva které cestopisné knihy nás lépe seznámí s nejmenšími podrobnostmi všedního života divochů, jako tyto úryvky z poznámek Maklajových.

[23]) L. F. Martial v Mission Scientifique au Cap Horn, Paříž 1883, I., str 183—201.

[24]) Výprava kap. Holma na východní Gronsko.

[25]) V Australii si celé rody vyměňovaly navzájem ženy, aby zažehnaly nějakou pohromu. (Post, Studien zur Entwicklungsgeschichte des Familienrechtes, 1890, 342.) Větší pobratření jest jim talismanem proti pohromám.

[26]) Dr. H. Rink, The Escimo Tribes, str. 26, Meddelelser om Grönland, XI., 1887.

[27]) Dr. Rink, l. c. 24. Evropané, vyrostlí v úctě k římskému zákonu, zřídka rozumějí této mocné kmenové autoritě. „Opravdu není výjimkou, ale pravidlem, že běloši, kteří pobývali deset, dvacet let mezi Eskymáky, se vracejí bez valných vědomostí o tradičních představách, na nichž jest založena eskymácká společnost. Běloch, ať missionář, či obchodník, dogmaticky věří, že nejnižší Evropan je lepší než nejlepší domorodec". Eskymácké kmeny, str. 31.

[28]) Dall, Alaska and its Resources, Cambridge, U. S. 1870.

[29]) Viděl to Dall v Aljašce, Jacobsen a Ignitok v sousedství Behringovy úžiny. Gilbert Sproat se o tom zmiňuje u vancouverských Indiánů. A Dr. Rink, který líčí periodické rozdávání bohatství, jak uvedeno shora, poznamenává: „Osobního bohatství se užívá v zásadě proto, aby se mohlo periodicky rozdělovati". Zmiňuje se (loc. cit. 31.) o tom, že se „z téhož důvodu osobní majetek i ničí" (aby se udržela rovnost).

[30] Venjaminov, Paměti o okrsku Unaljaška, (rusky) 3 svazky, Petrohrad, 1840. Výtahy podává Dall, Alaska, ect. Podobně vylíčena mravnost u Australců v Nature XIII., 639.

[31] Jest velmi pozoruhodné, že mnozí autoři (Middendorf, Schrenck, O. Finsch) líčí skoro doslovně tak i Ostjaky a Samojedy. Ti se vážně nehádají, ani když jsou opilí. „Za sto let se udála jediná vražda v tundře", „jejich děti se neperou", „v tundrách může ležeti léta něco, i potrava, nebo kořalka a nikdo se toho nedotkne", atd. Gilbert Sproat „nikdy neviděl, že by se rvali dva střízliví domorodci" u Indiánů vancouverských. „I jejich děti se zřídka kdy perou". (Rink, loc. cit.) Atd.

[32] Gill, citován v Gerland-Waitzové Anthropologie, 641. Viz též str. 636—640, kde se uvádějí četné příklady lásky rodičů a dětí.

[33] Primitive Folk, Londýn, 1891.

[34] Gerland, l. c. 636.

[35] Erskine, citov. v Gerland-Waitzově Anthropologie, str. 648.

[36] W. T. Pritchard, Polynesian Reminiscenses, Londýn, 1866, str. 363.

[37] Ale jest pozoruhodné, že v případě rozsudku smrti nechce nikdo vykonati ortel. Každý hodí svůj kámen, nebo dá ránu sekerkou, ale hledí pečlivě, aby nezasadil ránu smrtelnou. Později skolí odsouzence kněz posvátným nožem. Ještě později to dělá král, až konečně civilisace vynalezne kata. Viz o tom hluboké poznámky Bastianovy v Der Mensch in der Geschichte, III., (kap. Die Blutrache, str. 1—36.). Zbytek tohoto kmenového zvyku se udržel podnes, jak mi sdělil prof. E. Nys, ve vojenské popravě. Do poloviny minulého století bylo zvykem nabíjeti z dvanácti pušek vojáků, kteří měli vykonati popravu, jedenáct na ostro a jednu na slepo. Protože vojáci nevěděli, kdo měl tu slepou, mohl se každý utěšovati, že nebyl vrahem.

[38] V Africe i jinde, jest velmi rozšířeným zvykem, stane-li se nějaká krádež, že nejbližší rod musí nahraditi ukradenou věc a sám se ohlížeti po zloději. A. H. Post, Afrikanische Jurisprudenz, Lipsko, 1887, I. 77.

[39] Viz prof. M. Kovalevský, Moderní zvyky a staré právo (rusky) Moskva, 1886, II., kde jsou důležité úvahy o tomto předmětě.

[40] Viz C. Bock, The Head-Hunters of Borneo, Londýn, 1881. Ale bylo mi sděleno, sirem Hughem Lawem, který byl po léta guvernérem Bornea, že líčení „lovů lebek" v této knize jest velmi přehnané. Sir Law mluví o Dajacích stejně sympaticky jako Ida Pfeifferová. Poznamenávám,

že také Mary Kingsleyová mluví ve své knize o západní Africe velmi sympaticky o příslušnících kmenu Fan, kteří jsou prohlašováni za „nejhroznější barbary".

[41]) Ida Pfeiffer, Meine zweite Weltreise, Vídeň, 1856, I, 116. Viz též Müller a Temnich, Dutch Possessios in Archipelagic India, citov. Eliséem Reclusem v Géographie Universelle, XIII.

[42]) Descent of Man, (2. vyd.) str. 63, 64.

[43]) Viz Bastian, Mensch in der Geschichte, III., str. 7, též Grey, l. c. II., str. 238.

[44]) Miklucha-Maklaj, l. cit. Podobné zvyky mají Hottentoti.

HLAVA ČTVRTÁ

POSPOLITOST U BARBARŮ

Velké stěhování. — Nová organisace nezbytna. — Občina. — Společná práce. — Soudní procedura. — Zákon mezikmenový. — Ukázky ze života našich součastníků. — Burjaté. — Kabylové. — Kavkazští horalé. — Africké kmeny.

Nemůžeme studovati primitivní lidstvo, aby na nás nepůsobila hlubokým dojmem družnost, kterou projevovalo od nejrannějších počátků. Stopy lidských společností nalezeny v pozůstatcích nejstaršího i pozdějšího kamenného věku. A když začneme studovati divochy, kteří dosud žijí, jako žil neolithický člověk, shledáme, že jsou spolu úzce spjati prastarou organisací rodovou, takže mohou sloučiti individuelní slabé síly, žíti pospolu a vyvíjeti se. Člověk není výjimkou v přírodě. I on podléhá velké zásadě vzájemné pomoci, která dává nejlepší vyhlídky, aby se udrželi, těm, kdož se nejlépe vzájemně podporují v boji o živobytí. K takovému úsudku jsme došli v předchozích kapitolách.

Ale sotva se dostaneme k vyššímu stupni vzdělanosti a otážeme se historie, která nám již může něco pověděti o tomhle stupni, jsme překvapeni co je tu zápasů a rozporů. Zdá se, jakoby byla stará pouta roztrhána. Zdá se, jako by kmeny bojovaly proti kmenům, rody proti rodům, jednotlivci proti jednotlivcům. A z tohoto chaotického zápasu nepřátelských sil vychází lidstvo rozdvojené v třídy, zotročené despoty, rozdělené ve státy, připravené stále k válce jednoho s druhým. A odvolávaje se na tuhle historii, usoudí pesimistický filosof vítězně, že válka a útlak jsou pravou podstatou lidské přirozenosti. Že válka a lupičské pudy člověka lze udržeti na úzdě jedině silnou autoritou, která vnutí mír a tak dá několika málo, a vznešenějším lidem, příležitost, aby připravovali lidstvu lepší život pro budoucnost. Ale jakmile se blíže podíváme na všední život člověka v historickém období — a to učinilo v poslední době mnoho trpělivých badatelů o nejstarších zřízeních — hned se nám ukáže v jiném světle. Necháme-li stranou předpojaté náhledy většiny historiků i jejich předpovědi o dramatických vyhlídkách

historie, vidíme, že ty doklady, o něž se opírají, přehánění stránku života člověka, věnovanou zápasům a předceňují stránky mírumilovné. V bouřích a za povětří se zapomíná na jasné a slunečné dny. I dnes jsou stejně jednostranné ty těžkopádné zprávy, které připravujeme budoucímu dějepisci v našem tisku, u našich soudů, v úřadech státních, ba i v naší beletrii a básnictví. Vylíčují našim potomkům co nejbedlivěji každou válku, všechno možné utrpení jednotlivce, ale sotva se zmíní o nesčetných projevech vzájemné podpory a obětavosti, které zná každý z nás z vlastní zkušenosti, sotva si všimnou, co jest vlastní podstatou všedního našeho života — našich sociálních proudů a zvyků. Jaký tedy div, jsou-li zprávy o minulosti tak nedokonalé. Staří kronikáři nikdy neopomenuli zapsati každou sebemenší válku a bědu, které sužovaly jejich současníky, ale nejmenší pozornosti nevěnovali životu lidu, ačkoli široké vrstvy klidně pracovaly, zatím co se několik málo lidí věčně rvalo. Epické básně, nápisy na pomnících, mírové smlouvy — skoro všechny historické dokumenty mají týž ráz: jednají o porušení míru, nikoli však o míru samém. Proto i ten nejsvědomitější historik nevědomky podává zkreslený obraz doby, kterou míní líčiti. Abychom obnovili pravý poměr mezi svárem a jednotou, jest nám bedlivě rozebrati na tisíce drobných faktů i nejasných poukazů, které se náhodou dochovaly o pozůstatcích dávných dob, jest nám je vyložiti s pomocí srovnávací ethnologie, a když jsme již tolik slyšeli o tom, co dělívá lidi, můžeme konečně obnoviti, kámen po kameni, zase zřízení, která lidi spojují.

Brzy bude třeba přepsati dějiny v novém směru, při čemž by se vzaly v úvahu oba ty proudy lidského života a zhodnotil se podíl, který každý z nich měl na vývoji. Zatím můžeme použíti rozsáhlého přípravného díla, které vykonáno v posledních letech a podati obnovený obraz hlavních forem druhého proudu, tak zanedbávaného. Z historických období, lépe známých, můžeme uvésti některé příklady všedního života širokých vrstev, abychom ukázali, jaký podíl měla vzájemná pomoc v těchto obdobích. Abychom věc příliš neroztaho-

vali, nepůjdeme až někam do egyptského, ba ani ne řeckého a římského starověku. Vždyť se lidstvo nevyvíjelo nepřetržitě, v jedné řadě. Několikráte skončila civilisace v jedné zemi, a jedné rasy a začala někde jinde, u rasy jiné. Ale vždy začínala stejně, týmže rodovým zřízením, jak jme ji viděli u divochů. Takže, vyjdeme-li od počátku dnešní civilisace, kdy začínala v prvních stoletích našeho letopočtu, u »barbarů«, jak jím říkali Římané, budeme míti celou stupnici vývoje, počínaje rodem (gentes) a konče dnešními zřízeními. Příkladům odtud věnujeme další stránky.

Vědci se ještě nesjednotili o příčinách, které před nějakými dvěma tisíci lety pudily celé národy z Asie do Evropy, což skončilo velkým stěhováním barbarů, kteří udělali konec západní římské říši. Ale jedna příčina se docela přirozeně vynoří zeměpisci, když pozoruje zříceniny lidnatých měst v poušťích středoasijských, nebo jde-li po stopě starých koryt řek, nyní zašlých a po březích jezer, které jsou nyní pouhými rybníky. Jest to vysýchání, docela nedávné, které se děje tak rychle, jak jsme dříve ani nechtěli připustiti.[1]) Proti tomu byl člověk bezmocný. Když obyvatelé severozápadního Mongolska a východního Turkestanu viděli, že je opouští voda, neměli jiné cesty, než se stěhovati širokými údolími, které vedly k nížinám a vytlačiti jejich obyvatele západně.[2]) Takto vytlačován do Evropy kmen za kmenem, a tlačil zase před sebou jiné kmeny, které se stěhovaly po staletí a tam, na západ, na východ, hledajíce nová, více méně trvalá sídliště. Za toho stěhování se mísila plemena jedno s druhým, domácí s přistěhovalými, Arijci s Uraloaltajci. A nebylo by divu, kdyby byla tehdy nadobro zašla sociální zřízení, která si přinesli z rodné země, když se tak vrstvilo plémě na plémě, v Evropě i v Asii. Ale n e b y l a znicena, prostě se jen změnila, jak toho vyžadovaly nové životní podmínky.

Teutoni, Keltové, Skandinávci, Slované a jiní, když přišli poprvé do styku s Římany, byli právě v přechodném období své sociální organisace. Rodové sdružení, založené na společném, nebo domněle společném původu je držela pospolitě

po kolik tisíciletí. Ale tahle sdružení mohla vyhovovati, pokud nevznikly v rodě samostatné rodiny. Ze zmíněných již příčin se v rodu vyvinovala pomalu, ale nepřerušeně samostatná patriarchalní rodina, až na konec docela zřejmě znamenala individuelní hromadění bohatství a moci a dědičnost obého. Časté stěhování a války z toho vznikající jen urychlovaly rozklad rodů v jednotlivé rodiny, a na druhé straně zase rozptýlení kmenů a mísení jich s cizími neobyčejně usnadnilo konečné uvolnění jednoty, založené na pokrevní příbuznosti. Takto byli barbaři na rozcestí: buď se rody rozloží ve volné shluky jednotlivých rodin, z nichž ty nejstarší, po případě ty, které měly bohoslužebné úkony nebo vojenskou pověst a byly k tomu bohaté, vnutí pak svoji autoritu druhým, nebo se najde nová forma organisace, založená na nějaké nové zásadě.

Mnohé kmeny neměly sil, aby odporovaly rozkladu: rozpadly se a zanikly pro historii. Ale silnější vydržely. Vyšly z boží zkoušky s novou organisací: s o b č i n o u, která je udržovala pohromadě po dalších patnáct století i déle. Vznikla nová představa společného ú z e m í, zabraného, nebo chráněného společným úsilím, a nahradila mizející představy společného původu. Společní bohové uctíváni méně jako společní předkové a stávají se spíše ochránci území. Stali se bohy nebo světci toho kterého místa: »země« a obyvatelé splynuli v jedno. Místo dřívějších pokrevních svazků vzrůstaly svazky územní, při čemž nová organisace byla za daných poměrů v mnohém výhodnější. Uznávala nezávislost rodiny, dokonce ji podporovala. Občina se vzdala všeho práva zasahovati do věcí v rodinném kruhu, učinila osobní iniciativu volnější, nestavěla se proti svazkům lidí různého původu a zároveň udržovala úzký styk myšlení a jednání, a při tom byla dosti silná, aby se opřela vládychtivým menšinám čarodějů, kněží a řemeslných nebo proslavených válečníků. Stala se tedy občina základní buňkou budoucí organisace a u mnohých národů podržela tento ráz podnes.

Dnes jest známo, a málokdo to popírá, že občinu nevytvořili snad jen Slované, ani ne jen staří Teutoni. Převládala

v Anglii za dob saských i normanských, a částečně se udržely až do 18. století.[3]) Byla základem sociální organisace ve starém Skotsku, starém Irsku a starém Walesu. Ve Francii občina společně držela i přidělovala ornou půdu od prvních století našeho letopočtu až do časů Turgotových, kterému byly vesnické hromady »tuze hlučné« a proto je zrušil. Občina přežila v Italii římskou vládu a ožila zase po pádu římské říše. Byla pravidlem u Skandinavců, Slovanů, Finů (v pittäyaa jak se zdá i v kihlakunta), u Kuronců a Livonců. S občinou v Indii — minulou i dnešní, arijskou i neárijskou — seznámila nás základní díla sira Henry Mainea; občinu u Afganců popsal zase Elphinstone. Shledáváme se s ní u Mongolů v ulus, u Kabylů v thaddart, u Javanců v dessa, u Malajců v kota či tofa a pod nejrůznějšími jmény v Habeši, v Sudanu, ve vnitřní Africe, u domorodců obou Amerik, u všech malých i velkých kmenů v souostroví tichomořském. Krátce, neznáme jedno lidské plémě, ani jediný národ, který by neprošel obdobím občiny. Již to samo mluví proti theorii, podle níž prý občina vyrůstala z nevolnictví. Jest starší nevolnictví a nezničila ji ani poroba. Byla obdobím výboje, přirozeným výsledkem rodové organisace, aspoň u všech těch kmenů, které měly, a mají dosud nějaký význam v dějinách.[4])

Rostla zcela přirozeně a nemohla tedy míti všude týž ráz. Byla to zpravidla sdružení jednotlivých rodin, které měly domněle týž původ a držely společně kus půdy. Ale u některých kmenů a za jistých poměrů se rodiny silně rozmnožily, ale nerozdělily se v nové větve: žily dále pospolu po pět, šest i sedm pokolení, pod touže střechou, nebo na témže kusu půdy; společně hospodařily, měly společná stáda dobytka, jedly pospolu u téhož krbu. Byly to krátce, jak říká ethnologie: »rody« nebo »nerozdělené hospodářství«, jak je dosud zříme po celé Číně, v Indii, v jihoslavonské zádruze, a někdy i v Africe, v Americe, v Dánsku, v severním Rusku a v západní Francii.[5]) U jiných kmenů, nebo za jiných poměrů, ještě ne dobře známých, zůstaly rodiny méně četné. Vnuci, někdy již i synové, opouštěli hospodářství

jakmile se oženili a každý si založil vlastní hospodářství. Ale, ať spojeny či ne, ať na jednom místě nebo rozházeny po lesích, zůstaly rodiny spojeny v občině. Několik vsí se seskupovalo v kmen, a kmeny zase v spolky kmenů. Taková sociální organisace se vyvinula u t. zv. »barbarů«, když se začali usazovati v Evropě více méně trvale.

Dlouho trvalo, než rody či klany uznaly nějakou patriarchální rodinu v některé chatě, jako cosi zvláštního. Ale ani pak klan neuznával osobního dědictví majetku jako zvláštního pravidla. Těch několik věcí, které snad patřily osobně někomu, bylo buď zničeno na jeho hrobě, nebo s ním pohřbeno. Občina však beze všeho připouštěla, aby se hromadila bohatství v jednotlivé rodině, i aby se dědilo. Ale za bohatství se považoval jen movitý majetek: dobytek, nářadí, zbraně a obydlí, které rovněž patřilo do té kategorie: »jako všechno, co může zničit oheň.«[6]) Soukromého vlastnictví půdy občina neuznávala, nemohla nic takového uznati, neuznává toho podnes. Země byla společným vlastnictvím jednoho kmene nebo všech kmenů dohromady a sama občina držela část kmenové půdy, pokud kmen nežádal, aby se půda vsí vždy znovu rozdělovala. Lesy mýtily a stepi obdělávaly obce, nebo aspoň několik rodin pospolu — vždy se souhlasem obce a půdu tak nabytou dostaly do držby jednotlivé rodiny, na čtyři, dvanáct i dvacet let, načež se stala obecným majetkem. Soukromé vlastnictví, či držba »navždy« se nesrovnávala se zásadami a náboženskými představami občiny, ani se zásadami rodu. Teprve dlouhým vlivem římského práva a křesťanské církve, která záhy přijala římské právní zásady, si barbaři zvykli na myšlenku soukromého vlastnictví půdy.[7]) Ale i když uznáno takové vlastnictví či držba na dobu neomezenou, byl majitel jednotlivého statku i nadále spolumajitelem úhorů, lesů a pastvin. Mimo to vidíme při každé příležitosti, zvláště v dějinách Ruska, když se několik rodin zmocnilo půdy, patřící kmenům, považovaným za cizince, že se ty rodiny brzy spojily a utvořily občinu, která se ve třetím či čtvrtém pokolení začala hlásiti k společnému původu.

Ze společného vlastnictví půdy se vyvinula celá řada zřízení (částečně přejatých z období klanu), v oněch stoletích, než se barbaři dostali úplně pod moc států, zřízených podle vzoru římského, či byzantského. Občina nebyla jen sdružením, které zaručovalo každému jeho díl ze společné půdy, ale i sdružením pro společné obdělávání půdy, pro vzájemnou pomoc ve všemožných formách, na ochranu před útoky, i pro další rozvoj vědomostí, národních svazků i mravních představ. O každé změně soudních, vojenských, výchovných i hospodářských obyčejů rozhodovala vesnická hromada, lidový sněm kmene nebo spolku kmenů. Protože obec byla pokračovatelem rodu, zdědila i všechny jeho funkce. Byla to universitas, mir — svět sám pro sebe.

Ve starých rodech bylo obyčejem společně loviti, společně chytati ryby a společně vzdělávati ovocné zahrady nebo vysazovati ovocné stromoví. V období občiny se stalo pravidlem společně obdělávati půdu. Přímé doklady toho jsou ovšem vzácné, a v starověké literatuře máme jen několik těch stránek Diodora a Julia Cesara o obyvatelích ostrovů Liparských, patřících ke kmeni keltoiberskému a o Svevech. Ale nechybí dokladů, že se půda společně obdělávala u některých teutonských kmenů, u Franků, u starých Skotů, Irů a Wallisů.[8]) Pozdějších přežitků těchto zvyků jest prostě bez počtu. I ve Francii, nadobro poříměštělé, bylo zvykem, obdělávati půdu společně, ještě před nějakým čtvrt stoletím v Morbihanu (Bretoňsko).[9]) Starowalliské cyvar, či společný potah i společné obdělávání půdy, z níž se udržovala místní svatyně, jsou věcí docela obvyklou u nejméně civilisovaných kmenů kavkazských[10]), a totéž je zvykem u ruských sedláků. Mimo to jest dobře známo, že mnohé kmeny brazilské, středoamerické i mexické měly v obyčeji obdělávati půdu společné a že týž zvyk jest velmi rozšířen u některých kmenů malajských v Nové Kaledonii, u mnoha černošských kmenů atd.[11]) Krátce, společně obdělávati půdu jest zvykem u tolika kmenů asijských, uraloaltjaských, černošských, indiánských, malajských a melanézských, že to

dlužno považovati za všeobecně rozšířený — ač ne jedině možný — způsob primitivního zemědělství.[17])

Společné obdělávati půdu však ještě neznamená, že i výtěžek jest společný. Již v rodové organisaci často vidíme, když se vrátí čluny s plody nebo rybami do vsi, že se přivezené rozdělí jednotlivým chatrčím a »dlouhému domu«, kde bydlí několik rodin, nebo mládež, a každý si z toho připravuje jídlo na vlastním ohništi. Zvyk jísti společně v užším kruhu příbuzenstva, nebo druhů, převládá již v ranném období rodového života. A stalo se to pravidlem v občině. I co vyrostlo na společné půdě se rozdělovávalo jednotlivým domácnostem, když se část odevzdala obecní sýpce. Ale tradice společného jídla se uctivě udržovaly. Použilo se každé příležitosti, vzpomínkového dne předků, náboženských slavností, počátku i ukončení nějakého díla, narozenin, svateb i pohřbů, aby se společně hodovalo. A ještě dlouho potrvá zvyk pohostění při »obžinkách«. Na druhé straně, i když se přestala pole obdělávati společně, dělala se a dělá dosud hromada zemědělské práce společně. Společně se kopaly a opravovaly příkopy, obecní louky se společně kosily. Jest na příklad milo se podívati jak se v ruské vsi kosí louka: každý sekáč chce předstihnouti druhého, ženy zase shrabují a převracejí trávu a dávají do kupek; tu jest viděti, jak by lidé mohli a měli pracovati. Seno se v takovém případě rozdělí jednotlivým hospodářstvím a rozumí se, že si žádný nesmí vzíti ze sousedovy hromady bez dovolení. Ale tohle pravidlo jest omezeno u kavkazských Osetinců, a stojí věru za zmínku. Když kukačka ohlašuje příchod jara a když se louky zase zelenají, může si každý, kdo potřebuje, vzíti ze sousedovy hromady sena co potřebuje pro dobytek.[18]) Tak se uplatňují stará práva obce, na důkaz, jak protichůdný lidské přirozenosti jest neomezený individualism.

Přistane-li Evropan na některém ostrůvku v Tichém okeanu a zamíří-li ke skupině palem, podiví se, že vesničky jsou spojeny cestami, dlážděnými velkými kameny, aby mohli bosí domorodci pohodlně choditi, jako byly asi ty »staré cesty« ve švýcarských horách. Tyhle cesty stavěli »bar-

baří« po celé Evropě, a jen kdo cestoval v divokých, řídce obydlených zemích, daleko od hlavních cest, pochopí jak se patří, co obrovské práce bylo vykonati barbarským obcím, než se zařídily v lesnatých a bažinatých divočinách, jakými byla Evropa asi před dvěma tisíci lety. Jednotlivé rodiny, bez nástrojů a samy slabé, nebyly by toho dokázaly, divočina by je byla pohltila. Jen občiny, pracující společně, mohly zmoci pralesy, močály a nekonečné stepi. Barbarské obce stavěly hrubé cesty, zřizovaly přívozy, dřevěné mosty, které se v zimě rozebraly a zase postavily po jarních povodních, ochranné hráze a kolové hradby kolem vsí, zemní valy a pevnůstky, po celém území. A když se obec tuze rozmnožila, oddělila se od ní nová větev. Nová obec se rozmáhala někde dále, a tak člověk víc a více ovládal lesy a stepi. Evropské národy vlastně vyrostly z takových nových a nových ratolestí obcím. Posud se ruští sedláci, nejsou-li docela zničeni bídou, stěhují vždy v celých obcích, obdělávají půdu a staví si domy společně, nechť se usadí na březích Amuru či v Manitobě. I Angličané, když začali osídlovati Ameriku, se vracívali k staré soustavě, seskupovali se v občiny.[14])

Občina byla hlavní zbraní barbarů v těžkých bojích s nepřátelskou přírodou. Ale byla také poutem, kterým se chránili, aby si je nepodrobili ti nejchytřejší, či nejsilnější, jak se to mohlo lehce státi v dobách tak bouřlivých. Barbar, který bojuje a zabíjí z pouhého rozmaru, jest smyšlénkou, jako »krvežíznivý« divoch. Skutečný barbar naopak žil v celé řadě zřízení, která se starala, co by mohlo prospívati, nebo škoditi kmenu či skupině kmenů, zřízení ta se uctivě udržovala z pokolení do pokolení v průpovědích neb zpěvech, v příslových či triadách, v sentencích a naučeních. Čím více je studujeme, tím více poznáváme, jak úzké svazky spojovaly lidi v jejich vsích. Vznikl-li nějaký spor mezi dvěma, vložila se do toho obec, a za urážku celé obce i předků se považovaly i nadávky, které snad padly v hádce. Napravovalo se to odškodným, jak postiženému, tak obci.[15]) A skončila-li hádka rvačkou a ranami, byl každý divák, který se do toho nevložil, považován za spolupachatele.[16])

V témže duchu vedeno soudnictví. Každý spor se předložil nejprve rozhodčím a obyčejně se tu i urovnal, takže rozhodčí byli důležitým činitelem v barbarské společnosti. Ale byl-li případ tuze vážný, že se takto nemohl urovnati, přišel před vesnickou hromadu, která měla »najíti výrok« a vynesla jej podmíněně, t. j.: »zaplatí se ta a ta pokuta, dokáže-li se, že se to a to spáchalo«, a dokázati, že se to stalo či nestalo, mělo šest či dvanáct lidí, kteří to odpřisáhli. Teprve, když se dvě řady přísežných svědků neshodly, přikročilo se k »božímu soudu«. Uvedený postup, který se udržel nepřetržitě přes dva tisíce let, mluví sám za celé knihy, ukazuje, jak blízko si stáli všichni obyvatelé občiny. A to mimo mravní váhu vesnické hromady nebylo autority, která by provedla její rozhodnutí. Obec mohla pohroziti tím, že by neposlušného postavila mimo zákon, ale to byla zbraň dvojsečná. Nespokojenec mohl prostě prohlásiti, že opustí kmen a půjde k jinému — což byla neстrašnější hrozba, která by byla přinesla všemožné neštěstí kmenu, který se nezachoval pěkně k svému příslušníku.[17]) Bylo prostě »nemyslitelné«, jak dobře řekl Henry Maine, aby se někdo postavil proti spravedlivému usnesení podle obyčejového práva, ježto »zákon, mravnost a jednání« nebylo lze oddělovati jedno od druhého v tehdejších dobách.[18]) Mravní autorita obce byla taková, že i mnohem později, kdy byly porobeny feudální šlechtou, udržely si občiny svoji pravomoc soudní: dovolovaly pánovi, nebo jeho zástupci, aby jen »nalezl« uvedený podmíněný výrok v souhlasu s obyčejovým právem, na nějž přísahal a pokutu (f r e d), která připadla obci, si vybíraly samy. A po dlouhou dobu se sám feudální pán podřizoval v obecních věcech rozhodnutí vesnické hromady, byl-li spoludržitelem přebytečné půdy obecní. Ať byl světským nebo duchovním šlechticem, bylo se mu podříditi vesnické hromadě: »W e r d a s e l b s t W a s s e r u n d W e i d g e n u s s t, m u s s g e h o r s a m s e i n«. (»Kdo tu má právo na vodu a pastvu musí poslouchati«), bylo staré rčení.

Ještě v době, kdy sedláci byli již jeho nevolníky, byl

šlechtic povinnován, aby se dostavil před vesnickou hromadu, byl-li předvolán.[18])

Jak vidno, nelišili se barbaři svými představami spravedlnosti tuze od divochů. Byli rovněž názoru, že vraždu jest trestati smrtí vraha, že každou ránu nutno odplatiti stejnou ranou, a že poškozená rodina má vykonati rozhodnutí podle obyčejového práva. To byla svatá povinnost, povinost k předkům, kterou bylo vykonati za bílého dne, aby to bylo všem zjevno, nikdy tajně. Proto nejvzletnější jsou ty stránky s a g, a epické poesie vůbec, které oslavují domnělou spravedlnost. Sami bohové napomáhali této spravedlnosti. Ale hlavním rysem barbarské justice jest, omeziti jednak počet osob, které by se mohly dostati do sporu, a na druhé straně odstraniti hrubou představu: »krev za krev« a »ránu za ránu«, a nahraditi ji odškodným. Barbarské zákoníky — sbírky pravidel obyčejového zákona, psané pro potřebu soudců — »zprvu dovolovaly, pak podporovaly a konečně přikazovaly« odškodné místo krevní msty.[20]) Ale téhle náhradě naprosto neporozuměli, kdož ji vykládají jako nějakou pokutu o licenci pro boháče, aby si mohl dělati co by chtěl. Peněžitá náhrada (w e r g e l d), něco zcela jiného, než pokuta (f r e d)[21]), byla obyčejně tak vysoká za všechny násilné činy, že jistě k nim nikoho nepovzbuzovala. Za vraždu přesahovala i ten největší majetek vraha. »Osmnáckráte osmnáct krav«, jest náhrada u Osetinců, kteří neumějí počítati přes osmnáct, kdežto u kmenů afrických jest 800 krav nebo 100 velbloudů s mláďaty, nebo 416 ovcí u kmenů chudších.[22]) Ve většině případů nebylo vůbec možno zaplatiti odškodné, takže vrahovi nezbývalo, než se káti a tak obměkčiti poškozenou rodinu, aby ho adoptovala. Podnes, když na Kavkaze skončí nějaký spor rodin, pachatel se dotýká rty prsů nejstarší ženy kmene a tak se stává »soukojencem« všech mužů poškozené rodiny.[23]) U četných kmenů afrických musí pachatel dáti dceru, nebo sestru za manželku někomu z poškozené rodiny, a u jiných zase jest se mu oženiti s vdovou zabitého: ve všech těch případech se stává členem rodiny, a jest brán na radu při všech důležitých záležitostech rodiny.[24])

Barbaři byli daleci, aby si nějak nevážili lidského života, a surové tresty, zavedené později světským i panovnickým právem, pod vlivem římským a byzantským, byly jim neznámy. Připouštěl-li saský zákoník trest smrti poněkud neomezeněji, i za žhářství a lupičství, byl v jiných barbarských zákonících zaveden výslovně jen na zradu vlastního kmene, nebo na rouhání společným bohům, neboť jen tak je bylo lze usmířiti.

To všechno jest, jak vidno, hodně vzdáleno domnělé »mravní nevázanosti« barbarů. Naopak, musíme jen obdivovati hluboké mravní zásady, vytvořené v nejstarších občinách, jak se jeví ve wallesských triadách, v legendách o králi Artušovi, ve zkazkách Brehonu,[26]) v starých německých legendách atd., nebo i v pověstech dnešních barbarských kmenů. George Dasent ve svém úvodu k »Pověsti o spáleném Nžalu«, docela správně shrnuje tyhle vlastnosti Normanna, jak se jeví v ságách:

»Konati, co má, poctivě a jako muž, nebáti se žádného nepřítele, zloducha nebo osudu; jednati rozhodně a udatně, chovati se slušně a velkomyslně k přátelům a příbuzným. Jednati tvrdě a nevlídně s nepřáteli (kteříž jsou pod lex talionis), ale i vůči nim zachovávati všechny závazky. Nebýti věrolomný, nebýti klepař ani pomlouvač. Neříkati nic o nikom, co by se neodvážil říci přímo do očí. Nevyhnati od prahu nikoho, kdo hledá jídlo, nebo přístřeší, i kdyby to byl nepřítel.[26])

Tytéž zásady, ba ještě lepší, naplňují wallesskou epickou poesii i triady. Jednati »podle mírné přirozenosti a podle zásad slušnosti« ať jde o nepřátele či přátele, a »napravovati křivdu«, jsou nejhlavnější povinnosti muže; »zlo jest smrt, dobro jest život«, volá básnický zákonodárce.[27]) »Svět by byl bláznivý, kdyby se poctivě neslibovalo« — praví brehonský zákon. A skromný šamanistický Mordvin, když byl vychvaloval tytéž vlastnosti, dodává k tomu ve svých zásadách obyčejového práva, že: »mezi sousedy jsou kráva a dojník společné«, že: »krávu jest dojiti pro sebe a toho, kdo požádá o mléko«, že: »tělo dítěte zčervená od rány, ale kdo

je uhodil, červená studem«[28]) atd. Celé strany by se mohly naplniti podobnými zásadami, které vyslovili a jichž se drží »barbaři«.

Ještě jeden rys staré občiny zasluhuje zvláštní pozornosti. Totiž, že neustále šířil okruh lidí, jež pojí solidarita. Nejen že se spojily drobné kmeny ve velký kmen, ale i samy velké kmeny se spojily ve svazky. Některé ty svazky byly tak pevné, že Vandalové, když část jejich kmenové federace opustila Rýn a odešla do Španělska a Afriky, po čtyřicet let nevstoupili na její území a do opuštěných vsí, až se vrátili poslové a oznámili, že se vystěhovalí spojenci nemíní vrátiti. U jiných barbarů zase část kmene obdělávala půdu a druhá bojovala na hranicích nebo za hranicemi společného území. Svazy několika kmenů byly docela obvyklou věcí. Sigamberové se spojovali s Cherusky a Suevy, Kvadové se Sarmaty, Sarmaté s Alany, Karpy a Huny. Později vidíme, jak se tvoří poznenáhlu pojem národa v Evropě, dávno před tím, než vzniklo vůbec něco podobného státu, kdekoli na území zabraném barbary. Tyhle národy — nelzeť odříci jména národa merovinžské Francii, nebo Rusku v XI. a XII. stol. — spojoval společný jazyk a tichá dohoda jednotlivých drobných republik, že si vyberou náčelníky jen z určité rodiny.

Jistě to nešlo bez válek — stěhování znamená válku — ale sir Henry Maine již plně dokázal v pozoruhodné studii o kmenovém původu mezinárodního zákona, že: »člověk nebyl nikdy tak ukrutný, ani tak omezený, aby se vrhl do nebezpečí jako jest válka, a nesnažil se předejíti tomu«, a ukázal, jak jest neobyčejně »mnoho starých zřízení, která nesou záruky toho, že byla určena, aby zabránila válce, nebo věc urovnati jinak.«[29]) Člověk jest opravdu tak dalek toho, aby byl tvorem války milovným, jak se za to má, že když se barbaři jednou usadili, odvykli si válečné zvyky tak rychle, že jim za krátko nezbylo, než aby si vydržovali zvláštní náčelníky se zvláštní s c h o l a e čili družinou válečníků, kteří by je chránili před možnými nájezdy. Raději pokojně pracovali než válčili, až ta mírumilovnost byla příčinou, že vzniklo

zvláštní válečné řemeslo, což pak později vedlo k nevolnictví a vyvolalo všechny ty války ve »státním období« lidských dějin.

Dějepis jen velmi obtížně restauruje zřízení barbarů. Na každém kroku se ocitne historik před nějakou nejasnou narážkou, které nedovede vysvětliti doklady, které má po ruce. Ale rázem se osvětlí minulost, vezmeme-li na potaz zřízení nesčetných kmenů, které dosud žijí skoro v téže sociální organisaci, jako naši barbarští předkové. Tu zase máme potíže s výběrem, protože tichomořské ostrovy, asijské stepi a pláně africké jsou doopravdy historickým museem s ukázkami všemožných přechodných stupňů, kterými prošlo lidstvo, počínaje divošským rodem až k státní organisaci. Všimněme si zde jen několika ukázek. Vezmeme-li takovou občinu mongolských Burjatů, zvláště z kudinské stepi na horní Leně, kde nebyli tak pod vlivem ruským, máme před sebou pěkného představitele barbarů v přechodním období mezi chovem dobytka a zemědělstvím.[30]) Tito Burjaté žijí stále v »rodech«, t. j. ačkoli ženatý syn žije v jiné chatě, zůstávají jednotlivé chaty aspoň po tři pokolení na témže kusu půdy a »rod« pracuje pospolitě na svých polích, jest společným majitelem spojených hospodářství a dobytka i pastvisek pro telata (kousky ohražené půdy, na níž roste měkká tráva). Zpravidla jí každá chata sama pro sebe, ale když se opéká maso, hoduje společně dvacet až šedesát příslušníků spojeného hospodářství. Několik sdružených hospodářství, která žijí v jednom houfu i několik malých rodin, usazených v téže vsi — většinou zbytky hospodářství, dříve spojených, která se náhodou rozešla — tvoří ú l y či občinu, několik »úlů« tvoří kmen a čtyřicetšest kmenů na kudinské stepi jest spojeno ve svaz. Několik kmenů utvoří svaz, menší či větší, podle toho, jak to žádá zvláštní potřeba. Zde neznají soukromého vlastnictví půdy, půda jest společným majetkem úlů, či spíše celého svazu a podle potřeby se půda přiděluje jednotlivým úlům na lidovém sněmu kmene, a mezi čtyřicet šest kmenů na lidovém shromáždění celého svazu kmenů. Stojí za zmínku, že stejná organisace jest u 250.000 Burjatů východo-

sibiřských, ač byli pod ruským panstvím celá tři století a jsou dobře obeznámeni s ruskými zřízeními.

Přes to se u Burjatů bohatství záhy nerovnoměrně rozdělilo, zvláště co ruská vláda začala dělati tak důležitými jejich taiše (knížata), které uznala za odpovědné vybírače daní a za představitele svazu kmenů v jeho správním, ba i obchodním poměru k Rusku. Několik lidí tedy může zbohatnouti rozmanitými cestami, při tom valem chudne velká většina, ježto si Rusové přivlastňují burjatskou půdu. Ale u Burjatů, zvláště kudinských, jest zvykem — a zvyk jest silnější práva — pozbude-li některá rodina dobytka, že dostane od bohatších nějakou tu krávu a koně, aby si zase pomohla. Nemá-li některý chudák rodiny, jí spolu se sousedy: vejde do chaty, sedne si k ohni — po právu a ne z dobročinnosti — a vezme si svůj díl jídla, které se již pečlivě rozdělilo na stejné díly. A spí tam, kde večeřel. Zkrátka, když Rusové dobyli Sibiře, byli tak překvapeni komunistickými obyčeji Burjatů, že je nazvali »bratskije« tj. bratrské a oznámili do Moskvy: »U nich jest všechno společné, všechno co mají, drží společně.« Ještě nyní, kdy lenští Burjaté prodávají svoji pšenici i nějaký ten dobytek ruskému řezníku, přece jen rodiny »úlů« či kmene dávají pšenici i dobytek dohromady a prodávají to najednou. Každý úl má také ještě sýpky, aby se mohlo obilí půjčovati, když jest nouze, má společnou pekárnu (four banal starých francouzských obcí) a obecního kováře, který nedostává nic za práci pro obec, jsa jejím členem, jako kovář indických vsí.[31]) Pracuje zdarma a dělá-li v prázdné chvíli tepané a postříbřené plíšky, které Burjaté užívají za ozdobu šatů, může je příležitostně prodati ženě z jiného klanu, ale ženě svého kmene smí cetku jen darovati. V obci samé nelze ani prodávati, ani kupovati, a pravidlo to jest tak přísné, že když si zámožnější rodina najme dělníka, musí to býti dělník z jiného kmene nebo Rus. Rozumí se, že to nedělají jen Burjaté, jest to tak všeobecně rozšířeno u moderních barbarů, Asijců i Uraloaltajců, že to jistě bylo všeobecně zavedeno i u našich předků.

Společné cítění ve svazku kmenovém se udržuje společnými zájmy kmenů, společnými sněmy i slavnostmi, které se obyčejně konají v době kmenového shromáždění. Ale tytéž city udržuje také jiné zřízení, a b a, či společný lov, což jest upomínkou na pradávné doby. Každého podzimku se sejde čtyřicetšest rodů kudinských na takový lov a kořist se rozdělí všem rodinám. Mimo to se občas pořádají i národní a b a, aby se upevnila jednota burjatského národa. V tom případě jsou všechny burjatské kmeny, roztroušené na sta mil západně i východně od jezera bajkalského, povinny, vyslati k tomu své lovecké zástupce. Sejde se na tisíce lidu, každý se zásobou na celý měsíc. Podíl jednoho jako druhého musí býti stejný, a než se všechny ty díly dají dohromady, zváží je zvolený starší (ale jen »v ruce«, váhy by znesvětily starý zvyk!). Pak se lovci rozdělí ve skupiny po dvaceti a začne se loviti podle určeného plánu. Těmito a b a oživuje celý burjatský národ epickou tradici dob, kdy byl mocným svazem. Dodávám, že podobné společné honby jsou zcela obvyklé u Indiánů, u Číňanů na březích Usury (K a d a).[27]) Barbary, ještě pokročilejšími v zemědělství, jsou Kabylové, jejichž životní obyčeje byly velmi dobře popsány dvěma francouzskými badateli.[28]) Jejich pole, zavlažovaná a hnojená, jsou dobře vzdělávána a na stráních jest zryt každý kousíček půdy. Kabylové zažili mnohou změnu ve svých dějinách: nějakou dobu se drželi moslemínského práva dědického, ale nelíbilo se jim, vrátili se tedy před 150 lety k starému kmenovému právu obyčejovému. Proto jest u nich smíšená pozemková držba, vedle soukromé půdy jest půda obecní. Základem jejich organisace jest posud občina, t h a d d a r t, jíž tvoří obyčejně několik rodů (c h a r u b a), odvolávajících se na společný původ, nebo jest z malých rodin, různého původu. Několik vsí tvoří klany nebo kmeny (a r c h), a několik kmenů dělá zase svaz (t h a k' e b i l t). A několik takových svazů někdy utvoří ligu, hlavně na obranu.

Kabylové neznají autority, vyjímaje autority džemmaje, či vesnické hromady. Té se účastní všichni dospělí, pod širým nebem, nebo ve zvláštní budově s kamennými sedátky, a

rozhodnutí džemmaje jsou ovšem jednomyslná, t. j. tak dlouho se jedná o věci, až všichni souhlasí s usnesením, nebo se mu podřídí. Poněvadž občina nemá autority, která by vynutila, aby se poslouchalo rozhodnutí, postupovalo se uvedeným způsobem všude, kde byly občiny, a dělá se to dodnes tam, kde se zachovaly, t. j. u několika set milionů lidí po celém světě. Džemmaje jmenuje své výkonné orgány: staršího, písaře a pokladníka, určuje poplatky, a rozděluje obecní půdu a rozvrhuje práci, veřejně potřebnou. Mnoho práce se dělá společně; občina staví cesty, studně, zavodňovací kanály, pevnůstky na obranu před lupiči, ohrady. Kmen zase staví silnice, velké mešity a veľká tržiště. Dosud se udržují známky společného obdělávání půdy, domy staví všichni společně, muži i ženy ze vsi, nebo aspoň vypomáhají. »Výpomoc« jest vůbec obvyklá a sahá se k ní neustále při polních pracích, na žně atd. Každá obec má svého kováře, který užívá části obecní půdy a pracuje pro celou obec. Když se blíží doba polních prací, jde po všech staveních a opravuje nářadí a pluhy docela zdarma, protože dělati nové pluhy se považuje za dílo bohumilé, které se nesmí platiti penězi, nebo vůbec nějakou mzdou.

Ježto Kabylové již měli soukromé vlastnictví, mají ovšem mezi sebou bohaté i chudé. Ale jako lidé, žijící neustále pospolu, a kteří vědí, jak se člověk stává chudákem, dívají se tu na chudobu, jako na nehodu, která může stihnouti každého. »Neříkej, že nepůjdeš s žebráckou holí, nebo že nebudeš zavřen«, jest přísloví ruských sedláků. Kabylové se tím řídí, a není také rozdílu v chování bohatého a chudého. Potřebuje-li chudý »výpomoc«, obdělá mu ten bohatší půdu, a chudý mu to zase oplatí.[31]) Mimo to džemmaje udržuje nějaké zahrady a pole, obdělává společně, na výživu těch nejchudších. Podobné zvyky se stále udržují. Protože by si chudé rodiny nemohly koupiti masa, kupuje se tedy z pokut nebo z darů, připadnuvších džemmaji nebo z poplatků za užívání obecních nádrží na olivový olej a rozdělí se rovným dílem všem, kdož si je nemohou koupiti sami. A porazí-li si nějaká rodina ovci či býka v

den, kdy není trh, vyvolává to obecní vyvolavač po vsi, aby si každý nemocný a těhotné ženy mohli opatřiti co potřebují. Život Kabylů jest tedy naplněn vzájemnou podporou a uvidí-li některý z nich, někde na cestách jiného Kabyla v nesnázích, jest povinnen mu pomoci, i kdyby ho to stálo jmění a život; neudělal-li to, může si stěžovati džemmaja toho, jemuž nebyla poskytnuta pomoc a džemmaja sobce hned škodu napraví. Tu máme zvyk, který jest znám všem, kdož studují středověké cechy kupecké. Každý cizinec, který přijde do kabylské vsi, má právo aby se mu dostalo přístřeší v zimě a jeho koně se mohou kdykoli pásti na obecní půdě po čtyřiadvacet hodin. Ale je-li v nějaké nouzi, může počítati na neomezenou podporu. Tak když byl velký hlad v letech 1867—8 přijali a živili Kabylové všechny, kdož se uchýlili do jejich vsí, ať to byl kdokoli. V okresu dellysském živeno takto asi 12 tisíc lidí, kteří sem přišli ze všech koutů Alžírska ba i Maroka. Kdežto po celém Alžíru umírali lidé hladem, neumřel tak u Kabylů ani jediný člověk. Džemmaje se zbavovaly nejnutnějších věcí, organisovaly pomoc, nežádajíce nejmenšího na vládě, ani si nestěžovaly: považovaly to za přirozenou povinost. Kdežto mezi evropskými osadníky bylo třeba všemožných policejních opatření proti zlodějům a nepořádkům, za takového návalu cizinců, obešla se území Kabylů bez toho: džemmaja nepotřebovala pomoc ani ochranu od nikoho.[36])

Jen zběžně se zmíním ještě o dvou jiných velezajímavých zjevech kabylského života: o a n a j a, t. j. ochraně studní, kanálů, mešit, tržišť, některých cest atd. v případě války a o s o f. A n a j a jest souhrn zřízení, jež mají zmenšiti zlo války a zabrániti sporům. Tak jest a n a j a na př. tržištěm zvláště na pomezí, kde se scházejí Kabylové a cizinci: tu nesmí nikdo rušiti veřejný pokoj a vzniknou-li nějaké nepokoje, jsou hned potlačeny cizinci, kteří se tu sešli na trh. A n a j a jest za války i cesta, po níž chodí ženy ze vsi ke studni atd. S o f jest zase velmi rozšířená forma sdružení, podobá se poněkud středověkým B ü r g s c h a f t e n neb G e g i l d e n, nebo i společnostem k vzájemné podpoře

i pro jiné potřeby politické, duševní i citové, na něž nestačí územní organisace vsi, kmene nebo sdružení kmenového. Sof nezná hranic, má členy v nejrůznějších vsích, ba i mezi cizinci, a chrání je ve všech možných příhodách života. Jest to vůbec pokus, aby se územní seskupení doplnilo neúzemním, takže by se uplatnily všechny příbuzné zájmy bez zřetele na hranice. Tak tedy již v barbarském dávnověku vzniklo svobodné mezinárodní sdružení osobních zájmů a idei, kteréž považujeme za nejlepší zjev dnešní doby.

U kavkazkých horalů máme jinou, neobyčejně rozsáhlou skupinu podobných příkladů. Probádav dnešní zvyky Osetinců — jejich sdružené rodiny a občiny i představy spravedlnosti — mohl profesor Maxim Kovalevský v pozoruhodné knize »Moderní obyčej a starý zákon«, sledovati krok za krokem podobná ustanovení starých barbarských zákoníků, a studovati i počátky feudalismu. U jiných kavkazkých kmenů se nám někdy naskytne příležitost nahlédnouti do počátků občiny, když nevznikla z kmene, ale dobrovolným spojením rodin různého původu. Tak se to stalo nedávno u několika vsí Chevsurů, jejichž obyvatelé si přísahali »pospolitost a bratrství«.[20]) V jiné části Kavkazu, v Dagistanu, vidíme, jak vzniká feudální poměr dvou kmenů, které si však při tom udržují občiny (ba i stopy rodových »tříd«), podávajíce tak živý příklad, jak asi barbaři dobývali Italie a Galie. Vítězná rasa Čečenců ovládla mnoho gruzínských a tatarských vsí, v zakatalském okrsku, ale nepřivedla je pod panství jednotlivých rodin: ty utvořily feudální rod, který má dnes 12.000 hospodářství ve třech vsích a drží společně neméně než dvacet gruzínských a tatarských vsí. Dobyvatelé rozdělili půdu jednotlivým rodům, a ty zase jednotlivým rodinám. Ale nijak se nemíchají do džemmají svých poplatníků, kteří se řídí zvyky, o nichž psal již Julius Cesar, t. j. džemmaja rozhoduje každým rokem, která část společné půdy se obdělá a ta se pak rozdělí v tolik dílů, co jest rodin a každá rodina dostane svůj podíl. Stojí za zmínku, že mezi Čečenci jest proletář obvyklým zjevem (mají soukromé vlastnictví půdy a společné vlastnictví

nevolníků[37]), kdežto u jiných gruzínských nevolníků, kteří obdělávají půdu společně, jich najdeš pořídku. Obyčejové právo kavkazkých horalů jest skoro takové, jako měli Langobardé, nebo saličtí Frankové a mnoho jeho ustanovení pěkně osvětluje soudní jednání u starých barbarů. Protože jsou neobyčejně vznětlivé povahy, hledí pokud možno, aby nějaká hádka nevzala špatný konec. Tak Chevsurové sáhnou hned po zbrani, dají-li se do hádky, ale přiběhne-li žena vhodí mezi soky plachetku z hlavy, hned se zbraně zastrčí a hádka ustane. Ovin hlavy ženy jest totiž a n a j a. Nebylali hádka včas zaražena a skončila-li zabitím, jest odškodné tak vysoké, že útočník jest zničen na celý život, nepřijme-li ho za svého poškozená rodina. A sáhl-li po zbrani pro maličkost a poranil někoho, pozbyl na vždy úcty svého rodu. Ve všech sporech se do věci vkládají prostředníci, kteří vyberou z klanu soudce — šest, jde-li o malou věc, a deset až patnáct, jde-li o něco vážnějšího. Jsou to podle ruských svědectví lidé naprosto neúplatní. Přísaha tu má takový význam, že se jí sprosťují lidé, požívající všeobecné důvěry: postačí prosté vysvětlení, tím spíše, že ve vážnějších případech Chevsurové nikdy neváhají přiznati se k vině (ovšem jen Ch. nedotčení civilisací). Přísaha se jen jde-li o spor majetkový, kdy vedle obyčejného vysvětlení nutno dáti ještě jakési dobrozdání. V takovém případě si počínají velmi opatrně ti, kdož mají svým výrokem spor rozhodnouti. Rozhodně však nevyznačuje barbarské společnosti kavkazké nedostatek poctivosti a nedbání práv bližního.

U afrických kmenů jest taková spousta nanejvýše zajímavých společností, všech stupňů, počínaje nejstarší občinou až k despotickým barbarským monarchiím, že jest mi upustiti od záměru, abych tu podal i jen nejhlavnější výsledky srovnávacího studia jejich zřízení.[38]) Postačí, řeknu-li, že i za nejstrašnějšího despotismu králů zůstávají občiny i jejich obyčejová práva svrchovanými v celé řadě záležitostí. Státní zákon dovoluje králi, aby někomu vzal život z pouhého rozmaru, nebo z nenasytného lidožroutství, ale obyčejové právo lidu udržuje celou řadu zřízení k vzájemné podpoře, jako jest u

dlouhých barbarů, nebo byla u našich předků. A u některých kmenů, kteří jsou na tom lépe (v Bornu, Ugandě, Habeši), zvláště u kmena Bogo, jsou některá ustanovení obyčejového práva proniknuta citem opravdu láskyplným a něžným.

Téhož rázu jsou občiny domorodců obou Amerik. Brazilské Tupie naši, jak žijí v »dlouhých domech«, kde bydlely celé rody, které společně obdělávaly pole žitná a maniokova. I pokročilejší Arani vzdělávali půdu společně, stejně Ukagové, kteří se za původního komunismu a v době »dlouhých domů«, naučili stavěti dobré cesty a provozovali celou řadu domácích průmyslů,[39]) které nikterak nezadaly průmyslu v raném středověku evropském. Všichni žili pod týmž obyčejovým právem, jehož ukázky jsme podali na předchozích stránkách. Na druhém konci světa nalézáme malajský feudalismus, ale ten nebyl s to, aby vyhladil kmenovou negariu či občinu, s obecným vlastnictvím aspoň části půdy a přidělováním půdy jednotlivým negariím kmene.[40]) U Alfurů v Minahase se shledáváme se střídavými hospodářstvími, u indiánského kmene Wyandotů se občas znovu rozděluje půda, patřící kmenu, a půdu obdělává celý klan společně. A ve všech těch částech Sumatry, kde moslemínská zřízení ještě docela nezničila starou organisaci, jest spojená rodina (suka) a občina (kota), které si podržují právo na půdu, i když se jí část vezme bez jejího svolení.[1]) Ale je-li tomu tak, pak trvají nadále také všechny obyčeje a zvyky k vzájemné podpoře i zabraňující sporům a válkám, zvyky, které jsme uváděli na předchozích stránkách jako význačné pro občinu. Ale co více: čím lépe se udrželo společné vlastnictví půdy, tím lepší a mírnější byly mravy. De Stuers ujišťuje, že všude, kde byla občina méně omezována uchvatiteli, nebyly tak velké rozdíly v bohatství; i ty předpisy lex talionis nebyly tak kruté, zato, kde občina byla nadobro zničena »jest obyvatelstvo nejnesnesitelněji utlačováno despotickými vládci«.[42]) To jest zcela přirozené. A poznamenává-li Waitz, že kmeny, které si udržely kmenový svazek, jsou na vyšším stupni vývoje a mají bohatější

literaturu, než kmeny, které přetrhaly staré svazky jednoty, pak ukazuje na něco, co lze říci předem.

Unavoval bych opakováním, kdybych měl uváděti ještě nějaké další příklady, tak nápadně jsou si podobné barbarské společnosti ve všech zeměpásech a u všech plemen. Také později se lidstvo vyvíjelo až podivuhodně podobně ve všech svých částech. Když se rozpadla organisace rodová jak z vnitřku, vznikem samostatných rodin, tak z vnějšku tím, že rody, stěhováním prořídlé, se doplňovaly cizinci různého původu, vznikla zase občina, založená na principu územním. Toto nové zřízení, které se vyvinulo zcela přirozeně z předešlého — z klanu — umožnilo barbarům, aby prošli nejneklidnějším obdobím dějin, aniž se rozpadli v osamocené rodiny, které by byly zašly v boji o život. Za nové organisace se vyvinuly nové způsoby kultury: zemědělství pokročilo na stupeň, který u značné části lidstva není dosud překonán, domácí průmysl se stal velmi dokonalým. Divočina ovládnuta, křížem krážem zbudovány cesty, z mateřských obcí se odloučily celé roje obcí nových. Vystavěna tržiště a opevněná střediska i místa bohoslužebná. Znenáhla se vypracovávala představa nového způsobu jednoty celých kmenů, i různého původu. Staré představy spravedlnosti, jako pouhé msty se postupně hluboce změnily — místo msty nastoupila představa odškodného za spáchané zlo. V této nové organisaci vytvořeno zvykové právo, kterým se doposud řídí v denním životě dvě třetiny lidstva, ne-li více, a rovněž tu vznikla soustava obyčejů, která měla zabrániti, aby lid nebyl utlačován menšinami, jejichž moc rostla tím více, čím snáze bylo lze hromaditi bohatství soukromě. Tak se projevovala lidová snaha po vzájemné pomoci. A za této nové organisace pokročilo lidstvo hospodářsky, duševně i mravně tak, že když později vznikly státy, přejaly prostě v zájmu menšin všechny soudní, hospodářské a správní úkony, které občina již vykonávala na prospěch všech.

POZNÁMKY

IV *Pospolitost a barbaři.*

[1]) Nesčetné stopy jezer z doby poplhocenové, která zanikla, lze nalézti po střední, západní a severní Asii. Lastury týchž druhů, jako u Kaspického moře, jsou roztroušeny na východ na půl cestě k Aralskému jezeru, a na sever až v nedávných usazeninách kazaňských. Z toho dlužno souditi na periodické, dočasné oscilace. Ale při tom všem jest zřejmé, že jest zde vysýchání mnohem rychlejší než se za to mělo. I v poměrně vlhkých částech jihozápadní Sibiře se shledalo, podle spolehlivých pozorování uveřejněných nedávno Jadrincevem, že vznikla vesnice na půdě, která ještě před osmdesáti lety byla dnem jednoho z jezer skupiny čánské. Druhá jezera této skupiny jsou dnes jen rybníky, ač ještě před padesáti lety měřila kolik set čtverečných mil. Zkrátka, severozápadní Asie vysychá tak, že to lze měřiti pouhými staletími místo geologickými jednotkami časovými, o nichž se mluvívalo dříve.

[2]) Takto zanikly celé civilisace, jak zjištěno pozoruhodnými objevy v Mongolsku na Orchonu, v proláklině Lukchunské (Dimitrijem Clemencem) a kolem Lob-noru (Sven Hedinem).

[3]) Držíme se Nasseho, Kovalevského a Vinogradova (jmenuji jen moderní odborníky) a nikoli pana Seebohma, nejen pro hluboké znalosti a souhlasné náhledy jejich ale i proto, že dokonale znají občinu vůbec, což jsem čtenáře postrádal v knize pana Seebohma, jinak pozoruhodné. Totéž a ještě mnohem více platí o velmi elegantně psaných knihách Fustela de Coulanges, jehož názory a vášnivé výklady starých textů nemají širšího významu.

[4]) Literatura o občině jest tak obsáhlá, že lze vyjmenovati jen několik málo děl. Knihy sira H. Maineho, p. Seebohma a Walterova, Das alte Wallis (Bonn 1859) jsou veleznámé prameny informace o Skotsku, Irsku a Walesu. O Francii P. Viollet, Précis de l'histoire du droit français: Droit privé 1886 a četné jeho monografie v Bibliothèque de l'École de Chartes, Babeau, Le Village sous l'ancien régime (mir v XVIII. stol.) 3. vydání 1887, Bonnemère, Doniol, atd. O Italii a Skandinavii jsou hlavní díla vyjmenována u Lavelaye, Primitive Property, něm. vydání upraveno K. Büchnerem. O Finech Rein, Förelä̈sningar, I., 16, Koskinen Finnische Geschichte, 1874 a četné monografie. O Livoncích a Kuroncích psal prof. Lušickyj v Severnyj Věstnik, 1891. O Teutonech, vedle známých děl Maurerových, Sohmových (Altdeutsche Reichs und Gerichtsverfassung) též Dahn (Urzeit, Volkerwanderung, Langobardische Studien). O Indii vedle H. Mainea a děl, které sám uvádí, sir John Phear, Aryan Village. O Rusku a jižních Slovanech viz Kavelin, Posnikov, Sokolovskij, Kovalevskij, Efimenko, Ivaniševa, Klaus atd. (obsažný

bibliografický seznam do roku 1880 v publikaci Sbornik Svedenij ob občině, Ruské zem. spol.). O všeobecných závěrech vedle Laveleyeova Proprieté, Morganovy Ancient Society, Lippertových Kulturgeschichte, Poste, Darguna atd., též přednášky Kovalevského, Tableau des origines et de l' évolution de la famille et de la propriété, Stockholm, 1890. Měli bychom se zmíniti i o mnoha odborných monografiích, které uvádí ve výborném seznamu P. Viollet, v Droit privé a Droit public. O druhých rasách viz další poznámky pod čarou.

[5]) Mnohé autority se kloní k názoru, že sdružené hospodářství bylo stupněm mezi klanem a občinou. Není pochyby, že v mnohých případech občiny vyrostly z nerozdělených rodin. Přes to se díváme na sdružené hospodářství jako na něco v podstatě jiného. Shledáváme se s ním v rodech a na druhé straně nemůžeme tvrditi, že sdružené rodiny nebyly nikdy spojeny buď s rodem nebo občinou nebo s gau (župou). Mám za to, že původní občiny vznikaly poznenáhlu přímo z rodu a skládaly se, podle poměrů rasových a místních, buď z rodin jen sdružených, nebo ze sdružených i jednotlivých, po př. (zvláště v nových osadách) jen ze samostatných rodin. Je-li to správné, nemáme práva dělati nějakou stupnici: rod, složená rodina, občina — protože druhý člen řady nemá ethnologicky takového významu, jako oba ostatní.

[6]) Stobbe, Beitrage zur Geschichte des deutschen Rechtes

[7]) Trochu stop soukromého vlastnictví půdy nalézáme v nejprvnějším období barbarském u kmenů (Batavů a Franků ve staré Anglii), kteří byli pod vlivem římským. Viz Inama Sternegg, Die Ausbildung der grossen Grundherschaften in Deutschland, sv. I. 1878. Též Besseler, Neubruch nach dem älteren deutschen Recht, s. 12-12, cit Kovalevským, Moderní zvyky a staré právo, Moskva, 1886, I. 134.

[8]) Maurer, Markgenossenschaft, Lamprecht: „Wirtschaft und Recht der Franken zur Zeit der Volksrechte", v Histor. Taschenbuch, 1883, Seebohm, The English Village Community, kap. VI, VII., IX.

[9]) Letourneau v Bulletin de la Soc. d' Anthropologie, 1888, sv. XI., str. 476.

[10]) Walter, das alte Wallis, str. 323, Dm. Bakradze a N. Chudadov ve Zprávách Kavkazské zeměp. společnosti, XIV., část I.

[11]) Bancroft, Native Races, Waitz, Anthropologie, III., 423, Montrozier v Bullet. Soc. d' Anthropologie, 1870, Post, Studien, atd.

[12]) Řadu děl od Oryho, Luroa, Laudesa a Sylvestra o občině v Annamu, která svědčí o tom, že občina annamská se úplně podobá občině německé a ruské, rozbírá Jobbé-Duval v Nouvelle Revue historique

de droit français et étranger (říjen, prosinec 1896). Pěknou studii o občině v Peru, v době před vládou Inků, napsal Heinrich Cunow, (Die Sociale Verfassung des Inka-Reiches, Stuttgart 1896). Vylíčil v ní i společnou držbu i společné obdělávání půdy.

[13]) Kovalevskij, Moderní obyčeje a staré právo, (rusky) I., str. 115.

[14]) Palfrey, History of New England, II., 13, citov. v Maine, Village Communities, New-York, 1876, str. 201.

[15]) Königswarter, Etudes sur le développement des sociétes humaines, Paříž, 1850.

[16]) Takový jest aspoň zákon Kalmyků, jejichž obyčejové právo se velmi podobá teutonskému, staroslovanskému atd.

[17]) Tento obyče se dosud udržuje u mnohých kmenů afrických i jiných.

[18]) Village Communities, str. 65—68, 199.

[19]) Maurer, (Geschichte der Markverfassung, §§ 29, 97), jest rozhodující v té věci. Tvrdí, že „všichni členové obce ... také světští i duchovní pánové, často i částeční spoludržitelé (Markberechtigte) ba i cizinci v marce, byli podrobeni její soudní pravomoci" (str. 312). Tato právní představa se udržela místy do 15. stol.

[20]) Königswarter, loc. cit. str. 50, J. Thrupp, Historical Law Tracts, Londýn, 1843, str. 106.

[21]) Königswarter ukázal, že fred vznikl z oběti na usmířenou předků. Později se platil obci za porušení míru a ještě později soudci a králi, nebo šlechtici, když si přisvojili práva obce.

[22]) Post, Bausteine a Afrikanische Jurisprudenz, Oldenburg, 1887, I., 64, Kovalevskij, loc. cit. II., 164—189.

[23]) O. Miller a M. Kovalevskij: „V horských končinách Kabardie" Věstník Evropy, duben 1884. U Šachcevů na moganské stepi končí rodové sváry sňatkem mezi oběma nepřátelskými rody. (Markov, v dodatku k Zprávám Kavk. zem. společnosti, XIV., 1., 21.)

[24]) Post (Afrikanische Jurisprudenz) uvádí řadu faktů na doklad, jak hluboce jsou zakořeněny představy rovnosti u afrických barbarů. Totéž lze říci o všech vážných úvodech do obyčejového zákona barbarů.

[25]) Viz výbornou kapitolu „Právo starého Islandu" (také kapitolu „Vysoký Sever") v Etudes de droit International et de droit politique od prof. E. Nyse, Brusel 1896.

[26]) Úvod str. XXXV.

[27]) Das alte Wallis, str. 343—350.

[28]) Mainov: „Náčrt soudních obyčejů Mordvínů" v národopisných zprávách (Zapiski) Ruské zeměp. společnosti, 1885, str. 236, 257.

[29]) Henry Maine, International Law, Londýn, 1888, str. 11 13.

[30]) Ruský historik, kazaňský profesor Šapov, vypovězený r 1862 do Sibíře, pěkně vylíčil jejich zřízení v Izvestiích Východosibiřské zeměpisné společnosti, sv. V. 1874.

[31]) Sir H. Maine, Village Communities. N. York, 1876, 193—196.

[32]) Nazarov, Severní usurská oblast (rusky) Petrohrad, 1887, str. 65.

[33]) Hanouteau a Letourneaux, La Kabylie, 3 sv. Paříž, 1883.

[34]) Za „výpomoc" či „podělkování" dlužno dáti obci nějaké jídlo. Vyprávěl mi kavkazský přítel, že když v Gruzínsku některý chudák potřebuje „výpomoci" vypůjčí si od bohatého jednu dvě ovce k jídlu pro pomahače, a ti zase přinesou tolik zásob, že chudák z toho zaplatí svůj dluh. Podobný obyčej jest u Mordvinů.

[35]) Hanoteau a Letourneaux, La Kabylie, II. 58 Podobně si váží cizinců Mongolové. Mongol, který by odmítl přístřeší cizinci, zaplatí plnou náhradu jako za krevní mstu, jestiže tím cizinec nějak utrpěl. Bastian „Der Mensch in der Geschichte, III, 231.

[36]) Chudadov, „Poznámky o Chevsurech", ve Zprávách Kavkazské zeměp. společnosti, XIV, Tiflis, 1890, str. 68. Vyžadují ještě přísahu od zvláštní skupiny neprovdaných, což jest jakýsi návrat k starým rodovým obyčejům.

[37]) Dr. Bakradze, „Poznámky o zakatalské oblasti" v uveden. zprávách, XIV, I, 264. „Společný potah" jest obyčejem u Čečenců i u Osetinců.

[38]) Viz Post, Afrikanische Jurisprudenz, Oldenburg, 1817; Munzinger, Über das Recht und Sitten des Bogos, Winterthur, 1858, Casalis, Les Bassoutos, Paříž, 1859, Maclean, Kafir Laws Costoms, Mount Coke, 1858 etc.

[39]) Waitz, III, 423.

[40]) Post, Studien zur Entwicklungsgeschichte der Familien-Rechts, Oldenburg, 1889, str. 270.

[41]) Powell, Annual Report of the Bureau of Ethnography, Washington, 1881, cit. u Posta, Studien, str. 290. Bastian, Inselgruppen in Oceanien, 883, str. 88.

[42]) De Stuers, citov. u Waitze, V. 141.

HLAVA PÁTÁ.

POSPOLITOST VE STŘEDOVĚKÉ OBCI

Vzrůst autority ve společnosti barbarské. — Nevolnictví ve vsích. — Povstání opevněných měst, osvobození jich, jejich výsady. — Cech. — Dvojí původ svobodného středověkého města. — Vlastní soudní pravomoc, samospráva. — Čestné postavení práce. — Obchod vedou cech a město.

Družnost a pospolitost i potřeba vzájemné podpory jsou tak vlastní lidské povaze, že nikde v dějinách nenalézáme lidí, kteří by žili jen v osamocených, malých rodinách a zápasili jedni s druhými o prostředky k životu. Novodobé bádání naopak ukazuje, že od prvopočátku předhistorického života se lidé sdružovali v rody (g e n t e s), klany, či kmeny, které pojila idea společného původu i uctívání společných předků. Po celá tisíciletí udržovaly tyto organisace lid pospolu, ač tu vůbec nebylo nějaké autority, která by je k tomu přinucovala. Tyto organisace měly hluboký vliv na všechen další vývoj lidstva. A když rozsáhlé stěhování lidstva uvolnilo pouto společného původu a zároveň samostatná rodina, vznikající v samém rodu, rozrušila starou jednotu rodovou, vytvořil sociální genius lidstva nový způsob sdružení, v podstatě územní o b č i n u. Nové zřízení udržovalo lidi pohromadě zase celá staletí, umožnilo jim, že se mohli dále rozvíjeti sociálně a že mohli projíti nejtemnějším obdobím dějin a nerozptýlili se v nahodilé skupiny. Takto mohli lidé pokračovati zase o kus dále ve vývoji a vybudovati si řadu vedlejších sociálních zřízení, z nichž se některá dochovala až do dnešní doby. Nyní jest nám sledovati jak se dále vyvíjel věčně živý cit pospolitosti. Vyjdeme od občiny t. zv. barbarů, kdy tito vcházeli do nového období vzdělanosti po pádu říše římské, vyšetříme nové možnosti sociálního života, vyvolané společenskými potřebami širokých vrstev lidu ve středověku a zvláště ve středověkých cechích a městech. Barbaři, kteří nebyli nikterak podobni divé zvěři, k níž jsou často přirovnáváni, dávali v prvých stoletích našeho letopočtu vždy přednost míru před válkou, (jak to

dělají Mongolové, Afričané, Arabové, kteří jsou dosud na témže stupni barbarství). Vyjma několik kmenů, které byly za stěhování národů vypuzeny do hor nebo pustin a tak přinuceny, aby občas loupily u sousedů, kterým se vedlo lépe, tedy, vyjme-je, vrátily se ty spousty Teutonů, Sasů, Keltů a Slovanů atd., k rýči nebo k pastevství, sotvaže se usadili v územích právě dobytých. Již nejstarší zákoníky barbarů ukazují na společnost pokojných rolnických obcí, nikoli na nějaké tlupy, které jsou spolu v ustavičném boji. Tito barbaři pokryli kraje vesnicemi a usedlostmi,[1]) vymýtili lesy, položili mosty přes bystřiny a osídlili pustiny, původně neobydlené. Nejisté válečné řemeslo přenechali bratrstvům, s c h o l a e, »pobratimstvu« nevázaných mužů, kteří se shromáždili kolem nahodilého vůdce a putovali se krajem, nabízejíce svého dobrodružného ducha, své paže i znalosti válečnického řemesla k ochraně obyvatelů, kteří měli ze všeho nejraději pokoj. Tlupy válečníků přicházely a odcházely, vyrovnávajíce rodové spory, ale velká většina lidu klidně vzdělávala půdu, nestarajíc se o samozvané vládce, pokud ovšem neporušovali nezávislosti občiny.[2])

Noví osidlitelé Evropy zavedli soustavu pozemkového vlastnictví i způsoby obdělávání půdy, jichž se dosud přidržují statisíciny lidu. Vytvořili způsob náhrady za křivdy, místo dřívější krevní msty. Učili se prvním základům průmyslu. Opevnili sice vsi náspy, nebo zřídili věže i hradby, a za ně se uchýlili v případě nějakého vpádu, ale brzy přenechali válečníkům ze řemesla, aby ty věže a náspy hájili.

Právě že byli mírumilovní, a ne že si libovali ve válkách, jak se za to má, dostali se později do poroby vojenských náčelníků. Vždyť jest jasné, že ozbrojená bratrstva měla svým způsobem života větší možnosti, aby se obohatila, než mohlo míti rolnické obyvatelstvo vsí. Ještě dnes se shluknou ozbrojení lidé a udeří na Matabely a uloupí jim stáda dobytka, ač ti si nic tak nepřejí, jako právě míru a jsou ochotni vykoupiti jej za značnou cenu. S c h o l a e středověká sotva dělala více okolků, než s c h o l a e dnešní. Tak si přivlastňovala stáda dobytka, železo (tehdy velmi vzácné)[1])

a otroky. Většina kořisti se obyčejně užila hned za oslavných hodů, o nichž nám vyprávějí hrdinské zpěvy — zbylého uloupeného bohatství se užilo k dalšímu obchacování. Neobdělané půdy bylo habaděj a dosti bylo i lidí, kteří by ji vzdělali, jen když se jim dal potřebný dobytek a nářadí. Často opouštěli obyvatelé celé vesnice, zničené dobytčími nákazami, požáry či vpády nových přistěhovalců a hledali si obydlí jinde. Tak to dělají podnes v Rusku. Tito sedláci se usadili na půdě náčelníka bratrstva válečníků, dal-li jim něco dobytka, trochu železa na pluh nebo i pluh sám, zabezpečil-li je před novými vpády a sprostil všech povinností na tak dlouho, pokud nebudou moci spláceti dluh, k čemuž se smlouvou zavázali. A tak když se tihle průkopníci jak se patří nadřeli, pronásledováni neúrodou, povodněmi a mory a začali konečně spláceti dluh, upadli v poddanství svého ochránce. Není pochyby, že se takto hromadilo bohatství, nu a za bohatstvím jde vždy m o c.[4]) A přece čím hlouběji vnikáme v život oněch dob, v VI. a VII. stol. našeho letopočtu, tím více přicházíme k názoru, že vedle bohatství a ozbrojené moci bylo třeba ještě jiného prvku, měla-li vzniknouti autorita hrstky lidí. Bylo to právo a zákon, byla to i touha širokých vrstev lidu po trvalém míru a řádu, jež považovali za spravedlivost, co o dvě tři sta let později dodalo takové moci náčelníkům s c h o l a e: králům, vévodům, knížatům a jak se všichni jmenovali. Táž idea spravedlivého řádu, kde by bezpráví došlo přiměřené odplaty, se táhne od těch dob jako červená nit dějinami dalších zřízení a byla také, spíše než příčiny vojenské a politické, podkladem, na němž si založili moc králové a feudální šlechta. Opravdu, jednou z hlavních starostí barbarské občiny bylo odevždy — vidíme to i u dnešních barbarských kmenů — aby co nejdříve udělala konec rodovým rozbrojům, které vznikaly z představy spravedlnosti, tehdy obvyklé. Nastal-li nějaký rozbroj, vložila se ihned do toho obec, a když vesnická hromada případ vyslechla, určila, jaké odškodné (w e r g e l d) se má dostati poškozenému, nebo jeho rodině a jakou pokutu za porušení míru (f r e d) dostane

obec. Tak se snadno usmiřovaly vnitřní rozpory. Vypukl-li však svár mezi dvěma kmeny nebo dvěma spolky kmenů, ač se před tím podniklo vše, aby se tomu předešlo,[5]) bylo již nesnadnější, najíti rozhodčího nebo soudce, jehož výroku by se podrobily obě strany, ježto jest nestranný a zná starobylé právo. Tím nesnadnější, že zvykové právo každého kmene nebo spolku kmenů určovalo jinou výši náhrady, kterou bylo platiti v různých případech. Stalo se tedy zvykem, že se nyní vybíral rozhodčí z rodin nebo kmenů, které se těšily vážnosti, protože udržovali neporušené tradice starého práva, nebo se vyznali ve zpěvech, t r i a d á c h a s a g á c h atd., v nichž se právo udržovalo v paměti. A udržovati zákon takto stalo se jakýmsi uměním, »tajemstvím«, pečlivě předávaným v určitých rodinách z pokolení na pokolení. Tak na Islandě, i v druhých skandidávských zemích, na každém a l l t h i n g u čili shromáždění celého národa přednášel l ö v s ö g m a t h r celý zákon zpamětí, aby poučil shromáždění. A v Irsku byla zvláštní třída lidí, kteří se těšili vážnosti, protože znali staré tradice, a kteří tedy měli i velkou autoritu jako soudcové.[6]) Dozvídáme-li se zase z ruských kronik, že když se rozmáhaly nepořádky, poněvadž »rod povstal proti rodu«, povolali někteří kmenové severozápadního Ruska normánské v a r i n g i a r, aby jim byli soudci a vůdci válečnických s c h o l a e, a vidíme-li také, jak si po dvé následující století volí vévody či k ň a z y vždy z téže normanské rodiny, nezbude nám než uznati, že se Slované svěřili Normanům, ježto ti znali lépe zákon, který uznávali všichni slovanští kmenové stejně za dobrý. V tomto případě měli Normané rozhodnou výhodu, že měli runy, jimiž se staré zvyky uchovávaly. Ale v jiných případech jsou jakési známky, že se žádal soudce z »nejstarší« větve kmenu, kterou považovali za mateřskou, a její rozhodnutí platila za správná.[7]) V pozdějších dobách však můžeme sledovati zřetelnou snahu, vybírati si soudce z řad duchovenstva křesťanského, které tehdy ještě uchovávalo základní křesťanskou zásadu, dnes zapomenutou, že odveta není činem spravedlivým. Tehdy křesťanské duchovenstvo otvíralo chrámy,

jako útočiště pro ty, kdož utíkali před krevní mstou a ochotně působilo jako rozhodčí v trestních případech, stavíc se vždy proti staré kmenové zásadě: život za život, rána za ránu. Zkrátka, čím hlouběji vnikáme v dějiny nejstarších zřízení, tím méně nacházíme důvodů ve prospěch-theorie o militaristickém původu autority. Ba, naopak se zdá, že i ta moc, která se později stala takovým zdrojem útlaku, vznikla z touhy širokých vrstev po míru.

Ve všech těchto případech obdržela f r e d — velmi často až polovinu náhrady — kmenová či vesnická hromada, a od nepaměti jej užívala na díla obecně prospěšná a na obranu. Dosud se tak u ž í v á (na stavbu věží) u Kabylů a některých kmenů mongolských. A máme přímé doklady, že i o kolik set let později, v Pskově a mnohých francouzských a německých městech se užívalo soudních pokut na opravu městských hradeb.[8]) Bylo tedy jen přirozené, že se pokuty měly odevzdávati rozhodčímu, který byl zase povinnován, vydržovati s c h o l y ozbrojených mužů, jimž svěřeno bránití území, i v y k o n á v a t i r o z s u d k y. To se stalo všeobecným zvykem v VIII. a IX. stol., i když rozhodčím byl biskup. Tehdy vznikl zárodek spojení moci soudcovské a výkonné, jak tomu dnes říkáme. Ale přívlastky moci královské nebo vévodské byly přísně omezeny jen na tyhle dva úkony. Král či vévoda nevládl lidu — svrchovaná moc náležela posud lidové obci — nebyl ani velitelem lidové milice. Zdvihl-li se lid do zbraně, táhl pod zvláštním velitelem, rovněž voleným, který nebyl podřízen králi, ale jemu na roveň.[9]) Král byl pánem jen na svých statcích. Také slovo k o n u n g, k o n i n g či c y n i n g, souznačné s l a t i n s k ý m r e x (král) neznamená v jazyku barbarů nic jiného než: dočasný vůdce či náčelník tlupy lidí. Velitel výpravy v člunech, nebo i jen jednoho pirátského člunu byl také k o n u n g a podnes se říká vůdci rybolovu v Norvézsku N o t-k o n g: »král sítí«.[10]) Tehdy se ještě nedostávalo osobě královè úcty, jak tomu bylo později, a kdežto zrada na kmeni se trestala smrtí, mohla se vražda krále napraviti, zaplatila-li se náhrada: král byl prostě o tolik a tolik

dražší, než svobodník.[11]) A když král Knu (či Kanut) zabil jednoho ze své s c h o l a e, svolal, jak dí pověst, své druhy k t h i n g, kde na kolenou prosil za odpuštění. Dostalo se mu, ale teprve, když se uvolil zaplatiti devětkráte tak velkou pokutu, než byla obyčejem. Sám z ní pak dostal třetinu, jako náhradu, že pozbyl jednoho ze svých lidí, třetina se dostala příbuzným zabitého a třetinu (t. zv. f r e d) dostala s c h o l a.[12]) Obvyklé představy se musily nadobro změnit vlivem církve a vlivem znalců římského práva, aby se mohla ujati představa, že králova osoba jest posvátná.

Ale vymyká se úkolu těchto studií, abychom sledovali, jak se postupně rozvíjela autorita prvků, právě naznačených. To obšírně vyložili dějepisci, jako manželé Greenovi v Anglii, Augustin Thierry, Michelet a Luchaire ve Francii, Kaufmann, Janssen, W. Arnold, ba i Nitzsch v Německu, Leo a Botta v Italii, Bělajev, Kostomarov a jejich následovníci v Rusku i mnozí jiní. Vylíčili, jak obyvatelstvo, kdysi svobodné, které se zprvu jen zavázalo, že bude »živiti« určitý počet bojovníků, se postupně stávalo nevolníky svých ochránců, jak se stala tvrdá nezbytnost pro svobodníka z toho, že se kdysi »svěřil« církvi, či šlechtici, jak se stalo loupežnické hnízdo z každého hradu šlechtického a biskupského — zkrátka jak byl vnucen feudalismus — a jak křižácké výpravy daly první popud k osvobození lidu, davše svobodu těm poddaným, kteří nosili kříž. Toho netřeba tu opakovati, chcemeť v prvé řadě sledovati t v ů r č í h o genia širokých vrstev v jeho pospolitých zřízeních.

V době, kdy se zdálo, že již zmizely všechny zbytky barbarské svobody a kdy se v Evropě, upadší pod moc tisíců knížátek, připravovaly theokracie a despotické státy, jako přišly v předchozím období civilisace po stupni barbarství, nebo přímo monarchie barbarů, jak je vidíme v Africe, v té době se život v Evropě obrátil jiným směrem. Vyvíjel se asi tak, jako kdysi města v starém Řecku. Skoro tak jednomyslně, že to dlouhou dobu dějepisci ani nechápali, začalo městské obyvatelstvo i v těch nejmenších městysech setřásati jho světských i duchovních pánů. Obražená

ves povstala proti panskému hradu, nejdříve se mu bránila, pak jej napadla a na konec zničila. Hnutí se šířilo s místa na místo, zasáhlo každé město v Evropě a ani ne ve stu letech vznikla svobodná města na březích Středozemního, Severního, Baltického, Atlantického moře až ke skandinávským fjordům, na úpatí Apenin, Alp, Černého lesa, Grampianských hor, Karpat, v rovinách ruských, uherských, francouzských a španělských. Všude se to bouřilo stejně, mělo to podobný ráz, stejná období a vedlo to i k stejným koncům. Kdekoli lidé našli, nebo očekávali, že najdou nějakou ochranu za městskými hradbami, zřídili »příseženstva«, »bratrstva«, »přátelstva«, spojená jednou myšlenkou, která směle spěla za životem pospolitosti a svobody. A to se jim podařilo tak dobře, že se za tři, čtyři sta let změnila tvářnost Evropy. Pokryli kraje krásnými, nádhernými stavbami, které byly výrazem genia svobodného svazku svobodných lidí, a dosud nepředstiženy v kráse a v mohutném dojmu. Zanechali dalším pokolením všechna ta umění, všechna ta řemesla, která naše dnešní civilisace prostě jen dále rozvíjí, přese vše, co vykonala a co slibuje do budoucnosti. A podíváme-li se na síly, které přivodily tak velkolepé výsledky, není to genius jednotlivých hrdinů, ani mohutné organisace mocných států, ani to nejsou politické schopnosti jejich vládců, ale zase jen ten proud pospolitosti a vzájemné podpory, jak jsme jej viděli, že působil v občině, a který ožil a sesílil ve středověku v novém způsobu sdružení, jež bylo sice neseno stále týmž duchem, ale vytvořeno podle nového vzoru v c e c h u. Dnes víme dobře, že feudalismus nevyžadoval, by se vesnická obec rozpadla. Ač se šlechtici podařilo, že vnutil sedlákům robotu i že si přisvojil práva, která před tím příslušela jedině obci (poplatky, mrtvá ruka, dávky z dědictví a z manželství), přece jen si sedlák udržel dvě základní práva svých obcí: společné vlastnictví půdy a vlastní soudnictví. Za starých dob, když král poslal do vsi svého fojta, přijali ho sedláci s květinami v jedné ruce a se zbraní v druhé a zeptali se ho: jakého zákona zamýšlí užíti, zda zákona, který nalezl v obci, či toho, co přináší? V prvním případu mu podali

květiny a přijali ho, v druhém případu se na něho obořili zbraní.[13])

Nyní však přijímali králova či šlechticova úředníka, jehož nemohli odmítnouti: ale udrželi si soudnictví vesnické hromady a sami si jmenovali šest, sedm či dvanáct soudců, kteří rozhodovali a rozsuzovali spolu s panským soudcem před lidovým shromážděním. Většinou nezbylo úředníkovi, než aby potvrdil výrok a vybral obvyklý f r e d. Tohle vzácné právo vlastního soudnictví, jež tehdy znamenalo i samosprávu a vlastní zákonodárství, se udrželo přes všechny bouře. Nemohli je odstraniti ani právníci, jimiž byl obklopen Karel Veliký, nezbylo jim, než aby je potvrdili. V téže době udržely si obce vrchní právo ve všem, co spadalo do obecní držby, ba často si vynutily, že se jejich pán podrobil v záležitostech držby půdy (jak ukázal Maurer). Tohoto odporu nezmohl feudalismus sebe silnější, občina se statečně držela. A když v 9. a 10. stol. vpády Normanů, Arabů a Maďarů ukázaly, že vojenské s c h o l a e jsou málo platné k obraně země, začaly se všude po Evropě opevňovati vsi kamennými hradbami a věžemi. Tak vystavěno na tisíce opevněných středisek úsilím občin. A když jednou hradby stály a když byl i společný zájem v tomto novém svatostánku — za městskými hradbami — pochopilo se záhy, že se lze ubrániti jak přehmatům vnitřních nepřátelů, pánů, tak i vpádům cizinců. V opevněném městě se začal vyvíjeti nový svobodný život. Zrodilo se středověké město.[14])

Žádné druhé období dějin nemůže lépe osvětliti tvořivé síly lidu, jako desáté a jedenácté století, kdy se začaly vyprosťovati ze jha panského a postupně vytvářeti budoucí městský řád opevněné vsi a městyse, jako řada »oas ve feudálních lesích«. Na neštěstí jest to období, o němž nám dějiny vykládají zvláště málo: známe výsledky, ale pramálo víme, jak se k nim došlo. Pod ochranou svých hradeb dobyly si i udržely městské lidové sněmy — buď docela samostatné, či vedené předními panskými nebo obchodnickými rodinami — právo, voliti vojenského d e f e n s o r a a nejvyššího soudce města, nebo si aspoň vybrati z těch,

kdož si dělali nárok na toto místo. V Italii mladé obce napořád vykazovaly své d e f e n s o r y či d o m i n i a obracely se proti těm, kterým se z nich nechtělo. Totéž se dálo ve východní Evropě. V Čechách volili bohatí i chudí (B o h e m i a e g e n t i s m a g n i e t p a r v i, n o b i l e s e t i g n o b i l e s)[15], lidové sněmy — v ě š e — v ruských městech si zase pravidelně volili své vévody — skoro vždy z téže rurikovské rodiny, uzavírali s nimi smlouvy a vyhostili k n í ž e, jakmile s ním nebyli spokojeni.[16]) V téže době ve většině měst západní a jižní Evropy vybírali za d e f e n s o r a biskupa, kterého si město samo zvolilo. A tak mnohý biskup byl čelným ochráncem městských »výsad« a mnozí z nich, hájíce svobod městských, uctíváni po smrti jako svatí a zvláštní patronové jednotlivých měst. Svatý Uhelred z Winchestru, sv. Ulrik z Augšpurku, sv. Volfgang z Ratisbonu, sv. Heribert z Kolína, sv. Vojtěch z Prahy atd., a vedle nich i řada opatů a mnichů se stala místními světci za to, že hájili práv lidu.[17]) Za těchto nových d e f e n s o r ů, ať světských či duchovních, dobyli si měšťští obyvatelé p l n é h o p r á v a n a v l a s t n í s o u d n i c t v í a n a s a m o s p r á v u svých městských hromad.[18])

Celé to osvobozování postupovalo řadou docela nepovšimnutých činů z oddanosti společné věci, které vykonali lidé, vyšlí z lidových vrstev, neznámí hrdinové, jichž skutečných jmen nám dějiny ani nezachovaly. Podivuhodné hnutí t. zv. božího míru (t r e u g a D e i), jímž široké vrstvy chtěly skoncovati nekonečné rodinné půtky mezi šlechtickými rody, se zrodilo v mladých městech, biskupové a měšťané hleděli rozšířiti i na šlechtu mír, který zavedli uvnitř městských hradeb.[19]) Již v tomto období vytvořila italská města, zvláště Amalfi (které si volilo své konsuly od r. 844 a často měnilo své dože v desátém století)[20]) zvykové právo námořní a obchodní, které se později stalo vzorem celé Evropě. Ravenna vytvořila organisaci řemesel, Milán, který udělal první revoluci r. 890, se stal velkým střediskem obchodu, jeho řemesla byla plně svobodna již od jedenáctého století.[21]) Podobně Brugy a Gent, rovněž četná města francouzská,

v nichž se Mahl či forum stalo zřízením docela nezávislým.[22]) A již v tomto období se počala města vyzdobovati stavitelskými díly, která nepřestáváme obdivovati a jež výrazně svědčí o duševním hnutí tehdejších dob. »Tehdy obnoveny basiliky skoro po celém světě«, píše Raul Glaber ve své kronice, a některé z nejkrásnějších pomníků středověkého stavitelství vznikly v tomto období: překrásný starý chrám v Brémách vystavěn v devátém století, sv. Marek v Benátkách dostavěn r. 1071 a krásný dóm v Pise r. 1063. Duševní hnutí, líčené jako renesance dvanáctého století[23]) a jako racionalismus dvanáctého století[24]) — který předcházel reformaci — vzniklo právě v tomto období, kdy většina měst byla prostě shlukem malých vsí, ohražených náspy.

Ale vedle principu vesnické obce bylo třeba ještě jiného prvku, aby tato rostoucí střediska svobody a osvěty spojil jednotnou myšlenkou a jednotnou akcí, a dodal jim schopnosti iniciativní, která byla jejich silou v dvanáctém a třináctém století. Když vznikalo čím dále více nových zaměstnání, řemesel a umění a rozmáhal se obchod v dalekých zemích, bylo třeba nového způsobu sdružení a tento nezbytný nový prvek přinesly cechy. Celé svazky napsány o těchto sdruženích, která se pod jménem cechů, bratrstev, tovaryšstev, družstev, minne, artělů v Rusku, esnaif v Srbsku a Turecku, amkari v Gruzinsku atd. tak mohutně rozvinuly ve středověku a měly tak důležitý podíl na osvobození měst. Ale zaměstnávalo to dějepisce přes šedesát let, než porozuměli, jak bylo toto zřízení všeobecné a jaká byla jeho pravá povaha. Teprve nyní, kdy vydáno a probádáno na sta cechovních řádů, a vyšetřeno, v jakém jsou poměru k římskému collegia a starým sdružením v Řecku a v Indii, můžeme tvrditi docela bezpečně, že se tato bratrstva vyvíjela na týchž zásadách, na nichž zbudován gens a občina.[25]) Sotva co objasňuje lépe tato středověká bratrstva, než dočasné cechy, které se tvořily na lodích. Když hanseatská loď byla již půl dne na moři po odjezdu z přístavu,

svolal kapitán (S c h i f f e r) všechno mužstvo a cestující na palubu a promluvil k nim, podle zprávy současníka, takto: »Poněvadž jsme nyní vydáni na milost Boha a vln, musíme býti jeden druhému rovni. A poněvadž jest kolem nás bouře, vysoké vlny, loupežníci a jiná nebezpečí, musíme udržovati přísný pořádek, abychom skončili naši plavbu dobře. Proto se pomodlíme za dobrý vítr a šťastnou cestu a podle námořního práva si zvolíme rozhodčí (S c h ö f f e n-s t e l l e n).« Potom si mužstvo zvolilo fojta a čtyři s c a-b i n i, jako soudce. Když plavba skončila, složili fojt a s c a b i n i svůj úřad a promluvili k lodníkům takto: »Musíme si navzájem odpustiti a vše, co se na lodi stalo, považovati, jako by se nestalo (todt und ab sein lassen). Co jsme poctivě rozsoudili, stalo se pro spravedlnost. Proto vás všechny prosíme, ve jménu poctivého rozsouzení, abyste zapomněli všechen hněv, který snad máte mezi sebou a přísahali na chléb a sůl, že na to nebudete mysleti ve zlém úmyslu. Kdyby se však někdo cítil poškozen, nechť se odvolá k l a n d v o g t o v i a žádá ho, aby rozsoudil, než zapadne slunce.« Když loď přistála, předána truhlice s pokutami (f r e d) fojtovi v přístavě, aby je rozdělil chudým.[26])

Tohle prosté líčení osvětluje lépe, než cokoli jiného, ducha středověkých cechů. Podobné organisace vznikaly všude, kde se sešla za společnými zájmy skupina lidí — rybáři, lovci, cestující obchodníci, stavitelé nebo usedlí řemeslníci. V záležitostech plavby rozhodoval na lodi kapitán, ale aby věc skončila úspěšně, dohodli se všichni na lodi, chudý i bohatý, velitelé i mužstvo, kapitán i plavčíci, že si budou ve všem rovni, že budou prostě lidmi, zavázáni k vzájemným službám a že si spory urovnají před soudci, které si sami vyvolí. Podobně, když se sešlo několik řemeslníků: zedníků, tesařů, kameníků a p., aby stavěli na př. kathedrálu, patřili všichni k městu s vlastním politickým zřízením, a vedle toho byli členy svého řemesla. Ale mimo to byli spojeni společným podnikem, který znali lépe, než druzí a sdružili se v těleso, spojené pevným, ač dočasným svazkem: založili cech pro stavbu kathedrály.[27]) Můžeme to dnes viděti v ka-

bylském s o f u.[28]) Kabylové mají občiny, ale tenhle svazek nestačí na všechny politické, obchodní a osobní potřeby obce a proto se zřídilo užší bratrstvo s o f.

O sociálním rázu středověkého cechu svědčí kterýkoli cechovní řád. Vezmeme-li na př. s k r a a některého raného cechu dánského, čteme v něm především, že v cechu musí vládnouti všeobecné bratrské cítění. Pak přijdou ustanovení o vlastním soudnictví, vznikne-li spor mezi dvěma bratry, či mezi bratrem a cizincem. Pak se vypočítává, jaké sociální povinnosti mají bratři. Vyhoří-li bratr, či pozbude-li lodi, nebo se mu něco přihodí na pouti, musí mu všichni druzi pomoci. Onemocní-li bratr vážně, musí ho dva bratři střídavě ošetřovati, až jest mimo nebezpečí, a zemře-li, musí jej bratři pochovati, což byla vážná věc v dobách morů, musí ho doprovázeti na poslední cestě až ke hrobu. Po jeho smrti musí pečovati o jeho děti, je-li potřeba. Často se vdova stává sestrou cechu.[29])

Tyto dva základní rysy se objevují v každém bratrstvu, ať bylo založeno pro cokoliv. Ve všem všudy jednali členové bratrstva spolu jako bratři a sestry a říkali si tak[30]), všichni si byli v cechu rovni. Společně užívali jakéhosi »majetku« (dobytka, půdy, budov, kostelů nebo »peněz«).

Všichni bratři přísahali, že zanechají všech starých sporů. A ač se navzájem nezavázali, že se nebudou již nikdy svářiti, přece jen se usnesli, že žádný svár nesmí přejíti v nepřátelství, ani nesmí býti projednáván před jiným soudem, než soudem bratří samých. A nepohodl-li se bratr s někým cizím, kdo nebyl v cechu, zavázali se druzí, že mu budou v e v š e m nápomocni, t. j. nechť byl nespravedlivě nařčen, že první začal, či ať skutečně začal, byli druzí povinni, aby za ním stáli a skoncovali věc pokojně. Bratrstvo stálo při něm, pokud nešlo s jeho strany o nějaký zákeřný útok: v takovém případě se ovšem s ním jednalo jako s člověkem, stojícím mimo zákon.[31]) Zamýšleli-li příbuzní napadeného pomstíti urážku ihned novým útokem, zaopatřilo bratrstvo ohroženému členu koně, aby mohl ujeti, nebo člun s párem vesel, nůž a křesadlo, aby si mohl udělati světlo. Zůstal-li ve mě-

stě, doprovázelo ho dvanáct bratří na ochranu a mezi tím vyjednávali o odškodném. Šli k soudu, aby odpřisáhli, že obžalovaný mluví pravdu a byl-li odsouzen, nepřipustili, aby byl nadobro zničen a stal se otrokem, poněvadž nezaplatil patřičného odškodného. Zaplatili je společně, jak to dělával za starých dob r o d. Jen tehdy, poruší-li některý bratr přísahu vůči druhým bratřím, nebo jiným lidem, jest vyloučen z bratrstva »jako bezejmenný« (t h a s c a l h a n m a e l e s a f b r ö d r e s c a p m e t n i d i n g s n a f n.[32])

Takové byly vůdčí ideje bratrstev, které znenáhla naplnily celý středověký život. Známe, vskutku, cechy ve všemožných zaměstnáních: cechy nevolníků[33]), cechy svobodníků i cechy obojích společně, cechy, vytvořené pro honbu, rybolov, nebo pro obchodní cestu, jež se rozešly, když cíle dosaženo; ale byly zase cechy, které se v některém řemesle nebo umění udržely po staletí. Jak se život stával rozmanitějším na zaměstnání, přibývalo i různých cechů. Tak vidíme, jak se v cechy spojují nejen obchodníci, řemeslníci, lovci i sedláci, ale i kněží, malíři, bakaláři i profesoři, jak se tvoří cechy pro pašijové hry, na stavbu kostela, nebo aby uchovaly nějaké »tajemství« ať školy, či umění, nebo řemesla, nebo k pořádání zvláštních slavností, ba jsou i cechy žebráků, katů a nevěstek, všechny zorganisované na dvojí zásadě: zásadě vlastního soudnictví a zásadě vzájemné podpory.[34]) Zřetelné svědectví toho máme v Rusku. »Rusko vytvářely« hlavně jednak jeho a r t ě l y lovců, rybářů a kupců, jednak občiny vznikající všude, a podnes jest Rusko plno artělů.

Těchto několik poznámek ukazuje, jak nesprávně se na věc dívali někteří z těch prvních badatelů, kteří chtěli vidět podstatu zřízení cechovního mermomocí v jeho ročních slavnostech. Ve skutečnosti však byl den, kdy se společně jedlo, dnem, nebo aspoň předvečerem dne, kdy se volili starší cechu, jednalo se o změnách stanov a často se urovnávaly spory mezi bratřími[35]), nebo se obnovovalo členství v cechu. Společné jídlo, jako slavnost při starých shromážděních kmenu — m a h l či m a l u m — nebo a b a u Burjatů, či posvícení a obžinky; bylo na utvrzení bratrství. Připomínala se tím

doba, kdy rod měl všechno ve společném držení. Aspoň v ten den patřilo všechno všem. Všichni seděli u společného stolu a účastnili se téže hostiny. Ještě v pozdějších dobách seděli chovanci chudobince londýnského cechu v tento den za jedním stolem s bohatým a l d e r m a n e m (starším města). Ač se někteří badatelé pokoušeli rozlišovati mezi starosaským »frith guild« a t. zv. »sociálním« či »náboženským« cechem — třeba že všechny ty cechy byly »Friedgilden« ve smyslu, uvedeném výše[16]), a všechny byly i náboženské, v témže smyslu, jako byly sociálními a náboženskými i občiny a města, stojící pod ochranou zvláštního svatého. Rozmohlo-li se cechovní zřízení neobyčejně v Asii, Africe a v Evropě, trvalo-li tisíce let, oživujíc vždy znovu a znovu, jakmile tu byly podmínky, pak proto, že bylo něčím více, než nějakým sdružením na pořádání hostin, nebo k společným návštěvám kostela nebo nějakým pohřebním bratrstvem. Bylo projevem hluboké potřeby lidské přirozenosti a mělo všechny přívlastky, které stát později přebral pro svoji byrokracii a policii, a ještě nějaké přívlastky mimo to. Cech byl sdružením k vzájemné podpoře ve všech okolnostech a ve všech příhodách života »skutkem i radou«, byla to organisace na zachování spravedlnosti — která se lišila od státu, že v ní byl ve všech případech lidský, bratrský prvek, místo dnešního formálního, který tak vyznačuje zasahování státní. I když stál před cechovním soudem, odpovídal se bratr před lidmi, kteří ho dobře znali a stáli mu po boku v denním díle, seděli s ním u společného stolu a vykonávali s ním společně bratrské povinnosti, před lidmi, kteří mu byli rovni a opravdovými bratřími, kteří nebyli ani juristy, ani nehájili zájmů zcela jiných. Jest zřejmé, že zřízení, které tak vyhovovalo potřebě sdružiti se, aniž zbavovalo jednotlivce iniciativy, se nezbytně rozšiřovalo, mohutnělo a sílilo. Neznáz byla jen v tom, jak najíti způsob, aby se spojilo sdružení cechovní, aniž došlo ke konfliktům se svazky občin, i aby se všechno to sjednotilo v jeden souladný celek. A když nalezen takový způsob sdružení a zároveň řada příznivých okolností umožnila městům, aby si vydobila nezávislosti, za-

čala se města osvobozovati s myšlenkou tak jednotnou, že se tomu nemůžeme nepodivovati i ve století drah, telegrafu a tisku. Zachovalo se nám na sta výsadních listin, kam si města zapsala své osvobození a ve všech jest táž vůdčí idea — ač v podrobnostech se přirozeně liší, podle toho, osvobodilo-li se to které město více nebo méně. Město se ustavilo jako federace malých občin a cechů.

»Všichni, kdož patří do svazku městského« — tak stojí psáno ve výsadní listině, dané r. 1188 měšťanům v Aire Filipem, hrabětem flanderským — »slíbili a stvrdili přísahou, že si budou navzájem pomáhati jako bratři ve všem, cokoli jest užitečné a slušné. Poškodí-li někdo druhého slovem nebo skutkem, nebude se za to mstíti ani poškozený, ani jeho lidé, ale bude se domáhati svého práva a ten, který mu uškodil, napraví, co způsobil, po rozhodnutí dvanácti soudců, jako rozhodčích. A nepodrobí-li se škůdce nebo poškozený rozhodnutí soudců, když byl třikráte vyzván, bude vyloučen ze svazku města jako zločinec a věrolomník.[37])

»Jedenkaždý z obce musí státi ve slovu svému soupřísežencům a pomáhati mu skutkem i radou, jak káže spravedlnost« — stojí psáno ve výsadách Amiensu a Abbevillu.

»Každý pomůže druhému podle svých sil v hranicích obce a nebude trpěti, aby jeden vzal cokoli druhému, nebo si ho udělal poplatným« — čteme v privilejích Soissonu, Compiègne, Senlisu, i v jiných téhož způsobu.[38]) A tak dále, s nesčetnými variacemi na totéž thema.

»Obec« — píše Guilbert de Nogent — »jest přísežen-stvo pomoci (mutui adjutorii conjuratio...« Slovo nové a ohavné. Osvobozuje nevolníky (capite sensi), od vší služebnosti. V něm mohou býti odsuzeni pro rušení zákona jen k pokutě, zákonně určené, skrze ně nejsou již vázáni platiti, jak nevolníci vždycky platívali.[39])

Táž vlna svobody se hnala ve XII. století všemi krajinami evropskými, zasahujíc města bohatá i nejchudší. Ačkoli můžeme říci, že první se osvobodila města italská, nemůžeme určiti střediska, odkud hnutí vyskočilo. Velmi často nějaké městečko v střední Evropě vedlo celý okolní kraj a rozsáhlá

města si vzala pro své výsadní listiny vzor z privilejí městeček. Tak přijalo třiacmdesát měst v jihozápadní Francii výsadní listinu městečka Lorris a listina Beaumontu se stala vzorem více než pěti stům obcí a měst belgických a francouzských. Města vysílala zvláštní poselstva k sousedním městům, aby přinesla opis výsadní listiny a podle ní zřízena ústava. Ovšem že se neopisovalo doslova, každá obec si upravila svoji listinu, podle toho, jakých ústupků mohla očekávati od svého pána. Tak se stalo, že privileje středověkých obcí jsou tak rozmanité, jako jest gotická architektura jejich kostelů a kathedrál, jak poznamenal kterýsi historik. Ve všem tom jest též vůdčí myšlenka — kathedrála, jako symbol spojení farnosti a cechu v město — a ve všem též nevyčerpatelná rozmanitost v podrobnostech.

Vlastní soudnictví bylo hlavní věcí a vlastní soudnictví znamenalo i samosprávu. Ale obec nebyla snad jen »autonomní« částí státu — tehdy ještě nevynalezena taková dvojznačná slova — byla státem sama. Sama rozhodovala o válce a míru, o svazcích a spolcích se sousedy. Ve svých záležitostech byla svrchovaným pánem a neplétla se do záležitostí druhých. Nejvyšší politická moc se mohla plně svěřiti demokratickém foru, jak bylo v Pskově, jehož věše vysílalo a přijímalo vyslance, uzavíralo smlouvy, vybíralo si i vykazovalo knížata, nebo se bez nich obešlo celá léta, nebo byla svěřena tato moc aristokracii kupecké nebo samé šlechtě (někdy ji obě strhly na sebe i samy), jak se to stalo ve stech měst italských i středoevropských. Ale zásady zůstaly všude tytéž: město bylo samo státem a — což snad bylo ještě pozoruhodnější — uchvátila-li moc ve městě kupecká aristokracie nebo šlechta sama, nezanikl vnitřní život města, ani nevymizel z jeho obyčejného života demokratismus. Města byla vůbec málo závislá na tak zvané formě státu.

Tajemství této zdánlivé zvláštnosti jest v tom, že středověká obec nebyla centralisovaným státem. V prvních dobách své existence nemohlo se město ani nazvati státem co do vnitřní organisace, ježto středověk neznal ani dnešního soustředění funkcí, ani dnešní centralisace územní. Každá sku-

pina byla o sobě svrchovaná. Město se obyčejně dělilo na čtyři čtvrti, nebo v pět až sedm okrsků, vybíhajících ze středu, při čemž každá čtvrt nebo každý okrsek zhruba odpovídaly nějakému řemeslu nebo zaměstnání, které tam převládalo, ale bydleli tam pospolu lidé nejrůznějšího sociálního postavení a zaměstnání — šlechtici, kupci, řemeslníci, ba i polonevolníci, a každý okrsek nebo každá čtvrt žily docela samostatně. V Benátkách byl každý ostrov nezávislou politickou obcí, měl vlastní organisaci zaměstnání, samostatně obchodoval solí, měl vlastní soudnictví a samosprávu, vlastní forum. A jmenovalo-li město v čele dože, nezměnila se tím nijak nezávislost jednotlivých částí.[40]) V Kolíně vidíme, jak se obyvatelstvo dělí v Geburschaften a Heimschaften (viciniae) t. j. v cechy sousedů, které pocházejí již z doby franské. Každý ten cech měl svého soudce (Burrichter) i obvyklých dvanáct konšelů (Schöffen) svého fojta a své greve či velitele místní milice.[41]) Historie nejstaršího Londýna před dobytím Normany, praví p. Green, jest historií »četných skupinek, roztroušených v obvodu uvnitř hradeb, z nichž každá vyrůstá vlastním životem a s vlastními zřízeními, cechy, útulky, kláštery a podobně a jen zvolna se spojují v jeden městský svazek«.[42]) A nahlédneme-li do kronik ruských měst, Novgorodu aneb Pskova, z nichž každá obsahuje poměrně hojně místních podrobností, shledáváme se tu s okrsky (koněc), složenými z ulic na sobě nezávislých, každá jest sice povětšině obydlena řemeslníky určitého odboru, ale jsou tu i kupci a statkáři a jest skupinou pro sebe. Společně odpovídá za nějaký zločin, má vlastní soudnictví a sama se spravuje skrze uliční starší (uličanskije starosty), má vlastní pečeť a třeba-li, i vlastní forum, vlastní milici, volí si vlastní kněze, a vůbec žije vlastním pospolitým životem a všechno sama podniká.[43])

Středověká obec se tedy jeví jako dvojí federace: jednak všech hospodářů v malých územních sdruženích: ulici, farnosti, okrsku, jednak jednotlivců, spojených přísahou v cechích podle svého zaměstnání. První federace jest dědictvím

po občině, z níž město vzniklo, druhá se vyvinula s novými potřebami.

Hlavním cílem středověkého města bylo zabezpečiti svobodu, samosprávu a mír, a bylo založeno hlavně na práci, jak uvidíme, až pojednáme o cechách. Ale »výroba« nezabírala všechnu pozornost středověkého ekonomisty. Svým zdravým rozumem pochopil, že dlužno zajistiti »spotřebu«, aby se mohlo vyráběti. A proto bylo základní zásadou každého města, postarati se o »nejnutnější živobytí a obydlí pro chudé i bohaté stejně« (gemeine notdurft und gemach armer und richer).[44] Zaopatřovati si potraviny nebo jiné životní nezbytnosti (uhlí, dřevo a p.), dříve než přišly na trh, nebo vůbec s nějakými výhodami, jichž by druzí neměli — zkrátka preemptio — bylo vůbec zakázáno. Všechno přišlo nejprve na trh a tam se vyložilo, aby každý si mohl nakoupiti, než odzvoněn konec trhu. Teprve pak si mohl zakoupiti, co zbylo, překupník, a ještě směl míti na tom jen »poctivý výdělek«.[45] Mimo to, nakoupil-li nějaký pekař obilí ve velkém, když bylo po trhu, měl každý měšťan právo, koupiti si pro sebe část tohoto obilí (asi půl měřice), za přiměřenou cenu, pokud obchod nebyl uzavřen, a zase každý pekař mohl totéž žádati, koupil-li si nějaký měšťan obilí, aby je zase prodal. V prvém případě si každý mohl obilí semlíti v městském mlýně, když přišla na něho řada, za určený poplatek a chléb si mohl dáti upéci v obecní peci (four banal).[46] Krátce, vznikl-li ve městě nedostatek, bylo trpěti více či méně všem. Ale, vyjímaje tuze zlé časy, a pokud tu byla svobodná města, nemohl nikdo zemříti hladem v jejich zdech, jak se to, na neštěstí, tuze často děje za našich dob.

Ale uvedená úprava spadá teprve do pozdějšího období městského života, v období prvotním nakupovávalo si město samo všechny potraviny pro své obyvatele. O tom svědčí docela zřetelně doklady, které nedávno uveřejnil p. Gross, a posilují jeho závěr v tom smyslu, že zásoby životních potřeb »zakoupeny jedním občanským úředníkem jménem města a pak po částech rozděleny městským obchodníkům,

nikomu však nedovoleno, aby si koupil zboží, vyloděné v přístavu, jestli si vyhradila prodej městská správa sama. Zdá se, — dodává týž autor — že to bylo zcela obvyklé v Anglii, Irsku, Walesu i Skotsku.«[47]) Ještě v XVI. stol. vidíme, že obec nakupovala obilí k prospěchu a užitku ve všech věcech... tohoto města i komory Londýna i všech občanů a obyvatelů jeho, pokud je to v naší moci (»for the comoditie and profitt in all things of this... Citie and Chamber of London and of all the Citizens and Inhabitants of the same as moche as in us lieth«) — píše mayor (londýnský) roku 1565.[48]) O Benátkách jest známo, že obec měla v rukou celý obchod obilím a »čtvrti« byly povinny, když dostaly od dovozního úřadu zeleninu, aby každé městské domácnosti dodaly množství, které jí bylo přiděleno.[49]) Ve Francii zase Amiens zakupoval sůl a rozděloval všem občanům za režijní cenu.[50]) A dosud jsou v četných francouzských městech tržnice (h a l l e s) dříve městská skladiště obilí a soli.[51]) V Rusku to bylo pravidelným zvykem v Novgorodu a v Pskovu.

Zdá se, že dějepisci, kteří píší o tehdejší době, nevěnují řádné pozornosti tomu, jak obce samy nakupovaly ve prospěch občanů, ani tomu, jak se to provádělo. Ale tu a tam jsou fakta velezajímavá, která věc osvětlují s nové stránky. Tak mezi doklady p. Grossovými jest nařízení obce Kilkenny, z r. 1367, z něhož se dovídáme, jak určovány ceny zboží. »Obchodníkům a lodníkům — píše p. Gross — bylo pod přísahou udati základní ceny zboží a výdaje dovozní. Potom starosta města se dvěma rozvážnými muži určil ceny, za něž se mělo zboží prodávati.« Tak se to provádělo v Thurso se zbožím, které došlo »po vodě či po suchu«. Tenhle způsob »určiti cenu« tak vyhovoval představám o obchodu, které byly obvyklé ve středověku, že byl jistě všeobecný. Jest prastarým zvykem, aby cenu zboží určil někdo třetí. A jistě bylo i velmi rozšířeným zvykem, aby ve veškerém obchodním styku v městě samém určovali ceny »rozvážní mužové« — někdo třetí — a ne prodavač či kupující. Ale tento obyčej nás vede ještě dále zpět do historie, totiž do

doby, kdy obchod se zbožím hromadným byl v rukou celého města a obchodníci byli jen zprostředkovateli, plnomocníky města při prodeji zboží vývozního. V nařízení obce Waterfordu, které rovněž uvádí p. Gross, se praví: »that all manere of marchandis what s o e v e r k y n d e t h e i b e o f ... shal be bought by the Maire and balives which bene commene biers for the time being, and to distribute the same on freemen of the citie (the propre goods of free citisains and inhabitants only excepted).« [Všechno zboží, n e c h ť j a k é k o l i ... budiž koupeno starostou a úředními pomocníky, kteříž jsou na ten čas obecními nakupovači, a budiž rozděleno všem svobodným měšťanům a obyvatelům města (vyjma jedině zboží, které patří osobně svobodným měšťanům a obyvatelům)]. Toto nařízení si nelze vysvětliti jinak, než tím, že všechen vnější obchod města se dál skrze městské sprostředkovatele. Nadto máme přímé doklady, že se totéž dělo v Novgorodě a v Pskovu. Svrchovaná obec novgorodská i svrchovaná obec pskovská vysílala své karavany kupců do dalekých zemí.

Také víme, že skoro ve všech středověkých městech ve střední a západní Evropě nakupovávaly si cechy, jako celek, všechny potřebné suroviny a prodávaly své dílo skrze své úředníky, a sotva jest možné, aby se to tak nebylo dělalo i v obchodu vnějším — tím spíše, když jest velmi dobře známo, jak až do XIII. stol. nejen že byli všichni obchodníci z některého města považováni venku za celek, odpovědný za dluhy některého kupce, ale i že celé město ručilo za dluhy každého ze svých obchodníků.

Teprve ve XII. a XIII. stol. uzavřela města rýnská vlastní smlouvy, jimiž tato odpovědnost zrušena.[52]) Konečně máme pozoruhodný dokument obce Ipswichu, který uveřejnil p. Gross a z něhož se dozvídáme, že se kupecký cech tohoto města utvořil ze všech, kdož měli volný pobyt ve městě a kdož chtěli platiti příspěvky (h a n s a) tomuto cechu, při čemž se celá obec dohromady radila, jak nejlépe udržeti kupecký cech a dala mu i některé výsady. Vyhlíží tedy kupecký cech z Ipswichu spíše jako sbor zplnomocněn-

ců města, než obecný soukromý cech. Krátce a dobře, čím lépe začínáme poznávati středověké město, tím více shledáváme, že nebylo jen nějakou politickou organisací na ochranu některých politických svobod. Že bylo pokusem, aby se organisoval ve větším rozsahu, než byla občina, úzký svazek pospolitosti a vzájemné podpory, svazek výrobní a spotřební, vůbec svazek pro celý společenský život, při čemž nevnucovalo člověku pouta státu, popřávajíc plné volnosti projevu tvůrčímu geniu každé skupiny jednotlivců umění, v řemeslech, vědě, obchodu i politice. Jak se tento pokus podařil, uvidíme nejlépe, až v další kapitole rozebereme organisaci práce ve středověkém městě i poměr měst k okolnímu selskému obyvatelstvu.

HLAVA ŠESTÁ

POSPOLITOST VE STŘEDOVĚKÉ OBCI

Podobnost a rozdíly středověkých obcí. — Řemeslnické cechy: každý má přívlastky státu. — Chování města k sedlákům: pokusy osvoboditi je. — Šlechta feudální. — Čeho dosáhlo středověké město v umění, ve vědě. — Příčiny úpadku.

Středověká města nebyla organisována podle nějakého předběžného plánu, podle vůle nějakého zákonodárce, který stál mimo. Každé vyrůstalo v pravém slova smyslu přirozeně, a měnilo se podle toho, jak dopadal zápas různých sil, které se přetvářely a přizpůsobovaly, podle toho, kolik v té které bylo energie, jaké osudy je potkaly a jakého ohlasu našly ve svém okolí. Proto nebylo dvou měst, jichž vnitřní organisace a jichž osudy by byly stejné. I každé samo se mění každým stoletím. A přece, pojímáme-li města v Evropě jako celek, mizejí místní a národní rozdíly a překvapí nás, jak podivuhodně se podobá jedno druhému, ač se každé vyvíjelo pro sebe, nezávisle na druhých a za odlišných podmínek. Na pohled se zdá, že jest pramálo společného mezi městečkem v severním Skotsku, kde žijí prostí sedláci a rybáři a bohatým městem flanderským, se světovým obchodem, s přepychem, radovánkami a rušným životem, či mezi italským městem, zbohatlým obchodem s Orientem, v jehož zdech se vytváří umělecký vkus a vzdělanost a chudým, po výce selským městem v močálovém a jezerním kraji ruském. A přece jest značná rodinná podoba v zásadách organisace i v duchu, který oživuje města. Všude vidíme tutéž federaci drobných obcí a cechů, táž »předměstí« kolem mateřského města, totéž obecní shromáždění i stejné odznaky nezávislosti. D e f e n s o r města představuje tutéž autoritu, a tytéž zájmy pod různými jmény a různým hávem. Zásobování, práce i obchod byly organisovány na velmi příbuzných základech, a stejně odhodlaně vybojovávány vnitřní a vnější zápasy. Ba podobnost jde až do těch formulí, užívaných v bojích, v kronikách, v nařízeních i listinách. Stavitelské

památky, ať ve slohu gotickém, románském či byzantském, vyjadřují stejné touhy i stejné ideály. Jsou navrhovány a stavěny týmž způsobem. Ty mnohé rozdíly jsou rozdíly věku a liší-li se opravdu dvě sesterská města, pak se to opakuje v různých končinách Evropy. Jednotná vůdčí idea a jednotný původ vyrovnávají rozdíly podnebí, zeměpisné polohy, bohatství, jazyka i náboženství. Proto mluvíme o středověkém městě jako o typu, jako o vymezeném období civilisace. A třebaže je velevítáno každé bádání o místních a individuelních rozdílech, přece jen můžeme vždy ukázati na hlavní směr vývoje měst, který jest všem jim společný.[53])

Není pochyby, že důležitý, ač ne výlučný podíl na osvobození středověkého města měla ochrana, které se dostávalo tržištím od nejstarších barbarských dob. První barbaři neznali obchodu ve svých občinách, obchodovali jen s cizinci na určitých místech a v určených dnech. Aby cizinec mohl přijíti na trh bez obavy, že bude zabit, protože snad mezi dvěma kmeny jest nějaký svár, bylo tržiště dáváno pod zvláštní ochranu všech kmenů. Bylo to místo nedotknutelné, stejně jako svatyně, v jejímž stínu bývalo. U Kabylů jest dosud a n n a j a, jako stezka, po níž ženy chodí ke studni, a netřeba se na cestu tam ozbrojovati, ani když jest válka mezi kmeny. Téže ochraně se těšilo všeobecně i tržiště ve středověku.[54]) Žádný rodový spor se nesměl vyřizovati na místě, kam se lidé scházeli za obchodem, ani ne v určitém okruhu. Vznikla-li hádka v pomíchaném davu obchodníků a kupců, urovnávala se před tím, pod jehož ochranou trh stál — před obecním soudem, nebo před biskupským, knížecím nebo královským soudcem. Cizinec, který přišel za obchodem, byl hostem a také byl tak jmenován. I šlechtic, který jinak docela bez okolků oloupil kupce na cestě, respektoval W e i c h b i l d, t. j. sloup, postavený na tržišti, buď se znakem královským, nebo s rukavicí, nebo s obrazem místního svatého, nebo prostě s křížkem, podle toho, stálo-li tržiště pod ochranou krále, šlechtice, místního kostela nebo pod ochranou obce: v ě š e.[55]) Snadno porozumíme, jak se vlastní soudnictví města mohlo vyvinouti se zvláštního

soudnictví tržního, jakmile toto přiznáno městu, dobrovolně či nedobrovolně. Tento původ městských svobod, který můžeme znamenati v četných případech, nutně vtiskl dalšímu vývoji určitý ráz. Obchodní třída v městě nabyla vrchu. Měšťané, kteří měli v té době ve městě dům a byli spolumajetníky obecní půdy, seskupili se záhy v kupecký cech, který měl v rukou obchod města. Ač původně mohl býti členem cechu kupeckého každý měšťan, chudý i bohatý a zdálo se, že městský obchod je veden za celé město jeho splnomocněnci, přece jen se stal kupecký cech pomalu jakousi privilegovanou společností. Vstup do cechu žárlivě střežen před cizími, kteří se začali hrnouti do měst a výhody, plynoucí z obchodu uchovával jen pro několik »rodin«, které byly měšťanské již od počátku osvobození. Zřejmě hrozilo nebezpečí, že tak zanikne kupecká oligarchie. Ale již v desátém, a ještě více v dalších dvou stoletích, sesílila hlavní řemesla, rovněž již organisovaná cechovně tak, že zabraňovala nějakým oligarchickým tendencím kupců.

Cech řemeslníků prodával své výrobky jako celek a jako celek nakupoval suroviny a členové jeho byli současně obchodníky i dělníky. Přední postavení, které zaujímaly staré řemeslné cechy od prvopočátků svobodného města ovšem pak zaručovalo práci rukou vysoké postavení, které měla potom v městě.[58]) Vůbec také práce rukou nebyla ve středověkém městě v nějakém opovržení, naopak, těšila se téže vážnosti jako v občině. V »mysteriích« chápána práce rukou jako zbožná povinnost k občanům; byla veřejnou činností (Amt) stejně důstojnou, jako každá jiná. Výroba i výměna byla naplněna duchem »slušnosti« k obci, a »práva« vůči výrobci i spotřebiteli, že by nám to dnes připadalo nenormální. Práce koželuha, kotláře, ševce musí býti »spravedlivá«, slušná, psalo se tehdy. Dřevo, kůže nebo příze musí býti »poctivé«, chléb třeba péci »spravedlivě« a p. Přenesme takovou řeč do našeho života a bude se nám zdáti nepřirozenou, afektovanou. Ale tehdy byla přirozená, neumělkovaná, protože středověký řemeslník nevyráběl pro neznámého kupce, ani nedodával zboží na neznámý trh. Pracoval v prvé

řadě pro cech, pro bratrstvo lidí, kteří znali jeden druhého, znali techniku řemesla, a určujíce cenu každého výrobku, mohli odhadnouti kolik jest na výrobku zručnosti řemeslné nebo kolik práce vyžadoval. Potom cech, a ne sám výrobce, nabídl zboží k rozprodeji v obci a ta zase nabídla bratrstvům spojených obcí zboží, které se z města vyváželo a zaručila se, že jest dobré. Při takové organisaci se snažilo každé řemeslo, aby jeho zboží nebylo špatné; technicky vadné, nebo falšované zboží se dotýkalo cti celé obce, ježto »by zničilo veřejnou důvěru«, jak se pravilo v jednom nařízení.[57]) Ježto výroba byla sociální povinností, a podléhala celé a m i t a s, nemohla ruční práce upadnouti tak, jako dnes, pokud žilo svobodné město.

Od prvopočátku byl ve středověkých městech rozdíl mezi mistrem a učněm, nebo mezi mistrem a tovaryšem (c o m p a y n e, G e s e l l e). S počátku to byl rozdíl jen věku a zručnosti, ne rozdíl bohatství a moci. Po sedmiletém učení, když dokázal mistrovským kusem své znalosti a schopnosti, stal se učeň sám mistrem. Teprve mnohem později, v šestnáctém století, když královská moc zničila město a organisaci řemesel, mohlo se mistrovství dosíci dědictvím nebo koupí. Ale to již byla středověká řemesla i výroba ve všeobecném úpadku.

V prvních dobách rozkvětu středověkých měst nebylo mnoho místa pro námezdnou práci, a ještě méně pro jednotlivého námezdního dělníka. Tkalci, kováři, pekaři a pod. pracovali pro cech a město. A když se najímali řemeslníci na stavby, pracovali jako dočasná korporace (jako dosud v ruských artělech), a byli placeni v celku. Teprve později se začala rozmáhati práce pro mistra, ale i pak byl dělník placen lépe, než je placen dnes i v Anglii, a mnohem lépe, než se platívalo po celé Evropě v první polovině devatenáctého století. Anglické čtenáře s tím seznámil Thorold Rogers,[58]) ale platí to stejně pro celou Evropu, jak ukázaly studie Falkeho a Schönbergovy i mnohé jiné zprávy. Ještě v patnáctém století dostal zedník, tesař nebo kovář čtyři s o l y denně, což se rovnalo 48 librám chleba nebo osmině

volka (b o u v a r d). V Sasku se platilo tovaryšům ve stavebních řemeslech tolik, že si za týdenní mzdu mohl koupiti tři ovce a pár střevíců, jak poznamenává Falk.[59]) I věnování tovaryšů kostelům svědčí, že se měli poměrně dobře, nemluvě o skvělých věnováních některých řemeslnických cechů, ani o tom, co všechno vydali na slavnosti a průvody.[60]) Opravdu, čím lépe poznáváme středověké město, tím silnější jest naše přesvědčení, že nikdy práce tak nezkvétala a nebyla v takové vážnosti, jako když život měst byl na vrcholu. Ale ještě mnohem více: nejen že se ve středověku uskutečnily mnohé požadavky dnešních radikálů, ale bylo tehdy samozřejmou věcí i leccos, co se dnes považuje za utopii. Smějí se nám, řekneme-li, že práce musí těšiti, ale: »každý se musí radovati ze své práce«, praví se v kutnohorské ordonanci, »a kdo nic nedělá (m i t n i c h t s t u n) nesmí si přivlastniti, co druzí vyrobili pílí a prací, ježto zákony musí chváliti píli a práci«.[61]) A když se tolik mluví o osmihodinové práci, neškodí, připomenouti si nařízení Ferdinanda I., vztahující se na císařské uhelné doly, kterým se ustanovovala osmihodinná pracovní doba »jak bylo zvykem ode dávna« (w i e v o r A l t e r s h e r k o m m e n) a zakazovala práce v sobotu odpoledne. Delší pracovní doba byla řídkým zjevem, jak se dozvídáme z Janssena, kdežto kratší byla obyčejnou věcí. V Anglii v patnáctém století »dělníci pracovali jen čtyřicet osm hodin týdně«, píše Rogers.[62]) Také prázdno v sobotu odpoledne, které máme za moderní vymoženost, jest ve skutečnosti starým středověkým obyčejem: v tu dobu se veliká část obce koupala, tovaryši se koupali zase ve středu odpoledne.[63]) Na mnoha místech dostávali děti chudších rodičů, peníze na koupel — školních obědů tehdy ještě nebylo, asi proto, že žádné dítě nešlo do školy hladové. Také dělnické sjezdy byly obyčejným zjevem ve středověku. V některých německých krajích se scházívali rok co rok příslušníci téhož řemesla z různých obcí, aby pojednali o otázkách svého odboru, o době učení, o době »na zkušenou«, o mzdách atd. A r. 1572 uznala hansovní města formálně právo řemesel, aby se pravidelně

scházela a usnášela se na všem, co uznají za dobré, pokud to ovšem neodporuje městským ustanovením o jakosti zboží. Jest zjištěno, že takové sjezdy, částečně i mezinárodní, jako byla sama Hansa, konali pekaři, slévači, kováři, koželuzi, mečíři a bednáři.[64]) Cechové řízení ovšem vyžadovalo, aby se řádně dohlíželo na řemeslníky se strany cechu a také vždy proto ustanoveni zvláštní dohližitelé. Ale jest velmi pozoruhodné, že nebylo slyšeti ztížností na ten dohled, pokud města žila svobodně, ale sotva se do věci zamíchal stát, zabrav majetek cechů a zničiv jich nezávislost na prospěch své byrokracie, nebraly stížnosti konce.[65]) Na druhé straně svědčí obrovský pokrok všeho umění za cechovního zřízení středověkého, že tohle zřízení nebránilo iniciativě jednotlivce.[66]) Jisté jest, že středověký cech, stejně jako středověká farnost, »ulice« či »čtvrť«, nebyl organisací občanů, stojících pod kontrolou státních úředníků: bylo to sdružení všech lidí v určitém odboru: zplnomocněných nakupovačů surovin, prodavačů hotového zboží a řemeslníků: mistrů, tovaryšů a učňů. V záležitostech vnitřní organisace odboru byla hromada cechovní svrchovaná, pokud to nezasahovalo v práva jiného cechu; pak se věcí zabýval cech cechů — město samo. Ale cech znamenal ještě něco více. Měl vlastní soudnictví, vlastní brannou moc, vlastní valné hromady, vlastní tradici bojů, slávy a nezávislosti, vlastní poměr k druhým cechům téhož odboru v druhých městech: zkrátka, žil plným organickým životem, který se mohl udržovati jen tím, že životní funkce byly v souladu. Když město vyzváno do zbraně, dostavil se cech jako zvláštní oddíl (S c h a a r), ozbrojen vlastními zbraněmi (později houfnicemi, které si cech velmi pečlivě vyzdobil), pod vlastními vůdci. Byla to, krátce, jednotka tak nezávislá, jako byla před padesáti lety republika Uri nebo Ženeva ve švýcarské konfederaci. Srovnává-li se tedy středověký cech s moderní odborovou organisací, zbavenou všech přívlastků státní svrchovanosti, omezenou na několik funkcí malého významu, jest to asi tak rozumné, jako by někdo srovnával Florencii či Brugy s francouzskou obcí, živořící pod napoleonským zákoníkem, nebo

s ruským městem, podléhajícím obecnímu zákonu Kateřiny II. Obě ta města mají volené starosty a ruské město má i svá řemeslnická sdružení, ale rozdíl jest — inu takový rozdíl, který jest mezi Florencií a zlámanou Lhotou nebo Kocourkovem, nebo mezi benátským dožetem a moderním s t a r o s t o u, který zdraví písaře z podprefektury.

Středověké cechy si dovedly udržeti nezávislost, a později, hlavně ve čtrnáctém století, když mnohé příčiny, o nichž se zmíníme, změnily hluboce starý městský život, ukázaly se mladší cechy dosti silné, aby si dobyli patřičného podílu na správě městských záležitostí. Široké vrstvy, organisované v »nižších řemeslech« se pozdvihly, aby vyrvali moc z rukou mohutnící organisace, což se jim většinou podařilo, čímž zahájeno nové období rozkvětu. Pravda, v některých městech bylo povstání uduseno v krvi a dělníci popravováni ve velkém, jako se stalo v Paříži r. 1306 a v Kolíně r. 1371. V těchto případech rychle upadaly svobody města, jež se postupně dostalo do područí ústřední autority. Ale většina měst si zachovala dosti životnosti, takže ze zmatků vyšla k novému životu s novou silou.[87]) Přišlo období omlazení. Rozproudil se nový život a projevoval se nádhernými stavitelskými díly i novým rozkvětem, nečekaným pokrokem techniky a vynalézavosti, i novým duševním hnutím, které vedlo k renesanci a k reformaci.

Život středověkého města byl pln těžkých bojů, za svobodu a k obhájení. Vyrostla sice za těchto prudkých zápasů silná a houževnatá pokolení měšťanů, vzešla sice v tomto zápasu láska a úcta k rodnému městu, a z té lásky vykonaly středověké obce všechny ty velké věci, nicméně, byly oběti, jež bylo obcím přinášeti v boji za svobodu, velmi tvrdé a také zanechaly hluboké stopy ve vnitřním životě obcí. Jen málo městům se podařilo dosíci svobody naráz, poněvadž se najednou sešla celá řada příznivých okolností, ale těch několik však ji zase stejně rychle pozbylo. Většině měst bylo zápasiti padesát i sto let nepřetržitě, často i déle, než jim bylo přiznáno právo na svobodný život a dalších sto let, aby si pořádně upevnily nabytou svobodu: výsadní listiny

dvanáctého století byly jen jedním stupněm k svobodě.[96])

Ve skutečnosti bylo středověké město oasou uprostřed kraje, který byl pod feudálním jhem, takže městu nezbylo, než si dělali volné místo kolem sebe se zbraní v ruce. Z příčin, krátce naznačených v předcházející kapitole, upadala občina postupně ve jiho světského nebo duchovního pána. Ten si udělal z příbytku hrad a jeho ozbrojená družina se stala bandou dobrodruhů, kteří se nedali dvakráte pobízeti, aby sedláky oloupili. Vedle toho, že sedláci pracovali tři dny na panském, platili všemožné dávky za to, že směli síti a žnouti, že se směli radovati nebo truchliti, že směli žíti, ženiti se a umírati. A co nejhoršího, každou chvíli je vyloupili ozbrojení lupiči některého sousedního šlechtice. Ti se na ně totiž dívali jako na poddané pána, s nímž byl snad jejich pán ve sporu, a tak se tedy mstili na všech, na jejich dobytku i na jejich úrodě. Každá louka, každé pole, každá řeka a cesta kolem města i každý člověk v kraji, všechno to patřilo nějakému šlechtici.

Jak měšťané nenáviděli feudální barony, o tom svědčí významně znění různých výsadních listin, k podpisu jichž města šlechtice přinutila. Jindřichu V. bylo podepsati v listině, vydané Špýru r. 1111, že osvobozuje měšťany od »strašného a ohavného zákona mrtvé ruky, skrze nějž město kleslo v největší chudobu« (von dem scheuslichen und nichtswürdigen Gesetze welches gemein Budel genannt wird, Kallsen I., 307). V Coutume města Bayonnu, psané kolem roku 1273, stojí psáno: »Lid byl dávno před pány. Lid, početnější než všichni druzí, toužil po pokoji a udělal si pány, aby drželi na úzdě a v poslušnosti mocné« atd. (Giry: Etablissements de Rouen, I., 117, citována Luchairem, str. 24.). Stejně karakteristická jest listina, předložená k podpisu králi Robertovi. Bylo mu v ní předepsáno: »Neuloupím ani volů ani jiných zvířat. Nezajmu žádného kupce, ani mu nevezmu peněz ani výkupného. Od zvěstování Panny Marie až do Všech Svatých nevezmu na loukách ani koně, ani krávy ani hříběte. Nespálím mlýnů ani jim nepoberu

mouky... Nebudu chrániti zlodějů« atd. (Tento dokument uveřejnil Pfister, a jest uveden u Luchaira.) Stejně karakteristická jest i listina, kterou »vydal« arcibiskup Hugues Besançonu v níž jest nucen vypočítati všechny ty přehmaty, které vzešly z jeho práva mrtvé ruky[69]) atd.

V takovém sousedství nebylo si lze udržeti svobodu, takže městům nezbylo, než přenésti válku za hradby. Měšťané vyslali emisary, aby pobouřili vsi, které přijaly do svazku a pustili se i přímo do války se šlechtou. V Italii, kde byl kraj hustě poset feudálními hrady, nabyla válka hrdinských rozměrů a vedena oběma stranami s krajní nenávistí. Florencie válčila krvavě po sedmasedmdesát let, aby vyčistila své contado od šlechticů. Když se jí to povedlo (r. 1181) bylo třeba začíti nanovo. Šlechta se spojila, zřídila si vlastní ligu proti lize měst, dostávala novou a novou pomoc buď od císaře nebo od papeže, takže válčila dalších 130 let. Totéž se dálo v Římě, v Lombardii, vůbec po celé Italii.

V těchto válkách dělali měšťané divy hrdinství, smělosti a vytrvalosti. Ale luky a sekery umění a řemesel neměly vždy vrchu v půtkách s obrněnými pány a mnohý hrad odolal náporu důmyslných obléhacích strojů a vytrvalosti měšťanů. Některým městům, jako Florencii, Bologni a četným městům francouzským, německým a českým se podařilo osvoboditi okolní vesnice a za to se jim dostalo neobyčejného rozkvětu i pokoje. Ale i v těchto městech, a ještě více v těch slabších a méně útočných, začali obchodníci a řemeslníci, vyčerpáni válkou, a nechápajíce vlastních zájmů, vyjednávati přes hlavy sedláků. Přiměli šlechtice, aby přísahal městu věrnost. Jeho hrad venku byl zbaven hradeb a on svolil, že si vystaví příbytek a bude bydleti v městě, jehož spoluobčanem se stal (com-burgeois, con-cittadino). Ale za to si podržel většinu svých práv nad sedláky, kteří se zbyli jen malé části břemen. Měšťan nemohl pochopiti, že by se stejné občanské právo mělo dáti i sedlákovi, který ho živí a tak vznikla hluboká propast mezi městem a vsí. V některých případech sedláci jen změnili pána, když města vykoupila práva barona a prodala je po dílech vlastním občanům.[70])

Nevolnictví podrženo, a teprve později, ke konci třináctého století, pokusila se revoluce řemesel udělati mu konec a odstranila osobní nevolnictví, ale zároveň zbavila poddané půdy.[71]) Rozumí se, že města sama záhy pocítila neblahé následky této politiky. Venkov se stal městu nepřítelem. Válka proti hradům měla ještě jiné zlé účinky. Města zapletena navzájem do nekonečných bojů, což zavdalo podnět k theorii, která se později tak ujala, že prý města pozbyla samostatnosti tím, že na sebe žárlila a spolu zápasila. Tuto theorii, kterou však moderní bádání již hodně podvrátilo, obhajovali hlavně historikové imperialismu. Jest jisté, že italská města spolu zápasila krajně nenávistně, ale v takové míře se to neopakovalo již nikde jinde. Ba i ty městské války v Italii, zvláště pozdější, měly zvláštní příčiny. Byly prostě pokračováním válek proti hradům (jak již ukázali Sigmondi a Terrasi) — municipální a federativní zásada se nezbytně dostala do prudkého rozporu s feudalismem, imperalismem a papežstvím. Mnohá města, která jen částečně svrhla jho biskupské, šlechtické nebo císařské, byla popouzena proti městům svobodným, šlechtou, císařem nebo církví, kteří měli zájem na tom, aby se města rozdělila, a také jedno proti druhému ozbrojovali. Tyto zvláštní příčiny (které se částečně přenesly i do Německa), vysvětlují, proč se italská města, z nichž jedna hledala pomoc u císaře proti papeži, druhá zase hledala podporu církve proti císaři, záhy rozdělila v tábor gibelinský a v tábor guelfský a proč se každé město zvlášť rozdělilo na ty dvě strany.[72])

Ohromný hospodářský pokrok většiny italských měst právě v době, kdy válka byla nejlítější[73]) i to, že města tak snadno uzavírala mezi sebou spojenectví, obojí osvětluje tyto boje docela jinak a ještě více podkopává zmíněnou theorii. Již v letech 1130—1150 vznikly mocné ligy a o několik let později, kdy Friedrich Barbarosa vpadl do Italie a táhl na Milán, podporován šlechtou a některými opozdilými městy, vzbudili lidoví kazatelé nadšení v četných městech. Cremona, Piacenza, Brescia, Tortona atd. přišly Milánu na pomoc, korouhve cechů z Verony, Paduy, Vicen-

zy a Trevisa stály vedle sebe v táboře měst proti korouhvím císaře a šlechty. Brzy na to se ustavila lombardská Liga a o šedesát let později jest sesílena četnými jinými městy a jest trvalým zřízením, které má polovinu válečné pokladny v Janově a druhou polovinu v Benátkách.[74]) V Toskánsku stála Florencie v čele jiné mocné ligy, k níž patřily Lucca, Bolona, Pistoia a p., a která měla důležitý podíl na tom, že zkrušena šlechta v střední Italii. Malé ligy byly něco docela obyčejného. Jest tedy jisté, ač tu byla drobná řevnivost a rozpory vznikly lehce, že vše to nezabránilo měšťanům, aby se spojili k společné obraně svobody. Teprve později, když se jednotlivá města stala drobnými státy, vypukly mezi nimi války, jako jest to vždy, kdykoli státy zápasí o nadvládu nad koloniemi. Podobné ligy se tvořily v Německu k týmž účelům. Když za nástupců Konrádových byla země vydána všanc nekonečným sporům šlechty, uzavřela westfálská města ligu proti rytířům, a jedna z klausulí zněla, že se nesmí půjčiti peníze rytíři, který přechovává nakradené věci.[75]) Když »rytíři a urození žili z loupeží a vraždili, koho si usmyslili«, jak si stěžuje W o r m s e r Z o r n, dala rýnská města (Mohuč, Kolín, Špýr, Štrasburk a Basilej) podnět k lize, v níž se záhy spojilo šedesát měst, a která potlačila lupičství a udržovala pořádek. Později vznikla k témuž cíli liga měst švábských a rozdělila se na tři »mírové oblasti« (Augšpurk, Kostnice a Ulm). I když ty ligy byly nakonec zlomeny[76]), přece jen trvaly dosti dlouho, aby bylo patrno, že města dala popud k obnovení pokoje a jednoty, zatím co domnělí obnovovatelé pokoje — králové, císařové a církev, jenom rozdmýchávali sváry a byli sami bezmocni proti loupeživým rytířům. Města, — a ne císařové — vytvářela skutečně národní jednotu.[77])

Podobné federace, za týmiž účely, tvořily i drobné vsi a nyní, když Luchaire na věc upozornil, můžeme doufati, že se o tom brzy dozvíme více. Vesnice se sdružovaly v malé spolky v c o n t a d o florentském i v oblasti novgorodské a pskovské. Co do Francie, jest bezpečně zjištěno, že v Laonnais trvala federace asi sedmdesáti vsí kolem sto let (do r.

1256) a že úporně zápasila za samostatnost. Jiné tři selské republiky, které byly příseženstvem asi jako Soisson a Laon, byly v okolí laonském, a ježto se jejich území stýkala, pomáhaly si navzájem v boji za svobodu. V celku Luchaire soudí, že bylo jistě mnoho takových republik ve Francii v dvanáctém a třináctém století, ale zprávy o nich se většinou ztratily. Ježto nebyly chráněny hradbami, byly snadno porobeny králi a pány. Jen za zvláště příznivých poměrů, za podpory ligy měst a pod ochranou hor, staly se z takových selských republik samostatné jednotky švýcarské konfederace.[78])

Jednoty měst za účely pokojnými byly zjevem docela obyčejným. Styky, které navázány v období emancipace, udržovány i později. Stalo-li se někdy, když s c a b i n i v německých městech si nevěděli rady, jak rozsouditi v případech nových a složitých (d e s U r t h e i l s n i c h t w e i s e z u s e i n), poslali pro rozsudek do jiného města. Tak se dálo i ve Francii.[79]) O Forli a Ravenně jest zase známo, že udělila navzájem občanská práva svým občanům, naturalisovala je jedno druhému. Rovněž v duchu tehdejší doby bylo, předložiti jiné obci, která přizvána za rozhodčího, spor vzniklý mezi dvěma městy nebo i v městě samém.[80]) Stejně obvyklé byly obchodní smlouvy mezi městy.[81]) Unie na jednotnou úpravu výroby a obsahu sudů pro obchod vínem, »slanečková unie« atd. byly jen předchůdci velkých federací, jako vlámská Hansa, a později velká severoněmecká Hansa, jejíž historie sama o sobě má řadu a řadu stránek, jež osvětlují ducha pospolitosti, který tehdy oživoval lidi. Sotva třeba podotýkati, že hansovní unií přispěla středověká města k vývoji mezinárodních vztahů, plavby a námořních výzkumů více, než všechny státy dohromady za prvních sedmnáct století našeho letopočtu.

Krátce, život a myšlení tehdejšího období se projevuje nejryzeji právě v těch federacích malých územních jednotek a ve svazcích lidí sloučených v cechách za společným cílem, i ve federacích měst a skupin měst. O prvních pěti stoletích v druhém tisíciletí našeho letopočtu lze říci, že byla

plná mocného úsilí zabezpečiti si vzájemnou pomoc a podporu ve velkém, skrze federaci a sdružení, ve všech projevech lidského života a ve všech možných stupních. Toto úsilí skončilo úspěšně v rozsáhlé míře. Spojilo lidi, dříve rozdělené, zajistilo jim značnou svobodu a zdesateronásobilo jejich síly. V dobách, kdy mnozí činitelé udržovaly partikularismus a kdy bylo tolik příčin k rozporům a řevnivosti, potěšuje člověka, vidí-li co toho jest společného mezi městy, roztroušenými po rozsáhlém území a jak se ochotně spojují, aby sledovala tolik společných záměrů. Podlehla na konec mocným nepřátelům. Nepochopivše dostatečně zásady vzájemné pomoci, dopustila se osudných chyb. Ale nezahynula vlastní řevnivostí a nechybovala z nedostatku pospolitého ducha.

Mohutné byly výsledky tohoto nového hnutí lidstva ve středověkých městech. Na počátku jedenáctého století byla evropská města hnízdy s bídnými chatrčemi, uprostřed nichž se tyčil nízký chudý kostelík, jehož stavitelé ani nedovedli udělati skruží, řemeslo, většinou trochu tkalcovství a kovářství bylo v plenkách, vzdělanost byla jen v několika klášteřích. O tři sta padesát let později se změnila celá tvářnost Evropy. Země byla plna bohatých měst s mocnými hradbami, okrášlenými věžemi a branami, každá sama o sobě umělým dílem. Kathedrály, navržené ve velkém slohu a marnotratně vyzdobené, týčily své zvonice k nebesům a prozrazovaly tak ryzí formu a smělou obrazotvornost, že jí dnes marně dostihujeme. Umění a řemesla se tak zdokonalila, že v mnohých směrech nás může sotva napadnouti, abychom je chtěli překonati, hodnotíme-li ovšem výše vynalézavost dělníka a dokonale jemnou práci, než rychlost výroby. Koráby svobodných měst křižovaly všemi směry v severní i jižní části moře středozemského. Ještě krok a budou křižovati i oceány. V celých územích daleko široko nastoupil blahobyt místo dřívější bídy. Vzdělání vzrostlo a rozšířilo se. Vypracovány vědecké methody. Položeny základy přírodovědy a připravena cesta pro všechny ty mechanické vynálezy, na něž jsme dnes tak pyšni. Tak kouzelně se změnila

Evropa, ani ne ve čtyřech stech letech. Jaká ztráta postihla Evropu, když pozbyla svobodných měst, může pochopiti jen, kdo srovná sedmnácté století se čtrnáctým nebo třináctým. Zmizel blahobyt, jímž se tak vyznačovalo dříve Skotsko, Německo, roviny italské. Cesty nadobro zpustly, města vylidněna, práce zotročena, řemesla zanikla, i obchod upadal.[82]) Kdyby po středověkých městech nebylo zbylo jediného písemného dokladu o jejich nádheře, jen ty pomníky stavitelského umění, které vidíme po celé Evropě, od Skotska do Italie, od Gerony ve Španělsku do Vratislavi v oblasti slovanské, přece jen bychom byli usoudili, že doby, kdy města byla svobodná byly i dobami, kdy se zase rozvíjel lidský duch v křesťanské éře, až do konce osmnáctého století. Podíváme-li se na př. na středověký obraz, představující Norimberk s celým lesem masivních i štíhlých věží, z nichž každá nese pečeť volného tvůrčího umění, sotva pochopíme, že tři sta let před tím bylo totéž město shlukem bídných chatrčí. A náš obdiv jen vzroste, všimneme-li si blíže podrobností architektonických a dekoračních v každém z těch nesčetných kostelů, zvonic, bran a radnic, rozesetých po celé Evropě na východě až do Čech a do měst polské Haliče, dnes mrtvých. Nejen Italie, matka umění, ale vůbec celá Evropa jest plna těchto pomníků. Již jen to, že všechno stavitelské umění — umění především sociální — se vyvinulo tak vysoko, mluví přesvědčivě. Aby se stalo tím, čím jest, potřebovalo za podklad život sociální p a r e x c e l l e n c e.

Středověká architektura se stala velkolepou nejen proto, že se vyvinula přirozeně z řemesla, nejen proto, že každá budova, každá stavitelská ozdoba byly navrženy lidmi, kteří věděli z vlastní práce, jakých uměleckých účinků lze dosíci kamenem, železem, bronzem, nebo prostě jen trámy nebo maltou, nejen proto, že každý monument vzešel z kolektivní zkušenosti, nahromaděné v každém »tajném sdružení« (m y s t e r i e) či řemesle[83]) — bylo vznešené proto, že se zrodilo z velké ideje. Jako řecké umění, vzešlo i ono z představy bratrství a jednoty, utvrzované městem. Byla v něm smělost, jíž lze dosíci jen smělými zápasy a vítězstvími, vy-

jadřovalo sílu, ježto síla pronikala všechen život města. Kathedrála, nebo radnice byla symbolem mocného organismu, na němž spolupracoval každý zedník a kameník. Středověká stavba se nepředstavovala jako ojedinělý výkon, k němuž přispělo tisíce otroků, každý částkou, určenou předem tvůrčím duchem: stavělo ji celé město. Štíhlá zvonice se týčila nad stavbou, jež byla mocná sama o sobě, a v níž proudil život města — nebyla nesmyslnou kostrou, jako Eiffelova věž, ani živou kamennou stavbou, která má zakrýti ohavnou, železnou kostru, jako u Towerského mostu. Jako athenská Akropolis, měla i kathedrála středověkého města býti oslavou moci vítězného města, měla symbolisovati jednotu jeho řemesel, měla býti výrazem slávy každého občana v městě, které sám pomáhal tvořiti. Když skončila revoluce jeho cechů, začalo město mnohdy budovati novou kathedrálu, aby byla výrazem nové, širší a hlubší jednoty, která se vytvořila.

Tyto podniky počaty s prostředky nepoměrně malými. Když se začala stavěti kolínská kathedrála, vydalo se ročně jen 500 marek, dar 100 marek zapsán jako dar veliký,[84]) a ještě, když se stavka blížila ke konci a darů přibývalo, vydávalo se ročně na penězích 5000 marek, nanejvýše jen 14.000. Také kathedrála basilejská stavěna s tak malými prostředky. Ovšem, že každá korporace přispěla svým dílem na kameny, na práci, i dekorativním geniem k s p o l e č n é m u pomníku. Každý cech v tom vyjádřil své politické přesvědčení, líčí v kamenu nebo spěži historii města, oslavuje zásady Svobody, Rovnosti, Bratrství,[85]) vychvaluje spojence města a do pekelného ohně posílá nepřátele jeho. A každý cech osvědčil svoji l á s k u k společnému dílu, vyzdobiv jej bohatě okny malovanými, malbami, »dveřmi, které by byly ozdobou Ráje«, jak řekl Michael Angelo, nebo kamennými ozdobami v nejmenším koutku.[86]) Malá města, ba i malé farní osady[87]) závodily s velkými městy v takovém díle, a kathedrála v Laoně nebo v St. Ouenu sotva zadá kathedrále v Remeši, nebo radnici v Bremách, nebo městské zvonici ve Vratislavi. »Žádná díla nesmí býti po-

čata, leč jen ta, která navržena v souhlase s velkým srdcem obce, složeným ze srdcí všech občanů, spojených jednotnou vůlí« — tak prohlásila městská rada Florencie. A týž duch se projevuje ve všech obecních dílech podniknutých k obecnému užitku, jako průplavy, terasy, vinice a ovocné zahrady kolem Florencie, nebo v zavlažovacích kanálech, které probíhají rovinou lombardskou, nebo v přístavech a vodovodu janovském, vůbec ve všech dílech podobných, která prováděla skoro všechna města.[88])

Ve všech středověkých městech prospívala stejně všemožná umění řemeslná, my dnes jen pokračujeme v tom, co rozkvetlo v oněch dobách. Blahobyt vlámských měst založen na výrobě jemných suken. Florencie vyráběla na počátku čtrnáctého století, než přišel mor, 70 až 100 tisíc kusů vlněných látek v ceně 1,200.000 zlatých florinů.[89]) Ciselování vzácných kovů, umění slévačské, umělá kovářská práce, vše to vytvořily středověké »tajné sbory« (mysterie), kterým se podařilo v jejich oborech vykonati všechno, co se mohlo udělati ručně, bez mohutných poháněcích strojů. Ručně a s vynalézavostí, neboť podle slov Whewellových:

»Pergamen a papír, tisk a rytectví, zdokonalené sklo a ocel, střelný prach, zvony, dalekohledy, námořní kompas, zlepšený kalendář, desetinné označení, algebru, trigonometrii, chemii, kontrapunkt (vynález, který stvořil novou hudbu), všechno toto jsme zdědili po období, jemuž se říká pohrdlivě období stagnace.« (History of Inductive Sciences I., 252.)

Jest sice pravda, že ani jeden ten vynález neobsahoval nového principu, jak praví Whewell. Ale středověká věda udělala něco více, než jest objev nějaké nové zásady: připravovala objevení všech těch nových zásad, které dnes známe v mechanice, navykla badatele, aby sbírali fakta a usuzovali z nich. Byla vědou induktivní, ač si ještě plně neuvědomovala, jak důležitá a mocná jest indukce, a položila základy jak mechaniky, tak přírodovědy. Francis Bacon, Galilei a Koperník, následovali přímo po Rogerovi Baconovi a Michalu Scotovi jako parní stroj vzešel přímo

z pokusů na italských universitách o tíži vzduchu a z matematických a technických nauk, kterými se proslavoval Norimberk.

Ale nač si lámati hlavu, jak bychom nejlépe ukázali pokrok vědy a umění v středověkém městě? Nestačí, poukážeme-li na kathedrály v oblasti technické a na italskou řeč a básně Danteovy v oblasti duchovní, aby bylo rázem patrno, co všechno bylo vytvořeno středověkým městem za těch pět set let, co žilo?

Není pochyby, že středověká města vykonala nesmírně mnoho pro evropskou vzdělanost. Zachránila ji, že neupadla zase do stavu starých theokracií a despotických států, dodala jí rozmanitosti, sebedůvěry, iniciativnosti i obrovské duševní a hmotné energie, jíž nyní vládne a která jest nejlepší zárukou, že odolá novým náporům z Orientu. Ale proč zanikla tato střediska civilisace, která byla pokusem, vyhověti hlubokým potřebám lidské přirozenosti a byla i plna života? Proč zachvácena marasmem v šestnáctém století? Proč nakonec podlehla útokům z venčí, ač jich tolik odrazila, i zápasům vnitřním, ač z nich čerpávala vždy jen novou sílu?

To způsobily různé příčiny, některé tu byly již odedávna, druhé zase vznikly z přehmatů, jichž se dopouštěla města sama. Ke konci XV. stol. začaly vznikati mocné státy, zřízené po starém římském vzoru. V každém kraji a v každé oblasti se podařilo některému šlechtici, vychytralejšímu, bohatšímu a často i méně vybíravému v prostředcích, než byli sousedé, že si přisvojil lepší statky, více sedláků na své půdě, že dostal více rytířů do své družiny a více pokladů do pokladny. Za sídlo si vybral skupinu vhodně položených vsí, ještě nezkušených v městském životě — Paříž, Madrid či Moskvu — a s pomocí nevolníků z nich udělal královská, ohrazená města, kam lákal válečné dobrodruhy tím, že jim rozdělil vesnice a kupce zase, že poskytl ochranu obchodu. Tak položen zárodek budoucího státu, který postupně pohltil ostatní střediska. Juristé, honění v římském právu se hrnuli do těchto středisek; z těchto měšťanů vzniklo houžev-

naté a ctižádostivé plémě mužů, kteří měli v nenávisti jak hrubost šlechtice, tak i »nevázanost« sedláků.

Formy vesnické obce, jichž neznal jejich zákoník, i zásady federalistické je odpuzovaly jako pozůstatky »barbarství«. Císařství, založené na fiktivním souhlasu lidu a opírající se o moc zbraní, to byl jejich ideál a kdo jim slíbil, že jej uskuteční, pro toho pracovali s největším úsilím.[90])

V témže smyslu pracovala i římská církev, která se kdysi bouřila proti římskému zákonu a nyní se s ním spojila. Když se ukázalo, že nejde vytvořiti theokratickou říši středoevropskou, začali vzdělanější a ctižádostivější biskupové podporovati ty, na něž počítali, že obnoví moc králů israelských či císařů cařihradských. Církev propůjčila novopečeným vládcům svoji velebnost, korunovala je na pozemské zástupce Boha, dala jim k službám vzdělání i státnické umění svých sluhů, i své požehnání i své kletby, své boháče i sympatie, které měla u chudých. Sedláci, jichž města nedovedla, nebo nechtěla osvoboditi, vidouce, že měšťané nejsou s to, aby skoncovali nekonečné boje mezi rytíři — za což měli nyní draze zaplatiti — začali se spoléhati na krále, císaře nebo velkoknížete. A když jim pomohli zničiti mocné feudální pány, pomohli jim tak vytvořiti centralistický stát. Tomu jen napomáhaly vpády Mongolů a Turků, svatá válka proti Maurům ve Španělsku, i hrozné války, které brzy potom vznikly mezi novými středisky svrchovanosti — mezi Ile de France a Burgundskem, mezi Skotskem a Anglií, Anglií a Francií, mezi Litvou a Polskem, Moskvou a Tverem atd. Začaly se vynořovati mocné státy, a měšťanům se bylo nyní brániti nejen volným federacím šlechty, ale i pevně organisovaným střediskům, která vládla armádami nevolníků.

Nejhorší bylo, že vzrůstající autokracie měly oporu v rozporech mezi městy samými. Základní idea středověkého města byla velká, ale ne dosti rozsáhlá. Vzájemné pomoci a podpory nelze omeziti na malou skupinu, třeba je rozšířiti po celém okolí, nebo okolí pohltí skupinu. V tom se středověký měšťan dopustil hned na počátku strašného přehmatu. Místo, aby považovaly sedláky a řemeslníky, kteří se sesku-

pili za městskými hradbami, jako za spojence, kteří pomohou, podle možností vytvářeti město — jak to také dělali — začaly se »rodiny« starousedlíků straniti nově přistěhovalých. Starousedlíkům vyhražen všechen užitek z obchodu obce a z obecní půdy, kdežto na přistěhovalé nezbylo nic, leda právo, aby volně užívali výsledků práce svých rukou. Tak se město rozdělilo v »měšťany« či »obec« a v »obyvatele«.[81]) Obchod, zprvu komunální, stal se nyní výsadou kupeckých a řemeslnických »rodin« a nezbytně došlo k dalšímu: že se stal obchodem individuálním, nebo výsadou vyděračských trustů. Podobně se rozdělilo město na vlastní město a na okolní vsi. Obec se opravdu pokoušela osvoboditi sedláky, ale boje, které vedla s pány, se vedly, jak již poznamenáno, více o to, aby se město samo zbavilo pánů, než o to, aby osvobodilo sedláky. Obec ponechala šlechtici práva nad nevolníky pod podmínkou, že nebude město obtěžovati a stane se jeho spoluobčanem. Ale šlechtici, »adoptovaní« městem, a nyní v něm i sídlící, válčili po staru dále, jenže nyní přímo v obvodu města. Nebylo jim po chuti, že se mají podříditi tribunálu obyčejných řemeslníků a kupců a vypořádávali si své staré spory na ulicích. Každé město mělo nyní své Colonny a Orsini, své Oberstolze a Wise. Majíce velké příjmy ze statků, které si podrželi, obklopili se četnými klienty a naplnili feudálním duchem a zvyky a obyčeje města samého. A když řemeslnické třídy začaly býti nespokojené, nabídli jim šlechtici svůj meč i svoji družinu, aby si vyrovnaly spory v otevřeném boji, místo aby si ta nespokojenost, jako za dřívějších dob, našla jiný průchod.

Největší a nejosudnější chybou většiny měst bylo, že si založila bohatství na obchodu a průmyslu, zanedbajíce zemědělství. Tak jen opakovala chybu, jíž se kdysi dopustilo starověké Řecko, a tím upadla i do týchž přehmatů.[82]) Tím, že se mnohá města odpoutala od venkova, začala nezbytně prováděti politiku, venkovu nepřátelskou, jak se to ukazovalo čím dále zřejměji v době Eduarda III., v době francouzských bouří selských (jacqueries) a za husitských válek i za selského povstání v Německu. Na druhé

straně zase obchodní politika zapletla města do vzdálených podniků. Italové hledali kolonie na jihovýchodě, německá města zase na východě, slovanská města na dalekém severovýchodě. Začala se vydržovati žoldnéřská vojska pro války v koloniích a brzy i pro obranu doma. Upisovány půjčky v takové míře, že to měšťany nadobro zkazilo. A doma byly čím dále horší spory při každých volbách, kdy se jednalo o koloniální politiku v zájmu několika rodin. Propast mezi chudými a bohatými se jen prohlubovala, až v 16. století našla královská autorita v každém městě v třídě chudých ochotné spojence a podporu.

Ale jest ještě jiná příčina úpadku obecních zřízení, která jest mnohem výše i mnohem hlouběji, než všechny uvedené. Dějiny středověkých měst ukazují zřetelně, jako málo co jiného, jaký vliv na osudy lidstva mají i d e j e a z á s a d y i jak výsledky jsou docela opačné, změní-li se hluboce vůdčí ideje. Vůdčími myšlenkami jedenáctého století byly důvěra v sebe a federalism, svrchovanost každé skupiny a organisace politického tělesa od jednoduchého k složitému. Ale od těch dob se pojetí nadobro změnilo. Vykladačům římského práva a prelátům církve, kteří od časů Innocence III. drželi pevně pospolu, se podařilo ochromiti tuto ideji — ideji starořeckou — která řídila zakládání měst. Po dvě tři sta let nepřestávali vykládati z universitní katedry i ze stolce soudcovského, že spásu nutno hledati ve státě, pevně centralisovaném, stojícím pod ochranou polobožské autority[93]), že zachráncem společnosti jest a musí býti j e d e n muž, který se může dopustiti každého násilí jménem veřejného blaha: může páliti muže a ženy na hranici, zabíjeti je za neuvěřitelných muk, uvrhnouti celé kraje do nejhroznější bídy. A také to nemeškali vyložiti i názorně, ve velkém, s neslýchanou krutostí, všude, kam dosáhl králův meč a oheň církve, nebo obé společně. A tyhle nauky a příklady, stále a stále opakované a vnucované veřejné pozornosti, přetvořily dosavadní myšlení občanů. Brzy jim nebyla žádná autorita dosti rozsáhlá, žádné znenáhlé zabíjení dosti kruté, jen když to bylo ve »veřejném zájmu«. Při tomto novém způsobu

myšlení a za této nové víry v moc j e d n o h o muže, začala se vytráceti stará federalistická zásada a vymřel dosavadní tvůrčí genius lidu. Římská idea opanovala pole a za takových poměrů byla města snadnou kořistí centralistického státu.

Typickým příkladem toho jest Florencie ve XII. století. Dříve lidová revoluce byla znamením nového směru. Nyní však, když se zoufalý lid vzbouřil, neměl již tvůrčí ideje. A z hnutí již nevyšla nová myšlenka. Do Obecní Rady přišlo tisíc zástupců místo dosavadních 400 a 100 mužů vstoupilo do s i g n o r i e místo dřívějších 80. Ale revoluce číselná byla bezcenná. Nespokojený lid povstal a vznikly nové bouře. Povolán zachránce — »tyran«, potřel vzbouřence ve velkém, ale organism obce se rozkládal ještě hůře. A když po nové revoluci lid florencký žádal o radu nejpopulárnějšího muže, Gieronyma Savonarolu, odpověděl mu tento mnich: — »O, můj lide, víš, že se nemohu pouštěti do záležitostí státních.... očisti svoji duši, a provedeš-li v takovém stavu mysli opravu ve Florencii, pak započal's opravu v celé Italii!« Karnevalové masky a nemravné knihy spáleny, vydán zákon o dobročinnosti a jiný zase proti lichvářům — a demokracie florencká zůstala, kde byla. Starý duch zmizel. Že přespříliš věřili vládě, přestali věřiti sobě, nebyli schopni, aby začali něco nového. Stačilo, aby se vmísil stát a zničil staré svobody. A přece jen nevymizel z lidu cit pospolitosti a vzájemné podpory, trval i po porážce. A vzedmul se zase mocnou vlnou na komunistické výzvy prvních hlasatelů reformace a nevyschl ani potom, když lid upadl v područí autokratické moci, ježto se mu nepodařilo uskutečniti život, jak v to doufal v prvním nadšení obnoveného náboženství. A plyne i dnes a hledí se projeviti v nové formě, která by nebyla státem, ani středověkým městem, ani občinou barbarů, ani kmenem divošským, ale vycházejíc z nich všech, povznášela by se nad ně lidskostí plnější a hlubší.

POZNÁMKY:

V.-VI. Pospolitost ve středověké obci.

[1]) W. Arnold ve svých Wanderungen und Ansiedelungen der deutschen Stämme, str. 431, dokonce tvrdí, že polovina půdy, dnes obdělané ve středním Německu, byla vzdělána v pole v období od VI. do IX. stol. Totéž soudí Nitzsch, Geschichte des deutschen Volkes, Lipsko, 1883, I.

[2]) Leo a Botta „Histoire d' Italie, vydání franc 1844, I, str. 37.

[3]) Náhrada za krádež pouhého nože byla 15 solidů, za krádež železných součástí mlýna 55 solidů. Viz o tom Lamprechtův článek Wirtschaft und Recht der Franken, v Raumerově Historisches Taschenbuch, 1883, str. 52. Podle ripuarského zákona měly meč, kopí a železná výzbroj válečníka hodnotu aspoň 25 krav, nebo dvou let práce svobodníka Pancíř sám podle salického práva platil 36 měřic pšenice (Desmichels, citovaný Micheletem).

[4]) Hlavním bohatstvím náčelníků byly po dlouhou dobu jeho osobní statky, na nichž většinou pracovali zotročení zajatci, většinou však osídlené tak, jak uvedeno výše. O původu majetku viz Inama Sternegg, Die Ausbildung der grossen Grundherrschaften in Deutschland ve Schmollerových Vorschungen, sv. I, 1873, F. Dahn, Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker, Berlín, 1881, Maurer, Dorfverfassung, i Guizot, Essais sur l' histoire de France, Maine, Village Community, Botta, Histoire d' Italie F. Seebohm, Vinogradov, J. A. Green atd.

[5]) Viz sir Henry Maine, International Law, Londýn, 1888.

[6]) Ancient Laws of Ireland, úvod, E. Nys, Etudes de droit internacional, I, 1896, str. 86n. U Osetinců těší se zvláštní vážnosti soudcové ze tří nejstarších vesnic (M. Kovalevskij, Moderní obyčej a starý zákon, Moskva 1886, II. sv., rusky).

[7]) Možno míti za to, že tohle pojetí (příbuzné představě tanistry — t. j. posloupnost určována volbou členů rodiny) měla velký význam v životě tohoto období. Ale dosud se v tom směru nebádalo.

[8]) Ve výsadní listině St Quentinu, z r. 1002, bylo výslovně ustanoveno, že výkupné za domy, které se měly bořiti pro zločiny, připadne na městské hradby. Podobně ustanoveno o ungeldu v německých městech. V Pskově se ukládaly pokuty do kathedrály, odkud se zase braly peníze na stavbu hradeb.

[9]) Sohm, Fränkische Recht- und Gerichtsverfassung, str. 231, též Nitzsch, Geschichte des deutschen Volkes, II, 78. Totež ve svobodných městech ruských.

[10]) Viz výborné poznámky o tomto předmětu v Aug. Thieryho Lettres sur l'histoire de France, dopis VII. Nejvýše poučné v tom směru jsou překlady části bible do barbarských jazyků.

[11]) Třicetšestkráte více než šlechtic, podle zákona anglosaského. V zákoníku Rothariově se však zabití krále trestá smrtí. Ale toto nové ustanovení (vliv římský stranou!) bylo zavedeno r. 646 do lombardského zákona — jak poznamenali Leo a Botta — aby král byl chráněn před krevní mstou. Ježto v té době král vykonával své rozsudky (jako před tím zase kmen) bylo třeba ho chrániti zvláštními opatřeními, tím spíše, že před Rotharnoy zabito několik lombardských králů (Leo a Botta 1. č. I, 66—90).

[12]) Kaufmann, Deutsche Geschichte, sv. I. „Die Germanen der Urzeit", sv. 133.

[13]) Dr. F. Dahn: Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker, Berlín 1881, sv. I, 96.

[14]) Držím se tu názoru, dávno zastávaného Maurerem (Geschichte der Städteverfasung in Deutschland, Erlangen 1869 (proto, že úplně dokázal nepřerušený vývoj vesnické obce v středověké město a že jen jeho názor může vysvětliti, proč to lidové hnutí bylo všude. Savigny a Eichhorn i jejich následovníci dokázali určitě, že tradice římského municipia nezašly nikdy úplně. Ale nevšímají si období občiny, v němž žili barbaři, než měli města. Jest jisté, kdykoliv lidstvo udělalo nový krok v civilisaci, v Řecku, Římě, nebo ve střední Evropě, prošlo týmiž stupni — kmenem, vesnickou obcí, svobodným městem, státem — při čemž se následující vyvinulo přirozeně z předcházejícího. Ovšemže se nikdy neztratila zkušenost předchozích civilisací. Řecko (na něž zase působily východní civilisace) působilo na Řím a Řím působil na naši vzdělanost. A jako nemůžeme říci, že by naše státy byly pokračováním státu římského, tak nemůžeme říci ani, že by středověká města evropská (i se Skandinavií a Ruskem) byla pokračováním římských měst. Byla pokračováním barbarské občiny, na níž poněkud působily tradice římských měst.

[15]) M. Kovalevský, Modern Custom and Ancient Laws of Russia (Ilchester Lectures, Londýn, 1891, předn 4).

[16]) Bylo třeba spousty studia, než byl správně objasněn ráz období t. zv. udělnyj period; pracemi Bělajeva (Vyprávění z ruských dějin), Kostomarova (Počátky autokracie v Rusku) a zvláště prof. Sergěvice (Věše a kníže). Lecos lze najíti i v Rembrandtových: Histoire de Russie (též německy).

[17]) Ferrari: Histoire des révolutions d' Italie, I. 257. Kallsen: Die deutsche Städte in Mittelalter, sv. I. (Halle, 1891).

[18]) Viz výborné poznámky p. G. L. Gommeho o lidovém sněmu (The Literature of Local Institutions, Londýn, 1886, str. 76). Nutno

však poznamenati, že v královských městech nedosáhl lidový sněm nezávislosti, jako jinde. Jest skoro jisté, že Moskva a Paříž byly zvoleny králi a církví za kolébky budoucí královské autority státu, ježto v nich nebylo tradice lidových sněmů, zvyklých jednati se všemi jako svrchovaný vládce.

[19]) A. Luchaire, Les Communes françaises, též Kluckohn, Geschichte des Gottesfrieden, 1857, L. Lémichon (La paix et la trève de Dieu, 2 sv., Paříž, 1869) se pokusil vyložiti vznik hnutí městského i instituce „božího míru". Ve skutečnosti byla treuga Dei veskrze hnutím lidovým, jako liga, zřízená za Ludvíka Tlustého na obranu před loupežnickou šlechtou i před spády Normanů. Jediný dějepisec, který se zmiňuje o této lize, Vitalis, líčí ji jako „lidovou pospolitost". („Considérations sur l' Historie de France", ve IV. svazku A. Thierryho, Oeuvres, Paříž, 1868, str. 171 a pozn.).

[20]) Ferrari, I., 152, 263 atd.

[21]) Perrens, Histoire de Florence, I, 188, Ferrari, l. c. 283.

[22]) Aug. Thierry, Essai sur l' histoire du Tiers Etat, Paříž, 1875, str. 414 pozn.

[23]) F. Rocquain, „La Renaissance au XIIe siècle', v Etudes sur l' histoire de France, Paříž, 1875, str. 55—117.

[24]) N. Kostomarov, „Racionalisté dvanáctého století" v jeho Monografiích a studiích (rusky).

[25]) Velezajímavé fakty, jak byly cechy všeobecně rozšířeny, jsou v díle „Two Thousands Years of Guild Life" od J. M. Lamberta, Hull, 1891. O gruzinských amkari viz S. Eghiazarów, Gorodskije cechi, v Memoires Kavkaz. zeměp. společnosti XIV, 2. 1891.

[26]) J. D. Wunderera „Reisbericht" ve Fischandově Frankfurter Archiv II—246, citováno Janssenem, Geschichte des deutschen Volkes, I, 355.

[27]) Dr. Leonard Ennen: Der Dom zu Köln, Historische Anleitung, Kolín (R., 1871, str. 46, 50.)

[28]) viz předcházející kapitolu.

[29]) Kofod Ancher Om gamle Danske Gilder og deres Undergang, Kodaň, 1785.

[30]) O postavení žen v cečích viz úvodní poznámku pí. Toulmin Smithové ke knize jejího otce English Guilds. Jeden z cechovních řádů cambridžských z r. 1503 mluví zřetelně: „Thys statute is made by the comyne assent of all the bretherne and sisterne of ilhallowe yelde." (Tento řád byl sdělán za souhlasu všech bratří a sester cechu Všech Svatých).

[31]) Ve středověku byl považován za vraždu jen zákeřný útok. Krevní msta za bílého dne byla spravedlivá. Zabil-li někdo druhého v potyčce, nebyl vrahem, ovšem, ukázal-li se útočník ochotným vyrovnati spáchané zlo. Hluboké stopy této tradice jsou v uvedeném trestném zákoně, hlavně v Rusku.

[32]) Kofold Ancher, l. cit. Tato stará knížka obsahuje mnohé, čeho si nepovšimli pozdější badatelé.

[33]) Měly velký význam ve vzpourách nevolníků, proto byly zakázány několikráte za sebou, v druhé polovině IX. století. Ovšem, že královský zákaz zůstal na papíře.

[34]) Také středověcí italští malíři byli organisováni v cešich, z nichž se později staly akademie umění. Mělo-li tehdejší umění italské tak individualistický ráz, že i dnes ještě rozeznáváme školu paduánskou, bassanskou, trevískou, veronskou a podobně, ačkoli všechna ta města byla pod vlivem moci benátské, bylo příčinou toho — jak poznamenává J. P. Richter — že malíři v každém tom městě patřili k vlastnímu cechu, spřátelenému s cechy druhých měst, ale jinak samostatnému. Nejstarší známý cechovní řád jest veronský z r. 1303, ale zřejmě skládaný podle řádu cechu ještě staršího. Povinností členů bylo „přátelsky pomáhati v každé potřebě", „pohostinství k cizincům, kteří přijdou do města, ježto lze tak nabýti informací o věcech, o nichž se rádi poučíme", a „povinnost utěšovati ve strastech". (Nineteenth Century, listopad 1890, a srpen 1892.)

[35]) Viz na př. cechy cambridžských gildů, uváděné T. Smithovou, English Guild, Londýn, 1870, str. 274—276.), z nichž jest zjevné, že „generall and principall day" byl „eleccioun day" (den voleb). Podobně Ch. M. Clode: The Early History of the Guild of Merchant Taylors, Londýn, 1888, I, 45. O obnovení viz Jómsvikíng saga, o níž se zmiňuje Pappenheim v knize Altdänische Schutzgilden, Vratislav, 1885, str. 67. Zdá se velmi pravděpodobným, když začalo pronásledování gildů, že mnohé uváděli ve svých řádech jen den hostiny, nebo jen lidumilné poslání, narážejíce na své soudní funkce jen mlhavě. Ale tato soudní funkce zanikla teprve mnohem později. Otázka „kdo bude mým soudcem?" nemá dnes smyslu, když stát vyhradil soudnictví jen svému úřednictvu. Ale byla to otázka svrchované středověká ve středověku, tím spíše, že vlastní soudnictví znamenalo i samosprávu. Nutno poznamenati, že i překlad saského nebo dánského „guild brethern" či „brodrae" latinským „convivii" nemálo pomohl zmásti, jak uvedeno shora.

[36]) Viz o tom výborné poznámky od manželů Greenových v „The Conquest of England", Londýn, 1883, str. 229—230.

[37]) Recueil des ordonnances des rois de France, sv. XII. 562, cit Aug. Thierrym v Considération sur l' Histoire de France, str. 196, 200.

[38]) A. Luchaire, Les Communes françaises, str. 45—46.

[39]) Guibert de Nogent, De vita sua, cit. Luchairem, l. c. str. 14.

[40]) Lebret, Histoire de Venise, I, 393. též, Marin, jehož cituje Leo a Botta v Histoire de l' Italie, franc. vydání 1844, I, 500.

[41]) Dr. V. Arnold, Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte, 1854, II. 227 a další, Ennen, Geschichte der Stadt Köln, I. 228—229, i dokumenty, uveřejněné Ennenem a Eckertem.

[42]) Conquest of England, 1883, str. 453.

[43]) Bělajev, Ruské dějiny. II., III.

[44]) W. Gramich, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Stadt Würzburg im 13. bis 15. Jahrhundert, 1882, str. 34. Würzburg.

[45]) Když dopraveno do Würzburgu na lodi uhlí, mělo se prvých osm dní prodávati jedině v malém. Každá rodina měla nárok jen na padesát košíků. Zbylé uhlí se mohlo prodati ve velkém, ale překupník směl míti jen slušný zisk, (sittlicher) neslušný výdělek byl přísně zakázán. (Gramich l. c.) jak tomu bylo i v Londýně (Liber albus, cit. Ochenkowskim, str. 161.) a vůbec všude.

[46]) Viz Fagniez, Etudes sur l' industrie et la clase industrielle a Paris, au XIII. me. siecle, Paříž, 1877, str. 1555. Netřeba snad ani podotýkati, že daň z chleba a piva ustanovena teprve po pečlivém vyšetření, mnoho-li piva a chleba se dostane z určitého množství obilí. V archivech města Amiensu jsou zprávy o tomto zkoumání. (A. de Calonne, l. c. str. 77, 93.) Rovněž v archivech londýnských (Ochenkowski) Englands wirtschaftliche Entwickelung, atd. Jena 1879, str. 169.

[47]) Ch. Gross, The Guild Merchant, Oxford, 1890, I. 135. Z jeho dokladů patrno, že se to tak provádělo v Liverpoolu (II. 148—150) ve Waterfordu v Irsku, v Neathu ve Walesu, v Linlithgow a v Thurso ve Skotsku, Texty p Grossovy ukazují, že se tak nakupovalo, a rozdělelo nejen městským obchodníkům, ale i „všem měšťanům a obyvatelům", („upon all citsains and communallte", str. 136, pozn.), nebo jak se praví v nařízení obce Thurso, ze XVII. stol. „udělati nabídku všem obchodníkům, řemeslníkům i obyvatelům řečeného města, aby měli z toho podíl, podle potřeby a možnosti".

[48]) The Early Histoire of the Guild of Merchant Taylors, od Ch. M. Clodeho, Londýn, 1888, I, 361, dodatek 10. Rovněž dodatek 11., který svědčí, že se tento nákup stal r. 1546.

[49]) Cibrario, Les conditions économiques de l' Italie au temps de Dante, Paříž, 1865, str. 44.

[50]) A. de Calonne, La vie municipale au XVme siècle dans le Nord de la France, Paříž, 1880, str. 12—12. Roku 1485 dovolilo město, aby se do Antwerp vyvezlo jakési množství obilí, ježto: „Obyvatelé antverpští byli vždy přívětiví ke kupcům a měšťanům amienským", (ibid str. 75.—77., texty).

[51]) A. Babeau, La ville sous l' ancien régime, Paříž 1880.

[52]) Ennen, Geschichte der Stadt Köln, I., 491, 492 i texty.

[53]) Literatura o předmětu jest obrovská. Ale dosud nemáme díla, které by jednalo o středověkém městě, jako celku. Pro obce francouzské jest stále klasickým dílo Augustina Thierryho: Lettres et Considérations sur l' histoire de France, krásným doplňkem jich jest Luchaire: Communes françaises. Pro města italská jsou hlavními prameny: velké dílo Sismondiho Histoire de républiques italiennes du moyen age 1826, 16 svaz., Leo a Botta: History of Italy, Ferrariho Révolutions d' Italie, a Hegelovy Geschichte der Städteverfassung und Italien. Pro Německo máme Maurer, Städteverfassung, Barthold, Geschichte der deutschen Städte, a Hegel, Städte und Gilden der germanischen Völker (2 sv. Lipsko, 1891) a Dr. O. Kallsen: Die deutsche Städte in Mittelalter (2 sv. Halle, 1891) a Janssen: Geschichte des deutschen Volkes (5 sv. 1886). Pro Belgii A. Wauters Les Libertés communales (Brusel, 1868—1878), 2 sv. Pro Rusko díla Bělajevova, Kostomarova, Sergějevičova. Konečně pro Anglii máme jedno z nejlepších všeobecných děl o městech od paní J. R. Greenové: Town Life in the Fifteenth Century (2 sv. Londýn 1874). Vedle toho jest ovšem spousta známých místních historií, která jsem uvedl na mnoha místech v této i předchozí kapitole. Ale literatura jest plna hlavně jednotlivých, mnohdy obdivuhodných studií o historii jednotlivých měst, zvláště německých a italských, oceších, o pozemkové otázce, o hospodářských zásadách té doby, o hospodářské důležitosti cechů a řemesel, o svazech měst (Hansa) o umění v městech. Neuvěřitelné bohatství informací jest v dílech této druhé kategorie, z nichž jsou tu uvedena nejdůležitější.

[54]) Kulischer ve výborné studii o primitivním obchodu (Zeitschrift für Völkerpsychologie, sv. X., str. 380.), rovněž poukazuje na to, že podle Herodota považováni Argipejané za nedotknutelné, protože se na jejich území uzavíraly obchody mezi Skyty a severními kmeny. Kdo se utekl na jejich území byl chráněn a sami byli často voláni za rozhodčí mezi sousedy.

[55]) Před časem vznikl spor o Weichbild a Weichbildgesetz, o nichž není dosud jasno (viz Zöpfl, Altertümer des deutschen Reiches und Rechts, III, 29, Kallen, I, 316). Vysvětlení, které jsme podali výše, jest pravděpodobnější, ale dlužno je všem potvrditi dalším bádáním. Jest jasné, že „mercet cross" podle skotského výrazu lze považovati za

odznak církevní jurisdikce, ale shledáváme se s ním jak v městech biskupských, tak i v městech, kde byla obec sama svrchovaná.

[56]) O všem, co spadá do cechového zřízení viz dílo p. Grosse: The Guild Merchant (Oxford 1890, 2 sv.) Látku vyčerpávající také poznámky pí. Greenové v Town Life in the Fifteenth Century, II kap. V., VIII. a X. a přehled věci od A. Dorena v Schmollerových Vorschungen, sv. XII. Ukáže-li se, že úvahy v předchozí kapitole jsou správné, že obchod byl zprvu obecní, pak bude lze označiti za pravděpodobnou hypothesu, že kupecký cech byl sborem, který byl pověřen obchodovati v zájmu celého města, a teprve postupně začal obchodovati pro sebe. Za to t. zv. „merchant adventures" v Anglii a „povolniki" (kolonisátoři a obchodníci), jakož i „mercati personati" byli asi lidé, jimž ponecháno, aby otvírali nové trhy a nová odvětví obchodu. Nutno poznamenati, že, vzato celkem, nelze vznik středověkého města přisuzovati jedinému činiteli. Vzniklo působením několika činitelů, různě silných.

[57]) Janssen: Geschichte des deutschen Volkes, I. 315. Gramich: Würzburg, a vůbec v každé sbírce nařízení.

[58]) Th. Rogers, Six Centuries of Work and Wages (p. př.).

[59]) Falke: Geschichtliche Statistik, I., 373—393, a II. 66, cit. v Janssenových Geschichte I. 339. Blavignac v Comptes et dépenses de la constructions du clocher de Saint Nicolas à Fribourg en Suisse, dochází k týmž závěrům. O Amiensu viz de Calonne: Vie Municipale, str. 99. a dodatky. Podrobně vyčetřil, názorně vylíčil středověké mzdy v Anglii a jejich hodnotu v chlebě a mouce podal G. Steffen ve výborném článku s diagramy v The Nineteenth Century r. 1891 a v knize Studier öfver lönoystemets historia i England, Stockholm, 1895 (též německy, pozn. př.).

[60]) Abychom uvedli aspoň jeden z četných příkladů, které lze najíti v dílech Falkeho a Schönberga: šestnáct ševcovských tovaryšů (Schusterknechte) v městě Xanten na Rýně dalo na postavení kostelní mříže a oltáře 75 zlatých na příspěvcích a 12 zlatých z pokladny cechu, dar, který tenkrát měl nejméně desetkráte takovou cenu, než dnes (rozuměj před válkou; p. př.)

[61]) Citováno Janssenem l. o. I. 343.

[62]) The Economic Interpretation of History, Londýn, 1891, str. 303.

[63]) Janssen l. c. Viz také Dr. Alwin Schultz: Deutsches Leben im XIV. und XV. Jahrhundert, velké vydání, Vídeň, 1892, str. 67. V Paříži se pracovalo v zimě sedm až osm hodin, v létě až čtrnáct. V sobotu, a asi v 25 jiných dnech v roce (jour de commun de vile foire) se pracovalo jen do čtyř hodin odpoledne. V neděli a

ve čtyřiceti jiných svátcích se vůbec nepracovalo. Z toho lze usouditi, že celkem pracoval středověký dělník méně než dnešní. Dr. E. Martin Saint Léon: Histoire des corporations, str. 121.

[64]) W. Stieda: „Hansische Vereinbarungen über städtische Gewerbe im XIV. a XV. Jahrhundert", v Hansische Geschichtblätter. (yg 1886, str. 121), Schönberg: Wirtschaftliche Bedeutung der Zünfte, též částečně Roscher.

[65]) Viz procítěné poznámky o tom, jak králové oloupili cechy v Úvodu k English Guilds od pí. Smithové. Také ve Francii králové okupovali cechy a zbavovali je vlastní jurisdikce, počínaje r. 1306 až do konečné rány r. 1382. (Fagniez l. c. str. 52—54.)

[66]) Adam Smith a jeho současníci dobře věděli, co odsuzují, když psali proti zasahování státu do hospodářského života a proti monopolům, vytvořeným státem. Na neštěstí jejich následovníci, povrchní až běda, hodili středověké cechy a státní zatahování do jednoho pytle, nerozlišujíce mezi versailským ediktem a nařízeními cechovními. Jest asi zbytečné podotknouti, že se takového omylu nedopustili nikdy ekonomisté, kteří studovali tento předmět vážně jako Schönberg. Ale až do nedávna se o to vedly zmatené spory v hospodářské „vědě".

[67]) Ve Florencii udělala takovou revoluci nižší řemesla r. 1270—82. Výsledky podrobně vypsal Perrens, (Histoire de Florence, Paříž, 1877, 3 sv.) a zvláště Gino Capponi, (Storia della republica di Firenze, 2. vyd. 1876, I. 58—80., též němec. překlad). V Lyoně zase byla nižší řemesla, když se r. 1402 začala hýbati, poražena a pozbyla práv na vlastní soudce. Došlo k jakémusi kompromisu obou stran. V Roztokách vzniklo podobné hnutí r. 1313, v Curychu 1336, v Brunšviku r. 1374, a rok na to v Hamburku, v Lubeku v l. 1376—84 atd. Viz Schmoller: Strassburg zur Zeit der Zunftkämpfe Strassburgs Blüthe, Brentano: Arbeitergilden der Gegenwart, 2 sv. Lipsko, 1871—72. Rovněž Rain: Merchant and Crafts Gilds, Aberdeen, 1887, str. 26—75 atd. O názoru p. Grosse o stejných bojích v Anglii viz poznámky sl. Greenové v Town Life in the Fifteenth Century II., 190—217, rovněž kapitolu o sociální otázce, vůbec celý ten svazek nejvýše zajímavý. Brentanův názor o bojích řemesel, uložený hlavně v § 3. a v § 4. jeho studie „O dějinách a vývoji cechů", obsažené v knize Toulmin Smithové: English Guilds, jest klasický a byl pozdějším bádáním jen potvrzen.

[68]) Aspoň jeden příklad: Cambrai udělalo první revoluci r. 907, a po třech čtyřech dalších vzpourách dostalo výsadní listinu r. 1076. Tato listina dvakráte odvolána (r. 1107 a 1138), ale zase dvakráte znovu vymožena (r. 1127 a 1180). Celkem bylo třeba 223 let, než bylo dosaženo práva na svobodu. Podobně Lyon, od r. 1195—1320.

[69]) Viz Tuetey: „Etudes sur le droit municipal . . . en Franche Comté" v Mémoires de la Société d'émulation de Montbéliard. 2. řada, II. 129.

[70]) Zdá se, že to bylo častým zjevem v Italii. Ve Švýcarsku si Bern koupil i města Thun a Burgdorf.

[71]) Tak se to mělo aspoň s městy toskánskými (Florencií, Luccou, Sienou, Bolonou, atd., kdejest poměr města a sedláků nejlépe znám. (Lučickij „Otroctví a ruští otroci ve Florencii", v Izvestijich kijevské university, 1885. L. použil Rumohra: Ursprung der Besitzlosigkeit der Colonien in Toscana, 1830.) Celá ta otázka poměru měst a sedláků vyžaduje většího studia, než se jí dosud dostalo.

[72]) Ferrari sevšeobecňuje někdy příliš theoreticky, takže jest to na újmu pravdivosti. Ale jeho úsudek o podílu, který měla šlechta v bojích měst, jest založen na spoustě původních faktů.

[73]) Válkou pozbyla jen města jako Verona a Pisa, která byla slepě oddána věci baronů. U mnohých měst byla porážka, kterou utrpěli po boku baronů počátkem jejich osvobození a pokroku.

[74]) Ferrari II., 18, 104, Leo a Botta, I., 432.

[75]) Joh. Falke, Die Hansa als Deutsche See- und Handelsmacht, Berlín, 1863, str. 31—55.

[76]) O Cáchách a Kolíně máme přesné svědectví, že biskupové obou měst otevřeli nepřítelí brány — jeden podplacen nepřítelem.

[77]) Viz fakty, ne však závěry Nitzschovy l. c. III. 133, též Kallsen I. 458, atd.

[78]) O komuně laonnaiské, která byla zaměňována s komunou laonskou, až do studie Mellevillovy (Histoire de la Commune du Laonnais, Paříž, 1853) viz Luchaire, str. 75. O prvních selských cechách a pozdějších jednotách viz R. Wilman: „Die ländlichen Schutzgilden Westphaliens" v Zeitschrift für Kulturgeschichte, nová řada sv. III„ cituje Henne an Rhyn: Kulturgeschichte III. 249.

[79]) Luchaire, str. 149.

[80]) Dvě významná města, jako byla Mohuč a Worms vyřídila si politický spor smírčím soudem. Když vypukla občanská válka v Abberville, byl rozhodčím Amiens r. 1231 (Luchaire 149) atd.

[81]) Viz na př. W. Stieda, Hansische Vereinbarungen l. c. str. 114.

[82]) Cosmo Innes: „Early Scottish History" a „Scotland in Middle Ages, cituje rev. Denton, l. c. str. 68, 69; Lamprecht, Deut-

sches wirtschaftliches Leben in Mittelalter, přehled Schmollerův v jeho Jahrbuch, sv. XII. Sismondiho Tableau de l' agriculture toscane, str. 226. Dominie florencké bylo lze poznati po jejich blahobytu.

[83]) Pan John J. Ennet (Six Essays, Londýn, 1891) má skvělé pasáže o téže stránce středověké architektury. Pan Willis v dodatku k Wheweleově History of Inductive Sciences (I. 261—62), vyzvedl krásu mechanických proporcí v středověkých stavbách. „Nová dekorativní konstrukce vyrostla — píše — tím, že nerušila a neznásilňovala konstrukce mechanické, ale že ji doplňovala a podporovala. Každý člen, každá římsa, přejímala část tíže. Množstvím podpor, pomáhajících jedna druhé a důsledným rozvržením tíže bylo oko uspokojeno pokud jde o pevnost stavby, ač jednotlivé části vypadaly neobyčejně štíhlé." Nelze lépe karakterisovati umění, které vzešlo ze sociálního života města.

[84]) Dr. L. Ennen: Der Dom zu Köln, seine Konstruktion und Ausstaltung, Kolín, 1871.

[85]) Ty tři sochy jsou mezi vnější dekorací kathedrály Notre Dame v Paříži.

[86]) Středověké umění, stejně jako řecké, neznalo panoptik, jímž říkáme Národní galerie či Museum. Obraz malován, socha řezána, bronzová ozdoba odlévána, aby zaujaly místo, jež jim patřilo v tom kterém pomníku umění obce. Tam žilo, jsouc částí celku, a přispívalo k výrazové jednotě v celku.

[87]) Viz J. J. Ennet: „Second Essay" l. c. str. 36.

[88]) Sismondi, IV, 172, XVI, 356. Velký průplav Naviglio Grande, kterým jde voda z Tesina, počat v r. 1179, t. j. po dobytí samostatnosti a ukončen v 13. stol. O pozdějším úpadku viz Sismondi, XVI, 355.

[89]) Měla v roce 1336 8—10 tisíc hochů a děvčat v obecných školách, 1000—1200 chlapců v sedmi středních školách a 550—600 studentů na svých pěti universitách. Čtyřicet obecních nemocnic mělo přes 1000 lůžek pro 90.000 obyvatelů. (Capponi, l. c. II. II. 249). Povolaní spisovatelé nejednou poznamenali, že výchova tu byla mnohem výše, než se za to mívá. A stejně tak v demokratickém Norimberce.

[90]) Viz L. Ranka výborné úvahy o podstatě římského zákona v jeho Weltgeschichte, sv. IV, odd. 2:, str. 20—31. Rovněž poznámky Sismondiho o podílu, který měli na zavedení královské autority legisti, v jeho Histoire des Français, Paříž, 1826, VIII. 59—89. Hněv lidu proti těmto „weise Doktoren und Beutelschneider des Volks" vypukl plnou silou v prvých letech šestnáctého století v kázáních prvotního období reformace.

[91]) Obchod s otroky, uloupenými v Orientě, trval v italských republikách nepřerušeně až do XV. stol. Slabé stopy lze najíti i v Německu a jinde. Viz Cibrario, Della schiavitù e del servaggio, 2 sv. Milán, 1868, prof. Lučickij, „Otroctví a ruští otroci ve Florencii ve čtrnáctém a patnáctém století" v Izvestijích, kijevské university, 1885.

[92]) I. R. Green: History of the English People, Londýn, 1878.

[93]) Viz theorie, přednesené boloňskými právníky již r. 1187 na kongresu v Roncaglia.

HLAVA SEDMÁ

POSPOLITOST V NAŠÍ DOBĚ

Lidové bouře na počátku období státu. — Zřízení pospolitosti v dnešní době. — Občina, její zápas, aby ji stát neodstranil. — Zvyky, zachované ze života v občině se udržují v nynějších vsích. — Příklady ze Švýcarska, Francie, Německa, Ruska.

'I

Pud pospolitosti jest v člověku od nepamětných dob a jest tak úzce spojen s celým dosavadním vývojem lidského rodu, že se udržel v lidstvu podnes, přes všechny proměnlivé osudy. Vyvíjel se nejvíce v období míru a blahobytu. Ale i když stihly člověka pohromy největší, když celé kraje spustošeny válkami a obyvatelstvo bídou zdecimováno, nebo úpělo pod jhem tyranství, udržoval se pud pospolitosti ve vsích a u chudších tříd ve městech. Udržoval je pospolu nakonec začal působiti i na ty vládnoucí, válčící a pustošící menšiny, které jím opovrhly jako sentimentálním nesmyslem. A kdykoli mělo lidstvo vytvořiti sociální organisaci, vyhovující novému období vývoje, vždy čerpal jeho tvůrčí genij prvky i inspiraci k nové práci z téhož pudu, věčně živého. Nová zřízení hospodářská a společenská, nové mravní soustavy i nová náboženství, vše to mělo týž pramen a díváme-li se na mravní pokrok našeho rodu v celku, vidíme, jak se zásada pospolitosti rozšiřuje z kmene na celky větší a větší, až jednoho dne obsáhne celé lidstvo, bez zřetele na víry, jazyky a plemena.

Když prošli obdobím divošského kmene, a na to občinou, dospěli Evropané v středověkých dobách k nové formě organisace, která ponechávala hodně volného pole individuální iniciativě, ale při tom i velmi vyhovovala potřebě vzájemné podpory. Vytvořena federace občin v podobě středověkých měst, a propletena celou sítí cechů a bratrstev. Jakých ohromných výsledků dosaženo novou formou spojení v blahobytu pro všechny, v průmyslu, v uměních, ve vědě a obchodu, o tom jsme pojednali obšírněji v předešlých dvou kapitolách, kde jsme se i pokusili ukázati, proč středověké

republiky — obklopené doménami nepřátelských feudálních pánů, neschopné osvoboditi sedláky z nevolnictví a postupně kažené ideami římského cesarismu — byly ke konci patnáctého století odsouzeny, aby se staly kořistí vzrůstajících vojenských států.

Ale než byly na příštích tři sta let podrobeny vše pohlcující autoritě státu, vyvinuly široké vrstvy lidu ještě mohutné úsilí, aby přetvořily společnost na starých základech pospolitosti a vzájemné podpory. Dnes jest velmi dobře známo, že mohutné hnutí reformační nebylo jen vzpourou proti zlořádům katolické církve. Mělo také svůj tvůrčí ideál, ideál života ve svobodných, bratrských obcích. Ty první spisy a kázání onoho období, které našly největší odezvy v lidu, byly naplněny ideami o hospodářském a sociálním bratrství lidstva. »Dvanáct artikulů« a jim podobná vyznání víry, která kolovala mezi německými a švýcarskými sedláky a řemeslníky, vyzdvihovala nejen, že každý, bez rozdílu, má právo, aby si vykládal Písmo po svém vlastním rozumu, ale požadovala také, aby se vesnickým obcím vrátila obecní půda, a byla zrušena robota, poukazovala na »pravou« víru — víru v bratrství. V téže době na tisíce mužů a žen utvořilo komunistická bratrstva na Moravě[1]), do nichž přinesli všechen majetek a žili v četných a rostoucích osadách, podle zásad komunistických.[2]) Jen ohromné vraždění ve velkém, po tisících, mohlo zaraziti toto hnutí, které se rozšířilo daleko široko; a mladé státy si také zajistily první a rozhodné vítězství nad širokými vrstvami mečem, ohněm a mučírnou.[3])

Po dalších tři sta let vypleňovaly státy, jak v Evropě tak v Anglii, soustavně všechna zřízení, v nichž se projevovala dříve tendence pospolitosti. Občiny zbaveny vesnických hromad, vlastních soudů a samosprávy, půda jim skonfiskována. Cechy připraveny o majetek a svobody a vydány dohledu, rozmarům a úplatkům státních úředníků. Městům vzata svrchovanost, zrušena i ta hybla vnitřního života: lidový sněm, volené soudy i volená správa, funkce města jako vrchnosti farní a nejvyššího cechu. Co bylo dosud organickým celkem, to si nyní rozebrali byrokraté. Při takové po-

litice a válkách, které vyvolala, zpustošeny celé oblasti, kdysi lidnaté a bohaté, zámožná města sklesla na hnízda, cesty, které je dříve spojovaly s druhými městy, se nyní staly neschůdnými. Upadl průmysl, umění i vědění. Politická výchova, věda i zákon dány do služeb myšlenky státní centralisace. Na universitách i z kazatelny se učilo, že ve státě řádně organisovaném nelze trpěti zřízení, v něž lidé dříve vtělovali potřebu vzájemné podpory, že jedině stát může spojovati své poddané, že federalismus a »partikularismus« jsou nepřátelé pokroku, a že jen stát může vhodně povzbuzovati další vývoj. Na konci osmnáctého století se králové v Evropě, parlament anglický i revoluční konvent ve Francii, ač jeden s druhým válčili, shodli dojímavě v tom, že ve státě nesmí býti nějakého jiného, samostatného sdružení, že nucená práce a smrt jsou jedině vhodným trestem pro dělníky, kteří se opováží utvořiti »sdružení«. »Žádný stát ve státě!« Jedině stát a státní církev smí pečovati o zájmy celku, poddaní smějí býti jen volnými shluky jednotlivců, nespojených zvláštním svazkem, a musí se obrátiti na vládu, kdykoli cítí nějakou společnou potřebu. Taková byla theorie i prakse v Evropě až do polovice XIX. stol. I společnosti obchodní a průmyslové byly podezírány. Sdružení dělnická považována za nezákonná, není tomu ani celý lidský věk v Anglii a sotva dvacet let v ostatní Evropě.*) Celá soustava státní výchovy byla do nedávna i v Anglii taková, že by značná část společnosti považova a za opatření revoluční, kdyby se každému přiznala práva, kterých po pět set let užíval každý, svobodník i nevolník, ve vesnické obci, v cechu, ve farnosti i v městě.

Když stát uchvátil všechny sociální funkce pro sebe, pak se ovšem zdárněji vyvíjel nespoutaný, duševně omezený individualismus. Měrou, jak se vzmáhaly povinnosti k státu, zbavováni občané zřejmě povinností, které mívali jeden k druhému. V cechu — a ve středověku byl každý člověk údem nějakého cechu nebo bratrstva — bylo se dvěma »bratrům«

*) Psáno v letech devadesátých. (Pozn. překl.)

střídati u lože bratra, který onemocněl. Dnes by bylo dosti, kdybychom takovému sousedu řekli adresu nejbližší nemocnice pro chudé. Kdyby někdo ve společnosti brabantské nezabránil nejhoršímu, nahodil-li se k tomu, že dva, kteří se pohádali, útočí na sebe se zbraní, bylo by se s ním samým naložilo jako s vrahem. Dnes, za theorie o Státu — všeochránci, nepotřebuje býti kolemjdoucímu do podobné věci zhola nic, od toho je tu přec policajt. V zemi divošské, u Hottentotů bylo by ovšem hanbou, kdyby se začalo jísti, aniž se před tím třikráte hlasitě nezavolalo, kdyby snad nebyl na blízku někdo, kdo by chtěl také jísti; u nás však dnes postačí, zaplatí-li si ctihodný občan příspěvek na chudé a má-li kdo hlad, ať má hlad. Takto dnes ve všem všudy — v zákoně, ve vědě, v náboženství — nabývá vrchu theorie, která hlásá, že lidé mohou a musí hledati štěstí jen pro sebe, nestarajíce se o potřeby druhých. Toť dnešní náboženství a kdo by pochyboval, že jest prospěšné, byl by považován za utopistu. Věda hlasitě prohlašuje, že boj každého proti všem jest hlavní zásadou přírody i lidské společnosti. Tomu to zápasu přisuzuje biologie, že se svět živočišstva vyvíjel k vyššímu. Totéž tvrdí historie. A národohospodáři se ve své prostoduchosti domnívají, že moderní průmysl i strojnictví jsou »zázračným« účinkem téže zásady. Co se dnes káže, jest náboženství individualismu, trošku zmírněného více méně dobročinným poměrem k bližním, najmě v neděli. »Praktikové« i theoretikové, vědci i kazatelé, právníci i politikové, jeden jako druhý si notují v jednom: že by se snad měly více méně zmírniti poněkud drsné účinky individualismu nějakou tou dobročinností, ale v celku, že jest individualismus jediným bezpečným základem dnešní společnosti a jejího pokroku.

Podle toho by se zdálo, že bychom v dnešní společnosti marně hledali zřízení k vzájemné podpoře i tu vzájemnou pomoc samu. Co pak se mohlo z toho uchovati? A přece nás až překvapí, jak mocně se uplatňuje zásada pospolitosti a vzájemné podpory i v životě dnešních lidí, když ze zvědavosti, jak dnes lidé žijí, začneme studovati jejich vzá-

jemné vztahy v obyčejném životě. Ač zřízení pospolitosti ničena prakticky i theoreticky plných tři sta let, přece jen sta milionů lidí žije dále v těchto zřízeních, udržuje si je s úctou a hledí je obnoviti tam, kde zanikla. Ve stycích s lidmi měl každý z nás chvíle, kdy se bouřil proti individualistické víře, která jest dnes v modě. A v našich denních stycích jest tolik jednání, kde se lidé řídí náklonností k pospolitosti, že by se rázem zastavil mravní pokrok, kdyby se takové jednání mohlo zakázati. Sama lidská společnost by se neudržela bez toho ani na tak krátkou dobu, jako jest jeden lidský věk.

V dalším rozebereme tyto fakty, které sociologové většinou zanedbávají, ač jsou nejvýše důležité pro život a další vzestup lidstva. Začneme se stálými zřízeními vzájemné podpory a pak přejdeme k projevům pospolitosti, které vznikají z osobních či sociálních sympatií.

Podíváme-li se v celku na dnešní útvar evropské společnosti, jsme najednou překvapeni, shledajíce, že vesnická obec trvá dále, a hned uvidíme v jaké míře, ač se dělalo vše možné, aby zmizela, i že se dějí různé pokusy, aby se obnovila v té či oné formě, nebo aby se za ni našla náhrada. Dnes se vžil názor, že vesnická obec v západní Evropě zašla přirozenou smrtí, protože společná držba půdy nevyhovovala moderním požadavkům agrikultury. Pravda však jest, že nikde nezašla občina z vlastní vůle, naopak, všude bylo vládnoucím střídám usilovati kolik set let bez ustání, ač ne vždy úspěšně, aby ji odstranili a zabrali jí obecní půdu.

Ve Francii začali připravovati občiny o samostatnost a olupovati je o půdu již v XVI. stol. Ale teprve v dalším století, kdy daně a války přivedly sedláky do poroby a bídy, jak ji živě líčí všichni historikové, teprve tehdy bylo již snažší ukrádati jim půdu, a také se to dělo v míře, až pohoršlivé. »Každý si vzal co mohl . . . Vymáhány vymyšlené dluhy, jenom aby se mohlo sáhnouti na půdu«, jak čteme v ediktu Ludvíka XIV. vydaného r. 1667.[1]) Ovšem že stát odpomáhal tomuto zlu tím, že obce podřídil státu

ještě více a začal je olupovati sám. Vskutku za dva roky nato zabavil král všechny příjmy obcí. Obecní půda se loupila čím dále nestydatěji, takže v následujícím století měla šlechta i duchovenstvo v rukou obrovské lány půdy — podle některých udajů celou polovinu obdělané půdy — kterou pak nechali většinou ladem.[5]) Ale sedláci si udržovali obecní zřízení dále, až do r. 1787, obec, t. j. všichni, kdož měli stavení ve vsi, se scházívali pod zvonicí nebo stromem, rozdělovali znovu, co zbylo z obecní půdy, rozvrhovali dávky a volili si exekutivu, jako to podnes dělá ruský m i r. To dokázal bádáním Babeau.[6])

Vláda ovšem shledala, že vesnický sněm jest »příliš hlučný« a neposlušný a zavedla tedy r. 1787 volené rady, složené ze starosty a tří až šesti radních, vybíraných z bohatých sedláků. O dvě léta později (1. prosince 1789) potvrdilo tento zákon plně i revoluční Národní shromáždění, která v tomto bodu bylo úplně za jedno se starým režimem, a nyní zase b o u r g e o i s d u v i l l a g e (vesnický měšťák) začal rozkrádati obecní půdu po celé revoluční období. Teprve 16. srpna 1792 rozhodlo zákonodárné shromáždění, přinuceno selskými bouřemi, že se má zabraná půda vrátiti obcím,[7]) ale zároveň nařízeno, že se má rozděliti rovným dílem jen sedlákům bohatším. Toto opatření vyvolalo nové bouře a za rok odvoláno (1793) a dovoleno rozděliti půdu v š e m o b y v a t e l ů m, chudým i bohatým, »aktivním« i »neaktivním«.

Ale oba dva zákony se tak příčily selskému rozumu, že zůstaly na papíře, a kde si sedláci vzali zase část půdy, drželi ji společně. Ale pak přišla dlouholetá válka a stát obecní půdu prostě zabral (1794), jako záruku státních půjček; dána do prodeje, při tom vydrancována, pak zase vrácena a nanovo zabrána (1813). Teprve r. 1816 obnoven zbytek, t. j. asi 15,000.000 jiter (ca 6 mil. ha) nejhorší půdy, jako obecní půda.[8]) Ale tím ještě soužení obcí neskončilo. Každý nový režim viděl v obecních pozemcích prostředek, jak by odměnil své věrné. Tak vydány tři zákony (první 1837, a poslední za Napoleona III.), aby obce přiměly

rozděliti půdu. Třikrát bylo třeba zákon zase odvolati, ježto narazil na prudký odpor ve vsích. Ale něco vždycky zůstalo za nehty a Napoleon III., přiřkl celé statky z obecní půdy některým svým milcům, prý, aby se podporovaly lepší způsob zemědělství.

A co se mohlo udržeti ze samosprávy vesnických obcí, po tolika ranách? Starosta a radní byli považováni jen za neplacené úředníky státního mechanismu. I nyní, za třetí republiky, může obec udělati jen málo co, aby nebylo třeba roztočiti ohromný státní stroj, až k prefektovi a ministerstvům. Nemáte chuti tomu věřiti a přece jest pravda, že na př., chce-li sedlák zaplatiti, co na něho připadá na opravu silnice, — místo co by šel a nalámal na ni kámen sám — musí to napřed schváliti neméně než d v a n á c t různých státních úředníků a při tom vyřídití »jenom« d v a a p a d e s á t aktů — pak teprve jest sedlákovi dovoleno, aby zaplatil ty peníze na obci. A ostatní jest zrovna takové.[9])

Co se dálo ve Francii, dálo se všude v západní a střední Evropě. Ty velké útoky na selskou půdu jsou stejné, skoro i časově. U Anglie byl jediný rozdíl, že se zabíralo podle jednotlivých rozhodnutí nikoliv najednou, všeobecným opatřením, také se tolik nepospíchalo, ale za to se to bralo důkladněji, než ve Francii. Zabírati obecní půdu začala šlechta rovněž již v XV. stol. když potlačeny selské bouře (1380) — jak patrno z Rossusovy H i s t o r i a a ze statutu Jindřicha VII., kde se mluví o těchto úchvatech jako o: »e n o r m i t e e s a n d m y s c h e f e s a s b e h u r t f u l l . . . t o t h e c o m m o n w e l e«[10]), (neslýchanosti a přehmaty škodlivé . . . obecnému dobru«). Později, za Jindřicha VIII. začala velká anketa aby se zastavilo zabírání obecní půdy, ale skončilo to tak, že potvrzeno, co se již stalo.[11]) A obecní půda se zabírala dále a sedláci vyháněni z hroudy. Hlavně však od poloviny XVIII. stol. se v Anglii, jako všude jinde soustavně vyhlazovaly všechny stopy obecního vlastnictví. A je-li se čemu diviti, tedy ne tomu, že zašlo, ale že se mohlo udržeti i v Anglii, takže »všeobecně převládalo ještě za doby našich

dědů.[12]) Skutečným cílem Enclosure Acts (Výnosů parlamentu o zabírání (ohražování) půdy) bylo, jak ukázal p. Seebohm,[13]) odstraniti obecní držbu půdy. A také odstraněna celkem asi čtyřmi tisíci aktů, od r. 1760 až do 1844, tak dokonale, že dnes zbyly po ní jen nepatrné stopy. Půdu obcím zabrali velkostatkáři a záběr schválen, případ od případu, parlamentem.

Také v Německu, Rakousku, v Belgii zničil stát občinu. Jen málokde se o půdu obecní rozdělili osadníci sami,[14]) ale všude je stát mocí nutil, aby půdu rozdělili, nebo aspoň podporoval jednotlivce, kteří si přisvojovali obecní pozemky. Poslední ránu dostalo obecné vlastnictví ve střední Evropě rovněž v polovici XVIII. stol. V Rakousku užila vláda r. 1768 skoro násilí, aby dohnala obce k rozdělení obecní půdy a zvláštní komise pro to jmenována za dva roky potom. V Prusku Bedřich II., v řadě nařízení (r. 1752, 1763, 1765 a 1769) doporučoval Justizcollegiím, aby vynutila rozdělení. Ve Slezku vydán pro to r. 1771 i zvláštní rozkaz. Totéž se dálo v Belgii, a když obce neposlouchaly, vydán r. 1847 zákon, kterým se vláda zmocňuje, aby dala do nuceného prodeje obecní půdu, když by jí chtěl někdo koupiti.[15])

Krátce, vykládá-li se, že občina zašla přirozenou smrtí, působením hospodářských zákonů, jest to asi takový vtip, jako kdyby někdo řekl, že vojáci, padlí na bojišti sešli smrtí přirozenou. Bylo to prostě tak: občiny žily přes tisíc let, a všude a vždy zlepšovali sedláci způsoby obdělávání půdy, nebyli-li zničeni válkami a mořeni daněmi. Ale když vzrůstal průmysl, rostla i hodnota půdy, a šlechta, která za státní organisace nabyla moci, jaké nikdy neměla za feudální soustavy, se zmocnila nejlepších kusů obecní půdy a dělala co mohla, jen aby zničila obecní zřízení.

Občina však vyhovovala potřebám a představám pracovníků na hroudě tak, že přese vše jsou podnes po celé Evropě živoucí zbytky občin, a evropský život na venkově jest proniknut zvyky a obyčeji ještě z doby, kdy ves byla pospolitostí. I v té Anglii, která užívala drastických opatření proti

starému řádu věcí, potrvala tradice do počátku XIX. stol. P. Gomme — jeden z mála anglických učenců, který věnoval pozornost této otázce — ukazuje ve svém díle, že mnohé stopy obecní držby půdy shledány ve Skotsku, kde se ve Forfarshire udržela pozemková soustava t. zv. »runrig«, do r. 1813, a v některých vsích v Invernessu bylo až do r. 1801 zvykem zorati půdu pro celou obec, aniž děl{ány} meze, a pak teprve ji rozděliti. V Kilmorii se půda občasně znovu rozdělovala »ještě před pětadvaceti lety« a Grofterova komise našla tento obyčej ještě na některých ostrovech.[16]) V Irsku tato soustava převládala až do doby velkého hladu. O poměrech v Anglii nenechávají nás díla Marshallova — nepovšimnutá, dokud na ně upozornili Nasse a sir Henry Maine — v pochybnostech, že soustava občiny byla široko daleko rozšířena, skoro ve všech hrabstvích anglických, ještě na počátku 19. stol.[17]) Tak v šedesátých letech minulého století byl sir Henry Maine »velmi překvapen řadou případů neobvyklých vlastnických práv, jimž nezbytně předcházelo kolektivní vlastnictví a společné obdělávání půdy«, o čemž se dozvěděl z jakési menší studie.[18]) A když se obecní zřízení udržela tak dlouho, našla by se jistě řada obyčejů a zvyků, svědčících o vzájemné pomoci, jen kdyby se angličtí spisovatelé všímali vesnického života.[19])

Na pevnině evropské se shledáváme s obecními zřízeními ještě v plné síle v mnohých krajích francouzských, švýcarských, německých, italských a skandinávských, i ve Španělsku, nemluvě o východní Evropě. Vesnický život těchto krajů jest pln zvyků a obyčejů z období komunálního, skoro rok co rok vyjde v Evropě vážné dílo o těchto a podobných předmětech. Proto se omezím na několik nejvýznačnějších příkladů. Takovým jest jistě Švýcarsko. Tu nejen že pět republik: Uri, Schwytz, Appenzell, Glarus a Unterwalden má velké lány nerozdělené půdy a že každá jest spravována vlastním lidovým sněmem, ale také v druhých kantonech mají vesnické obce širokou samosprávu a drží rozsáhlou část půdy federální.[20]) Dvě třetiny alpských pastvin a dvě třetiny všech švýcarských lesů jsou podnes

obecním majetkem. A ve společném vlastnictví je i celá řada polí, ovocných zahrad, vinic, rašelinišť, lomů atd. Ve Vaud, kde všichni hospodáři mají právo účastniti se jednání volené obecní rady, jest komunální duch zvláště živý. Ke konci zimy jde mužská mládež některých vsí do lesa, nakácí stromů, sveze je dolů po srázné cestě a stavební dřevo i palivo se pak rozdělí všem domácnostem nebo se prodá v jejich prospěch. Tyhle výlety jsou skutečné svátky mužné práce. Na březích Lemanského jezera dělá se dodnes společně část práce, potřebná na udržování viničních teras. A s jara, kdy jest obava, že bude mráz před východem slunce, budí hlídač všechny hospodáře, kteří zapálí hromady slámy a suché mrvy, a chrání kouřem vinné keře, aby nenamrzly. Skoro ve všech kantonech mají vesnické obce t. zv. Bürgernutzen, t. j. drží si společně stádo krav a každá rodina dostane máslo, nebo mají obecní pole či vinice, a úroda se rozděluje mezi usedlíky, nebo se pronajímají obecní půdu k obecnému užitku (Miaskowski, str. 15.)[21])

Zpravidla možno říci, že tam, kde si obce podržely velkou část funkcí, tak že zůstaly živými částmi národního organismu a kde nepřivedeny v krajní bídu, nepřestaly se řádně starati o svoji půdu. Pak se ovšem obecní statky ve Švýcarsku nápadně liší od bídných »obecních polí« v Anglii. Obecní lesy ve Vaud a ve Valais jsou obdivuhodně spravovány podle všech pravidel moderního lesnictví. Jinde jsou zase dobře hnojeny »pruhy« obecních pozemků, zvláště tam, kde jest dosti luk a dobytka. Horské louky jsou zpravidla pečlivě udržovány, a polní cesty jsou ve výborném stavu.[27])

Obdivujeme-li se švýcarské châlet, horské cestě, selskému dobytku, terasám viničním, nebo školní budově ve Švýcarsku, mějme na paměti, že zhusta jest dřevo na châlet z obecního lesa a kámen z obecních lomů, že se krávy pasou na obecních lukách, a že cesty jsou dělány a školy stavěny společnou prací. Jinak by tu bylo málo, co bychom mohli obdivovati.

Jest skoro samozřejmé, že se ve švýcarských vsích udržuje řada zvyků a obyčejů pospolitosti. Večerní besedy,

kde se louskají oříšky, po řadě v každé domácnosti, večerní schůzky, na nichž se šije výbava pro nevěstu, výpomoc při stavbě domu a o žních i při každé práci, kterou snad potřebuje některý osadník, zvyk posílati děti na výměnu z jednoho kantonu do druhého aby se naučily francouzsky a německy, atd. Všechno to jest docela obyčejné,[23]) a na druhé straně se vyhovuje v témže pospolitém duchu i požadavkům moderní doby. Tak v Glarusu prodána v době nouze většina alpských pastvin, ale obce přikupují stále nové polnosti, které se dají na deset dvacet či třicet let do držby jednotlivému usedlíku, jak kterak, načež připadnou obci, která je společně rozděluje. Tvoří se spousty malých sdružení, aby vyrobila věci, potřebné pro život: chléb, sýr, víno, společnou prací, byť jen v malém. Zemědělská družstva se ujímají ve Švýcarsku neobyčejně snadno. Obyčejným zjevem jsou sdružení deseti až čtyřiceti sedláků, kteří kupují společně louky a pole a obdělávají společně, a všude se organisují mlékařská družstva, prodávající mléko, máslo a sýr. Tato družstva také vznikla původně ve Švýcařích, jež jsou i jinak rozsáhlým polem pro studium všemožných společností, malých i velkých, vznikajících, aby ukojily kteroukoli moderní potřebu. V některých krajích švýcarských najdeme skoro v každé vsi řadu sdružení, na ochranu proti ohni, k plavbě, na udržování nábřeží jezer, k zásobování vodou, atd. a celá země jest poseta spolky lukostřelců, ostrostřelců, společnostmi topografickými, na vyšetřování cest a podobnými, které mají původ v moderním vojenství.

Ale Švýcary nejsou nějakou výjimkou v Evropě, vždyť táž zřízení jsou ve vsích francouzských, italských, německých a dánských. Právě jsme viděli, co udělali francouzští vládcové, jen aby zničili občinu a zmocnili se její půdy. Ale přes to zůstává v obecním vlastnictví desetina celé obdělatelné plochy, t. j. 13,500.000 jiter, v čemž jest asi polovina všech pastvin a skoro pětina všech lesů v zemi. Z lesů mají osadníci palivo i stavební dříví a kácí je vespolek, docela pravidelně, na ladech se pase všechen dobytek obce a

obecní pole se vždy znovu rozdělují v různých krajích francouzských, hlavně v Ardennách.[24])

Tahle výpomoc, která umožňuje chudším sedlákům, aby předrželi doby, když byly špatné žně, a nepřišli o svá políčka, nebo nezabředli do věčných dluhů, tato pomoc má jistě význam jak pro zemědělské dělnictvo, tak i pro tři miliony malých sedláků. Ba, je pochybno, zda by se jinak udrželi malí sedláci. Ale ještě důležitější, než po stránce hospodářské jest obecní vlastnictví, byť sebemenší, po stránce mravní. Jest to v životě vesnickém jakési jádro, kolem něhož se udržují zvyky a obyčeje pospolitosti a jest bezesporu i silnou překážkou, aby se příliš nevyvinul brutální individualismu a zištnost, k němuž malí sedláci mají velký sklon. Pospolitost za všech příležitostí vesnického života jest částí obyčejného života ve všech koutech země. Všude nalézáme, pod různým jménem, t. zv. c h a r r o i, t. j. dobrovolnou výpomoc u sousedů, ve žních, za vinobraní, nebo při stavbě domů. Všude jsou večerní besedy, jak jsme je právě viděli ve Švýcarsku a všude se osadníci sdružují pro tu či onu práci. O těchto zvycích se zmiňují skoro všichni, kdož psali o životě ve francouzské vsi. Ale snad bude lépe, uvedu-li tu nějaké úryvky z dopisu, které mi psal přítel, jehož jsem žádal, aby sdělil svá pozorování v tomto směru. Jest to muž letitý, který byl dlouhá léta starostou ve své obci v jižní Francii (Ariège). Co mi sděluje, zná z dlouholeté osobní zkušenosti a jest to všechno ze sousedství, a ne každý kus bůhví odkud. Místy jest to snad přehnáno, ale v celku máme věrný obraz života na vsi.

»V mnoha sousedních obcích žije stále starodávný zvyk e m p r o u n t. Je-li potřebí hodně rukou k nějaké pilné práci v m é t a i r i e, ať se mají sázeti brambory nebo žíti tráva, svolá se mládež ze sousedství. Sejde se plno hochů a děvčat, udělají práci vesele a zdarma, a po veselé večeři si zatancují.

V týchž obcích pomáhají děvčata ze sousedství šíti výbavu nevěstě. V mnohých obcích ženy podnes hojně předou. Má-li se natáčeti příze v některé domácnosti za jeden

večer, svolají se k práci všichni známí. V mnoha obcích v Ariège i jinde na jihozápadě pomáhají všichni sousedé loupati kukuřici. Vyčastují je kaštany a vínem a mládež si po práci zatančí. Tak se to dělá i když se tlačí olej z ořechů a vochluje konopí. V obci L. se tak pospolitě sváží úroda. V takových dnech, kdy jde práce do tuha, jsou vlastně svátky, ježto hospodář se nechá vidět s pořádným jídlem. Dělá se zdarma, vypomáhají jeden druhému.[25])

V obci S. se rok co rok zvětšují obecní lada, takže skoro všechna půda v obci jest obecní. Pastýře volí všichni, kdo mají dobytek. Býci jsou obecní. V obci M. se sežene dohromady čtyřicet, padesát kusů ovcí a rozdělí ve dvě tři stáda, která se pak vyženou nahoru na pastviny.

Ve vesničce C. si několik hospodářství koupilo společně mláticku, obsluhuje ji patnáct až dvacet osob, z každé rodiny někdo. Vedle toho si tři hospodáři koupili vlastní mláticky, které půjčují, ale obsluhují je zase lidé ze sousedství, jak jest zvykem. V naší obci R. jsme potřebovali postaviti zeď kolem hřbitova. Polovinu nákladu za vápno a plat zedníkům hradilo okresní zastupitelstvo a na druhou sebráno. Ostatní práci, dopravu písku a vody, dělání malty a přidávání zedníkům dělali dobrovolníci (jako u kabylské džemmaje). Podobně opravovány obecní cesty dobrovolnou prací osadníků. V jiných obcích vystavěny tak studně. Obec mívá vlastní lis na víno a jiné nářadí, často potřebné.

Jiní dva z téhož sousedství doplnili to, na dotaz mého přítele tímto:

»Před několika lety nebyl v O. mlýn. Obec jej postavila z obecní dávky. Aby mlynář nekradl a nestranil jedněm, rozhodnuto, že bude dostávati dva franky z každé hlavy a že bude mlíti zdarma.

V St. G. bylo pojištěno proti ohni jen pár sedláků. Když někdo vyhořel — a to se stávalo do nedávna — dostali pohořelí od každého souseda něco: hrnec, postel, židli a p., takže se zase stloukla menší domácnost. Všichni sousedé

pomohli postaviti dům, a zatím rodina u někoho bydlila zdarma.

Takové obyčeje vzájemné podpory — mohli bychom jich uvésti mnohem více — svědčí nesporně o tom, jak snadno se francouzští sedláci sdružují, aby si jeden po druhém zorali pole párem koní, aby užívali společného lisu na víno i mlátičky, má-li ty věci ve vsi jen jeden z nich a podobně si pomáhají i v polních pracích. Od nepaměti udržovaly vesnické obce kanály, mýtily lesy a sázely stromy i vysušovaly bažiny a dělají to podnes. Nedávno právě vzdělány rukou společnou pusté stráně v Lozère v úrodné zahrady: »Prst vynesli lidé na zádech, udělány terasy a osazeny kaštany, broskvoněmi a jiným ovocným stromovím a přivedena voda na zavlažovací příkopy dvě tři míle dlouhými.« Právě vykopali nový kanál jedenáct mil dlouhý. Týž duch přivodil pozoruhodný úspěch zemědělských družstev (syndicats agricoles). Tahle sdružení, v nichž může býti více, než devatenáct osob, povolena ve Francii teprve r. 1884, a netřeba podotýkati, že než povolen tak »nebezpečný pokus« jak se vyjádřili ve sněmovně — učiněna všechna »opatření«, jaká jen si ouřadové vůbec dovedli vymysliti. Přes to družstva ve Francii rostla. S počátku kupovala společně jen hnojivo a osivo, poněvadž v těchto dvou věcech kvetl tehdy strašný švindl.[27]). Ale postupně se uplatňovala i na jiných polích, mezi jiným prodávala zemědělské výrobky a starala se, aby půda byla trvale zlepšována. V jižní Francii, kde řádila vinná mšice, vznikla řada vinařských sdružení. Deset, dvacet vinařů utvoří družstvo, koupí si společně parní stroj na čerpání vody a jeden po druhém si zalévá vinici.[28]) Tvoří se nová a nová sdružení na ochranu půdy před zátopami, na odvodňování, k udržování kanálů, a nic nevadí, že zákon žádá, aby s tím byli svolni všichni okolní sedláci. Všude jsou fruitières, či mlékařská družstva, v některých dostávají všichni členové stejně másla i sýra, ať jejich krávy dojí více nebo méně. V Ariège se sdružilo osm obcí, aby společně obdělávaly půdu, kterou si spojily, v témže departmentu se utvořilo v 172 obcích celkem 337 sdru-

žení pro lékařskou pomoc. V souvislosti s tím vznikají sdružení konsumentů, atd.[29]) »V našich obcích dělají hotovou revoluci, — píše Alfred Baudrillart — tahle sdružení, která mají v každém okrsku svůj vlastní ráz.«

Podobně v Německu. Kde sedláci mohli zabrániti, aby jim nerozkradli půdu, udrželi si i obecní vlastnictví, které převládá v značné míře ve Virtembersku, v Badensku, v Hohenzollernu a v hesenské provincii Starkenbergu.[30]) Obecní lesy se pravidlem udržují ve výborném stavu a v tisíci obcích se rozděluje dřevo na otop všem osadníkům. Daleko rozšířen jest i starodávný zvyk, L e s h o l z t a g: na znamení zvonku ve vsi jdou všichni do lesa, aby si tam nasbírali dřeva co kdo unese.[31]) Ve Westfálsku najdeme obce, kde se půda vzdělává v celku, jako obecní statek, podle všech zásad moderního zemědělství. Staré zvyky a obyčeje pospolitosti žijí podnes ve většině německých krajů. Výpomoc při polních pracích, která bývá svátkem práce, jest docela obyčejným zvykem ve Vestfálsku, v Hesensku a Nasavsku. V krajích lesnatých brává se dříví na stavbu z obecního lesa a sousedé pomáhají dům stavěti. I v předměstích frankfurtských jest zvykem, onemocní-li některý zelinář či zahradník, že mu druzí přijdou v neděli obdělávati zahradu.[32])

Jakmile v Německu, podobně jako ve Francii, vláda odvolala zákony proti rolnickým družstvům, což se stalo teprve v letech 1884—88, začala se družstva rozvíjeti obdivuhodně rychle, přese všechny překážky, které jim stavěny v cestu.[33]) »Jest fakt, — píše Buchenberger — že v tisících venkovských obcích, kde jaktěživi nevěděli co jest to umělé hnojivo nebo racionelní krmivo pro dobytek, začali jednoho i druhého užívati docela obyčejně, jen působením těchto sdružení« (l. c. II., 507). Družstva kupují nářadí, kterým se ušetří práce, zemědělské stroje, lepší plemenný dobytek, a zavádí se různé způsoby, aby se zlepšily výrobky. Tvoří se i družstva, která prodávají zemědělské výrobky a starají se o trvalé meliorace půdy.[34]) S hlediska sociálního hospodářství jest ovšem tohle úsilí sedláků nepříliš významné. Ne-

mohou zlepšiti špatné postavení venkovského lidu po celé Evropě podstatně, neřku-li trvale. Ale se stanoviska mravního, které tu máme na mysli, nelze doceniti jejich významu. Dokázala, že široké vrstvy venkovského lidu pečlivě udržují dědictví pospolitosti i za soustavy nevybíravého individualismu. A jakmile státy zmírní železné zákony, jimiž zničily všechna pouta mezi lidmi, hned se zase navazují tyto vztahy, přes všechny obtíže politické, hospodářské a sociální, jichž není málo, a obnovují se ve způsobech, nejlépe vyhovujících moderním požadavkům výroby. Naznačují, jaký bude asi směr a jaká forma dalšího vývoje. Snadno bych mohl uvedené rozmnožiti příklady z Italie, Španělska, Dánska a pod. a poukázati na některé zajímavé zjevy, vlastní té které zemi. Dlužno vzpomenouti i slovanského obyvatelstva v Rakousku a na Balkáně, kde se doposud udržuje pohromadě celý »rod« a společné hospodářství.[36]) Ale rád bych již něco pověděl o Rusku, kde též snaha po vzájemné pomoci se projevuje novými a nepředvídanými způsoby. Mimo to máme při ruské občině výhodu, že jest o ní sebrána ohromná spousta materiálu, anketou dům od domu, pořádanou mnoha z e m s t v y a obsáhnuvší asi 20 mil. sedláků v různých částech Ruska.[36])

Z ohromné spousty faktů, sebraných ruskými anketami, lze dojíti k dvěma důležitým závěrům. Ve středním Rusku, kde plná čtvrtina sedláků byla nadobro zničena (velkými daněmi, nepatrným přídělem neúrodné půdy, vysokým nájemným a vydíráním daní po špatných žních), byla v prvních pětadvaceti letech po vyvazení nevolníků snaha po soukromém vlastnictví půdy v občině. Četní ochuzení sedláci, kteří neměli koní, opustili půdu, kterou skupovali bohatší sedláci, mající vedlejší příjmy z obchodu, nebo je skoupili cizí obchodníci, jedni i druzí proto, aby mohli ze sedláků vymačkávati hodně vysoké nájemné. Třeba dodati, že nedostatky zákona o vyvezení sedláků, z r. 1861, usnadnily skupování selské půdy za babku[37]) a že státní úředníci ve většině případů svojí vahou podporovali soukromé vlastnictví proti obecnímu. Ale v posledních dvaceti letech jest v středo-

ruských vsích zase silná oposice proti soukromému vlastnictví a vrstva sedláků, stojících mezi bohatými na jedné a chudými na druhé straně, usiluje velice, aby obnovila občinu. Úrodné roviny v jižním Rusku, které jsou nejlidnatější a nejbohatší částí evropského Ruska, byly většinou osídleny v minulém století soukromými vlastníky půdy, nebo byly skupovány, za souhlasu státu. Ale když zavedeny do této oblasti lepší způsoby zemědělství s hospodářskými stroji, začali sami soukromí vlastníci půdy postupně přeměňovati soukromé vlastnictví půdy v obecní držbu, takže v této oblnici Ruska jest nyní značně mladých občin, vzniklých samovolně.[38])

Znamenitým příkladem toho je Krym a kraje, severně odtud (provincie Taurida), o nichž máme podrobná data. Toto území se začalo osídlovati po anexi r. 1783, velkoruskými, maloruskými a běloruskými kozáky, svobodníky i uprchlými nevolníky, kteří přicházeli jednotlivě, nebo v malých skupinách ze všech koutů Ruska. Ti zprvu pěstovali jen dobytek a když začali i sedlačiti, obdělávali tolik půdy, na kolik stačili. Ale když osadníků stále přibývalo a zavedeny zlepšené pluhy, byla po půdě poptávka a mezi osadníky začaly urputné spory. To trvalo po léta, až tito lidé, dosud ničím k sobě nepoutaní, přišli na myšlenku, že se sporům udělá konec, zavede-li se vlastnictví pospolité. Rozhodli se, že půda, dosud v soukromém vlastnictví, má býti nadále vlastnictvím obecným, a také začali po způsobu občiny přidělovati díly půdy jednotlivcům vždy jen na čas. Hnutí se postupně rozšířilo, na území, tak malém, jako Taurida, našli statistikové 161 obcí, v nichž si obecní vlastnictví zavedli sami dosavadní vlastníci, hlavně v letech 1855 až 1885. Osadníci si takto svobodně vytvořili řadu různých typů občin.[39]) Tato přeměna jest tím zajímavější, že se udála nejen u Velkorusů, kteří jsou zvyklí na život v občině, ale i u Malorusů, kteří to dávno zapomněli pod panstvím polským, i u Řeků a Bulharů, ba i u Němců, kteří si již před časem vytvořili vlastní typ občiny ve svých prospívajících a poloprůmyslových koloniích v Povolží.[40]) Jest zřejmé,

že moslemínští Tataři na Tauridě drželi půdu podle moslemínského obyčejového práva, t. j. v omezeném soukromém vlastnictví, ale i u nich v několika případech zavedena evropská občina. U jiných národností v Tauridě odstraněno soukromé vlastnictví v šesti estonských, dvou řeckých, dvou bulharských obcích a v jedné české a jedné německé vsi.

Toto hnutí jest význačné pro úrodné roviny v jižním Rusku. Ale tu a tam se objevuje i na Malé Rusi. Tak v několika vsích v provincii černigovské měli sedláci dříve pole v soukromém držení, každý měl na to právní listinu a prodávali si a pronajímali půdu podle svého. Ale v padesátých letech 19. stol. začalo i u nich hnutí ve prospěch obecné držby, hlavně proto, že chudých rodin přibývalo. Jedna obec dala popud k této reformě a druhé ji následovaly, poslední r. 1882. Byly ovšem spory mezi chudými, kteří chtěli, aby půda byla společná, a bohatými, kteří byli pro soukromou držbu, a boje trvaly léta. V některých vsích, kde nedosaženo jednoty, jak žádal zákon, rozdělila se obec ve dvě, jedna držela půdu společně, v druhé byla zase v rukou soukromých. A tak to zůstalo, až se buď obě spojily v obecném vlastnictví, nebo zůstaly rozděleny. Ve středním Rusku, v mnohých obcích, které směřovaly k soukromému vlastnictví půdy, jest od r. 1880 v proudu velké hnutí, aby se obnovila občina. I sedláci, kteří žili po léta v soustavě individualistické, vraceli se ve velkém k zřízení občinovému. Tak jest tu četně bývalých nevolníků, kteří dostali jen čtvrtinu pravidelného přídělu, ale dostali ji zdarma, a v soukromé vlastnictví. Mezi těmi vzniklo r. 1890 rozsáhlé hnutí (v Kursku, Rjazanu, Tambově, Orelu, atd.), aby se dílce sloučily a zavedla se občina. »Svobodní rolníci« (v o l n y j e c h l e b o p a š c i), kteří byli osvobozeni z poddanství zákonem z r. 1803 a k o u p i l i si své dílce — každá rodina pro sebe — mají nyní skoro všichni občinovou soustavu, kterou si sami zavedli. Všechna ta hnutí vznikla nedávno a zasahují i do neruského obyvatelstva. Tak si zavedli občinu Bulhaři v letech 1876—1882, když před tím po šedesát let žili v soustavě soukromého vlastnictví. Němečtí mennonité

v Berdjansku usilovali r. 1890, aby zavedli občinu, stejně jako k tomu půscbili drobní vlastníci (K l e i n w i r t - s c h a f t l i c h e) u německých baptistů. Ještě jeden příklad: v provincii samarské vytvořila ruská vláda ve čtyřicátých letech na zkoušku 103 vesnic na základě soukromovlastnickém. Každá domácnost dostala hezký majetek 105 jiter. V r. 1890 již 72 z těchto obcí projevilo přání zavésti občinu. Vybírám všechna ta fakta z výborného díla V. V. které je podává roztříděna jak nabyta zmíněnou anketou dům od domu.

Toto hnutí za pospolitým vlastnictvím půdy se tuze špatně snáší s obvyklými hospodářskými theoriemi, podle nichž jest intensivní zemědělství nesrovnatelné s občinou. To nejmírnější, co můžeme říci o těchto theoriích jest, že nikdy nepodrobeny zkoušce a patří do oblasti metafysické. Zato fakty, které máme před sebou, ukazují, že kdekoli jsou ruští sedláci šťastnou shodou okolností, méně bídní, než jsou průměrně, a kdekoli najdou mezi sousedy lidi vzdělanější a iniciativnější, tam je občina prostředkem, že se zlepšuje nejen zemědělství, ale i život na vsi. Tu, jako všude jinde, vede vzájemná pomoc k pokroku spíše, n e ž v á l k a v š e c h p r o t i v š e m, jak o tom svědčí fakty, jež hned uvedu:

Za vlády Mikuláše I. měli úředníci korunních statků a majitelé nevolníků sedláky k tomu, aby společně obdělávali kousky půdy v obci a tak zase naplnili obecní sýpky, z nichž se půjčovalo obilí těm nejchudším ve vsi. Jakmile poddanství zrušeno, hned sedláci přestali tak hospodařiti, poněvadž je to upomínalo na robotu, ale nyní zase společnou držbu půdy sami zavádějí. V jednom okresku (Ostrogožku, v provincii karské), postačilo, aby jedna osoba dala popud, a obecní vlastnictví půdy zavedeno v pětačtyřiceti vsích. Totéž se děje i v mnohých jiných místech. V určený den jdou osadníci na pole, ti bohatší s pluhem nebo s vozem, ti chudší jen s holýma rukama, ale ani je nenapadá, aby si jeden druhému vyčítali, co kdo udělal. Žeň z obecních polí se půjčuje chudším osadníkům, většinou

zdarma, nebo vdovám a sirotkům, nebo se dává na kostel ve vsi, či na školu, nebo se z ní uplácejí obecní dluhy.[41])

Že celá obec koná práci, která takořka patří k jejímu životu (oprava mostů a cest, hrází, drenáže, zavodňování, kácení dříví, osazování stromy, atd.) i že pole obdělává a louky seče, při čemž pomáhají staří mladí, muži, ženy, zrovna jak to vylíčil Tolstoj — všechno to lze čekati od lidí, žijících v soustavě občinové.[42]) To jest zjevem docela obyčejným všude, po celém Rusku. Ale občina se také nijak nestaví proti lepším způsobům zemědělství, může-li si to finančně dovoliti, a dostanou-li se vědomosti, dosud přístupné jen bohatým, i do chalupy sedláka.

Zmínil jsem se právě, že se v jižním Rusku šíří zdokonalené pluhy a mnohé vsi v tom předcházejí příkladem. Obec koupila pluh, vyzkoušela jej na kusu obecní půdy a výrobcům se ukázalo, co by se mělo na pluhu zlepšiti, i jinak jim šla obec na ruku, aby mohli vyráběti laciné pluhy na vsi samé. V okrsku moskevském, kde za pět let, co se hnutí ujímalo, koupili sedláci 1560 pluhů, vyšel popud od jedné obce, která si najala půdu, aby se na ní hospodařilo dokonaleji.

Na severovýchodu (Vjatka) rozšířila selská sdružení fukary, jimiž obchodují, (vyrábí je vesnický průmysl v jednom železářském okrsku), po sousedních guberniích. Že se tak rozšířily mlátičky v Samaře, v Saratově a Chersonu, způsobila selská družstva, která si mohla dopřáti dražšího stroje, což jednotlivý sedlák nemohl. A ač ve všech hospodářských pojednáních čteme, že občina jest odsouzena k zániku, jakmile se soustava tří polí nahradí soustavou střídavou, vidíme přes to v Rusku, jak četné občiny samy od sebe zavádějí právě tuto soustavu. Ale dříve, na některém kusu obecní půdy vyzkoušejí vzorné pole, semena na to koupí obec.[43]) Dopadne-li zkouška dobře, pak docela beze všeho si znovu rozdělí pole, podle soustavy čtyř i pěti polí.

Této soustavy se užívá ve s t e c h vsí gubernie moskevské, tverské, smolenské, vjacké a pskovské.[44]) A kde má obec

dosti půdy v záloze, propůjčuje jí část i k ovocnářství. Rovněž za podpory občiny se najednou rozšířila po Rusku malá vzorná hospodářství, ovocné zahrady, zeleninové zahrady, pěstuje se i bourec morušový při vesnické škole, za vedení učitele nebo nějakého nadšence.

Častým zjevem jest i meliorace půdy odvodňováním a zavodňováním. Tak na př. ve třech okrscích moskevské gubernie — většinou průmyslové — provedeno odvodnění v posledních deseti letech, ve velkém měřítku, asi ve 180—200 obcích, při čemž osadníci sami pracovali lopatou. Na druhém konci Ruska ve vyprahlých stepích novouzenských vystavěno přes tisíc hrází pro rybníky, vykopáno na sta studní a všechno to udělaly obce. A na jihovýchodě, v bohaté německé kolonii zase pracovali osadníci, muži jako ženy, pět týdnů po sobě, aby vystavěly hrázi k zavodňování dvě míle dlouhou. Co by si tu počali jednotlivci v tomto boji se suchým podnebím? Co zmohlo úsilí jednotlivců, když bylo jižní Rusko navštíveno záplavou svišťů a kdy všem, kdo žili na venkově, chudí, bohatí, stoupenci občiny i individualisté, bylo přiložiti ruce k dílu, aby tuto ránu zmohli? Zavolati na to policajta nebylo nic platné, mohla to spraviti jen součinnost všech.[40])

Když jsem toho tolik pověděl o pospolitosti a vzájemné podpoře, pěstované sedláky v »civilisovaných« zemích, vidím nyní, že bych naplnil tlustý svazek příklady ze života sta milionů lidí, kteří sice žijí v poručnictví států, více méně scentralisovaných, ale jsou mimo moderní civilisaci a moderní ideje. Mohl bych vylíčiti vnitřní život turecké vsi a celou řadu obyčejů a zvyků pospolitosti v ní.

Když se tak probírám svými poznámkami, plnými příkladů ze selského života na Kavkazu, připadnu na mnohý dojemný případ vzájemné podpory. Znamenám tytéž zvyky v arabské d j e m m a j a a i v afganském p u r r a, ve vsích perských, indických i na Javě, v nerozdělené rodině čínské, v táborech polonomádů středoasijských, i u nomádů dalekého severu. A vezmu-li na potaz poznámky, jen tak namátkou, v literatuře o Africe, vidím, že jsou plné podobných

faktů: o výpomoci při žních, o chýších, které staví společně všichni v obci, aby se napravila škoda, spáchaná civilisovanými dobrodruhy, o lidech, kteří pomáhají jeden druhému při nějaké nehodě, chrání početné atd. A pročítám-li díla, jako jest Postovo »K o m p e n d i u m z v y k o v é h o p r á v a v A f r i c e«, chápu, proč toto obyvatelstvo nezašlo v lesích, přes všechno to tyranství, všechen útlak, loupeže a masakry, přes ty kmenové války, nenasytné krále, podvodné čaroděje a kněze, přes otrokáře a podobné věci, proč si udrželi jistou vzdělanost a neupadli na úroveň toulavých rodin zanikajících orangutanů. Ale jest jisté, že sice dávno zajdou otrokáři, bojovní králové, lupiči slonoviny, »hrdinové« matabelští a madagaskarští, zůstavíce po sobě stopy krve a ohně a jádro pospolitých zařízení, obyčejů a zvyků, které se rozmohly v kmenu a v občině, potrvá. Udržuje lidi pospolu ve společnostech, které se mohou rozvíjeti v civilisaci, a které jsou pro ni také připraveny, až přijde den, kdy ji dostanou místo kulek.

Totéž platí o našem civilisovaném světě. Přecházejí přírodní i sociální pohromy, obyvatelé celých krajů přiváděni do bídy nebo hladoví. Miliony lidí jsou zbaveny pravých pohnutek života, propadnuvše bídě ve městech. Rozum i srdce milionů lidí jsou mrzačeny naukami, vytvořenými v zájmu hrstky lidí. Není pochyby, že taková jest jedna část našeho života. Ale jádro pospolitých zřízení, obyčejů a zvyků žije v milionech lidí, drží je pospolu. A tihle lidé se raději drží svých zvyků, věr a tradicí, než by přijali za svou nauku, že všichni bojují proti všem, která se jim podává pod rouškou vědy, ač to není věda ani v nejmenším.

HLAVA OSMÁ

POSPOLITOST V NAŠÍ DOBĚ

Když stát zničil cechy, rostou dělnické organisace. — Jejich boje. — Pospolitost ve stávkách. — Kooperace. — Volná sdružení k různým účelům. — Sebeobětavost. — Nesčetné společnosti pro sdruženou činnost ve všemožných oborech. — Pospolitost ve čtvrtích bídy. — Pomoc osobní.

II.

Zkoumáme-li všední život vesnického obyvatelstva v Evropě, shledáváme, že přese vše, co udělaly moderní státy, aby zničily občinu, jest život selský pln zvyků a obyčejů pospolitosti a vzájemné pomoci, že významné zbytky obecní půdy se dosud udržují, že jakmile padly zákonné překážky, které se stavěly v cestu rolnickým sdružením, vyrůstaly všude jako houby po dešti volná sdružení za všemožnými účely, při čemž toto mladé hnutí směřovalo k obnově občiny v té či oné podobě. K takovým závěrům jsme dospěli v předešlé kapitole a nyní uvažujme, jaká pospolitá zřízení můžeme dnes najíti ve větvích průmyslového obyvatelstva.

Za posledních tři sta let byly podmínky pro vznik podobných zřízení stejně nepříznivé ve městech, jako na venkově. Jest velmi dobře známo, když si vzrůstající vojenské státy podrobily v XVI. stol. středověká města, že zničily násilně všechna zřízení, která spojovala v cešich řemeslníky, umělce i kupce. Samospráva a vlastní soudnictví, jak cechu tak města, zrušeny, přísaha vzájemnosti cechovních bratří se stala zradou na státu, statky cechů zabrány stejně, jako půda občin, a vnitřní i technickou organisaci každého oboru vzal do ruky stát. Vydány zákony, čím dále přísnější, aby se zabránilo řemeslníkům jakkoli se sdružovati. Na nějaký čas trpěny jakési stíny starých cechů: kupeckým cechům se dovolila existence, jen když budou půjčovati králům a některé řemeslnické cechy udržovány jako správní orgány. Některé dosud živoří bezvýznamně. Co dříve bylo životní silou středověkého života a průmyslu, dávno zmizelo pod drtivou mocí centralisovaného státu. V Anglii, která jest nejlepším příkladem průmyslové politiky moderního státu, začíná parla-

ment ničiti cechy již hned v patnáctém století, ale teprve ve století následujícím udělal rozhodná opatření. Jindřich VIII. nejen že zničil organisací cechů, ale sebral jim i jmění, při čemž s nimi dělal ještě méně caviků, než když zabíral statky klášterní, jak píše Toulmin Smithová.[46]) Eduard VI. to dodělal[47]) a tak již v druhé polovině XVI. stol. vidíme, jak parlament sám vyřizuje všechny spory řemeslníků a kupců, což si dříve vyrovnávalo každé město samo. Parlament a král nejenže vydávali zákony pro takové spory, ale se zřetelem na zájmy, které měla koruna na vývozu, začali záhy i určovati, kolik v kterém oboru smí býti učňů, předpisovati jak se co má vyráběti, váhu látky, počet nití na yard sukna a podobně. Pravda, s nevalným úspěchem, protože bylo nad síly centralisovaného státu, aby řešil spory a technické obtíže, které si dříve po celá staletí vyrovnávaly samy cechy úzce spjaté jeden s druhým i federovaná města. Věčnými zásahy ochromili byrokraté řemesla a většinu z nich nadobro ubili. Postavili-li se národohospodáři na konci XVII. stol. proti tomu, aby se stát pletl do průmyslu, dali jen průchod všeobecné nespokojenosti. Když francouzská revoluce odstranila tohle zasahování, bylo to uvítáno jako ulehčení a příkladu francouzského se následovalo i všude jinde.

Lépe nepochodil stát ani s úpravou mezd. Když se ve středověkých městech začali více a více rozlišovati mistři a tovaryši či námezdní dělníci, vznikly v XV. stol. tovaryšské jednoty (Gesellenverbände), někdy i mezinárodní, jako oposice sdružením mistrů a cechů. Nyní však se začal ujímati stížností tovaryšů stát, a podle Alžbětina statutu z r. 1563 měli smírčí soudcové (justice of peace) určovati mzdy, aby námezdní dělníci a tovaryši mohli »slušně« žíti Ale soudcové nebyli s to, smířiti protivné zájmy a přiměti mistry, aby se řídili jejich rozhodnutím. Zákon zůstával čím dále více na papíře a odvolán na konci 18. stol. Ale přestal-li stát upravovati mzdy, zakazoval za to, čím dále přísněji, všechna sdružení námezdných dělníků a tovaryšů, která by si chtěla vynucovati větší mzdy, nebo je udržovati na jisté výši. Po celé 18. stol. vydávány zákony

proti dělnickým sdružením, až konečně r. 1799 zakázáno dělníkům sdružovati se v jakékoli formě, pod přísnými tresty. Britský parlament se ovšem jen řídil příkladem francouzského revolučního konventu, který vydal drakonický zákon proti všem sdružením dělnickým, protože sdružení několika občanů se považovalo za útok na svrchovanost státu, který prý chrání všechny své příslušníky stejně. Tak zničena středověká sdružení nadobro. V městě i na vsi vládl stát nad volnými shluky jednotlivců, a byl připraven, aby co nejostřeji vystoupil proti všemu, co by snad obnovovalo nějaké zvláštní sdružení mezi nimi. Za takových poměrů tedy vstupovala snaha po pospolitosti do devatenáctého století.

Netřeba ani podotýkati, že žádné takové opatření nemohl zničiti této snahy. V devatenáctém století se dělnická sdružení postupně obnovovala.[48]) Postup ten nezastavilo ani kruté pronásledování ve smyslu zákonů z r. 1797 a 1799. Využívalo se každičkého opomenutí v dohledu, každičkého zdráhání mistrů, aby udali nějaké to sdružení. Pod rouškou podpůrných společností, pohřebních spolků či tajných bratrstev se rozmáhala sdružení v textilním průmyslu, mezi sheffieldskými nožíři, mezi horníky a tvořily se mocné federace, aby se podporovaly jednotlivé odbory v době stávek a pronásledování.[49])

Novým popudem k hnutí bylo, když odvolán zákon o sdružování (Combination Law) r. 1825. Ve všech odborech se tvořily organisace i federace[50]) a když Robert Owen založil Grand National Consolidated Trades Union, měla v několika měsících půl milionu členů. Ovšem že období poměrné svobody dlouho netrvalo. Pronásledování začalo znovu ve třicátých letech a přišly i známé rozsudky v letech 1832—1844. Grand National Union rozpuštěna a soukromí zaměstnavatelé, i stát ve svých závodech, začali všude nutiti dělníky, aby se zřekli všech styků s organisacemi a podepsali v tom smyslu »prohlášení«. Po výnosu o mistrech a dělnících (Master and Servant Act) pronásledováni stoupenci organisací odborových, zavíráni a odsuzováni krátkým řízením, jak si jen ně-

jaký mistr postěžoval na jejich chování.[51]) Stávky potlačovány docela autokraticky a stačilo, aby se jen ohlásila stávka, nebo aby v ní byl někdo jako důvěrník a hned se odsuzovalo k neslýchaným trestům, nemluvě ani o tom, jak vojensky potlačovány stávkové nepokoje, ani o rozsudcích v případě nějakých násilných činů. Nějaká vzájemná podpora za těchto poměrů nebyla věcí lehkou. A přece, přes všechny ty překážky, jichž si naše pokolení nedovede ani představiti, začaly organisace dělnické zase oživovati od roku 1841 a od té doby se dělníci organisují čím dále silněji. Po dlouhém zápasu, který trval přes sto let, dosáhli dělníci práva, že se mohou organisovati a v r. 1902 skoro čtvrtina dělnictva, pravidelně zaměstnaného, t. j. asi 1,500.000 bylo odborově organisováno.[52])

O druhých evropských státech postačí říci, že všechny druhy organisací byly pronásledovány, jako spiknutí, není tomu ještě tak dávno. Přes to jsou všude, ač někde jako tajné společnosti. Jak rozsáhlé a silné jsou dělnické organisace, zvláště Knights of Labour (Rytíři práce), ve Spojených státech i v Belgii ukázaly dostatečně stávky v letech 1890—1900. Dlužno míti také na paměti, že i bez pronásledování musí dělník přinášeti značné oběti peněžní, obětovati volný čas i práci, i že mu hrozí ztráta zaměstnání jen proto, že jest odborář.[53]) Vedle toho jest tu stávka, s kterou jest organisovanému dělníku stále počítati a k prosc stávky již patří, že se záhy vyčerpá omezený úvěr dělnické rodiny u pekaře a brzy není ani co zastaviti, stávková podpora nestačí ani na jídlo a záhy jest znáti na dětech, že trpí hlad. Pro každého, kdo žije v blízkém styku s dělnictvem jest vleklá stávka nejtrapnější věcí. Co však znamenala stávka v Anglii před čtyřiceti lety a znamená i dnes ve většině zemí evropských, vyjma snad nejbohatší, možno si snadno představiti. Stávky končívají i dnes zkázou množství lidu, nuceným vystěhovalectvím a zjevem zcela obyčejným v Evropě jest postříleti stávkující při nejmenší provokaci nebo i bez provokace.[54])

A přece jest rok co rok na tisíce stávek a výluk v Evropě

a Americe, nejprudší a nejvleklejší jsou stávky »ze sympatie«, které se zahajují, aby se pomohlo vyloučeným druhům, nebo se hájila práva organisací. Část tisku ovšem vysvětluje stávky »zastrašováním«, ale ti, kdož žili mezi stávkujícími, mluví s nadšením o vzájemné pomoci a podpoře, která se u nich provádí. Každý slyšel o ohromné práci, kterou vykonali dobrovolně dělníci, aby sorganisovali podporu stávkujících za londýnské stávky dělníků v dokách, o hornících, kteří platili čtyři šilinky týdně na stávkový fond, když začali zase pracovati, ač před tím nepracovali kolik týdnů. Slyšel o vdově po horníku, která dala za boje yorkshirského dělnictva r. 1894 celoživotní úspory svého muže na stávkový fond. Slyšel o tom, jak se jední s druhými dělí o poslední kus chleba, o hornících v Radstocku, kteří měli větší zelinářské zahrádky a pozvali si čtyři sta bristolských horníků, aby si každý vzal nějaké ty brambory a zelí, atd. Všichni dopisovatelé novin za veliké hornické stávky v Yorkshire roku 1894 znali hromadu podobných faktů, ale ne všichni uvedli ve svých listech takové »vedlejší« věci.[55])

Ale vzájemná podpora se neprojevuje jen odborovou organisací. Jsou tu ještě organisace politické, o nichž mnozí dělníci myslí, že povedou k obecnému prospěchu spíše, než odborové organisace, s dnešními omezenými cíli. Ovšem že nelze míti hned za projev tendence pospolitosti, patří-li někdo k nějaké politické skupině. Víme všichni, že politika jest polem, kde se ryze egoistické prvky společenské spojují velmi složitě se snahami altruistickými. Ale každý zkušený politik ví, že všechna veliká politická hnutí usilují o velmi rozsáhlé a velmi vzdálené cíle a že nejmocnější jsou ta, která vyvolávají nadšení co nejnezištnější. Všechna dějinná hnutí mají tento ráz, v naší době socialismus. Kdo o věci nemá ani zdání, vykládá s oblibou o »placených agitátorech«, ale skutečnost jest docela jiná. Kdybych si byl vedl za posledních dvacet let denník — a to mluvím jen o tom, co znám osobně — a zapsal si všechno to sebeobětování i všechnu tu oddanost věci, které jsem poznal v socialistickém hnutí, měl by čtenář tohoto denníku neustále na rtech

slovo »hrdinství«. Ale lidé, o nichž mluvím, nebyli hrdiny, ale průměrní lidé, nadchnutí vznešenou myšlenkou. Každé socialistické noviny — a jen v Evropě jest jich na sta — mají za sebou celá léta obětí, bez naděje na odměnu v převážné většině případů i bez osobní ctižádosti. Znal jsem rodiny, které žily, nevědouce, z čeho budou živy zítra, manžel byl bojkotován celým městečkem, pro svůj podíl na socialistických novinách, žena vydržovala rodinu šitím, a tyto poměry trvaly po léta, než rodina ustoupila, bez výčitky, snad jen se slovy: »Pokračujte vy, my již nemůžeme!« Viděl jsem muže, kteří umírali na souchotiny, kteří to věděli, a přece se tloukli sněhem a mlhou, aby uspořádali schůze, na nichž mluvili sotva několik týdnů před smrtí, kteří odešli do nemocnice se slovy: »Přátelé, se mnou je konec, lékaři řekli, že budu živ jen několik týdnů. Řekněte soudruhům, že budu rád, přijdou-li za mnou.« Byl jsem svědkem věcí, o nichž by se řeklo, že jsou »idealisovány«, kdybych je tu uvedl. I jména těchto lidí, sotva známých mimo úzký kruh přátel, budou záhy zapomenuta, až umrou i ti přátelé. Sám opravdu nevím, čemu se mám více obdivovati, zda bezmezné obětavosti těch několika, nebo všem těm drobným projevům obětavosti dohromady u širokých vrstev. Každý prodaný balík krejcarových novin, každá schůze, každá stovka socialistických hlasů při volbách představují tolik energie a obětí, že si to nedovede ani trochu představiti, kdo stojí mimo. A co dnes dělají socialisté, dělalo se v každé lidové a pokrokové straně, politické i náboženské, v minulých dobách. Všechen dosavadní pokrok byl udržován podobnými lidmi i podobnou oddaností k věci.

O družstevnictví, zvláště anglickém, se říkává, že jest to »individualismus akciový«, a tak jak se jeví dnes, opravdu by vytvořil družstevnický egoismus nejen u celku, ale i u samých členů družstev. Přes to jest jisté, že původně mělo toto hnutí ráz výlučně pospolitý. I dnes ještě jsou jeho nejhorlivější podporovatelé přesvědčeni, že družstevnictví vede lidstvo k vyššímu, harmoničtějšímu stupni hospodářských vztahů a kdo jednou přišel do tvrzí tohoto hnutí v severní

Anglii, přesvědčí se, že tak smýšlí spousta těch prostých lidí. Většina jich by se přestala zajímati o toto hnutí, kdyby této víry pozbyla. A také dlužno přiznati, že v několika posledních letech se začaly ujímati u družstevníků širší ideály o prospěchu celku a o solidaritě výrobců. Není pochyby o tom, že jest nyní snaha, aby byly lepší vztahy mezi vlastníky družstevních závodů a dělníky.

Jest dobře známo, jak důležité jest družstevnictví v Anglii, v Holandsku a v Dánsku, a v Německu, zvláště na Rýně jsou družstva důležitým činitelem v průmyslovém životě. Ale snad nejlépe je studovati družstevnictví po nesčetných, rozmanitých stránkách v Rusku. Tu rostlo přirozeně, jako dědictví po středověku. Kdežto družstvo, formálně ustanovené, by tu narazilo na zákonné překážky a na podezření se strany úřadů, jest družstvo bez jakékoli zákonné formy — a r t ě l — podstatou ruského selského života. Historie »tvoření Ruska« i historie osazování Sibiře jest historií loveckých a obchodnických a r t ě l ů či cechů, po nichž přišly občiny, a nyní najdeme a r t ě l všude: tvoří jej deset až padesát sedláků, kteří chodí do továrny z téže vsi, ve všech stavebních řemeslech, u rybářů i lovců, u vypovězenců na cestě do Sibiře i na Sibiři, u nádražních nosičů, u bursovních poslíčků, u dělníků na celnicích, všude ve vesnických průmyslech, které zaměstnávají na 7 milionů lidí, od spodu až nahoru ve světě práce, trvalé i dočasné, výrobní i spotřební, ve všech možných způsobech. Mnohá ryboloviště na přítocích Kaspického moře, jsou majetkem obrovských artělů, řeka Urál patří společně uralským kozákům, kteří přidělují jednotlivá loviště, snad nejbohatší na světě, všem, bez jakéhokoli zasahování úřadů. Na Urálu, na Volze i na všech severoruských jezerech lovily odjakživa jen artěly. Vedle těchto trvalých organisací jest nesčetně dočasných artělů, ustavivších se pro zvláštní účely. Přijde-li deset či dvacet sedláků z nějaké vsi do velkého města, aby tu pracovali jako tkalci, tesaři, zedníci, na stavbě lodí, atd., vždy se ustaví artěl. Najmou si místnost, kuchaře (velmi často ho zastává žena některého člena), zvolí si staršího, jedí společně, každý

zaplatí artělu, co na něho připadá za byt a stravu. Totéž dělají i oddíly vypovězených na cestě do Sibiře, a zvolený starší jest úředně uznaným prostředníkem mezi vypovězenci a velitelem vojenské eskorty. Tutéž organisaci mají i v káznicích. Nádražní nosiči, poslíci z bursy, dělníci na celnici, veřejní posluhové, kteří odpovídají jako celek za jednotlivého člena, mají takovou pověst, že obchodníci beze všeho svěří sebe větší částku peněz každému členu takového artělu. Ve stavebních řemeslech se tvořívají artěly o 10 až 200 členech a rozumní podnikatelé staveb nebo železnic dávají vždy přednost artělům před dělníky, najímanými jednotlivě. Pokus, který před časem učinilo ministerstvo války, že jednalo přímo s výrobními artěly, které se utvořily ad hoc v domáckém průmyslu a zadalo jim dodávku bot a různých potřeb z mosazi i železa, byl prý velmi uspokojivý. Rozhodný úspěch však měl pronájem korunních železáren (Votkinsk) artělu dělnickému, asi r. 1890.

V Rusku můžeme tedy viděti, jak se stará středověká zřízení, v něž se stát nemíchal (v jejich neprávní formě), podnes udržela a jak se nejrůzněji utvářejí, jak toho právě vyžaduje moderní průmysl a obchod. Na Balkáně, v Turecku a na Kavkaze se udržely cechy ve starých formách. Srbské esnafy si zachovaly plně středověký ráz, jsou v nich mistři i pomocníci, upravují záležitosti řemesla, jsou to zřízení pro vzájemnou pomoc při práci i v nemoci.[56]) Amkari na Kavkazu a zvláště v Tifflisu mají vedle toho ještě značný vliv na život obecní.[57])

V souvislosti s družstevnictvím bych se měl zmínit i o podpůrných spolcích, o sdruženích Oddfellows, o spolcích na vsích i ve městech k opatřování léků, o spolcích ošacovacích a pohřebních, malých sdruženích, obvyklých u továrních dělnic, které si skládají týdně po několika haléřích a pak vylosují přes dvacet korun, za což si mohou aspoň něco koupiti a pod. V těchto spolcích a klubech vládne v rozsáhlé míře duch společenský a veselý, oč se přísně dbá, aby každý dal i dostal co na něho patří. Ale jest i tolik sdružení, založených na ochotě, obětovati čas, zdraví i život, třeba-li, ze

bychom mohli předvésti spousty nejlepších příkladů vzájemné pomoci. Sdružení záchranných členů (Lifeboat Association) v Anglii, a podobná zřízení v Evropě jsou na prvním místě. Uvedená společnost má nyní přes tři sta členů na celém pobřeží britských ostrovů, a měla by jich dvojnásobně, kdyby rybáři nebyli tak chudí a mohli si čluny koupiti. Posádka těchto člunů jest z dobrovolníků, jichž pohotovost, obětovati životy na záchranu lidí, jim úplně cizích, jest vydána těžkým zkouškám rok co rok. Každou zimu zahyne několik těch nejodvážnějších. A zeptáme-li se těchto lidí, co jest vede k tomu, že vydávají všanc své životy, bude-li jejich odpověď asi taková, jak hned vylíčím:

Hrozná sněhová bouře na lamanšském kanálu zuřila na nízkém písčitém břehu nepatrné vsi v Kentu a menší loď s nákladem pomerančů uvízla nedaleko na mělčině. V těchto mělkých vodách může plouti jen záchranný člun s plochým dnem a jednoduchý, a jede-li na něm někdo za takové bouře, vydává se přímo ve zkázu. A přece vyjeli lidé, zápasili proti větru celé hodiny a dvakrát se překotili. Jeden muž se utopil, druzí vrženi na břeh. Jeden z nich, inteligentní pobřežní hlídač, nalezen druhého dne ráno pohmožděný a polozmrzlý ve sněhu. Ptal jsem se ho, proč se odvážili tak šíleného podniku? »Sám ani nevím«, odpověděl. »Byl tam vrak, všichni ze vsi stáli na břehu a říkali, že jen blázen by se odvážil, že se tím přívalem nedostaneme. Viděli jsme, jak pět, šest lidí vylezlo na stožár a dávalo zoufalé znamení. Všichni jsme cítili, že se něco musí udělati, ale jak do toho? Minula hodina, dvě, a my stáli na jednom místě. Bylo nám všem velmi nevolno. Pak se nám najednou zdálo skrze bouři, že ti tam jako by křičeli — měli sebou chlapce. Nemohli jsme státi déle. Řekli jsme všichni najednou: »Musíme tam!« To řekly i ženy: byly by s námi jednaly jako se zbabělci, kdybychom nebyli šli, třebaže druhý den říkaly, že jsme byli blázni. Skočili jsme do člunu jako jeden muž a vypluli. Člun se převrhl, ale podařilo se nám jej udržeti. Nejhorší bylo, že ubohý N. N. se utopil vedle člunu a

my mu nemohli pomoci. Pak se přihnala strašná vlna, člun se převrhl po druhé a my vrženi na břeh. Lidé z lodi byli ještě v čas zachráněni člunem z D., náš člun byl odnesen na míle daleko. Mne našli ráno ve sněhu.«

Týmže duchem byli naplněni i horníci v Rhonda Valley, když pracovali na záchranu zatopených druhů. Prokopali se asi třiceti metry uhlí, aby dosáhli zasypaných, ale když zbývaly již asi jen dva metry, vyrazily na ně důlní plyny. Lampy jim zhasly a zachránci ustoupili. Za takových poměrů bylo nebezpeční, že každou chvíli vyletí do povětří. Ale ještě slyšeli, jak pohřbení horníci klepají: byli ještě na živu a volali o pomoc. Šli tedy zase noví dobrovolníci na pomoc, ať to dopadne jakkoli. A když sestupovali do jámy, plakaly jejich ženy tiše, ale nezadržely jich ani slovem.

Právě tím se projevuje lidská duše. Pokud nejsou lidé přivedeni v zuřivost na bojišti, nemohou to vydržeti, aby někdo volal o pomoc a oni zůstali hluší. Hrdina se odváží a co dělá on, to v š i c h n i cítí, že by měli dělati také. Mozková sofisma nezmohou nic proti citům vzájemné pomoci, protože tyhle city byly živeny tisíciletým sociálním žitím lidstva a statisíciletým životem společností živočichů před příchodem člověka. »Ale jak jest to tedy s těmi lidmi, kteří se utopili v Serpentině[18]), v přítomnosti zástupu lidí, z nichž se nikdo nehnul, aby jim pomohl?« může se někdo zeptati: »Jak jest to s tím děckem, které spadlo do kanálu v Regentparku, rovněž za přítomnosti nedělních návštěvníků a zachráněno je jediné duchapřítomnost dívky, která poslala novofundlanského psa, aby dítě vytáhl?« Odpověď jest zcela jednoduchá. Člověk jest výsledkem jak zděděných pudů, tak i výchovy. U horníků a námořníků se tvoří pocity solidarity společným zaměstnáním a každodenním stykem jednoho s druhým a neustálé nebezpečí udržuje odvahu a nebojácnost. V městech však vzniká lhostejnost, poněvadž není společného zájmu, zmizí odvážlivost a nebojácnost, nebo se projevují jinak. Mimo to se u horníků a námořníků udržuje tradice hrdinů dolů a moře, okrášlená poetickým leskem. Ale jakou tradici má pomíchaný londynský dav?

Společnou tradici by mu snad vytvořila literatura, ale vždyť není nic takového, co by odpovídalo vesnické epice. Kněžstvo chce mermomoci dokázati, že všechno, co jde z lidské přirozenosti, jest hříchem, a všechno, co jest v člověku dobré, že má původ nadpřirozený, a většinou si nevšímá faktů, nelze-li jich uváděti jako příkladů vyšší inspirace nebo milosti, přicházející shůry. A svět'ští spisovatelé si zase všímají výhradně jen hrdinství, které jest podněcováno státní myšlenkou. Proto obdivují římského hrdinu, nebo vojáka v bitvě, a sotva si povšimnou hrdinství rybáře. Básníka nebo malíře by snad mohla uchvátiti krása lidského srdce, sama o sobě, ale ti zřídka kdy znají život chudších tříd. Dovedou snad opěvovati, či zobraziti římského nebo vojáckého hrdinu v konvenčním okolí, ale nedovedou působivě opěvovati nebo namalovati hrdinu, který jedná v prostředí, kterého neznají. Odváží-li se na takovou látku, udělají z toho jen krasořečnění.[50])

Táž věčně živá snaha po sdružení a vzájemné podpoře se projevuje i nesčetnými společnostmi, kluby a spolky k zábavě, k studiu, nebo bádání a p., které vznikají poslední dobou v takovém množství, že by vyžadovalo léta, než bychom je jen zaznamenali. Některé z nich se vytvořily jedině k pospolité radosti ze života, jako se z něho radují houfy mladých ptáků různých druhů na podzim. Každé městečko v Anglii, ve Švýcarsku a v Německu má svůj klub fotbalový, tenisový, kriketový, spolek kuželkářský, holubářský, hudební nebo zpěvácký. Ještě četnější jsou jiné společnosti a některé, jako sdružení cyklistické se najednou silně rozmohla. Ač členy cyklistických spolků váže k sobě jen snad záliba v jízdě na kole, přece vládne mezi nimi jakýsi zednářský duch vzájemné pomoci, hlavně v zastrčených koutech, kde se cyklisté mnoho neukáží. K. C. A. C. — Cyclists' Alliance Club — v městečku vzhlížejí jako k domovu a na výročních slavnostech se uzavřelo přemnohé přátelství. Kegelbrüder, kuželkářské bratrstvo v Německu jest podobnou společností. Podobně Turnverein (300.000 členů v Německu), volné bratrstvo veslařů ve Francii, yach-

tové kluby atd. Tyto společnosti ovšem nezmění hospodářské rozvrstvení společnosti, ale na menších městech vyrovnávají spíše sociální rozdíly a poněvadž se rády spojují v národní i mezinárodní federace, rozšiřují osobní přátelství mezi nejrůznějšími lidmi, roztroušenými v různých částech světa.

Týž ráz mají alpské kluby. Jagdschutzverein v Německu, který má přes 100.000 členů — lovců, lesníků, zoologů i jen milovníků přírody — a »Mezinárodní ornithologická společnost«, v níž jsou zoologové, pěstitelé i prostí něměčtí sedláci. Tyto společnosti nejenže vykonaly v několika letech obrovskou práci, kterou mohou vykonati právě jen velké společnosti (mapování, útulky, cesty na horách, studie o životě zvířat, o škodlivém hmyzu, o stěhování ptactva a p.), ale vytvářejí i nová pouta mezi lidmi. Dva horolezci, každý jiné národnosti, kteří se potkají na Kavkazu v útulně, nebo profesor a sedlák, oba ornithologové, kteří jsou pod jednou střechou, nejsou si již cizí. A Uncle Toby's Society v Newcostlu, která vštípila již přes 260.000 hochů a děvčat, že nemají ničiti ptačí hnízda a že mají býti přáteli živočišstva, vykonala jistě více pro rozvoj lidskosti a záliby v přírodních vědách, než zástupy moralistů a než většina škol.

Nemůžeme pominouti, ani v tak zběžném přehledu, tisíce uměleckých, literárních a výchovných společností. Do nedávna se vědecké společnosti, pod bedlivým dohledem státu a často jím podporované, pohybovaly obyčejně v kruhu velmi omezeném, a často byly považovány jen za příležitost k nějaké kariéře, a poněvadž byly malé, vznikala v nich nalicherná žárlivost. Ale přece se v takových společnostech jaksi uhladí rozdíly rodu, politické i náboženské. V malých a odlehlých městech jsou vědecké, zeměpisné nebo hudební společnosti, hlavně amaterské, střediskem duševního života, spojují jaksi malé hnízdo se širokým světem a jsou místem, kde se stýkají lidé nejrůznějšího společenského postavení jako rovný s rovným. Plně ocení taková střediska, kdo je poznal, řekněme na Sibiři. Nesčetné výchovné společnosti, které teprve začínají rušiti státní a církevní monopol na výchovu,

stanou se jistě za nedlouho vedoucím činitelem ve vychovatelství. Spolky Froebelovy (Froebelverein) vytvořily soustavu dětských zahrádek, řada výchovných společností, formálně ustavených i volných, pozvedla ženskou výchovu v Rusku na vysoký stupeň, ačkoli po celou tu dobu bylo zápasiti těmto společnostem a skupinám s mocnou vládou.[89])

O různých těch pedagogických společnostech v Německu jest velmi dobře známo, že věnovaly své nejlepší síly, aby vypracovaly moderní methody vyučování v obecných školách. A tyto spolky jsou také nejlepší podporou učitele. Jak bídně byl by na tom bez jeho pomoci vesnický učitel, přepracovaný a špatně placený.[91])

Co jsou všechna ta sdružení, ty společnosti, bratrstva, jednoty, zřízení atd., jichž dnes počítáme jen v Evropě na desítky tisíců a v nichž každém jest nahromaděno dobrovolné, nezištné a neplacené nebo špatně placené práce — co jsou, ne-li toliktéž projevů, v nejrůznějších formách téže, věčně živé snahy člověka po pospolitosti a podpoře? Skoro po tři sta let bylo lidem bráněno, aby si podali ruce, i jen k účelům literárním, uměleckým a výchovným. Společnosti se mohly tvořiti jen pod ochranou státu, nebo církve, nebo jako tajná bratrstva, na př. svobodní zednáři. Ale nyní, kdy odpor státu zlomen, vyrůstají ve všech oborech, rozšiřují se do všech oblastí lidské činnosti, stávají se mezinárodní a jistě přispívají měrou, které nelze plně odhadnouti, k tomu, aby padly přehrady, postavené státy mezi jednotlivé národy. Přese všechnu řevnivost, podněcovanou obchodní soutěží, a všechno popichování k nenávisti, které jest dílem duchů minulosti, odsouzené k zániku, roste tu vědomí mezinárodní solidarity, mezi vůdčími duchy světa i v širokých vrstvách dělného lidu, když dosaženo práva na mezinárodní styky. A jistě měl tento duch velký podíl na tom, že nevypukla válka v minulých dvacetipěti letech.

Také nutno vzpomenouti na tomto místě i náboženských dobročinných společností. Není nejmenší pochybnosti, že valná část jejich členů jest oživována týmž duchem pospolitosti, který jest společný všem lidem. Na neštěstí učitelé

náboženství připisují tento cit nadpřirozenému původu. Mnozí tvrdí, že člověk neposlouchá vědomě inspirace pospolitosti, pokud není osvícen učením právě toho náboženství, které oni představují a mnoho jich se sv. Augustinem neuznává, že by takové city měl i »pohanský divoch«. Kdežto původní křesťanství, jako všechna druhá náboženství, se obracelo na všeobecné lidské city pospolitosti a sympatie, pomáhala za to křesťanská církev státu ničiti všechna zřízení vzájemné pomoci a podpory, která byla starší než ona, nebo se vyvinula mimo ní. A místo p o s p o l i t o s t i, kterou se každý divoch cítí povinován příslušníku svého rodu, hlásala církev d o b r o č i n o s t, která má ráz jakési pobídky s nebe, a tím jaksi povyšuje dárce nad obdarovaného. S tímto omezením a bez úmyslu, nějak se dotýkati těch, kdož se považují za vyvolenou společnost, když konají něco prostě lidského, můžeme se dívati na přečetné náboženské dobročinné společnosti jistě jako na výsledek téže snahy po vzájemné pomoci. Všechno to ukazuje, že moderní život se nikterak nevyznačuje jen tím, že se sledují docela neomalené osobní zájmy, aniž se dbá potřeb druhých lidí. Vedle tohoto proudu, který se tak pyšní, že prý řídí lidské záležitosti, vidíme, jak se obyvatelstvo městské i venkovské úporně domáhá, aby se zase trvale obnovila zřízení pospolitosti a vzájemné podpory. Ve všech třídách společnosti nalézáme rozsáhlé hnutí, aby se pro to vytvořila nejrozmanitější zřízení, více méně trvalá. Ale, vyjdeme-li z veřejného života do soukromého života moderního člověka, objevujeme teprve rozsáhlý svět pospolitosti a podpory, který ušel pozornosti většiny sociologů jen proto, že jest omezen na úzký kruh rodiny a osobního přátelství.[3])

V dnešní soustavě rozrušena všechna pouta pospolitosti u obyvatelů téže ulice, nebo i jen u sousedů. V zámožnějších čtvrtích velkoměst žijí lidé, kteří neví, kdo bydlí v sousedním bytu. Ale v lidnatějších čtvrtích zná jeden druhého velmi dobře a stýkají se neustále. Ovšem, i v těchto čtvrtích lidé hádají, jako jinde, ale přece jen se tu navazují známosti podle náklonnosti a uplatňuje se tu vzájemná pomoc tak,

jak se bohatým třídám ani nezdá. Pozorujeme-li na př. děti z takového chudého sousedství, jak si hrají na ulici, v sadech, či na louce, vidíme na první pohled, že všechny drží pevně dohromady, třebaže se občas poperou, a že se takovou pospolitostí ochrání před všemožnými úrazy. Nahne-li se některé děcko nad kanálem, křikne na něho druhé: »Nekoukej tam, budeš stonat.« »Nelez přes zeď, spadneš pod vlak! Nechoď tak blízko k příkopu! Nejez ty jahody, otrávíš se!« Takové naučení se dostane malému uličníku, když přijde ven mezi děti. Co dětí by bylo přejeto k smrti, nebo by se utopilo ve špinavé vodě, poněvadž si hrají na ulici u »vzorných dělnických domků«, či na nábřežích a mostech kanálů, kdyby nebylo takové vzájemné podpory! A když nějaký Milánek přece jen spadne někam do díry na dvoře, nebo nějaká Lízinka se skutálí do kanálu, spustí omladina takový rámus, že se hned sběhnou sousedé a běží na pomoc.

Nebo sdružení matek. »Nedovedete si představiti, jak pomáhá jedna druhé«, vykládala mi nedávno lékařka, která žije mezi chudinou. »Nepřipravila-li si některá žena, či nemohla-li si připraviti něco pro dítě, které očekává — a jest to hodne často — přinese každá sousedka něco novorozeněti. Některá si vezme na starost děti, jiná zase pomůže v domácnosti, dokud matka leží.« To jest všeobecný zvyk. O tom vyprávějí všichni, kdo žili mezi chudáky. Jedna matka prokazuje druhé tisíceré službičky a pečuje o děti, které nejsou její. Patří k tomu již nějaká porce výchovy — dobré-li či špatné, rozhodněte sami — jde-li dáma z lepších kruhů po ulici, kolem zmrzlého a hladového děcka, a nevšimne si jej. Chudé matky však nejsou tak »vzdělány«. Nemohou viděti hladového dítěte, m u s í mu dáti jísti a také mu dají. »Prosí-li školák o chléb, sotva odejde s nepořízenou«, píše mi přítelkyně, která pracovala řadu let ve Whitechapelu spolu s dělnickým klubem. Ale snad bude lepší, uvedu-li něco z jejího dopisu:

»U dělníků jest zvykem, že ošetřují nemocné sousedy docela zdarma. Rovněž má-li žena malé dítě a chodí do práce, pečuje o ně jiná matka.

Kdyby si dělná třída navzájem nepomáhala, nemohla by žíti. Znám rodiny, které si vypomáhají jedna druhé neustále, penězi, jídlem, palivem a pečují i o děti, onemocní-li nebo zemře-li jim někdo z rodiny. U chudých se méně dbá na »mé« a »tvé« než u bohatých. Obuv, oděv, klobouky atd. — všechno co hned potřebuje — si půjčují navzájem, rovněž různé věci z domácnosti. Loni v zimě sebrali členové »United Radical Club« něco peněz a začali po vánocích rozdělovati zdarma polévku a chléb školním dětem. Pomalu měli asi 1800 dětí. Peníze se scházely od lidí mimo spolek, ale práci si dělali členové klubu sami. Ti, kdož nedělali, přišli ráno v pět, aby vyprali a připravili zeleninu, v devět nebo v deset hodin přišly ženy (když si doma poklidily), vařiti a zůstaly až do šesti nebo sedmi, kdy umyly nádobí. A v poledne, mezi dvanáctou a půl jednou, přicházelo dvacet až třicet dělníků rozdělovati polévku, a každý zůstal, pokud měl čas v polední přestávce. Tak to šlo po dva měsíce. Všichni to dělali zdarma.«

Táž přítelkyně se zmiňuje i o několika jiných případech, z nichž jest tento typický:

»Aničku W. dala matka na vychování k starší osobě ve Wilmot Street. Když matka dítěte umřela, ponechala si stařena dítě, ač byla sama chudá, docela zdarma. Když i ona zemřela, a pětileté dítě, o něž se v nemoci stařeny nikdo nestaral, takže bylo celé rozdrbané, si vzala najednou paní S., žena obuvníka, ač měla sama šest dětí. Když jí nedávno manžel onemocněl, měli všichni hlad. Jindy zase ošetřovala pí. M., matka šesti dětí, pí. M-govou, když stonala a vzala si k sobě její starší dítě... Ale nač to uváděti? Vždyť jest to obyčejná věc... Znám také pí. D. (Oval, Hackney Road) která měla šicí stroj a šila bez ustání pro druhé, a nepřijala nikdy nic, ač měla na starosti svých pět dětí a manžela . . . atd.«

Každý, kdo má ponětí, jak žijí dělné třídy, chápe, že by se neprobily všemi těmi obtížemi, kdyby si vzájemně nepo-

máhaly v rozsáhlé míře. Jest to šťastná náhoda, nepřijde-li dělnická rodina po celý život do tak kritického postavení, jaké líčí ve svém životopisu Josef Gutteridge, »prýmkař«.[63]) A nezajdou-li všichni tak, děkují za to jen vzájemné pomoci.

V případě Gutteridgeově, kdy rodina spěla pomalu ke katastrofě, objevila se stará chůva a přinesla něco chleba, uhlí a pokrývky, které dostala na úvěr, ač byla sama chudičká. V jiných případech hledí rodinu zachrániti zase ten či onen, nebo sousedé. Ale kdyby trochu nepomohl nějaký jiný chudák, oč více lidí by bylo ročně nadobro zničeno.[64])

P. Plimsoll, když pobyl nějakou dobu mezi chudinou, ,sa živ asi za osm korun týdně, nakonec přiznal, že počáteční sympatie se u něho změnila v »upřímnou úctu a obdiv«, jak jsou vztahy mezi chudými lidmi plny pospolitosti a vzájemné podpory, a poznal, jak prostě si tu pomáhá jeden druhému. Po několikaleté zkušenosti přišel k závěru, »přemýšlí-li člověk o tom: jako tihle lidé, jest i celá dělnická třída.«[65]) Všeobecně rozšířeným zvykem jest, že si i ty nejchudší rodiny berou sirotky za své. Tak se ukázalo po katastrofě ve Warren Vale a v Lund Hill u horníků, že »skoro třetina zabitých mužů, jak mohou dosvědčiti příslušné komise, podporovala takto mimo ženu a děti i příbuzenstvo«. »Uvážili jste, co to znamená?« ptá se p. Plimsoll. »Nepochybuji, že to dělají i bohatí lidé, i lidé žijící v pohodlí, ale jaký jest v tom rozdíl!« Považte, co znamená jedna koruna, kterou přispěje každý dělník vdově po soudruhu, nebo 30 haléřů, aby pomohl soudruhovi zapraviti zvláštní výlohy za pohřeb, co to znamená pro člověka, který vydělá týdně 16 korun a má ženu a vedle toho snad i pět šest dětí.[66]) Ale takové příspěvky jsou všeobecným zvykem u dělníků po celém světě, i v případech všednějších než jest úmrtí v rodině, a pomoc při práci jest u nich věcí teprve obyčejnou.

Také v zámožnějších třídách nevymizela všechna pospolitost a podpora. Ověem, pomyslí-li člověk na to, jak hrubě

zacházívají bohatí zaměstnavatelé se zaměstnanci, jest nakloněn soudití pesimisticky o lidské přirozenosti. Jistě tak mnohý si pamatuje, jak byla pobouřena veřejnost za velké yorkshirské stávky r. 1894, kdy majitelé dolů soudně pronásledovali staré horníky, kteří kopali uhlí v opuštěné jámě.

I necháme-li stranou hrůzy období bojů a sociálních válek, jako bylo povraždění tisíců uvězněných dělníků po pádu Komuny — kdo pak může čísti na př. odhalení ankety dělnické, podniknuté v Anglii ve čtyřicátých letech, nebo i to, co napsal lord Schaftesbury o »hrozném mrhání lidským životem v továrnách, kam odsuzovány děti vzaté z workhonsů, nebo prostě skupované po celé zemi, aby se staly továrními otroky[97]) — kdo vše to může čísti, aby nebyl hluboce pobouřen, jak nízce může klesnouti člověk, zmocní-li se ho zištnost? Ale nutno říci, že vinu za takové jednání nelze smlouvati jedině na zločinnou povahu člověka. Což pak ještě do nedávna nekázali vědcové, a značnou měrou i duchovenstvo, že se nemá věřiti chudým třídám, že se jimi má pohrdati, ba že se mají i nenáviděti? Nehlásala-liž věda, že každý si zaviňuje chudobu jen svými nepravostmi, vždyť přece robota již přestala. A kolik těch mužů v církvi se odváží vystoupiti proti vrahům dětí, ač na druhé straně většina jich hlásá, že prý jest v božském plánu, aby chudí trpěli, ba i aby černoši byli otroky! Což nevznikl nekonformismus převážně z protestu, že oficielní církev tak zachází s chudáky?

Má-li bohatší třída takové duševní vůdce, stávají se ovšem její city, ani ne tak otupělé, jako »třídní«, jak poznamenává p. Plimsoll. Zámožní lidé přijdou málokdy do styku s chudákem, od něhož jsou odděleni způsobem života a kterého neznají s nejlepší stránky, v jeho všedním životě. Ale i u bohatých — necháme-li stranou účinky, které má na ně vášeň, hromaditi bohatství a plýtvání, které bohatství ssebou již nese — i u nich, v rodinném a přátelském kruhu, provádějí bohatí touž pospolitost i podporu vzájemnou, jako ten chudý. Dr. Ihering a L. Dargun mají úplně

pravdu, říkají-li, kdyby se udělala statistika všech peněz, které jdou z ruky do ruky, jako přátelské půjčky a výpomoc, že by to byla obrovská suma, i u porovnání s obchodními transakcemi ve světovém hospodářství. A kdybychom, jak by se jistě patřilo, přidali k tomu ještě, co se vydá pohostinstvím, drobnými službami a výpomocí druhým lidem, na darech či dobročinnosti, jistě by nás překvapilo, jaký to má význam v národním hospodářství. I v tom světě, který jest ovládán obchodním egoismem, ukazuje obvyklé rčení: »ta firma nás odbývala«, že jest patrně i jednání přátelské vedle nepřívětivého, t. j. zákonného. A také ví každý obchodník, kolik firem jest rok co rok zachráněno od úpadku přátelským přispěním druhých firem.

O dobročinných zařízeních i o ohromné práci na prospěch celku, již konají dobrovolně četní zámožní lidé, i dělníci, zvláště řemeslníci, ví každý, co znamenají v moderním životě. Ač skutečná povaha tohoto podpůrného díla jest zastírána okázalostí, snahou po moci v politice nebo kastovnictvím, přece jen není pochyby, ve většině případů, že popud vzešel z pocitů vzájemné pomoci. Mnozí, kdož zbohatli, nejsou bohatstvím plně uspokojeni. Jiní zase si začínají uvědomovati, že jsou odměněni přespříliš, ať si říkají národohospodáři co chtějí o tom, že bohatství jest odměnou za schopnosti. Začíná hovořiti svědomí lidské solidarity. Ač jest společenský život tak zařízen, že dusí cit solidarity tisíci umělými prostředky, přece jen tento cit nabývá vrchu. A pak, tací lidé činí zadost hluboké lidské potřebě, věnujíce své bohatství nebo své síly něčemu, co podle nich přispívá všeobecnému blahu.

Krátce a dobře, ani ničivá moc centralisovaného státu, ani to, že lokajští filosofové a sociologové učili pod rouškou vědy vzájemnému nenávistnému a nemilosrdnému zápasu, nic nemohlo vyhladiti pocitu solidarity lidí, který jest hluboce zakořeněn v lidské mysli a srdci, poněvadž byl živen celým dosavadním vývojem. Co vzešlo vývojem od nejdávnějšího počátku, nemůže přemoci jedna složka téhož vývoje. A po-

třeba vzájemné pomoci a podpory, která se v posledních dobách uchýlila do úzkého kruhu rodiny, nebo do čtvrtí chudých do vsí, nebo do tajných dělnických společností, začíná se znovu uplatňovati i v moderní společnosti, a domáhá se, aby byla vůdcem k dalšímu pokroku, jako jím byla vždy.

K takovému úsudku nezbytně dojdeme, zamyslíme-li se hlouběji nad každou tou skupinou faktů, o nichž jsme se stručně zmínili v posledních dvou kapitolách.

POZNAMKY:

VII a VIII. *Pospolitost v naší době.*

[1]) t. zv. Moravští bratří (p. překl.).

[2]) O tomto předmětu, dosud zanedbávaném, roste nyní v Německu velká literatura. Jako hlavní prameny lze jmenovati Kellerova díla: „Ein Apostel der Wiedertäufer a Geschichte der Wiedertäufer, Cornehusovy Geschichte der münsterischen Aufruhrs a Janssenovy Geschichte des deutschen Volkes. Také K. Kautský Communism in Central Europe in the Time of the Reformation, Londýn, 1897.

[3]) Jen málo dnešních lidí si uvědomuje, jak rozsáhlé bylo toto hnutí a jakými prostředky bylo potlačeno. Ale ti, kdož psali přímo po velké selské válce, odhadují, že bylo v Německu pobito 100 až 150 tisíc sedláků po jejich porážce. Viz Zimmermann, Allgemeine Geschichte des grossen Bauerkrieges. O tom, jakými prostředky potlačeno bylo hnutí v Nizozemí, viz Richard Heath, Anabaptism, Londýn, 1895.

[4]) „chacun s'en est accommodé selon sa bienséance . . . on les a partagés . . . pour depouiller les communes, on c'est servi de dettes simulées" (Edikt Ludvíka XIV., r. 1667, uváděný mnohými autory. Osm let před tím převzaty obce pod státní správu).

[5]) „I na velkostatcích a mihonovými příjmy zcela jistě najdete zemi neobdělánu" (Arthur Young). „Pětina půdy leží ladem", „za posledních sto let se půda stala úhorem", „Sologne, dříve kvetoucí, se stala močálem", atd. (Théron de Montagné, cit. u Taina, Origines de la France cotemporaine, sv. I. str. 441.)

[6]) A. Babeau, Le Village sous l' Ancien Régime, 3. vyd., Paříž, 1892.

[7]) Ve východní Francii zákon jen potvrzoval, co již sedláci sami udělali. Viz moji „Velkou francouzskou revoluci" (anglicky, francouzsky, nebo německy: Die grosse französische Revolution, 2. sv. 1909, A. Thomas, Lipsko (p. překl.).

[8]) Když zvítězila reakce střední třídy, prohlášena obecní půda za státní majetek (24. srpna 1794) a spolu se zabranou šlechtickou půdou dána do rozprodeje. Skoupily ji maloměšťácké bandes noires (černé bandy). Skupování bylo sice staveno rok na to (zákonem z 2. prairialu, roku V.) a zrušen předešlý zákon, ale pak vesnické obce prostě zrušeny a nahrazeny kantonálními radami. Teprve za 7 let potom (9. prairialu r. XII.) t. j. roku 1801 vesnické obce obnoveny. Napřed však zbaveny všech práv, a starosta i radní jmenováni vládou v 36.000 obcích francouzských. Tato soustava trvala až do revoluce 1850, kdy zavedeny volené obecní rady podle zákona z r. 1787. Obecní půda zabrána státem znovu r. 1813, vydrancována a

jen část jí vrácena obcím r. 1816. Viz klasickou sbírku franc. zákonů Dalloz, Répertoire de Jurisprudence, též díla Demclova, Darettova, Bonnemèrova, Babonuova a jiných

[9]) To jest postup tak nesmyslný, že by tomu nikdo neuvěřil, kdyby těch dvaapadesát jednotlivých aktů nebyl podrobně uvedl autor tak povolaný, jako jest p. Tricoche, a to v Journal des Economist, (1883, duben, str. 94.) a kdyby neuváděl četné podobné případy.

[10]) Dr. Ochenkovski · Englands wirtschaftliche Entwickelung im Ausgang des Mittelalters (Jena, 1879) str. 35 nn, kde jest o celé věci pojednáno s dokonalou znalostí pramenů

[11]) Nasse, Ueber die mittelalterliche Feldgemeinschaft und die Einhegungen des XVI Jahrhunderts in England (Bern, 1669) str. 4., 5. Vinogradov, Villainage in England (Oxford, 1892)

[12]) Fr. Seebohm, The English Village Community, 3. vyd. 1884, str. 13. – 15.

[13]) Zkoumáme-li podrobnosti „Enclosure Act", shledáme, že popsaná soustava (obecní vlastnictví) byla právě soustava, jíž chtěl Enclosure Act odstraniti" (Seebohm, l. c. 13). A dále o rozhodnutích parlamentu: „Skoro všechny měly touž formu, nejprve líčily, že neohraničené a obecní pozemky jsou rozkouskovány, smíchány a položeny nevhodně Že kusy jich patří různým osobam, a ty mají na ně společná prava . . a že by bylo záhodno, aby se pole rozdělila a ohraničila, při čemž by se vyňala jistá část a ta zůstala jednotlivému majitelí" (str. 14). Na seznamu Porterově jest takových rozhodnutí (Act) 3867, většina jich z období 1770 – 1780 a 1800 1820, stejně jako ve Francii.

[14]) Ve Švýcarsku řada obcí, zničena válkou, odprodala část obecní půdy a nyní ji zase hledí odkoupiti.

[15]) A. Buchenberger „Agrarwesen und Agrarpolitik" ve Wagnerově: Handbuch der politischen Oekonomie, 1892, I, str 180.

[16]) G. L. Gomme, The Village Community, with special reference to its Origin and Forms of Survival in Great Britain (Contemporary Science Series) Londýn, 1890, str 141.—143 Viz i jeho Primitive Folkmoots (Londýn 1880 str 98).

[17]) Skoro ve všech částech země, hlavně v Middlandu a ve východních hrabstvích, ale i na západě ve Wiltshire, na jihu v Surrey, na severu v Yorkshire, jsou rozsáhlé pozemky, neohraničené a společné. V Northhamptonshire jest v takovém stavu 89 farností ze 316, přes 100 v Oxfordshire, přes 50 tisíc ve Warwickshire, v Huntingdonshire z celkové výměry 240 tisíc jiter jest přes polovinu. 130 tisíc jiter, obecních luk, pastvisk a

polí. (Mashall, citovaný v knize sira Henry Maines Village Communities in the Feat and West, vyd. newyorské 1356, str. 88—89. (Viz také Dr. G. Slater, The English Peasantry, and the Enclosure of Common Fields, Londýn, 1907.

[18]) Ibid, str. 88, též Fifth Lecture.

[19]) V hezké řadě knih o anglickém venkovském životě, které jsem vzal na potaz, našel jsem sice poutavé líčení krajinné scenerie a pod., ale téměř nic o obyčejném životě a zvycích vesničanů.

[20]) Také ve Švýcarsku upadli sedláci v područí šlechty a ta jim zabrala valnou část půdy. (Miaskowski ve Schmollerových Forschungen ve sv. II. str. 12. Ale selská válka neskončila ve Švýcarsku zničující porážkou jako v jiných zemích, tu udržena značná část obecních práv a obecní půdy. Samospráva obcí jest vskutku základem švýcarských svobod. Viz K. Bürli, Der Ursprung des Eidgenossenschaft und der Markgenossenschaft, Curych 1891).

[21]) Dr. Reichsberg, Handworterbuch des schweizerischen Volkswirtschaft, Bern, 1903.

[22]) Viz o tomto předmětu řadu děl, uvedených v jedné z výborných a poučných kapitol, které připojil K. Bücher k německému překladu Lavelayova Propriété primitive. Též Meitzen „Das Agrar- und Forst-Wesen, die Allmenden und die Landgemeinden der deutschen Schweiz", v Jahrbuch der Staatswissenschaft, 1880, IV, (rozbor děl Miaskowského) O'Brien, „Notes in a Swiss village" v Macmillan Magazine, říjen 1885.

[23]) Svatební dary, které v Anglii značně přispívají k pohodlí mladých domácností jsou rovněž pozůstatkem zvyků původní obce.

[24]) Obce vlastní asi 4·5 mil. jiter lesů z celkové rozlohy 24 mil. jiter a asi 7 mil. jiter luk a celkové rozlohy 11 mil. ve Francii. 2 mil. jiter mají polí, zahrad i p.

[25]) Gruzinci na Kavkaze to dělají ještě lépe. Protože jídlo něco stojí a chudák na to nemá, koupí sousede, kteří mu přišli pomoci, sami ovci, aby bylo co jísti

[26]) Alfred Baudrillart v H. Baudrillartově: Les Populations rurale de la France, 3. řada (Paříž 1893) str. 479.

[27]) Journal des Economistes (srpen 1892, květen a srpen 1893) uveřejnil několik výsledků rozborů ze zemědělských výzkumných stanic v Gentu, a v Paříži. Jest až neuvěřitelné, jak se falšuje a jaké jsou praktiky „počestných obchodníků". V semenech některých trav bylo až 32% písku, zbarveného tak, že oklamáno i zkušené oko. Jiné zkoušky měly 22—52%

poctivého semene, ostatek byl plevel. Vikev měla v sobě 11% jedovaté trávy (nielle). Moučka pro dobytek měla 36% sulfát, atd.

[28]) A. Baudrillart, l. c. str. 309. Původně zamýšlel zásobovati vodou jeden vinař, pak se k němu přidali druzí. „Tato sdružení se vyznačují hlavně tím — píše A. Baudrillart — že tu není písemné smlouvy. Všechno se vyjednává ústně. Přes to nevznikly ani v jednom případě nějaké spory mezi stranami".

[29]) A. Baudrillart, l. c. str. 300, 341 atd. P. Terssac, předseda družstva v St. Gironnais (Ariège) psal mému příteli v podstatě: „Když byla výstava v Toulonu, shromáždilo naše sdružení všechny vlastníky dobytka, který se měl vystavovati. Družstvo se uvolilo zaplatiti polovinu jízdného a výstavních výdajů, čtvrtinu zaplatil každý majitel a čtvrtinu ti, kteří dostali cenu. Takto umožněna na výstavě účast mnohému, který by se tam byl jinak nedostal. Ti, kdož dostali nejvyšší ceny (350 fr.), přispěli 10% z této ceny, ti, kdož ceny nedostali, dali každý po 6—7 fr."

[30]) Ve Virtembersku má obecní půdu 1629 obcí z 1910, v celkové výměře přes 1 milion jiter (r. 1863). V Badenu má obecní půdu 1256 obcí z 1582, a měly v roce 1884—88 121.000 jiter obecních polností, 675.000 jiter lesů a ca. 46% lesů všech v tomto kraji. V Sasku jest v obecním majetku 39% veškeré půdy (Schmoller v Jahrbuch 1886, str. 359.) v Hohenzollernu skoro ²/₃ všech luk a v Hohenzollern-Heslingen 41% všech pozemků patří obcím. (Buchenberger, Agrarwesen I. 300.)

[31]) Viz K. Bücher, který sebral všechna data o občině v Německu ve zvláštní kapitole k německému překladu Laveleyovy knihy Ureigenthum.

[32]) K. Bücher, ibid, str. 89, 93.

[33]) O tomto zákonodárství a četných překážkách, které byly kladeny v cestu dělnickým družstvům, o byrokratismu a kontrole jich, viz Buchenberger Agrarwesen und Agrarpolitik II, 342—363 a 506 pozn.

[34]) Buchenberger, l. c. II, 510. Der Zentralverband landwirtschaftlicher Genossenshaften má 1679 družstev. Ve Slezsku bylo před časem odvodněno asi 32 tisíc jiter půdy 73 družstvy a 454 tisíc tisíc jiter v Prusku 516 družstvy, v Bavorsku bylo 1715 družstev.

[35]) O Balkánském poloostrově viz Laveleye, Propriété Primitive.

[36]) Data ankety v občině, obsažená asi ve 100 svazcích (ze 450 celkem) roztříděná a shrnutá ve výborném ruském díle V. V. Krestianskaja občina (Selská obec), Petrohrad 1892, které jest bohatou sbírkou dat o tomto předmětu, nemluvě o jeho hodnotě theoretické.

Zmíněné ankety vyvolaly i ohromnou literaturu, v níž otázka moderní občiny poprvé přestává být akademickou a jest postavena na pravý základ faktů spolehlivých a dostatečně podrobných.

[37] Vyvazení bylo spláceti ročně po čtyřicetdevět let. Když většina závazků byla splacena, bylo již snažší splatiti zbytek, tím spíše, že každý kus půdy mohl býti vyvazen zvlášť. Těchto výhod využívali obchodníci, skoupili půdu za poloviční cenu od sedláků, kteří tak přišli na mizinu. Proto vydán zákon, který takové kupování zastavil.

[38] V. V. ve své Selské občině, seřadil všechna data o tomto hnutí.

[39] V některých případech postupovali velmi opatrně. V jedné vsi začali tak, že sice sloučili všechny louky, ale jen málo polí udělali obecným majetkem (asi po 5 jitrách na hlavu). Ostatek zůstal v soukromém vlastnictví. Později, v l. 1862—64 soustava rozšířena, ale teprve 1884 zavedena obecná držba úplně. Viz V. V. Selská Občina.

[40] O menonitské občině viz A. Klaus, Naši Kolonii, Petrohrad, 1869, str. 11—14.

[41] Taková obecní pole jsou asi ve 160 vsích ze 195 v ostrogožském okrsku, ve 150 ze 187 v Slavjanosrbsku, v 93 v Nikolajevsku, v 35 v Elisabetgradu. V německé kolonii se z výtěžků obecních polí platí obecní dluhy. Všichni pracující na těchto polích, ač dvě třetiny osadníků měly dluh zaplacený.

[42] Seznam těchto prací, které zaznamenali statistikové zemstva jest v díle V. V. Selská občina, str. 459—600.

[43] V moskevské gubernii se konaly pokusy obyčejně na poli, které bylo obdělávano společně, jak jsem se zmínil.

[44] Mnoho případů podobného zlepšování uvedeno v Úředním Věstníku r. 1894, č. 256—8. Sdružení sedláků „bez koní" se začínají ujímati i v jižním Rusku. Jiným velezajímavým příkladem je náhlý rozvoj přečetných družstevních másláren v jihozápadní Sibiři. Na tisíce jich se rozšířilo v gubernii tobolské a tomské, aniž se ví, odkud vyšel popud. Vyšel od dánských družstevníků, kteří prodávali své lepší máslo a kupovali horší pro vlastní potřebu ze Sibiře. Po několikáletém obchodu založili na Sibiři másláry. Z tohoto počinu vyrostl veliký vývozní obchod, který má v rukou Sdružení mlékáren a po vsích vyrostlo přes tisíce konsumů.

[45] Na neštěstí zasadil tomuto vývoji pokrokové iniciativy v občinách velkou ránu zákon z r. 1906, jímž ruská vláda zamýšlela občiny vůbec odstraniti. Zákon usnadňoval, aby jednotliví sedláci mohli dostati do soukromého vlastnictví kusy obecní půdy a místní správa dělala co mohla, aby zničila občinu. V některých guberniích, v severozápadním a jihozápadním Rusku se toho dosáhlo, poněvadž tam občina již silně upadla, ale ve většině guberní prováděli sedláci pasivní resistenci.

[46] T. Smithová, English Guilds, Londýn, 1870, Úvod, str. XLIII.

[47]) Z nařízení Eduarda VI., které vydal, jakmile nastoupil, měla se korunně předati „všechna bratrstva a cechy v oblasti říše anglické a waleské a v jiných osadách královských, všechny statky, všechna půda, všecka držba a jiná dědictví, která kterémukoli z jmenovaných náleží." (English Guilds, úvod XLIII) Viz též Ochenkowski, England's Wirtschaftliche Entwickelung im Ausgange des Mittelalters, Jena, 1879, kapitola II.—V.

[48]) Viz Sidney a Beatrice Webbovi: History of Trade Unionism, 1894, str. 21—38.

[49]) O sdruženích v té době viz dílo Sidneye Webba. Mám za to, že londýnští řemeslníci nebyli nikdy tak organisováni jako v l. 1810-20.

[50]) „The National Association for the Profection of Labour" sdružovala asi 150 jednotlivých organisací, které platily velké příspěvky a měla asi 100 tisíc členů. Velkými organisacemi byly organisace stavebních dělníků a horníků (Webb, l. c. str. 107).

[51]) Držím se tu díla Webbova, které jest plno dokladů, posilujících jeho stanovisko.

[52]) Od čtyřicátých let (19. stol.) se hodně změnilo chování bohatších tříd k odborovým organisacím. Ale ještě v šedesátých letech se pokusili zaměstnavatelé zničiti odborové organisace společnou akcí rozsáhlými výlukami. Až do r. 1869 stačilo jen souhlasiti se stávkou, či oznámiti ji vyhlášku, nemluvě ani o stávkových hlídkách a už tu byl trest pro zastrašování. Teprve r. 1875 odvolán Master and Servant Act, dovoleny klidné hlídky stávkujících a „násilí a zastrašování" při stávce podrobeno zákonu. Ale ještě za velké stávky dělníků v dokách r. 1877 sbíráno na fond, aby se mohlo před soudy hájiti právo na stávkové hlídky a také nová persekuce na počátku tohoto století hrozila zmařiti dobytá práva.

[53]) Týdenní příspěvek 6 pencí z 18 pencí mzdy, či 1 shilinku z 25 shilinků, jest více než 9 liber, ze 300 liber celkového příjmu. (1 libra 24 korun před válkou p. př.) Ušetří se to na stravě, a když je stávka, platí se organisační příspěvky dvojnásobně. Názorné vylíčení života odborářského od jednoho dělníka, které uveřejnili manželé Webbovi (l. c. 131) ukazuje, co všechno se žádá na dělníkovi, odborově organisovaném.

[54]) Viz debaty o stávkách ve Falknově v Čechách, v rakouské říšské radě 10. května 1894, při čemž věc úplně přiznána ministry i majiteli dolů.

[55]) Mnoho takových faktů se najde v Daily Chronicle a částečně v Daily News, v říjnu a listopadu 1894.

[56]) British Consular Report, duben 1889.

[57]) Důkladné výzkumy o této otázce uveřejnil C. Eghiazarovem ve Zprávách (Zapiski) kavkazské zeměpisné společnosti, sv. VI., 2, Tiflis, 1891.

[58]) Rybník v Hydeparku v Londýně (p. překl.).

[59]) Útěk z francouzského vězení je neobyčejně nesnadný. Přes to utekl r. 1884 nebo 1885 jeden vězeň. Podařilo se mu ukrývati po celý den, ač byl udělán poplach a okolní sedláci po něm pátrali. Druhý den se schovával v příkopě blízko jedné vsi, snad aby se zmocnil jídla nebo obleku a mohl svléci trestanecké šaty. Co tak ležel, vypukl ve vsi oheň. Viděl, jak z hořícího stavení utíká žena a zoufale křičí o pomoc pro dítě, které bylo v poschodí hořícího domu. Nikdo nehnul prstem. Uprchlý vězeň tedy vyskočil z příkopu, vrhl se do ohně, vynesl dítě a dal je matce, při tom se popálil v obličeji a chytly mu šaty. Nyní ho ovšem zatkl četník z vesnice, který byl najednou na svém místě a odvedl ho zpět do vězení. O této události se psalo ve všech francouzských novinách, ale ani jedny se nezmohly na to, aby žádaly propuštění vězně na svobodu. Kdyby byl ochránil strážce vězení před útokem jiného vězně, to by byl nějaký hrdina. Ale on jednal jen prostě lidsky, a ne v zájmu nějakého státního ideálu. Nemohl se vykázati, ani tím, že by byl býval osvícen nějakou božskou milostí. Proto byl ponechán svému osudu. Snad mu ještě přidali půl roku nebo rok za to, že si přisvojil „státní majetek — trestanecký šat".

[60]) Lékařská akademie pro ženy (z níž vyšlo 700 diplomovaných lékařek ruských), čtyři ženské university (které měly r. 1887 přes 1000 posluchaček) byly téhož roku zavřeny a otevřeny až zase r. 1895. Vysoká obchodní škola pro ženy byla od počátku do konce dílem těchto soukromých společností. Týtéž společnosti povznesly dívčí gymnasia na vysokou úroveň, hned jak otevřena v šedesátých letech.

[61]) Verein für Verbreitung gemeinnützlicher Kenntnisse, ač má jen 5.500 členů, otevřel již přes 1000 veřejných a školních knihoven, sorganisoval na tisíce přednášek a uveřejnil velmi cenné knihy.

[62]) Všimla si toho jen hrstka sociologických spisovatelů. Mezi jinými dr. Ihering, jehož případ jest poučný. Když tento znamenitý právnický spisovatel německý počal své filosofické dílo, Der Zweck im Recht, zamýšlel rozebrati „činné síly, které udržují rozvoj společnosti a udržují společnost", a podati „theorii družného člověka". Nejprve rozebral egoistické síly, dnešní mzdovou soustavou a nátlak, jak se projevují v nejrozmanitějších politických a sociálních zákonech. Zamýšlel také věnovati zařaditi poslední kapitolu pečlivě vypracované soustavy svého díla silám mravním, — smyslu pro povinnost, vzájemné lásce, — které směřují k témuž cíli. Ale když začal jednati o sociálních funkcích těchto dvou činitelů, bylo mu napsati druhý svazek, dvakráte tak obsáhlý, než byl první. A to jednal jen o osobních činitelích, o nichž se my zmiňujeme jen krátce.

L. Dargun rozvinul tutéž myšlénku v knize Egoismus und Altruismus in der Nationaloekonomie, Lipsko, 1885, a připojil několik svých faktů. O téže věci pojednává Büchner v knize „Die Liebe" a rovněž i jiné podobné německé kompilace.

[63]) Light and Shadows in the Life of an Artisan. Coventry, 1893.

[64]) Mnohý bohatý člověk nemůže pochopiti, jak takový chudák může pomoci druhému, nemát ponětí, na jaké trošce jídla či peněz často závisí život těch nejchudších tříd. Četné příklady lze najíti v knize Ch. Bootha, Life and Labour in London, sv. I.

[65]) Samuel Plimsoll, Our Seamen, levné vydání, Londýn, 1870.

[66]) Our Seamen, str. 110. P. Plimsoll, dodává: Nechci nijak snižovati bohatého, ale mám za to, že takové vlastnosti jsou u něho sotva vyvinuty. Ač nemálo bohatých lidí zná rozumná či nerozumná přání chudých příbuzných, přece jen sami nemají příležitosti, aby se v takových vlastnostech cvičili. Zámožní, jak se zdá, nedbají tuze na mužné ctnosti, a jejich sympatie jsou spíše třídní než slabé, zajímají se jen o bolesti vlastní třídy a o přání těch nahoře. Zřídka kdy si všimnou nižších vrstev, spíše obdivují nějaký odvážný čin . . . než vytrvalost a jemné cítění, které tak vyznačuje život anglického dělníka, — a vůbec všech dělníků na světě.

[67]) Life of the Seventh Earl of Schaftesbury, od E. Hoddera, sv. I. stra 137-138.

ZÁVĚR.

Spojíme-li nyní naučení, plynoucí z rozboru moderní společnosti s celou skupinou faktů, svědčících, jak důležitým činitelem ve vývoji živočišného světa i lidstva jest pospolitost, můžeme shrnouti naše zkoumání takto:

Ve světě zvířat jsme viděli, že převážná většina druhů žije ve společnostech a že sdružení jest jim nejúčinnější zbraní v boji o život, rozumí se v širším darwinovském smyslu — nikoli v zápasu jen o pouhé živobytí, ale vůbec v boji se všemi přírodními podmínkami, nepříznivými druhu. Zvířecí druhy, v nichž omezen na nejmenší míru zápas individuelní a kde se vzájemná pomoc provádí co nejrozsáhleji, jsou vždy nejčetnější, nejlépe se jim daří a jsou nejpřístupnější pokroku. Vzájemná ochrana, takto zabezpečená, možnost dosíci vysokého stáří a nahromaditi zkušenost, rozvíti se duševně a rozmnožiti ještě více sociální zvyky, vše to zajišťuje, že se rod udrží, že se rozšíří i že se bude nadále rozvíjeti na vyšší stupeň. Naproti tomu jsou druhy nespolečenské odsouzeny zaniknouti.

Přejdeme-li nyní k člověku, vidíme, že žil v rodech a kmenech již na počátku kamenného věku. Viděli jsme, jaká řada sociálních zřízení se vyvinula již na nižším divošském stupni, v rodu a kmeni. A shledali jsme, že nejstarší kmenové zvyky a obyčeje byly zárodkem všech lidských zřízení, které později byly hlavním činitelem pokroku. Z divošského kmene vyrostla barbarská občina, v níž vzniklo plno sociálních zvyků, obyčejů a zřízení, z nichž mnohé se udržují podnes, na zásadě společné držby a obrany půdy, na zásadě soudní pravomoci vesnické hromady, vzniklo ve federaci vsí, které patřily k jednomu kmenu, nebo se to aspoň domnívaly.

A když nové potřeby žádaly nové formy, vzniklo město, které bylo organicky spojeno z územních jednotek (občin) a z cechů, kteréž vzešly ze společné práce v nějakém umění, nebo řemesle, nebo pro vzájemnou podporu i obranu.

Konečně jsme ve dvou posledních kapitolách ukázali na faktech, že stát, vyrůstající podle vzoru císařského Říma, sice udělal násilně konec středověkým zřízením, vzájemné podpory, ale přes to musil sám povoliti. Stát, založený na volném shluku jednotlivců a vydávající se za jediné pouto mezi nimi, nesplnil co chtěl. Snaha po vzájemné pomoci zlomila konečně jeho železnou vládu, znovu ožila a pronikla v nespočetných sdruženích, která usilují obsáhnouti celý život, ujmouti se všeho, co potřebuje člověk pro život, i nahrazovati ztráty, které život způsobuje.

Snad někdo namítne, že pospolitost jest sice jedním z činitelů vývoje, ale zabírá jen jednu stránku vztahů lidí, že vedle tohoto proudu, jak jest mocný, jest a vždy byl proud druhý: že se tu uplatňuje i jednotlivec, nejen úsilím, aby dosáhl osobní nebo třídní nadvlády v oboru hospodářském, politickém a duševním, ale také, a což jest důležitější byť ne tak zjevné, že láme pouta, která jsou vždycky pohotově a v něž jej nutí kmen, občina, město i stát. Jinými slovy, za prvek pokroku se považuje, když člověk uplatňuje své já.

Jest zřejmé, že vývoje nepochopíme zplna, nerozebereme-li obou těchto hlavních proudů. Ale od nepamětných dob rozbíráno, líčeno a oslavováno, jak se uplatňuje jedinec nebo skupina jedinců, jak zápasí o nadvládu, i jaké spory z toho vzešly. Opravdu až dodnes se jen tento proud těšil pozornosti epika, kronikáře, dějepisce i sociologa. Dosud se dějiny píší tak, že se v nich líčí, jakými způsoby a prostředky vznikala, upevňovala se a udržovala theokracie, militarism, autokracie a později i vláda bohatších tříd. Boje těchto sil, to jest skutečný obsah dosavadního dějepisectví. Můžeme tedy míti za to, že individuelní činitel v historii jest dostatečně znám — ačkoli jest tu rozsáhlé pole, aby se tento předmět studoval znovu v duchu toho, co jsme tu uvedli.

Na druhé straně byl doposud úplně nepovšimnut činitel pospolitosti: spisovatelé minulé i nynější generace jej buď popírali, nebo se mu smáli. Proto bylo především třeba ukázati, jaký obrovský podíl měl tento činitel ve vývoji jak v životě zvířat, tak v lidských společnostech. Teprve až to bude plně uznáno, možno srovnávati oba činitele.

Jest ovšem nemožné, abychom určili, i jen přibližně, jak jest který důležitý, nějakou methodou více méně statistickou. Jediná válka — jak víme — může nadělati více zla, hned i později, než snad způsobí dobrého za celých sto let zásada pospolitosti. Ale vidíme-li, že ve světě zvířat jdou pospolu vývoj k vyššímu i pospolitost, kdežto vnitřní zápasy v druzích vedou k vývoji zpětnému, stačí, všimneme-li si, že u člověka jsou i boj i válka úspěšné podle toho, jak jest vyvinuta pospolitost v národech, stranách, v městech či kmenech, že i sám rozvoj války (pokud k tomu vůbec přispívá) přispěl k pokroku pospolitosti v národě, městě, nebo rodu — a již z toho si uděláme představu, jak převážný vliv má činitel pospolitosti, jako živel pokroku. Ale také vidíme, že pospolitostí a jejím rozvojem vytvořeny ty podmínky společenského života, které umožnily člověku, aby rozvil své umění, vědění i ducha, i že období největšího rozvoje zřízení, založených na pospolitosti, byla i dobami největšího pokroku umění, průmyslu a vědy. Opravdu, studujeme-li vnitřní život středověkého města i měst starořeckých, objeví se nám, že když se činitel vzájemné pomoci, jak se prováděla v cechu a starořeckém rodu, spojil s rozsáhlou iniciativou, kterou dovolovala jednotlivci i skupině zásada federační, nadešla dvě největší období lidské historie — období starořeckého města a období středověkého města. A naopak, když obě tato zřízení zničena v státním období dějin, mělo to v obou případech v zápětí rychlý úpadek.

A náhlý průmyslový rozvoj za našich dob má jistě hlubší kořeny, než vítězství individualismu a soutěže, jak se za to má všeobecně. Jakmile jednou učiněny velké objevy v patnáctém století, hlavně objev atmosferického tlaku, podporované řadou pokroků v přírodovědě — což se stalo v období středo-

věkého města — jakmile tedy učiněny tyto objevy, nezbytně následoval vynález parního stroje i všechny ty revoluce, které přišly v zápětí, když nová síla ovládnuta. Kdyby středověká města byla žila dosti dlouho, aby ty prvé objevy dovedla až tak daleko, byly by mravní následky vlády páry snad docela jiné, ale zcela jistě by byla přišla též revoluce v technice i vědě. Opravdu jest nezodpověděnou otázkou, zda všeobecný úpadek průmyslu, který přišel, když svobodná města přivedena na mizinu, značně neodsunul objev parního stroje a revoluci v řemeslech, která potom přišla. Povážíme-li, jak podivuhodně rychlý byl rozvoj průmyslu od dvanáctého století do patnáctého, v tkalcovství, zpracování kovů, ve stavitelství a mořeplavbě a zamyslíme-li se nad vědeckými objevy, k nimž vedl průmyslový rozvoj na konci patnáctého století — musíme se ptáti samých sebe, zda lidstvo dosáhlo prospěchu z těchto vymožeností proto tak pozdě, že umění a řemesla poklesla v celé Evropě, když upadla středověká civilisace. Průmyslovou revoluci sotva mohlo podporovati to, že zmizel umělec-řemeslník, že velká města propadla zkáze a že zahlazeny všechny styky mezi nimi. A jest také známo, že James Watt ztrávil přes dvacet let života, aby udělal svůj vynález upotřebitelným, ježto nemohl najíti v osmnáctém století, co by byl našel ihned v středověké Florencii, nebo v Brugách, totiž řemeslníky, kteří by byli dovedli provésti jeho modely z kovu a udělali je tak přesné, jak to parní stroj vyžadoval.

Proto, vyvozuje-li někdo průmyslový pokrok naší doby z války všech proti všem, uvažuje jako divoch, který nezná příčinu deště a myslí, že byl vyvolán obětí, kterou přinesl hliněné modle. Průmyslovému pokroku i každému jinému ovládnutí přírody jsou pospolitost a úzké vzájemné vztahy jistě prospěšnější, a vždy byly, než vzájemný boj.

Ale především v oblasti mravní se plně ukazuje, jak nad jiné důležitá jest zásada pospolitosti. Že vzájemná pomoc je skutečným základem našich mravních představ, jest, myslím, dostatečně zřejmé. Ale ať si myslíme co chceme o prvopočátku tohoto pocitu či pudu pospolitosti — nechť jej pří-

suzujeme příčině biologické, či nadpřirozené, musíme jej sledovati až na nejnižší stupně živočišného světa. A od těchto stupňů můžeme jej stopovati, jak se vyvíjí nepřerušeně, proti řadě protivných činitelů, na všech stupních vývoje lidstva, až podnes. I ta nová náboženství, která se občas zrodila — vždy v době, kdy zásada pospolitosti upadala v theokraciích a despotických státech východních, nebo za úpadku římské říše — i ta náboženství jen posílila tutéž zásadu. První přívržence našla mezi prostými, v nejnižší, utištěné vrstvě společnosti, kde jest zásada pospolitosti nezbytným základem všedního života. A nové způsoby sdružení, vytvořené v prvotních buddhistických a křesťanských obcích, u moravských bratří a jinde, byly návratem k nejlepším stránkám pospolitosti v původním kmenovém životě.

Ale pokaždé, když učiněn pokus vrátiti se k této staré zásadě, rozšířila se základní idea sama. Z rodu rozšířena v kmen, ze sdružení kmenů v národ a konečně — aspoň ideálně — v lidstvo. A při tom se i zjemnila. V původním buddhismu, v původním křesťanství, ve spisech některých moslemínských učitelů, v prvním hnutí reformačním a zvláště pak v etickém a filosofickém hnutí osmnáctého století i v naší době se projevuje čím dále silněji odklon od představy msty, či »zasloužené odměny« — představa dobrého za dobré a zlého za zlé. Vyšší představa »nemstíti se za zlé« a dávati více, než můžeme čekati od sousedů, se prohlašuje za pravou zásadu mravnosti — za zásadu vyšší pouhého vyrovnání dluhu, pouhé slušnosti či spravedlnosti a která spíše vede k štěstí. A člověk se vyzývá, aby se při svém jednání neřídil jen láskou, která jest vždy osobní, v nejlepším případě rodová, ale uvědomoval si, že jest jednota mezi ním a druhými. V projevech pospolitosti, jak je můžeme sledovati od prvopočátku vývoje, lze tedy hledati skutečný a nepochybný původ našich mravních představ. A můžeme tvrditi, že mravní pokrok člověka vedla vzájemná podpora, a ne vzájemný boj. A nejlepší zárukou, že se bude lidský rod vyvíjeti ještě mohutněji, jest nám to, že pospolitost jest tak rozšířena i v naší době.

OPRAVY:

Str.	řádek shora	řádek zdola	má býti správně:
8	3		„... ale n i k d y není..."
8	4		„... m a l á lidnatost..."
11		14	„... pocit mnohem širší..."
21	9		„... j a k o b y tohle..."
22	9		(„D'Orbignyho, Audubonova...")
34	12		„kde b y š l o co ukrást..."
34		8	dr Cones
43		6	„Věru, m n o h e m snáze..."
46	10		„... Williamson..."
65	11		„... bourovec borový..."
65	16		„... bourovce..."
97	18		„... jsou rozbroje mnohem..."
111		1	„... jejich zálibu v dramatické stránce..."
113		12	„... po staletí sem a tam..."
114	3		„... ale nepřerušené, samostatná..."
117		14	„... a Wallesanů..."
117		11	„Starowallesské..."
167		10	„Výroba i směna byla t a k naplněna"

Menší chyby si čtenář laskavě opraví sám.

OBSAH: